

Obsah

Úvod.....	7
1. Období americké jaderné převahy.....	12
1.1. Americký monopol na jadernou zbraň.....	12
1.2. Americká poválečná vojenská doktrína.....	13
1.3. Doktrína masové odvety Spojených států.....	16
1.4. Strategická doktrína NATO v padesátých letech.....	18
1.5. Sovětská vojenská doktrína.....	22
1.6. Ženevská konference v roce 1955.....	29
1.7. Snaha o omezení zkoušek jaderných zbraní.....	30
1.8. Československá lidová armáda v rámci Varšavské smlouvy.....	33
1.9. Rozmístění zbraní středního doletu v Evropě.....	36
1.10. Strategie pružné reakce.....	40
1.11. Projekty společné kontroly jaderných zbraní aliancí.....	46
1.12. Jaderné zbraně Velké Británie.....	52
1.13. Jaderné zbraně Francie.....	54
1.14. Jaderná plánovací skupina Severoatlantické aliance.....	58
1.15. Jednání o nešíření jaderných zbraní.....	59
1.16. Přijetí koncepce vzájemného zaručeného zničení.....	62
1.17. Role ČSLA v šedesátých letech.....	66
1.18. Rozmístění sovětských vojsk v Československu.....	71
2. Období strategické parity.....	75
2.1. Vývoj strategických zbraní a protibalistických prostředků do počátku sedmdesátých let....	75
2.2. Vojenská doktrína Varšavské smlouvy od 70. let.....	78
2.3. Období uvolnění.....	82
2.4. Jednání SALT.....	86
2.4.1. Summit v Moskvě v květnu 1972.....	88
2.4.2. Následující jednání v sedmdesátých letech.....	90
2.4.3. Washingtonský summit.....	91
2.4.4. Moskevský summit v roce 1974.....	91
2.4.5. Summit ve Vladivostoku v roce 1974.....	92
2.5. Krach détente.....	93
3. Vrchol konfrontace.....	96
3.1. Modernizace jaderného arzenálu v 70. letech.....	96
3.2. Euroraketová krize.....	99

Jaderné zbraně ve studené válce

3.3.	SALT II	102
3.4.	Válka v Afghánistánu	103
3.5.	Administrativa Ronalda Reagana a její přístup	105
3.6.	Pokusy o eliminaci jaderných zbraní v první polovině osmdesátých let.....	108
3.6.1.	Ženevská jednání o raketách středního doletu.....	111
3.6.2.	Jednání o strategických zbraních.....	112
3.6.3.	Neúspěch ženevských jednání	113
3.7.	Zhoršení bezpečnostní situace	114
3.8.	Rozvoj protiraketových technologií a Strategická obranná iniciativa	118
3.9.	Obavy z dopadu jaderné války	123
3.10.	Jednání po nástupu Michail Gorbačova do funkce generálního tajemníka	124
3.10.1.	Summit v Ženevě.....	128
3.10.2.	Ochlazení vztahů po ženevském jednání.....	130
3.10.2.	Summit v Reykjavíku	134
3.10.3.	Dohoda o zbraních středního doletu.....	135
3.10.4.	Washingtonský summit	139
3.11.	Bezpečnostní prostředí Evropy na konci 80. let.....	140
3.12.	Smlouva START a konec studené války	144
	Závěr.....	146
	Terminologie jaderných zbraní.....	153
	Použité zkratky	158
	Literatura	159

Úvod

Když byla poprvé na střelnici v Nevadě vyzkoušena první atomová nálož, lidstvo se dostalo do nového věku. Díky výkonným bombardérům bylo možné ji snadno použít jako zbraň, která svou ničivostí překonala všechny dosavadní představy. Princip této zbraně nebyl ničím převratný, byl znám již delší dobu a všechny technicky vyspělé státy již dlouho pracovaly na její technické realizaci. Díky koncentraci vědeckých kapacit a schopnosti vést nákladný výzkum a vývoj, se to podařilo poprvé ve Spojených státech. Se svou velkou ničivou silou se atomová bomba stala účinným prostředkem odstrašení potenciálních vojenských protivníků a samozřejmě také prostředkem politického nátlaku.

Jaderná zbraň si našla své místo v nadcházejícím konfliktu mezi dvěma nejmocnějšími vítězi druhé světové války, reprezentující zcela odlišné společenské uspořádání, v tzv. studené válce. Pokusy o získání potenciální výhody při případném vypuknutí další války uvrhly svět do nového, dosud nevídaného zbrojení, kdy obě strany postupně navrhly takové množství zbraní, že jejich použití hrozilo devastací nejen protivníků, ale také dost možná celé naší planety. Je však také možné, že tyto zbraně svou ničivostí pomohly udržet soupeření dvou společenských systémů v určitých mezích a zabránily vypuknutí otevřené války. Zvyšování počtu těchto zbraní bylo hrozné nejen z hlediska dopadů jejich použití, ale také z hlediska pravděpodobnosti jejich použití. Vývoj jaderných zbraní a vybudování infrastruktury pro jejich výrobu, přesun a rozmístění stál jejich majitele obrovské náklady. Zdálo se, že následná výroba těchto zbraní již bude oproti vývoji a výrobě konvenčních zbraní relativně levná. Opak se však stal pravdou, neboť jaderné zbraně rozpoutaly dosud nevídané závody ve zbrojení. Neustálé zlepšování jejich účinnosti a zdokonalování nosnosti, přesnosti a pohotovosti jejich nosičů neúměrně hospodářsky zatěžovalo jejich majitele. K tomu se přidaly další náklady na obranu těchto zbraní, odpalovacích zařízení a jejich skladů, dále na ochranu vojsk a velících center a vybudování krytů pro politické představitele a alespoň pro část obyvatelstva. Ukázalo se nakonec, že pouze dva státy - Spojené státy a Sovětský svaz - jsou natolik hospodářsky silné, ochotné, a nakonec i donucené vkládat do jaderných zbraní a ochrany proti nim obrovské prostředky. A to se teprve otevřely další důsledky závodů v jaderném zbrojení. Vývoj detekčních a sledovacích prostředků jaderných nosičů, protibalistických prostředků, a nakonec vývoj prostředků proti detekčním a sledovacím systémům hrozil přenést závody ve zbrojení do vesmíru a tyto závody ve zbrojení hrozily tím, že se vymknou kontrole.

Vskutku astronomické náklady tedy nakonec oba majitele jaderných zbraní donutily zahájit kontrolu zbrojení, nejen pro zajištění bezpečnosti, ale také pro udržení nákladů na jaderné zbrojení na snesitelnou mez. Dále se také samotnou kontrolou zbrojení sledovaly další politické cíle, protože obě strany vyjadřovaly ochotu zastavit budování svého arzenálu, nebo jeho omezení za ústupek druhé strany nejen v podobné, ale také úplně jiné oblasti.

V současné historiografii se někdy používá pojmu studená válka pro více různých období, kdy bylo soupeření Spojených států a Sovětského svazu vyostřeno. Pro potřeby této práce však budeme používat

termín studená válka po celé období soupeření dvou bloků, vedené těmito supervelmocemi, protože ačkoliv doby zvýšeného napětí byly střídány časy uvolnění ve vzájemných vztazích, z hlediska vojenské problematiky jde pořád o proces kontinuální. Různí historikové se přou o přesné časové vymezení studené války. Podle nejčastějšího výkladu byla studená válka zahájena 5. března 1946 projevem Winstona Churchila na Westminster College ve Fultonu v Missouri a zformulováním tzv. „*Trumanovy doktríny zadržování komunismu*“ americkým prezidentem ještě ten měsíc. Proces zostřování vztahů mezi velmocemi byl ale pozvolný. Vztahy mezi velmocemi ostatně nebyly ideální už v době jejich spojení během druhé světové války. Ještě v květnu 1945 požádal britský ministerský předseda Winston Churchill Spojený plánovací štáb válečného kabinetu, aby zvážil, jakým způsobem můžou západní mocnosti vyvinout na Sověty tlak hrozbou síly nebo jejím použitím. Uvažovaná operace dostala název „*Nemyslitelné*“. Závěr zprávy vyzněl v tomto smyslu, neboť Sovětský svaz disponoval nad západními mocnostmi v Evropě jednoznačnou vojenskou převahou.¹ Již v létě 1945 také došlo k prvním cíleným bojovým střetnutím mezi sovětskými a americkými letci na více místech v Evropě i Asii. Mimo jiné proto, že Američané při elektronickém průzkumu charakteristik a postavení sovětských radarů často narušili sovětský vzdušný prostor.² S ohledem na výše konstatovanou sovětskou vojenskou převahu byla klíčem pro západní strategii nově vyvinutá jaderná zbraň a její odstrašovací dopad.

Není cílem této práce snažit se hodnotit jakoukoliv ideologii nebo společenský systém nebo ho snad moralizovat. Události po rozpadu Sovětského svazu a vznik „druhého kola studené války“ na počátku nového milénia spíše nasvědčují, že tento konflikt má také jiné důvody než jen ideologické. Snad měl pravdu Albert Einstein, když v otevřeném dopise Valnému shromáždění OSN napsal, že kdyby obě supervelmoci „*byly kapitalistickými zeměmi, nebo koneckonců komunistickými či monarchiemi, jejich soupeření, konfliktní zájmy a projevy žárlivosti by vedly k podobným napjatým vztahům, které existují mezi těmito zeměmi dnes.*“³ Vztahy obou supervelmocí, respektive obou táborů mají také dvě úrovně. První je vzájemný boj obou bloků proti sobě, druhá je snaha obou supervelmocí zůstat dominantním členem v rámci svého bloku a držet ostatní členy pod svou kontrolou. Nelze přehlédnout, že obě supervelmoci zneužívaly svého postavení na prosazování svých politických a hospodářských zájmů na úkor svých spojenců.

Tato práce si klade za cíl zhodnotit roli jaderných zbraní v představách obou znesvářených táborů nejen z hlediska jejich použití, ale také z hlediska role, kterou by měly plnit především, tedy jako prostředku odstrašení protivníka. V práci bude tato problematika vymezena pouze na přímé soupeření obou bloků. Nebudou tu studovány úvahy k použití jaderných zbraní v korejské nebo indočínské válce, ani hrozba jejich použití v izraelsko-arabských konfliktech. V souvislosti s tím, jak se měnila podoba a

¹ Vojenští plánovači uvažovali pro tuto operaci postavit i deset německých divizí. Sovětský svaz se o těchto kalkulacích očividně dozvěděl od některého svého agenta. Holloway, D.: *Jaderné zbraně a studená válka v Evropě*. Soudobé dějiny 2011/1-2, s. 32-52.

² Gordon, Jefim - Komissarov, Dmitrij.: *Sovětské letectvo protivzdušné obrany v letech 1945-1991*. Praha 2017, s. 14-20.

³ Einstein, Albert.: *Z mých pozdějších let. Jak vidím svět*. Praha 1995, s.104.

struktura jednotlivých armád a ty dostávaly stále modernější zbraně, měnily se samozřejmě i možnosti jejich použití, a tedy i jejich role. Práce si tedy klade za cíl zmapovat tuto problematiku, neboť to doposud u nás nebylo provedeno pro celé období studené války, nebo jen velmi neurčitě. V éře studené války byla období, kdy se podařilo dosáhnout významného uvolnění mezinárodního napětí. Tématem tedy bude také studium, jakou roli se tyto zbraně podílely na tomto procesu. Je nutné si položit otázku, zda totiž jaderné zbraně odstrašením protivníka zabránily další velké válce, nebo naopak mezinárodní situaci eskalovaly? A naopak, pokud už k uvolnění došlo, jak se to projevilo na vývoji jaderných zbraní, potažmo na plánování jejich použití? S tímto bezprostředně souvisí také kontrola zbrojení, a to na bilaterální bázi mezi supervelmocemi i na multilaterální bázi ve vztahu k jejich spojencům i ostatním světovým státům. Práce si tedy klade za cíl popsat i motivace držitelů těchto zbraní k tomuto procesu, popřípadě jaké zájmy jím sledovali. V souvislosti s tím si můžeme položit asi nejdůležitější otázku: Za jakých podmínek vůbec došlo k uvolnění mezinárodního napětí nebo ke snížení hrozby použití jaderných zbraní?

Součástí studené války bylo i Československo, které vzhledem ke své poloze a vojenské síle mělo hrát v případě vojenského konfliktu velkou roli a použití jaderných zbraní by ho velmi vážně postihlo. Bude zde tedy popsána role Československa jako aktéra této problematiky studené války, i jako jeho subjektu.

Práce bude členěná do tří bloků, podle chronologického vývoje studené války. Tématem prvního je její počáteční období, které je charakteristické americkou jadernou dominancí. Bude zde věnována pozornost budování jaderného potenciálu majitelů jaderných zbraní a vývoji představ o použití jaderných zbraní. Období je charakteristické nejen snahou Sovětského svazu získat jadernou paritu, ale také snahou amerických spojenců získat vlastní jaderné zbraně, popřípadě získat spolurozhodování o jejich použití. Na tyto snahy musela náležitým způsobem reagovat Varšavská smlouva. Pro Spojené Státy byly tyto snahy jejich spojenců nepřijatelné, navíc hrozila světová proliferační těchto zbraní. To donutilo zejména tehdejší velmoci k prvním významným dohodám o kontrole zbrojení. Práce se bude snažit podchytit souvislost mezi těmito procesy.

Druhý blok zahrnuje období 70. let, které je charakteristické významným obdobím uvolnění mezinárodního napětí. Práce bude zkoumat jakým způsobem k tomu uvolnění došlo a co mu předcházelo. V tomto období dochází k nejvýznamnějším dohodám o kontrole zbrojení. Práce bude sledovat tento proces a také okolnosti, za jakých došlo k ukončení tohoto období.

Ve třetím bloku bude popsáno období kritického měření sil obou supervelmocí. Tato doba je charakteristická prudkou eskalací mezinárodního napětí, která se stala vážnější více než kterákoliv předtím. V práci bude věnována pozornost této eskalaci, a tedy i motivům k zasednutí nejvyšších představitelů supervelmocí za jednací stůl. Vzhledem k nesmírné složitosti problému se tato jednání stala velmi obtížnými. Tato práce si klade za úkol přiblížit tuto složitost a věnovat pozornost také závěrečnému období studené války, které spíše uniká pozornosti historiků. Neprávem, protože i v posledních, již relativně klidných letech studené války způsobilo jaderné zbrojení vážný názorový střet mezi představiteli zemí Severoatlantické aliance.

Problematika jaderných zbraní operuje s množstvím termínů. Řadě z nich je třeba rozumět, jinak se můžeme dopustit mylných výkladů, proto je na konci práce kapitola s vysvětlením těchto pojmů.

Přístup k interpretaci dějin studené války je možné ve zjednodušené podobě vyjádřit příslušností práce podle jejího pohledu do jedné z historiografických skupin, které byly ve Spojených státech klasicky děleny takto: Do tradicionalistické školy patří zejména práce, které vznikly na samém počátku studené války. Autoři těchto prací jednoznačně dávají vinu za rozpoutání tohoto konfliktu Sovětskému svazu. V 60. letech vznikla zejména v souvislosti s válkou ve Vietnamu revizionistická škola, která zdůrazňovala roli amerického kapitalismu a vojensko-průmyslového komplexu v rozpoutání a eskalaci studené války. Zjednodušení jak ze strany tradicionalistů, tak ze strany revizionistů se snaží vyhnout postrevizionisté. Pokud tito autoři například přisoudí zodpovědnost z rozpoutání studené války Sovětskému svazu, potom zároveň viní americkou zahraniční politiku z její eskalace. K tomu je však nutné poznamenat, že autor zřídka kdy zařadí do nějaké skupiny sám sebe. Pokud tedy takový autor není očividně ideologicky vyhraněn, je jeho zařazení do některé výše zmíněné skupiny otázkou subjektivního cítění čtenáře. Příkladem je v této práci často citované dílo Raymonda L. Garthoffa, odborníka v oblasti globální strategie, který se coby vyjednávač v procesu kontroly zbrojení osobně zúčastnil řady jím popisovaných událostí.⁴ Přestože se jemu dílu v samotných Spojených státech dostalo dlouhé řady kladných hodnocení, byl například v jedné významné české syntéze zahrnut mezi revizionisty.

Problematiku jaderných zbraní česká literatura řešila pouze dílčím způsobem. V 60. letech u nás bylo vydáno několik překladů prací západních analytiků. Jinak bylo vydáno několik studií našich a sovětských autorů, tyto práce měly různou kvalitu a míru ideologické zbarvenosti, většinou také byly příliš obecné. Tehdejší odborný vojenský časopis *Vojenská mysl* byl veřejnosti nedostupný. Obecný trend 90. let byl oproti tomu takový, že se často zcela nekriticky přejímala americká literatura. Je také nutné zdůraznit, že některé práce z té doby byly u nás psány na základě politického zadání v souvislosti se vstupem České republiky do Severoatlantické aliance, jak to ostatně poctivě přiznávají. Takováto literatura popisovala studované téma poněkud selektivně a k serióznímu poznání historie příliš nepřispěla, byť v řadě ohledů mohla být velmi cenná. Je tedy nutné k takovéto literatuře přistupovat stejně obezřetně, podobně jako k literatuře napsané do roku 1989. Teprve zhruba od přelomu milénia jsme získali určitý odstup nejen od událostí studené války, ale i od nadšení 90. let.

Pro počáteční období studené války a roli jaderných zbraní v nich je významnou prací *Stalin a bomba. Sovětský svaz a jaderná energie 1939-1956* od amerického historika irského původu D. Hollowaye.⁵ Kromě vývoje sovětské zbraně se věnuje její roli v sovětské vojenské doktríně a uvádí tak na pravou míru některá u nás tradovaná klišé. Vývoji strategie a vojenskému použití jaderných zbraní zejména na střeoevropském válčišti v období do roku 1968 se věnoval plk. J. Fučík. Ve své práci *Stín jaderné války*

⁴ Garthoff, L. Raymond: *Détente and Confrontation. American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*. Washington, D.C. 1994 a Garthoff, L. Raymond: *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War*. Washington, D.C. 1994.

⁵ Holloway, David: *Stalin a bomba. Sovětský svaz a jaderná energie 1939-1956*. Praha 2008.

nad Evropou provedl zejména rozbor některých zveřejněných vojenských dokumentů ČSLA z té doby.⁶ Provedl také drtivou kritiku dosavadního neseriózního výkladu těchto dokumentů. Tyto dokumenty jsou při správném výkladu důležitým pramenem pro pochopení jaderných zbraní v doktríně Varšavské smlouvy. Tyto dokumenty lze také konfrontovat s kolektivním dílem *Istoria vojennoj strategii Rossii*, kde je v hrubých obrysech popsán vývoj strategie použití jaderných zbraní.⁷

Pro období uvolnění napětí v 70. letech je literárním pramenem zmíněné dílo R. L. Garthoffa *Détente and Confrontation. American-Soviet Relations from Nixon to Reagan* a memoáry dalšího aktéra z tohoto období, H. Kissingera, dostupné v českém překladu.⁸

Co se týče procesu kontroly zbrojení, významnou prací je kolektivní monografie pod vedením P. Kuchyňkové a P. Suchého *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování*.⁹ Svým rozsahem poměrně stručný sborník se však tématu věnuje spíše z politologického hlediska. Práce V. Pitschmanna, odborníka na ochranu proti zbraním hromadného ničení, *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení* je zaměřená zejména na technologii a proliferaci jaderných zbraní, proces kontroly zbrojení je zde popsán jen stručně.¹⁰ Věnuje však pozornost hrozbě jaderného zbrojení a motivaci k jeho kontrole. P. Suchý je také autor vynikajícího díla *Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989* o které se tato závěrečná práce opírá.¹¹ Jsou to však především dějiny tehdejší americké administrativy, které je vhodné doplnit pohledem nejen protivníka, ale i jeho nejvýznamnějšího spojence. Pro toto období je využito memoárové literatury R. Reagana, M. S. Gorbačova a M. Thatcherové.¹² Tato závěrečná práce také pracuje s množstvím studií a analýz ze současné doby i z doby tehdejší, přičemž některé relevantní dobové analýzy se ve svém hodnocení tehdejších událostí nemusí shodovat s dnešním pohledem. V současné době je také veřejná již většina primárních dokumentů z té doby a ty důležité jsou v této práci citovány. Kde to bylo možné, byla dána přednost scanu originálního dokumentu před jeho přepisem. Je třeba také zdůraznit, že existuje rozdíl mezi dokumenty vojenské povahy a dokumenty politicko-deklaratorní povahy.

V souvislosti s hledáním cesty, jak obejít ustanovení některých smluv, začaly být tyto vykládány velmi svérázným způsobem, což se přeneslo například i do současné politologické literatury. Aniž by si autor těchto řádků osoboval jakoukoliv znalost právní problematiky, pevně věří v to, že příslušné smlouvy byly ve své době sepsány osobami znalými problematiky zcela jednoznačně.

⁶ Fučík, Josef: *Stín jaderné války nad Evropou*. Praha 2010.

⁷ Zolotarev, A. Vladimír (ed.): *Istoria vojennoj strategii Rossii*. Moskva 2000

⁸ Kissinger Henry: *Bouřlivé roky*. Praha 2004. Kissinger Henry: *Roky obnovy*. Praha 2002. Kissinger, Henry: *Roky v Bílém domě*. Praha 2006.

⁹ Kuchyňková, Petra - Suchý, Petr (eds.): *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost?* Brno 2005.

¹⁰ Pitschmann, Vladimír: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*. Praha 2005.

¹¹ Suchý, Petr: *Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. Brno 2004.

¹² Reagan, Ronald: *Život jednoho Američana*. Praha 1998. Gorbačov, S. Michail: *Vzpomínky a zamyšlení*. Praha 2014. Thatcherová, Margharet: *Roky na Downing Street*. Praha 1996.

1. Období americké jaderné převahy

1.1. Americký monopol na jadernou zbraň

Za druhé světové války byl britský jaderný výzkum přemístěn do Kanady. Americký jaderný výzkum do té doby za ostatními velmocemi výrazně zaostával, ale vyhlášení výzkumného projektu Manhattan a úzké kontakty s britskými vědci ho brzy dostaly do prvenství. Na základě první quebecké konference Churchilla a Roosevelta ze srpna 1943 měl být atomový výzkum obou zemí spojen a měla být nastolena úplná výměna informací. Bez vzájemné dohody také nesměly být žádné informace o atomovém výzkumu předány třetí straně. Po válce pak měl o osudu výzkumu rozhodnout americký prezident. V září 1944 pak na druhé quebecké konferenci bylo dohodnuto, že tato spolupráce bude trvat i po porážce Japonska. Po skončení bojů a úspěšném použití jaderných zbraní v Japonsku oznámil 3. října 1945 nový americký prezident Truman, že Spojené státy uvažují o mezinárodní kontrole vývoje jaderných zbraní, což by znamenalo jeho přerušování v jiných zemích, zatímco Spojené státy by si podržely monopol. Na základě americko-sovětských jednání v Moskvě byla vytvořena v lednu 1946 v rámci OSN Komise Spojených národů pro atomovou energii (UNAEC).

Podle návrhu Deana Achesona, tehdejšího náměstka amerického ministra zahraničí, měl být zřízen Mezinárodní úřad atomového rozvoje, který by dohlížel na světová naleziště uranové rudy a rozhodoval o jejím používání. V případě narušení tohoto režimu by záležitost byla podstoupena Organizaci spojených národů, která by rozhodla o příslušných sankcích. Tento návrh byl předložen v březnu 1946 na půdě OSN jako tzv. *Achesonova - Lilienthalova zpráva*.¹³ Finančník Bernard Baruch, první zástupce Spojených států v Komisi pro atomovou energii Organizace spojených národů, pak ve své prezentaci v červnu 1946 rozšířil návrh o popis nukleární aktivity států, které měly být považovány jako ilegální.¹⁴ Mělo se jednat nejen o držení atomové zbraně, ale i nakládání s jaderným materiálem. Navrhoval také právo Valného shromáždění uvalit sankce na narušitele režimu a v souvislosti s tím navrhnul zamítnutí principu jednomyslnosti při hlasování v Radě bezpečnosti. V případě že by všechny podmínky dohody byly splněny, vzdaly by se Spojené státy svého jaderného monopolu. V prosinci 1946 tento návrh podpořila většina členů Rady bezpečnosti kromě Sovětského svazu a Polska. Sovětský svaz návrh kritizoval s tím, že OSN je pod silným vlivem Spojených států a nešlo věřit, že by byl mezinárodní dohled nad jaderným materiálem objektivní.¹⁵ Celá iniciativa však byla v důsledku počínající studené války odložena. Americký prezident Truman mezitím 1. srpna 1946 podepsal zákon o atomové energii,

¹³ Tzv. Achesonova - Lilienthalova zpráva. Dostupné z: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/Report_on_the_International_Control_of_Atomic_Energy_16_Mar_1946.PDF.

¹⁴ Tzv. Baruchův plán. Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/BaruchPlan.shtml>.

¹⁵ Suchý, Petr: *Strategie zadržování v americké zahraniční politice. Vznik a vývoj koncepce 1945-1953*. Brno 2005, s. 116.

podle jeho podporovatele známý jako McMahonův zákon.¹⁶ Spojené státy si měly zachovat monopol na všechny informace k jadernému výzkumu vůči ostatním zemím, tedy i Velké Británii. Zákon zakazoval všem občanům Spojených států sdílet jakékoliv informace o jaderné energii s cizími zeměmi bez povolení Kongresu. Velká Británie a později i Francie tak byly v jaderném výzkumu odkázány na vlastní síly. V lednu 1947 se tedy britští političtí představitelé předsedové Clement Attlee a Ernest Bevin rozhodli k vývoji vlastních jaderných zbraní.¹⁷

Přijetí tohoto zákona nezabránilo úspěšnému jadernému programu Sovětského svazu ani Velké Británie. Britský vývoj jaderné zbraně byl na počátku 50. let korunován úspěchem a Spojené státy získaly zájem nad co největší kontrolou jaderných zbraní svého spojence. Kritikem McMahonova zákona byl zejména nový americký prezident Dwight Eisenhower.¹⁸ V roce 1954 tak byla přijata novela Zákona o atomové energii z roku 1946,¹⁹ která povolovala vládě i občanům Spojených států sdílet informace o jaderné energii se státy, které v této oblasti dosáhly významného nezávislého pokroku.

1.2. Americká poválečná vojenská doktrína

Ještě po druhé světové válce neměly Spojené státy zastřešující orgán pro otázky obrany a vojenské strategie. Až v roce 1947 vzniklo na základě Zákona o národní bezpečnost (National Security Act) ministerstvo obrany (Department of Defence) a Rada národní bezpečnosti (National Security Council – NSC). Zároveň byla vytvořena Ústřední zpravodajská služba (Central Intelligence Agency - CIA) a dále došlo ke znovuzřízení Společného výboru náčelníků štábů (Joint Chiefs of Staff - JCS).²⁰ Americký přístup zahraniční politiky a také vojenské strategie v počátečním období studené války je shrnut v tzv. *Trumanově doktríně*, charakteristické politikou *zadržování komunismu*. Američtí konzervativci však toto zadržování chápali zejména ve vojenském smyslu. V době vytvoření východního bloku v Evropě a později také ztráty amerického jaderného monopolu začal být pocíťován nepříznivý stav amerického vojenského potenciálu po demobilizaci od druhé světové války. V čele tlaku na vzrůst vojenské moci Spojených států stál ministr obrany Louis Johnson, stoupenec preventivní bombardovací války proti Sovětskému svazu, který žádal, aby Spojené státy byly „prvním agresorem ve prospěch míru“. Ve svém názoru nebyl osamocen, byl spíše mluvčím řady představitelů americké administrativy, přesto byl brzy donucen prezidentem Trumanem k rezignaci.²¹ Preventivní válka se Sovětským svazem se měla vést za pomoci použití jaderných zbraní a její příprava se stala prioritním článkem americké strategické koncepce. Zásadním úkolem pro Sbor náčelníků štábů a velitelství strategického letectva se stalo

¹⁶ Dostupný z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/AtomicEnergyAct.shtml>.

¹⁷ Luňák, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1999, s.60.

¹⁸ The Public Papers of the Presidents of the United States. Dwight Eisenhower 1954, s.260-261. Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4728402.1954.001?view=toc>

¹⁹ s. 16 Dostupná na: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP61-00549R000200040008-2.pdf>.

²⁰ Fidler, Jirí - Mareš, Petr: *Dějiny NATO*. Praha, Litomyšl 1997, s. 61.

²¹ Dean Acheson jej označil za blázna a generál Omar Bradley, předseda JCS, požádal prezidenta o zákrok. Wanner, Jan: *George Marshall. Tvůrce armád a aliancí*. Praha 1998, s. 347.

plánování jaderné ofenzívy proti sovětskému svazu. Již v říjnu 1945 Sbor náčelníků štábů vytvořil zprávu o dopadu jaderné zbraně na poválečnou strategii a organizaci. Spojené státy měly použít pumu ke zničení průmyslových center a městských aglomerací s cílem zničení státu za pomoci „*teroru a rozvrácení národní morálky*“.²² Náčelník Spojené strategické plánovací skupiny (Joint Strategic Planning Group) George Lincoln jasně uvedl, že „*Je nutno porozumět tomu, že příští válka bude jistou formou Armageddonu, v níž musíme počítat s použitím jaderných zbraní... Tento bod je nezbytným základem plánování USA*“.²³ Od dubna do června 1946 vypracovány čtyři varianty strategického plánu bombardovací ofenzívy Pincher, která by „*zničila sovětskou schopnost vést válku*“. Další plány Broiler a Crankshaft z roku 1947, respektive z roku 1948 se stále zaměřovaly zejména na sovětský průmysl, energetiku a infrastrukturu. Rozdíl byl ovšem v pojetí dopadu na civilní obyvatelstvo, který plán Broiler nebral v úvahu, zatímco plán Crankshaft počítal s tím, že většina cílů je umístěna v obydlených oblastech a usmrcením velkého počtu civilního obyvatelstva bude podlomena morálka protivníka. Na základě těchto plánů se začalo s praktickou realizací příprav ze strany velitelství strategického letectva, aniž by získaly politickou podporu. Iniciátor projektu byl generál Carl A. Spaatz, náčelník štábu letectva, který coby velitel strategického letectva v Tichomoří řídil jaderné bombardování Japonska. Ačkoliv generál Spaatz byl koncem dubna 1948 odvolán z funkce, jeden z jeho návrhů se dočkal praktické realizace, a to program průzkumných letů nad územím Sovětského svazu a jeho spojenců, který byl schválen prezidentem Trumanem a později i Eisenhowerem, za podpory britského premiéra Churchilla. Realizátorem této operace, probíhající mezi lety 1951 až 1956, byl velitel SAC Curtis LeMay, zastánce preventivního útoku na Sovětský svaz.²⁴

Po skončení druhé světové války pokračovali Američané ve využívání leteckých základen ve Velké Británii, aniž by to bylo nějak smluvně ukotveno. K neoficiální dohodě došlo teprve v roce 1946, kdy v této záležitosti jednal generál Spaatz s lordem Tedderem, náčelníkem štábu britského letectva. Je pravděpodobné, že britský premiér Clement Atlee o těchto jednáních nebyl informován. Od roku 1948 byly také některé britské letecké základny na základě dohody LeMaye a Teddera přizpůsobeny k použití jadernými bombardéry B-29 a skupiny pro provádění leteckých úderů zahájily pravidelnou rotaci na britských základnách.²⁵

V září 1948 prezident Truman podepsal dokument Národní bezpečnostní rady NSC-30 „*Policy on Atomic Warfare*“, kde bylo deklarováno, že „*Spojené státy musí využít všech vhodných prostředků, včetně atomových zbraní, v zájmu národní bezpečnosti*“.²⁶ Atomová letecká ofenzíva se tedy stala ústředním prvkem americké strategie v případné válce proti Sovětskému svazu.

²² Gentile P. Gian: *Planning for Preventive War, 1945-1950*. Joint Force Quarterly, Spring 2000, s. 68-74.

²³ Tamtéž.

²⁴ Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s.34-35.

²⁵ Young, Ken: *US 'Atomic Capability' and the British Forward Bases in the Early Cold War*. Journal of Contemporary History, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2007) s. 117-136.

²⁶ Holloway, David: *Nuclear Weapons and the Escalation of the Cold War, 1945-1962*. In: Leffler, P. M. – Westad, A. O. (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Vol. I. Origins*. Cambridge 2010, s. 376-397.

Realizace preventivního útoku se však potýkala s celou řadou problémů. Kromě odporu světové i domácí veřejnosti se jednalo o problém organizačního i technického rázu. Předně, Spojené státy nedisponovaly dostatečnou sítí základen, které by jejich bombardérům dovolily splnit plánované úkoly. V tomto smyslu byl ministr obrany James Forrestal skeptický. Nebyl přesvědčen o tom, že by samotné strategické letectvo bylo schopné za pomoci jaderných zbraní vyhrát válku se Sovětským svazem. Požádal tedy Sbor náčelníků štábu o vyhodnocení jaderného bombardování Sovětského svazu. Za předsedu sestavené komise byl vybrán generál H. R. Harmon. V květnu 1949 oznámila tedy tzv. Harmonova komise, ustanovená Sborem náčelníků štábů, že útok dosavadním počtem jaderných zbraní na 70 měst v Sovětském svazu sice způsobí smrt dvaceti sedmi milionů lidí a devastaci sovětského průmyslu, ale nezastavil by sovětské armády ani na jednom válčišti. Válečný plán, schválený v prosinci 1949 tedy deklaroval, že atomová ofenzíva za použití asi tří set jaderných bomb, které již měly Spojené státy k dispozici, vítězství ve válce proti Sovětskému svazu sama o sobě nezajistí.²⁷ Američané tedy museli počítat s tím, že v případné příští válce nedokáží zabránit ovládnutí Evropy Sověty. Případný pokus o invazi do Evropy by však nyní byl spojen s její daleko větší devastací, než tomu bylo za druhé světové války.

Zásadním však byl především postoj prezidenta Spojených států Harryho Trumana. V souvislosti s válkou v Koreji se hovořilo o nebezpečí eskalace války do velkého konfliktu s Čínou a Sovětským svazem. 25. srpna 1950 ministr námořnictva Francis Matthews hovořil o potřebě preventivní války, čímž se dostal do sporu s Trumanem. Prezident byl ale podle svých slov „...*vždy proti myšlence takové války. Není nic hloupějšího než si myslet, že válka může být zastavena válkou*“.²⁸

V létě 1949 provedl Sovětský svaz první jadernou zkoušku a Spojené státy postupně přišly o svůj monopol. To přivedlo Spojené státy a jejich spojence do nejistoty. Nastolila se pochopitelně otázka, zda budou Spojené státy ochotny riskovat kvůli svým spojencům i v případě hrozby sovětských jaderných zbraní. Po první zkoušce sovětské jaderné pumy nechal americký prezident Truman vyhodnotit politické důsledky sovětského vlastnictví jaderných zbraní. Muselo také dojít k revizi americké strategie v důsledku uzavření Washingtonské smlouvy. Plánovací oddělení ministerstva zahraničí (Policy Planning Staff), vedené Paulem Nitze, předložilo cíle a program Spojených států v oblasti národní bezpečnosti. Národní bezpečnostní rada na základě tohoto šetření vydala v dubnu 1950 směrnici NSC-68, která formovala strategii Spojených států ve studené válce.²⁹ Tento dokument během půl roku procházel připomínkovým řízením, a nakonec byl schválen v dosti odlišné podobě. Ve směrnici je načrtnut vzestup sovětských jaderných sil, který měl dle odhadu již v roce 1954 asi dvě stě jaderných bomb a přesvědčení, že „*si lze stěží představit, že při vypuknutí války by sovětská vůdci upustili od použití jaderných zbraní...Bylo doporučeno, abychom prohlásili, že nepoužijeme jaderných zbraní jinak než*

²⁷ Holloway, D.: *Jaderné zbraně a studená válka v Evropě*, s. 32-52.

²⁸ Truman, S. Harry: *Memoirs by Harry S. Truman. Volume two. Yearsof Trial and Hope*. New York 1954, s. 383.

²⁹ NSC-68 Dostupná na <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/report-national-security-council-nsc-68>.

v odvěti... V naší situaci, za relativní nepřipravenosti v konvenčních silách, by bylo v SSSR takové prohlášení chápáno jako přiznání velké slabosti a našimi spojenci jako jasný náznak toho, že je zamýšlíme opustit.“ Dokument nepřisuzoval Spojeným státům dostatečnou kapacitu pro splnění svých cílů v jaderné válce. Jaderný úder proti Sovětskému svazu by „nepřinutil a nepohnul Kreml ke kapitulaci a bude stále schopen použít sil, kterými disponuje, a ovládnout většinu nebo celou Eurasii.“ Spojené státy se měly nicméně připravit na „použití jaderných zbraní jako odpovědi na jejich první použití Sovětským svazem nebo proto, že nebudou mít žádný jiný způsob, jakým by dosáhli svých cílů.“ Dokument dále požadoval budování velkých sil pozemního vojska, letectva i námořnictva, aby Spojené státy nebyly tak závislé na použití jaderných zbraní. Dokument je však nejdůležitější z hlediska formulace nového přístupu k Sovětskému svazu, opírající se o ekonomické, psychologické, propagandistické a jiné aktivity. Dále je dokument proti diplomacii jako nástroji řešení problémů. „*Současná situace přímo mluví proti vedení úspěšných jednání s Kremlem...nabídka nebo pokus o jednání v obecných otázkách...mohou být pouze taktické.*“ Pod dojmem války v Koreji požádal Truman v prosinci o podstatné dodatečné zvýšení prostředků pro ministerstvo obrany na následující fiskální rok. V souvislosti s tím schválil plán na zdvojnásobení amerických ozbrojených sil. Především několikanásobně vzrostl počet vojáků v rámci amerických sil v Evropě.³⁰ Již od roku 1948 se Spojené státy zabývaly vývojem jaderných zbraní se sníženým účinkem, určených k použití přímo na bojišti, jejichž vývoj urychlila válka v Koreji. V lednu 1952 Sbor náčelníků štábu nařídil vrchnímu veliteli amerických vojsk v Evropě, generálu Eisenhowerovi, aby naplánoval použití těchto zbraní. Spojené státy brzy poté začaly s rozmisťováním taktických jaderných zbraní v Evropě.³¹

1.3. Doktrína masové odvety Spojených států

V amerických prezidentských volbách v roce 1952 zvítězil Dwight Eisenhower díky odporu proti korejské válce a vyčerpávajícímu zbrojení Trumanovy éry. Důraz na masivní konvenční zbrojení předcházejícího období byl podle nové republikánské administrativy nebezpečný pro občanský charakter americké společnosti a zdravé státní finance. Rozhodla se tak využít převahy Spojených států v oblasti jaderných zbraní. V první polovině 50. let ještě oba soupeřící tábory nenashromáždily dost jaderných zbraní na to, aby samy o sobě rozhodly válku. Nicméně, nový americký prezident po svém nástupu do Bílého domu reagoval na jejich rostoucí úlohu a přehodnotil americkou vojenskou strategii. Zásady jeho „nového pohledu“ byly obsaženy v zápisu z jednání Národní bezpečnostní rady NSC162/2 z 30. října 1953, ve které rada vyjádřila odhodlání použít v případě napadení „masivní odvetnou sílu“.³² Je zde uvedena často citovaná věta, že „v případě válečného stavu Spojené státy budou pokládat jaderné

³⁰ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 61.

³¹ Holloway, D.: *Stalin a bomba. Sovětský svaz a jaderná energie 1939-1956*, s. 386-387.

³² NSC162/2. Dostupné z: <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>.

zbraně za stejně vhodné pro použití jako ostatní zbraně.“ Tuto doktrínu nicméně připravil Dulles v těsné spolupráci s admirálem Radfordem ještě před začátkem volební kampaně v roce 1952. Admirál Radford, tehdy předseda Sboru náčelníků štábů, pronesl 14. prosince ve Washingtonu zásadní projev, ve kterém konstatoval, že je nemožné udržovat mohutné vojenské síly ve všech částech světa, ve kterých je třeba se obávat útoku. Proto podle něj bylo třeba, aby Spojené státy vybudovaly letectvo, které bude silnější než letectvo kteréhokoliv jiného státu.³³

Tuto doktrínu pak prezident představil Kongresu ve zvláštním poselství 5. ledna 1957.³⁴ Ve své řeči hovořil Eisenhower o situaci na Středním východu po porážce Velké Británie a Francie v suezské krizi.³⁵ V rozšířeném chápání je zde však definována nová vojenskopolitická doktrína, která do centra pozornosti staví vojenské otázky a použití síly chápe jako nejdůležitější nástroj zahraniční politiky.³⁶ Státní tajemník John Foster Dulles hovořil na zasedání Rady pro zahraniční vztahy (Council of Foreign Relations) 12. ledna 1954 o konkrétní podobě doktríny v otázce použití zbraní.³⁷ Uvedl, že „*místní obrany musí být posíleny budoucím odstrašením prostřednictvím moci masové odvety.*“ Způsob, jak čelit agresi měl být postaven na „*odhodlání a schopnosti rázně odpovědět na místě prostředky dle našeho výběru.*“ Administrativa nového prezidenta na základě tohoto programu vypracovala novou strategii, která vycházela z toho, že Spojené státy v případě války provedou proti Sovětskému svazu mohutný jaderný útok z předsunutých základen. Tato vojenská doktrína se stala známou jako „*strategie hromadné odvety*“. Doktrína měla plnit zejména odstrašující účel, proto také byla i veřejně deklarována. Došlo také k obrácení dosavadního principu použití jaderných zbraní. Zatímco prezident Truman považoval použití jaderné zbraně za krajní možnost, Eisenhower ji naopak považoval za hlavní prostředek k odstrašení nepřítele. Doktrína již počítala s použitím taktických jaderných zbraní na bojišti, které mělo být odpovědí na sovětský útok na Západní Evropu. Vznik nové kategorie zbraní však významně zvýšil jadernou hrozbu a možnost eskalace vojenského konfliktu. Vzhledem k velmi rychle se zvyšujícímu počtu jaderných zbraní byl na počátku roku 1955 odhad účinku jaderného útoku daleko vyšší, než to bylo v případě Harmonovy zprávy z roku 1949. Skupina pro hodnocení zbraňových systémů při ministerstvu obrany považovala za nejvhodnější preventivní útok, který by zničil sovětskou armádu dříve, než by použila své vlastní jaderné zbraně. Přestože prezident Truman i Eisenhower odmítali koncepci preventivní války, vládní kruhy o ní začaly uvažovat jako o nejúčinnějším způsobu odvrácení sovětského jaderného úderu.³⁸

³³ Schwarz, Urs: *Strategie včera, dnes a zítra*. Praha 1968, s.115-116.

³⁴ Dwight D. Eisenhower 1957. Speciál Message to the Congress on the Situation in the Middle East. January 05, 1957. s. 6-16. Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4728417.1957.001?view=toc;q1=eisenhower+1957>.

³⁵ Je ovšem třeba vzít na vědomí, že Spojené státy svým postojem jejich porážku zapříčinily.

³⁶ Krejčí, Oskar: *Zahraniční politika USA. Ideje, doktríny, strategie*. Praha2009, s. 146.

³⁷ Dulles, J. Foster: *The Evolution of Foreign Policy, Before the Council of Foreign Relations*. New York, N.Y., Department of State, Press Release No. 81 (January 12, 1954). Dostupné z: http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/history/cold-war/strategy/article-dulles-retaliation_1954-01-12.htm.

³⁸ Holloway, D.: *Stalin a bomba.*, s. 394.

Připuštěním možnosti jaderné války však doktrína odrazovala mnohé odpůrce, kteří se obávali jaderné apokalypsy. Doktrína masové odvety předpokládala, že Sovětský svaz nebude mít na útok americkými jadernými zbraněmi náležitou odpověď. Spojené státy provedly v březnu 1954 na atolu Bikiny v Pacifiku test termonukleární bomby. Sověti však už v následujícím roce odzkoušeli vlastní termonukleární zbraň. Závody ve zbrojení se dostaly na novou kvalitativní úroveň a Spojené státy od té chvíle rychle ztrácely svůj vojenský náskok.

Až do roku 1960 bylo vojenské strategické plánování Spojených států dosti nedůsledné, protože jednotlivé složky, disponující jadernými zbraněmi (tzv. triádou) své plánování dostatečně nekoordinovaly. Z tohoto důvodu byl od toho roku až do roku 1992 na Velitelství strategického letectva vypracováván Jednotný integrovaný operační plán (Single Integrated Operational Plan – SIOP), závazný pro všechny složky, který obsahoval výběr cílů, jejich přidělení jednotlivým složkám triády a pořadí ničení cílů. Konkrétnější představu o použití jaderných zbraní Spojenými státy je tedy možné si učinit z prvního Jednotného operačního plánu americké armády SIOP-62, zpracovaného roku 1960 s účinností od poloviny roku 1961, tzn. fiskálního roku 1962. Tento plán počítal s mohutným jaderným útokem na Sovětský svaz, Čínu a jejich spojence v Evropě i Asii. Plán je důležitý tím, že předpokládá použití zbraní mimo jiné v podobě *preemptivního* úderu, pokud administrativa Spojených států obdrží varování o přípravě sovětského útoku.³⁹

1.4. Strategická doktrína NATO v padesátých letech

S ohledem na reálný poměr sil v Evropě se počáteční plány aliance soustředily na tzv. „*periferní strategii*“, kdy se měly v případě napadení Západní Evropy Sovětským svazem spojenecké síly evakuovat do Velké Británie a severní Afriky, odkud by pak vedly válku. Západoevropské státy pochopitelně preferovaly „*předsunutou strategii*“, ve které měla být udržena fronta co nejdále na východ. To však vyžadovalo masivní vojenské výdaje a přítomnost velké americké přítomnosti v Evropě.⁴⁰ Takové plánování však vyvolalo obavy a kritiku evropských členů aliance. Skutečnost, že západní Evropa je v konvenčních silách téměř bezbranná a musí se tedy spolehnout na jadernou sílu byla pro mnohé nepřijatelná. Znamenala by totiž nepřátelskou okupaci, přitom výsadková operace, kterou spojenecké jednotky vstoupily za druhé světové války do Evropy se již v takové podobě stěží dala provést. Evropě tedy hrozilo kromě okupace dokonce jaderné zpuštění.

³⁹ *The Creation of SIOP-62. More Evidence on the Origins of Overkill.* National Security Archive Electronic Briefing Book No. 130, July 13, 2004. Dostupné z:

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB130/index.htm>. Dále viz *History of the Joint Strategy Target Planning Staff: Background and Preparation of SIOP-62.* History and Research Division Headquarters Strategic Air Command. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb236/SIOP-62%20history.pdf>.

⁴⁰ Luňák, P.: *Západ*, s.104.

Představy Spojených států o vojenské doktríně formuloval předseda Spojeného výboru náčelníků štábů generál Omar N. Bradley v červenci 1949. Podle něj by evropští spojenci měli zajistit jádro pozemního vojska a Spojené státy strategický úder a námořní operace.⁴¹ Prvním oficiálním dokumentem NATO v oblasti strategie byl *Strategický dokument obrany severoatlantické oblasti*, předložený 19. října 1949 Vojenskému výboru aliance⁴² jako dokument MC 3.⁴³ V druhé revizi tohoto dokumentu bylo požadováno „zajištění schopnosti účinného strategického leteckého útoku včetně neprodleného použití atomové bomby.“⁴⁴ Již 29. listopadu ale Vojenský výbor předal Výboru pro obranu nový dokument DC 6.⁴⁵ Dánský ministr obrany ale vyjádřil znepokojení nad příliš explicitní formulací o použití jaderných zbraní a Vojenský výbor jej přepracoval v kompromisním znění, požadujícím „zajištění schopnosti okamžitého strategického leteckého útoku všemi dostupnými prostředky a všemi dostupnými typy zbraní bez výjimky.“⁴⁶ V této podobě byl dokument schválený 6. ledna 1950 Severoatlantickou radou.⁴⁷ Tato doktrína se stala známou jako „Štít a meč“. Štítem se rozuměla pozemní vojska NATO a mečem pak Strategické letectvo Spojených států.⁴⁸ Strategická směrnice MC 14z března 1950 již oproti minulosti předpokládala udržet nepřítele „co nejvýhodněji, jak je to jen v Německu možné.“⁴⁹ Pro soudržnost aliance se stalo zásadním zasedání Severoatlantické rady v květnu 1950. Hlavním bodem jednání se stalo přijetí tří strategických obranných plánů. *Krátkodobý plán (Short-Term Defence Plan)* vycházel z aktuálního poměru sil v Evropě. Základem tohoto plánu se tedy stalo vypracování ústupových cest. Linie, na kterou měla vojska aliance ustoupit, ani nebyla stanovena. *Střednědobý plán (Medium-Term Defence Plan)* počítal s posílením sil aliance a s její schopností ustoupit za Rýn, který by se snad dal bránit. *Dlouhodobý plán (Long-Term Defence Plan)* počítal s obdobím necelých deseti let, kdy by měla vojska aliance být dostatečně silná k vybudování obrany ještě na území Západního Německa.⁵⁰ S tímto pojetím však byli evropští spojenci i nadále nespokojeni. Na nátlak Francie tedy byly opuštěny strategie, vycházející ze zásad krátkodobého a střednědobého plánu.

Zasedání severoatlantické rady v září 1950 v New Yorku se již konalo pod dojmy z Korejské války. Základem vojenského plánování se stala *předsunutá strategie (Forward Strategy)*, ve které se členské

⁴¹ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 63.

⁴² Prvním orgánem NATO byla Severoatlantická rada, složená tehdy z ministrů zahraničí členských států. Na svém prvním zasedání v září 1949 ustanovila Výbor pro obranu, složený z ministrů obrany členských států. Jemu byl podřízen Vojenský výbor, složený z náčelníků generálních štábů členských armád. Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 49.

⁴³ Pedlow, W. Gregory (ed.): *Nato Strategy Documents 1949-1969*, 1997. s. XII. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>.

⁴⁴ The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area MC 3/2, 28.11.1949. Dostupné z <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491128a.pdf>.

⁴⁵ The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area DC 6, 29.11.1949. Dostupné z <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491128a.pdf>.

⁴⁶ Pedlow, c.d., s. XIII.

⁴⁷ The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area DC 6/1, 1.12. 1949. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf>.

⁴⁸ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 63.

⁴⁹ Strategic Guidance for North Atlantic Regional Planning MC 14,28.3.1950. Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328c.pdf>.

⁵⁰ Fidler, J. - Mareš, P. c. d., s. 63.

státy dohodly na obraně Západního Německa co nejdále na východ. To však znamenalo nutnost významně zvýšit konvenční sílu aliance. Na londýnské schůzce téhož měsíce tedy poprvé padl návrh na nutný podíl Spolkové republiky k obraně aliance.⁵¹

Vstup Řecka a Turecka v roce 1952 do aliance sice významně zvýšil její sílu, nikoliv však na hlavním válčišti ve střední Evropě. Základem strategie tedy i nadále byly jaderné síly, přitom toho roku v říjnu proběhla zkouška Britské jaderné zbraně na střelnici Montebello v Austrálii a 1. listopadu úspěšná americká zkouška termionukleární nálože v rámci operace Ivy na pokusné střelnici atolu Eniwetok na Marshallových ostrovech. Vojenský výbor přijal 9. prosince 1952 revizi dokumentu MC 14/1, která opět předpokládala použití „*všech typů zbraní, bez výjimky*“.⁵²

Nová koncepce obrany podle amerického programu New Look byla schválena Vojenským výborem NATO 22. listopadu 1954 v podobě dokumentu MC 48.⁵³ V něm je deklarováno, že „*příchod jaderných zbrojních systémů dramaticky změní podmínky moderní války*“. V dokumentu je předpokládáno, že NATO nebude schopno zabránit obsazení Evropy bez použití jaderných zbraní na strategické i taktické úrovni. Tak se zrodila doktrína „*hromadné odvety*“ ve které měly Spojené státy odpovědět na jakoukoliv sovětskou agresi masivním použitím jaderných zbraní. Strategie hromadné odplaty byla založena na myšlence odstrašení. Případný agresor měl mít jistotu, že odpověď na jeho akci bude mít strašné následky. Tento postoj měl tedy odradit Sovětský svaz od jakýchkoliv útočných plánů. Podmínkou pro fungování takového principu odstrašení byla ovšem jeho důvěryhodnost. Spojené státy byly díky své vzdálenosti v případném jaderném konfliktu poměrně bezpečné, zajistily svou obranu navíc za pomoci relativně malých nákladů.

Oproti tomu evropští členové aliance byli plně zranitelní sovětskými jadernými zbraněmi. Cílem se tedy pro ně měla stát možnost zasáhnout do průběhu války. Již během války v Koreji byli evropští spojenci Spojených států konfrontováni s možností, že v Asii budou použity jaderné zbraně. Kvůli obavám z rozšíření konfliktu do Evropy jejich spojenci naléhali na Washington, ten však odmítnul jakkoliv omezovat svobodu svého rozhodování. Evropským spojencům tedy zbyly dvě možnosti: Usilovat o podíl na rozhodování o použití jaderných zbraní, nebo vybudovat vlastní jaderné síly. Dalším zájmem spojenců také zabránit zvyšování svých konvenčních sil. Kromě zvyšování nákladů se obávali, že růst jejich sil by mohl způsobit snížení počtu amerických vojsk v Evropě nebo dokonce návrat ke koncepci periferní obrany.⁵⁴ Evropští spojenci byli přesvědčeni, že odstrašující síla jaderných zbraní je natolik účinná, že je možné dokonce snížit konvenční sílu aliance. V souvislosti s tím měl být štít aliance do značné míry nuklearizován. V prosinci 1955 se konalo osmnácté zasedání Severoatlantické rady.

⁵¹ Tamtéž, s. 65-66.

⁵² Strategic Guidance [supersedes DC 13 and MC 14]MC 14/1 (Final), 9.12.1952. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf>.

⁵³ The Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years MC 48, 22.11.1954. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf>.

⁵⁴ Luňák, P.: c. d., s.161.

Jeho závěrem měla být modernizace konvenčních sil a zejména letounů se schopností nést jaderné zbraně.⁵⁵

V roce 1956 základní americký dokument pro strategické plánování JSOP-60 Joint Strategic Objective Plan v podstatě nepředpokládal konvenční válku.⁵⁶ V souvislosti s tím pak Severotlantická rada na dvacátém zasedání v prosinci 1956 přijala dokument MC 14/2,⁵⁷ který již předpokládal uplatnění strategie hromadné odvety. Oproti předcházejícímu pojetí, nový dokument předpokládal masivní použití taktických jaderných zbraní již pozemními vojsky, tj. *štítem* aliance, následované masivním použitím jaderných zbraní amerického a britského strategického letectva. V souvislosti s tím také měla být aliance významným způsobem posílena jadernými zbraněmi. V březnu 1957 vedl nový hlavní velitel vojsk aliance rozhovory se západoněmeckými politiky o rozmístění skladů s taktickými jadernými zbraněmi na území Spolkové republiky. V květnu se pak konalo zasedání Severoatlantické rady poprvé na německé půdě. V Bad Godesbergu bylo definitivně rozhodnuto o nuklearizaci štítu taktickými jadernými zbraněmi a přesunutí části odstrašujícího potenciálu aliance na evropské spojence. Taktické rakety Honest John a Matador měly být poskytnuty spojencům, zatímco jaderné hlavice by zůstaly pod kontrolou Spojených států.⁵⁸ Na základě rozkazu generála Norstada, který byl mimo jiné zodpovědný za zřizování muničních skladů ve prospěch spojenců v alianci, byla zahrnuta mezi příjemce jaderné munice v případě války i Spolková republika.⁵⁹

Ačkoliv se tedy v terminologii rozlišovaly konvenční a jaderné prostředky, obě strany se začaly připravovat na nekompromisní jaderný střet za použití všech dostupných prostředků. Případná válka mezi velmocemi tím získala velmi dynamické tempo, obě vojska se musela pro minimalizaci ztrát okamžitě bojově rozvinout. Vzhledem k předpokládanému rozvrácení hospodářského zázemí se ani nedalo předpokládat, že by se konflikt protahoval. Pro sovětskou stranu z toho vyplynul logický vývod. V případě války se měla vojska Varšavské smlouvy okamžitě chopit iniciativy a udeřit na nepřítele všemi konvenčními i jadernými prostředky a při využití převahy v síle pozemních vojsk obsadit území nepřítele. Varšavská smlouva se také zabývala plánováním operací i po použití jaderných zbraní. Podle její doktríny tedy bylo možné jadernou válku přečkat a stále ještě vyhrát. To bylo limitem pro americkou doktrínu hromadné odvety.⁶⁰ Dalším dopadem této doktríny také bylo to, že vojska Varšavské smlouvy by při vstupu na území protivníka zneškodnila jeho dosud nepoužité jaderné zbraně. Jejich použití tak mohlo být do značné míry tedy vynucené. Pro sovětského vůdce Nikitu Chruščova však bylo vlastnictví

⁵⁵ Závěrečné komuniké ze zasedání Severoatlantické rady 15. a 16. prosince 1955. Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c551216a.htm>.

⁵⁶ Condit, W., Kenneth: *History of Joint Chiefs of Staff. Vol. VI: The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1955-1956*. Washington D.C. 1992, s. 32-37.

⁵⁷ Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area MC 14/2. (Rev.)(Final Decision). 23.5.1957. Dostupné na: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf>.

⁵⁸ Fidler, J. - Mareš, P., c. d., s. 105.

⁵⁹ Fučík, J.: c. d., s. 74.

⁶⁰ Luňák, Petr: *Za devět dnů jsme v Lyonu. Plán použití Československé lidové armády v případě války z roku 1964*. Soudobé dějiny 2000/3, s. 403-419.

jaderných zbraní nejen prostředkem politického tlaku na západního protivníka, ale podle jeho názoru také jejich odstrašující účinky měly pomoci v pokračování demilitarizace studené války.⁶¹

Zásadním přelomem pro alianci se stalo sovětské vypuštění Sputniku nosnou raketou, které deklarovalo jeho schopnost zasáhnout území spojených států. Sovětská propaganda navíc vyvolala u evropských členů aliance pocit převahy v oblasti raket. Na třetí parlamentní konferenci aliance se vojenská komise postavila proti přílišnému spoléhání aliance na jaderné zbraně a toto téma se stalo stěžejním i pro zasedání Severoatlantické rady v prosinci 1957.

1.5. Sovětská vojenská doktrína

V hodnocení Stalinova přístupu k nové zbraně se často cituje jeho rozhovor s moskevským korespondentem *Sunday Times* Alexandrem Werthem v září 1946, kdy prohlásil, že atomová bomba „výsledek války nerozhodne, jelikož na to nestačí.“⁶² Je otázkou, zda účinek jaderné zbraně zlehčoval pro západní veřejnost, nebo její účinek opravdu podceňoval. Skutečností je, že krátce po válce se Sověti snažili o získání informací o jejím účinku. V září 1945 někteří pracovníci sovětského velvyslanectví v Tokiu navštívili Hirošimu, aby se seznámili s následky jaderného bombardování. V podrobné zprávě, doplněné o výňatky z japonského tisku, použití jaderné zbraně bagatelizovali. Sovětští pozorovatelé se také mohli zúčastnit amerického jaderného pokusu na atole Bikiny, kde byla atomová puma použita proti plavidlům. Podle nich výsledek odpálení zbraně přinesl zklamání. V srpnu 1946 také spojenecká kontrolní komise navštívila Hirošimu a Nagasaki a sovětský účastník uvedl, že lidské ztráty byly způsobeny také chybějícími bezpečnostními opatřeními a nedostatečnou lékařskou péčí.⁶³ Je ovšem třeba si uvědomit, že takto brzy po použití jaderných zbraní ve válce ještě nebyly k dispozici všechny lékařské údaje o nevratných zdravotních poškozeních a smrti z ozáření, k jejichž projevům docházelo ještě po dlouhou dobu po jaderném bombardování.

Ač Sověti význam jaderné zbraně možná podceňovali, byli si nepochybně vědomi že došlo k zásadní události ve vojenství a náležitě k tomu reagovali nejen usilovným vývojem vlastní jaderné zbraně, ale také věnovali velkou pozornost jejím nosičům. Pro nesení jaderné bomby v tehdejší době přicházel v úvahu pouze těžký bombardér. Sověti v době druhé světové války získali několik poškozených amerických bombardérů B-29, které po bombardování Japonska nouzově přistály na sovětském území. Tyto stroje se staly vzorem pro jeho upravenou nelicenční verzi Tupolev Tu-4, který dosáhl operační způsobilosti v roce 1947. Obdobně jako Američané také Sověti vytvořili novou vojenskou složku k provádění jaderných útoků, Dálkové letectvo (Dalnaja aviacija), který zavádělo nové bombardéry do svého stavu. Část bombardérů Tu-4 byla upravena pro nesení jaderné nálože, a ještě před vyzkoušením

⁶¹ Tamtéž, s. 408.

⁶² Holloway, D.: *Stalin a bomba*, s. 269.

⁶³ Tamtéž, s. 269-270.

první sovětské atomové bomby dálkové letectvo cvičilo její shoz za pomoci atrapy. K ostré zkoušce jaderné pumy shozené z letadla pak došlo 18. října 1951. Na základě této zkoušky se rozjela sériová výroba již plně vojensky využitelných atomových zbraní.⁶⁴

Sověti také vojensky zajišťovali své nové impérium. Určitý vliv na armády jimi osvobozených zemí si Sověti zajistili ihned, po vzniku východního bloku pak budovali tyto armády podle svých představ a doktríny. Pod dojmem zostřující se mezinárodní situace bylo již v druhé polovině roku 1950 rozhodnuto o urychlení výstavby vojenských sil východního bloku. Ve dnech 9. až 12. ledna 1951 svolal Stalin do Moskvy schůzku vůdců spojeneckých zemí, kde je varoval před možným útokem Severoatlantické aliance. Podle jeho mínění měla být aliance připravena na válku do roku 1953 a socialistické země měly budovat odpovídajícím způsobem své armády.⁶⁵

Pro období bezprostředně po americkém použití jaderné zbraně nelze nic o říci o sovětské doktríně, nebo aspoň hodnocení účinků jejího použití na Sovětský svaz, protože sovětské prameny o této problematice mlčí.⁶⁶ První zhodnocení použití jaderné zbraně Spojenými státy proti Sovětskému svazu na základě dostupných amerických údajů veřejně provedl generálmajor Vasilij J. Chlopov v odborném časopise *Vojennaja mysl* v roce 1950. Podle něj by strategické bombardování sovětských hospodářských a politických středisek nemohlo přinést vítězství ve válce, protože sovětská protivzdušná obrana byla již mnohem efektivnější, než byla německá v době druhé světové války. Vyjádřil také přesvědčení, že použití jaderných zbraní proti rozmístěným a zamaskovaným vojskům nebude mít takový účinek jako bombardování hustě osídlených japonských měst s lehkou zástavbou. Podle něj by také sovětská vojska rychle zahájila vojenské operace, které by válku rozhodly ještě před přesunem amerických záloh přes Atlantik.⁶⁷ Tento článek v základních obrysech nepochybně nastiňuje sovětskou koncepci války mezi supervelmocemi. Pokud by za pohybu málo zranitelná sovětská vojska dokázala rychle obsadit západní Evropu, potom by sovětské území bylo zranitelné pouze bombardéry s největším doletem a americké nálety by byly daleko méně nebezpečné.

Pro první poválečné roky se také počítalo s tím, že jaderné zbraně jsou především strategická zbraň, která se hodí proti týlovým cílům, městským a hospodářským aglomeracím. První známé velké cvičení na téma operace pozemních vojsk za podmínek použití jaderných zbraní bylo provedeno až v roce 1951 v Turkestánu. Motivací pro něj byl možná americký zájem o použití jaderných zbraní proti vojskům, zejména v korejské válce. Cvičení bylo hodnocené jako úspěšné a patrně v souvislosti s ním byl vydán předpis, zohledňující vliv jaderných zbraní na bojovou činnost. Velitel tohoto cvičení, generál Ivan Petrov byl následujícího roku přeložen na ministerstvo obrany a krátce po Stalinově smrti se stal

⁶⁴ Gordon, Jefim: *Sovětské strategické letectvo v době studené války*. Praha 2013, s. 23-25.

⁶⁵ Holloway, D.: *Jaderné zbraně a studená válka v Evropě*, s. 37.

⁶⁶ Zolotarev, A. V. (ed): *Istoria vojennoj strategii Rossii*, s. 439.

⁶⁷ Chlopov, J. Vasilij: *O charaktere vojennoj doktriny amerikanskogo imperializma*. *Vojennaja mysl* 1950/6, s. 67-78.

v dubnu 1953 náčelníkem Hlavní správy bojové a tělesné přípravy. Z titulu této funkce odpovídal za plánování nových taktických a operačních postupů armády v podmínkách jaderné války.⁶⁸

Sověti pozorně sledovali vývoj ve strategii Spojených států a rozmístování taktických jaderných zbraní v Evropě a začali připravovat pozemní síly na boj v podmínkách použití jaderných zbraní. Již ve dříve zmíněném cvičení v Turkestánu se zčásti tyto přípravy ověřovaly, komplexní cvičení s tímto tématem však proběhlo na podzim 1953 v Karpatském vojenském okruhu. Velitelem cvičení s tématem „vedení boje při nasazení jaderných zbraní nepřítelem“, spojené se simulací jejich použití, instrukcemi o jejich účincích a způsobech ochrany, vedl velitel okruhu maršál Ivan Š. Koněv, na přípravě se podílel také maršál Georgij K. Žukov a v roli poradců někteří sovětsí jaderní fyzikové. Jako pozorovatelé byli přítomni všichni sovětsí nejvyšší vojensí představitelé a ministři obrany socialistických států. Na základě poznatků z tohoto cvičení byly vydány nové bojové a výcvikové předpisy a od následujícího roku podobná cvičení prováděly i ostatní vojenské okruhy. V odborném sovětském vojenském tisku se opět začala probírat tato problematika a pozorně se sledovaly americké odborné diskuze.⁶⁹

V září 1954 se v orenburské oblasti na střelnici u vesnice Tockoje provedlo cvičení Jihouralského vojenského okruhu v podmínkách skutečného jaderného výbuchu. Vrchním velitelem cvičení byl maršál Žukov a již zmíněný generál Petrov. Puma byla svržena z bombardéru Tu-4 a po dělostřelecké a bombardovací přípravě změřili specialisté čtyřicet minut po explozi úroveň radiace. Útočící jednotky se během cvičení přiblížily na vzdálenost několika set metrů k epicentru výbuchu. Cvičení bylo hodnoceno jako úspěšné a vojenské velení došlo k závěru, že atomová bomba nemůže bránit vedení bojových operací. Dokumentace a poznatky z cvičení se pozorně studovaly a na jejich základě se vypracovaly nové předpisy. Koncem roku 1954 se jaderné zbraně začaly přidělovat jednotlivým příslušným vojenským okruhům a polní řád z roku 1955 již počítal s použitím jaderných zbraní nejen proti strategickým cílům v zázemí, ale také přímo na bojišti.⁷⁰

Pro poválečný rozvoj sovětské vojenské doktríny se stal rozhodujícím postoj maršála Georgije K. Žukova, který se v únoru 1955 stal ministrem obrany. Maršál požadoval intenzivní zkoumání aspektů jaderné války. Věnoval velkou pozornost cvičení z roku 1954 a účinku výbuchu na obrněnou techniku. Na základě výzkumů poznatků ze cvičení maršál usoudil, že tanková uskupení budou mít svou pevnou úlohu i v případě použití jaderných zbraní na bojišti a prosazoval použití zejména těžkých tanků, které díky svému pancíři byly schopny ochránit své osádky. V rámci reorganizace pozemního vojska v roce 1957 prosadil vytvoření osmi těžkých tankových divizí, které se měly stát jádrem útočných uskupení.⁷¹ Maršál Žukov bývá v otázce případné války v Evropě citován v souvislosti s jeho projevem ve

⁶⁸ Holloway, D.: *Stalin a bomba*, s. 288-289.

⁶⁹ Tamtéž. s. 387-388.

⁷⁰ Tamtéž, s. 390.

⁷¹ Fidler, Jirí: *Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968*. Disertační práce. Univerzita Karlova. Praha 2010, s. 22.

východním Berlíně v březnu 1957. Údajně uvedl, že sovětské síly z východního Německa mohou proniknout ke kanálu La Manche během dvou dnů.⁷²

Úkolem sovětského dálkového bombardovacího letectva bylo již na počátku padesátých let udeřit na americké jaderné síly.⁷³ Aby tento útok mohl úspěšně vyřadit alespoň významnou část amerických jaderných sil, musel být proveden již v počátečním období války, popřípadě musel být preventivní. Na význam momentu překvapení poukázal v únoru 1955 maršál Pavel Alexejevič Rotmistrov, toho času vyučující na Akademii generálního štábu. Rotmistrov zdůraznil, že moment překvapení je jeden z rozhodujících podmínek úspěchu v bitvě i celé válce. Nenadálý útok v éře atomových a vodíkových zbraní bude mít daleko větší dopad, než tomu bylo v případě konvenčního útoku kdykoliv v minulosti a zasažený stát by se v takovém případě mohl vojensky zcela zhroutit. Upozornil také na to, že Spojené státy i Velká Británie ve svých plánech počítají s tím, že Sovětský svaz napadnou preventivně. Uvedl, že pokud sovětské ozbrojené síly „*zjistí bezprostřední nebezpečí, musejí mu zasadit sled protiúderů, popřípadě provést co nejničivější preventivní protiútok.*“⁷⁴ Také další představitel Akademie generálního štábu generál Sergej Nikolajevič Krasilnikov ve své stati upozornil na důležitost vyřazení protivníkových jaderných sil: „...*úderý proti nepřátelským leteckým základnám a zařízením na výrobu jaderných zbraní by spolu s vlastní protivzdušnou obranou představovaly nejspolehlivější záruku bezpečí pro vlastní týl...*“⁷⁵

Maršál R. J. Malinovský, toho času ministr obrany, přednesl v roce 1960 za účasti představitelů armády Německé demokratické republiky v Berlíně projev, týkající se použití jaderných zbraní v případě války v Evropě. To mělo být nedílnou součástí bojových operací. „*Hlavní cíl, porážka nepřítele, bude za moderních podmínek rovněž plněn pomocí úderů jaderných zbraní. A úkolem pozemních sil je jeho úplné rozdrčení dokončit.*“ V otázce úlohy ostatních složek ozbrojených sil uvedl: „*Zavedení jaderných zbraní ...nás nutí, abychom udrželi stanovené minimum ozbrojených sil ve stálé bojové pohotovosti. Tyto ozbrojené síly musí být schopny nejen odrazit náhlý přepad nepřítele, ale rovněž aktivní a rozhodnou činností převzít iniciativu.*“ V otázce jejich činnosti v Evropě potvrdil názor maršála Žukova: „*Přechod do útoku musí být uskutečněn s přihlédnutím na radiační situaci vzniklou v důsledku raketových jaderných úderů strategickými prostředky...Příslušným východiskem je ochránit živou sílu před zářením co možná nejrychlejším průjezdem tankových jednotek a obrněných transportérů zamořeným prostorem.*“⁷⁶

⁷² Projev maršála Žukova z března 1957. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic6501.html?lng=en&id=14861>. Tento projev známe ve dvou verzích. První verze je údajný záznam z jednání od podplukovníka V.S. Popova, agenta CIA. Na podobných shromážděních se nedělaly žádné poznámky, autor tedy záznam musel dělat z paměti. Druhá verze měla být dezinformačním materiálem KGB, bez udání účelu dezinformace. Blíže viz Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s. 124-126.

⁷³ Holloway, D.: *Stalin a bomba*, s. 394.

⁷⁴ Rotmistrov, A. Pavel: *O roli vnezapnosti v sovremennoj vojne*. Vojennaja mysl 1955/2, s. 14-26.

⁷⁵ Krasilnikov, N. Sergej: *K voprosu o charaktere sovremennoj vojny*. Vojennaja mysl 1955/8, s. 3-17.

⁷⁶ Německý záznam projevu dostupný z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB154/16%20full.pdf>.

V éře jaderných zbraní s možností dopravy na vzdálené cíle se zcela změnila koncepce vedení války. Vlastní jaderné síly, a s nimi tedy i možnost odvety, byly do velké míry zranitelné. Obě strany tedy měly v případě války velmi důležitý důvod zaútočit se svými jadernými zbraněmi jako první. Situace se stala značně vypjatou. V případě vypuknutí války hrozila její velmi rychlá a fatální eskalace.

Pro další vývoj sovětské vojenské doktríny se stal významným milníkem nástup Nikity S. Chruščova na post prvního tajemníka strany a postup maršála Sergeje S. Birjuzova, dosavadního velitele protivzdušné obrany, na pozici velitele Raketových vojsk strategického určení v dubnu 1962 a později na pozici náčelníka Generálního štábu ozbrojených sil v březnu 1963. S jeho jménem je pak spojena nejen velká výstavba zejména raketového vojska, ale vývoj celé sovětské vojenské teorie. Řízením prací nad vytvořením nové teorie byl pověřen maršál Vasilij Danilevič Sokolovskij, který ve své knize *Vojenská strategie* z roku 1962 použil termín „*raketová jaderná válka*“. Tato kniha již plně popisuje význam strategického raketového vojska a mezikontinentálních strategických raket, jejichž použití mělo být ve střetu velmocí klíčové. „*Raketové jaderné údery strategickými prostředky budou mít rozhodující, prvořadý význam pro výsledek soudobé války. Hromadné jaderné údery na strategické jaderné prostředky nepřítele, na jeho hospodářství a systém státní správy při současném rozdrčení ozbrojených sil na válčistích umožní dosáhnout politických cílů války v daleko kratší době, než tomu bylo v minulých válkách*“⁷⁷ Dále pak: „*Tím, že raketová vojska splní tyto úkoly, vzniknou podmínky pro úspěšnou činnost ostatních druhů ozbrojených sil.*“⁷⁸ Jaderné zbraně se měly analogicky použít nejen na strategické úrovni, ale také na bojišti na operační a taktické úrovni v součinnosti s pozemními vojsky. „*Hlavním prostředkem ozbrojeného zápasu na pozemních válčistích v budoucí válce se stanou jaderné zbraně, dopravované na cíl raketami, převážně operačně taktickými, i frontovým letectvem (bombardovacími letouny, bombardovacími stíhacími i stíhacími letouny) ... V ozbrojeném zápase na válčistích je nutno zničit především jaderné zbraně nepřítele. Bez zničení nebo umlčení jaderných prostředků nelze už dnes vůbec pomýšlet na úspěšné vedení jakékoli válečné činnosti na válčistích – ať útočné nebo obrané.*“⁷⁹ Na válčisti se měl boj řešit převážně útokem a útočné operace měly mít charakter střetných bojů, protože se útočná činnost předpokládala i u nepřítele.⁸⁰ Co se týče konvenčních zbraní, předpokládalo se, že „*se bude patrně i nadále zvyšovat podíl tankových vojsk. Tanky jsou pro své bojové vlastnosti velmi odolné proti účinkům jaderných zbraní... Tanková vojska odpovídají nejvíc ze všech druhů vojsk charakteru raketové jaderné války.*“⁸¹ Je důležité upozornit na to, že podobná činnost při vedení války se předpokládala také u nepřítele a zejména se předpokládalo, že nepřítel jadernými údery svou bojovou činnost začne, popřípadě se ve všeobecnou jadernou válku může eskalovat i lokální konflikt.⁸² Úkolem strategických jaderných zbraní je mimo jiné hrozba připoutání Američanů na válku v Evropě, neboť

⁷⁷ Sokolovskij, D. Vasilij (ed.): *Vojenská strategie*. Praha 1963, s. 341 a dále. Též s. 332.

⁷⁸ Tamtéž, s. 225.

⁷⁹ Tamtéž, s. 345-346, dále s. 229, 321, 335.

⁸⁰ Tamtéž, s. 336, 346.

⁸¹ Tamtéž, s. 271-272.

⁸² Tamtéž, s. 324-331.

„rozpoutají-li imperialisté světovou válku, nabude tato válka charakteru raketové jaderné války...[která] bude ihned přenesena na území Spojených států.“⁸³ V knize je také zmíněn důležitý termín, tzv. „předstihující úder“ a to v souvislosti s rozbořem vojenské strategie Spojených států. „Takový úder je podle amerických vojenských teoretiků úderem jakoby obranným, neboť je zasazen protivníkovi, který se připravuje k útoku (k zahájení preventivní války nebo k zasazení prvního úderu)“⁸⁴ Z textu je přitom zřejmé, že první úder nemusí znamenat začátek války! Tato kniha se v originále dočkala dvou vydání, třetí upravené vyšlo po autorově smrti v roce 1968.⁸⁵ Této knize se dostalo velké pozornosti také v zahraničí, kde byla i překládána, a byla vydána i ve Spojených státech.⁸⁶ Jednotlivá vydání ruského originálu se od sebe pozoruhodně liší zřejmým očekáváním eskalace války. Druhé vydání obsahuje změny, z nichž u některých vznikl dojem, že jsou odrazem komentářů, kterými se uváděla americká vydání tohoto díla. Další vydání a komentáře v sovětském tisku naznačovaly, že Západ má vzít na vědomí nový vývoj americké strategie. Západ měl pochopit, že Sověti zaujali pružnější strategický postoj a eskalace každého ozbrojeného konfliktu ve všeobecnou jadernou válku už se nepovažuje za zcela nevyhnutelnou. Neodmítala se ani možnost omezené války, i když byla považována za nepravděpodobnou. Rozlišeny byly také pojmy *místní válka* a *omezená válka*. Místní válka je ohraničená geograficky, kdežto omezená válka je konflikt omezený co do počtu a druhu používaných zbraní. Je pravděpodobné, že takováto definice byla signálem k americkým spojencům v Evropě a prostředkem k nalomení jednoty Severoatlantické aliance. Mohlo by se totiž stát, že v západní Evropě by bylo možné vést válku za použití všech, tedy i jaderných zbraní, aniž by Sovětský svaz do války zatáhl Spojené státy.⁸⁷

Sovětský pohled na případnou budoucí válku se během šedesátých let měnil. Se vzrůstajícím počtem jaderných zbraní a jejich ničivostí bylo nutné revidovat tyto představy. Jaderné zbraně totiž dostávaly obě nepřátelská vojenská uskupení do patu. V Sovětském svazu si ničivost jaderné války velmi dobře uvědomovali. Maršál Vasilij Ivanovič Čujkov to v roce 1964 zformuloval takto: „Pokud se imperialistům podaří zahájit světovou válku, tak protivníci, kteří disponují mohutnými prostředky jaderného napadení...se budou vzájemně snažit si co nejrychleji zničit svůj vojenský a ekonomický potenciál... Válka se stane rozhodnou a zničující. Bude válkou globální, přičemž bojové akce se rozvinou na zemi, ve vzduchu, na vodě i pod vodou.“⁸⁸

Velkou otázkou je způsob použití jaderných zbraní a jeho časové vymezení. Manuál vedení bojových operací z roku 1963 předpokládá, že současně s použitím strategických jaderných zbraní začnou

⁸³ Tamtéž, s.225.

⁸⁴ Tamtéž, s. 84.

⁸⁵ Sokolovskij, D.Vasilij: *Vojennaja strategija*. Moskva 1962,1963 a 1967. Český překlad je podle prvního vydání.

⁸⁶ Sokolovky, D.Vasily: *Soviet Military Strategy*, Englewood, New Jersey 1963. Týž: *Military Strategy, Soviet Doctrine and Concepts*. New York 1963.

⁸⁷ Schwarz, Urs: *Strategie včera, dnes a zítra*, s. 151-152.

⁸⁸ Čujkov I. V.(ed.): *Jaděrnij věk i vojna*. Moskva 1964, s. 37. Citováno dle Fidler, J.: *Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968*, s. 26.

pozemní operace s masívním použitím jaderných zbraní na válčišti. Pokud se jedná o časové období celé války, počítalo se až do počátku šedesátých let s tím, že raketová jaderná válka bude blesková. Podle sovětských strategiů první jaderný úder neměl trvat déle než 30 minut. Předpokládalo se také, že válka začne mohutným jaderným útokem protivníka a odpovědí sovětských jaderných sil. Ovšem v teorii, jakož i praktickém plánování se počítalo s předstihujícím raketovým jaderným úderem, který vůči *agresorovi* provedou sovětské ozbrojené síly. To bylo vynuceno nejen nepředvídatelnými důsledky prvního jaderného úderu Spojených států, ale hlavně menším počtem jaderných nosičů Sovětského svazu. Příprava mezikontinentálních raket navíc trvala řadu hodin.⁸⁹ Ve dnech 18. až 22. dubna 1963 se konalo cvičení „*Mazovsze*“, které předpokládalo všeobecnou jadernou válku. Podle scénáře Severoatlantická aliance použila proti státům Varšavské smlouvy masivní překvapující jaderný útok, následovaný ofenzivní operací. Varšavská smlouva měla recipročně odpovědět jadernými údery na evropské členy NATO a Spojené státy. Po tomto útoku měl být postup vojsk NATO zastaven a měla následovat protiofenziva vojsk Spojených sil.⁹⁰ Vojska Varšavské smlouvy předpokládala, že vojenský konflikt rozpoutá Severoatlantická aliance a ofenziva Spojených sil proběhne až nejdříve druhý či třetí den po začátku konfliktu.⁹¹

Varšavská smlouva velmi pozorně sledovala dění v NATO. Již v létě 1964 poprvé provedla cvičení, kdy se cvičila činnost v počátečním období války bez použití jaderných zbraní. Ze cvičení v následujících letech je nicméně zřejmé, že počítala s nasazením jaderných zbraní nejpozději třetí den operace. Pro Varšavskou smlouvu, která byla v konvenčních silách silnější, bylo nevýhodné použít jaderné zbraně jako první. V rámci příprav prvního strategického sledu armád Varšavské smlouvy byly od roku 1962 prováděny válečné strategické hry pro velitele a štáby příslušných frontů strategické válečné hry na sovětském velitelství pro hlavní evropský strategický směr v polském městě Legnica. Na těchto hrách se začal používat výše zmíněný pojem, tzv. „*předstihující jaderný úder*“,⁹² kdy by Varšavská smlouva použila jaderné zbraně, pokud by měla ze tří zdrojů potvrzeno, že je nepřítel chce použít jako první. Přestože představitelé Varšavské smlouvy vyjadřovali přesvědčení, že nepoužijí jaderné zbraně jako první, setrvali u realistického přesvědčení, že konflikt se s velkou pravděpodobností rozroste do globální jaderné války.⁹³ Je podstatné si uvědomit, že Varšavská smlouva hovořila pouze o rozdílu mezi konvenční a jadernou válkou a její chápání bylo zcela jiné než západní představa o omezené jaderné válce.

⁸⁹ Zolotarev, A.V. (Ed): *Istoria vojennoj strategii Rossii*, s. 441-442.

⁹⁰ Popis cvičení „*Mazovsze*“. 23. 4.1963. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/loryl.ethz.ch/collections/colltopic09d0.html?lng=en&id=20909&navinfo=15697>.

⁹¹ Polský závěr ze štábního cvičení. 14. června 1963. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/loryl.ethz.ch/collections/colltopic09d0.html?lng=en&id=20908&navinfo=15697>.

⁹² Štěpánek, Karel – Minařík, Pavel: *Československá armáda na Rýnu*. Praha 2007, s. 37 a 71.

⁹³ Luňák, P.: *Za devět dnů jsme v Lyonu*, s. 409.

1.6. Ženevská konference v roce 1955

Po Stalinově smrti došlo k výraznému uvolnění mezinárodní situace. Podařilo se dohodnout ukončení nerozhodné války v Koreji podepsáním příměří. Během voleb do Nejvyššího sovětu SSSR se počátkem roku 1954 začal používat termín „mírové soužití“. Sovětští představitelé si jasně uvědomovali, jaký dopad by měla eskalace studené války do války otevřené. Předseda Rady ministrů Malenkov ve svém projevu 12. března 1954 prohlásil, že „*Sovětská vláda prosazuje další snižování mezinárodního napětí a pevný, trvalý mír, takže je rozhodně proti studené válce, protože ta znamená přípravu na další světovou válku, která by vzhledem k současným zbraním znamenala zánik naší civilizace.*“ Toto prohlášení se někdy interpretuje jako přijetí principu jaderného odstrašování.⁹⁴

Nikita S. Chruščov po svém zvolení do funkce prvního tajemníka ústředního výboru byl v září 1953 seznámen s veškerými známými skutečnostmi souvisejícími s jadernou energií a podle jeho slov „...*dospěl k přesvědčení, že jaderné zbraně nesmíme nikdy použít.*“⁹⁵ Nepochybně se zasloužil o významné snížení mezinárodního napětí. Navštívil Jugoslávii, aby urovnal vztahy s Josipem Titem, podepsal smlouvu s Rakouskem, na jejímž základě sovětská okupační vojska Rakousko opustila a významně snížil početní stav sovětské armády. K významné činnosti Chruščova patřil soubor odzbrojovacích návrhů, které Sovětský svaz podal 10. května 1955. Sovětský svaz podal odzbrojovací návrhy již v předcházejícím období, ty však byly pro Spojené státy nepřijatelné a měly tedy spíše propagandistický charakter. Snažily se především vyvolat dojem, že Sovětský svaz se snaží zabezpečit světový mír. Chruščovův přístup však reagoval na návrhy, které v předcházejícím období předložila Velká Británie a Francie.

První schůzkou na nejvyšší úrovni od Postupimské konference se stala Ženevská konference z 18. až 23. července 1955. Po podepsání rakouské státní smlouvy Evropu opanovala atmosféra uvolnění, nazvaná jako „*duch Ženevy*“. Tématem jednání byla bezpečnost v Evropě, odzbrojení, budoucnost Německa a kulturní vztahy. Konference žádnou konkrétní dohodu nepřinesla, sehrála však velmi důležitou pozitivní roli. Nejvyšší představitelé Spojených států a Sovětského svazu se v oficiálních i neoficiálních částech jednání navzájem ujistili, že na použití a nebezpečnost jaderných zbraní mají podobný názor. Prezident Eisenhower po návratu z konference v americké televizi uvedl, že „*Všichni si evidentně začínají čím dál naléhavěji uvědomovat, že neomezenou jadernou válkou by lidstvo v podstatě spáchalo sebevraždu.*“ Konference byla pro Chruščova důvodem k optimismu, ve svých pamětech uvedl, že „*se ukázalo, že nepřátelé se nás bojí naprosto stejně, jako se my bojíme jich.*“⁹⁶ Brzy poté na XX. Sjezdu strany odmítl tezi o nevyhnutelnosti války mezi komunismem a kapitalismem a zdůraznil politiku mírového soužití. „*Bud' budeme žít v míru, nebo nás čeká nejničivější válka v dějinách. Jinou*

⁹⁴ Holloway, D.: *Stalin a bomba*, s. 401.

⁹⁵ Tamtéž, s. 404.

⁹⁶ Tamtéž, s. 407-408.

možnost nemáme," prohlásil v hlavním referátu.⁹⁷ V první polovině 50. let obě strany otestovaly nové termonukleární zbraně, což změnilo dosavadní představy o tom, jak bude vypadat příští válka. Ta by již přinesla tolik obětí a takovou zkázu, že se stala nepřijatelnou pro prosazování politických cílů. V polovině 50. let se tedy obě strany vzdaly přesvědčení o bezprostřednosti jaderné války. Eisenhowerova americká administrativa začala hovořit o „*dlouhém tahu (over the long pull)*“ a sovětská strana o „*mírové koexistenci*“.⁹⁸

1.7. Snaha o omezení zkoušek jaderných zbraní

Neodmyslitelnou součástí výzkumu a vývoje jaderných zbraní je jejich reálné testování zkušebními výbuchy. Potřeba různých druhů ozbrojených složek přenesla tyto testy do různých prostředí, nejen pozemního a vzdušného, ale také do podzemního, vodního a kosmického. S rozvojem jaderných zbraní vyvstala také potřeba vyzkoušet různé druhy jaderné nálože. Zejména pro potřeby bojiště se vyvíjely taktické jaderné zbraně s miniaturizovanými náložemi nízké účinnosti, naopak s rozvojem termonukleární zbraně bylo třeba testovat těžké letecké pumy a bojové hlavice do mezikontinentálních střel. Během padesátých let se jednalo již o stovky pokusných výbuchů.⁹⁹ Tyto zkoušky měly zásadní dopad nejen na závody ve zbrojení, ale také na životní prostředí této planety.

Kvůli vzájemným vztahům Spojených států a Sovětského svazu byla iniciativa v této oblasti na straně dalších zemí. Poprvé se o zákaz testů jaderných zbraní pokusil svým návrhem indický premiér Jawarhal Nehru.¹⁰⁰ Tzv. Podvýbor pěti, Odzbrojovací komise OSN, tvořený zástupci Spojených států, Sovětského svazu, Velké Británie, Francie a Kanady se tomuto tématu věnoval od roku 1955. V červenci následujícího roku Sovětský svaz na zasedání této komise představil iniciativu, která vycházela z možnosti tehdejších technických prostředků detekovat jaderný výbuch. Kontrolní mechanismy se měly stát významným prostředkem dodržování dohody.¹⁰¹

Na počátku roku 1958 vyzvali Sověti Spojené státy a Velkou Británii k moratoriu na jaderné testy, které Sovětský svaz 31. března vyhlásil.¹⁰² 9. května sovětská vláda dále prohlásila, že je připravena přistoupit ke studiu otázek, spojených s kontrolními mechanismy smlouvy o zákazu jaderných testů. Ten se měl konat na expertní úrovni. Výměnou nót mezi vládami Sovětského svazu a Spojených států se pak podařilo dosáhnout zasedání vědeckých expertů od 1. července do Ženevy. Kromě dvou hlavních aktérů se konference dále zúčastnili na straně socialistických zemí zástupci Polska, Československa a

⁹⁷ Tamtéž, s. 409.

⁹⁸ Holloway, D.: *Jaderné zbraně a studená válka v Evropě*, s. 40.

⁹⁹ Burr, William – Montfort, L. Hector: *The Making of the Limited Test Ban Treaty*. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB94/>.

¹⁰⁰ Scheinman, Adam.: *Comprehensive Test Ban Treaty*. Dostupné z: <https://www.nti.org/analysis/articles/comprehensive-test-ban-treaty/>. Documents on Disarmaments 1945-1959. Washinton 1960, s. 408-412.

¹⁰¹ Šustov, V. Vladimír.: *Boj SSSR za zákaz zkoušek jaderných zbraní*. Praha 1979, s. 23-24.

¹⁰² Tamtéž, s. 43. Documents on Disarmament. 1945-1959, vol. II. Washington 1960, s. 978-980.

Rumunská a na straně amerických spojenců zástupci Velké Británie, Francie a Kanady.¹⁰³ Jednání se věnovala otázce detekce provedených jaderných výbuchů za pomoci tehdejších fyzikálních metod, využívajících zejména akustického, hydroakustického a seismického vlnění, rádiových signálů a studiu radioaktivních částic. Zásadním diskutovaným problémem bylo, jak tyto výbuchy nejen spolehlivě odhalit, ale také rozlišit od přírodních jevů, tzn. zemětřesení, bouře, atmosférických jevů a podobně. Největší těžkosti představovaly výbuchy malé síly. Diskuze se dále věnovala stanovení počtu zjišťovacích stanic na území jednotlivých zemí a také otázce inspekce v místě, podezřelém z jaderného výbuchu. K poslednímu zasedání konference došlo až 21. srpna a experti se jednomyslně usnesli na textu zprávy svým vládám. Ta obsahovala popis uvažovaných metod zjišťování jaderných výbuchů a doporučení o jejich využitelnosti v kontrolním systému. V komuniké pro tisk se uvedlo, že je technicky reálné vytvořit s určitými možnostmi a omezeními spolehlivý a efektivní systém zjišťování narušení možné smlouvy.¹⁰⁴ Již následující den vlády Spojených států a Velké Británie vydaly prohlášení, ve kterých vítaly závěry jednání. Americká vláda uvedla, že „*je připravena vzít v úvahu závěry ženevských zasedání.*“¹⁰⁵ Na základě Ženevské zprávy expertů se tedy od 31. října k ročnímu moratoriu na jaderné výbuchy připojily i tyto dva státy a Spojené státy navrhly prostřednictvím své ambasády další jednání od 31. října v New Yorku.¹⁰⁶ Sovětská vláda 30. října vydala prohlášení, kde mimo jiné uvedla ochotu přistoupit k jednáním se Spojenými státy a Velkou Británií o zákazu zkoušek jaderných zbraní. Po výměně nót mezi těmito třemi mocnostmi byl přijat návrh svolat jednání do Ženevy, kde již byly vytvořeny podmínky pro zasedání, a již 31. října zde v Paláci národů probíhala jednání.¹⁰⁷

Jednotlivé články budoucí smlouvy se projednávaly a schvalovaly postupně. Vážnou překážkou k dohodě se stala zejména otázka inspekce na podezřelém místě nebo personálu kontrolních stanovišť. Největším problémem se ale nakonec ukázaly být podzemní jaderné výbuchy, protože spolehlivost seismických kontrolních stanic zejména pro menší výbuchy byla v tomto případě zpochybňována. Spor se pak točil kolem hodnoty velikosti jaderného výbuchu, který mohl být spolehlivě prokázán a rozlišen od přírodního jevu. 11. února 1960 Spojené státy nakonec předložily návrh tzv. mezní smlouvy, která předpokládala zákaz jaderných výbuchů v ovzduší, oceánech a kosmickém prostoru, tedy v prostředích, kde o prokazatelnosti jaderného výbuchu nebyly pochyby. Podzemní výbuchy by měly být zakázány od hodnoty jeho seismické odezvy, které již byly prokazatelné. Na prostředcích kontroly podzemních výbuchů by se dále pracovalo.¹⁰⁸ Na tento návrh Sovětský svaz v březnu přistoupil s podmínkou, že Spojené státy a Velká Británie budou souhlasit s moratoriem na podzemní výbuchy se zbraněmi menší ráže, než které vyvolají stanovený seismický otřes.¹⁰⁹

¹⁰³ Za Československo se zúčastnili profesori Č. Šimáně a A. Zátapek. Šustov, c.d. s. 48.

¹⁰⁴ Documents on Disarmament. 1945-1959, vol. II, Washington 1960, s. 1090-1111.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 1111-1114.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 1114.

¹⁰⁷ Šustov, V.V.: c.d., s. 60-61.

¹⁰⁸ Mělo se jednat o hodnotu 4,75 magnitudy. Documents on Disarmament. 1960. Washington 1961, s. 31-33.

¹⁰⁹ Documents on Disarmament. 1960. Washington 1961, s. 72-76.

V květnu 1960 byl nad Sovětským svazem sestřelen průzkumný letoun U-2¹¹⁰ a byla zmařena současně probíhající jednání pěti mocností v Paříži. Během ženevského jednání bylo udržované moratorium na jaderné testy přerušeno francouzskými a sovětskými zkušebními výbuchy v září 1960. K nim pak přistoupily také Spojené státy a k dalším jednáním se dospělo až v listopadu.¹¹¹

K doзору nad dodržováním smlouvy měla být ustanovena kontrolní komise složená ze zástupců tří jaderných mocností a dalších států, které měly být na omezenou dobu voleny konferencí. Složení a způsob hlasování této komise se stalo dalším problémem, ze kterého nechtěla Eisenhowerova administrativa ustoupit. Teprve až po nástupu Kennedyho administrativy Spojené státy a Velká Británie souhlasily s principem paritního zastoupení zemí západního a východního bloku (4:4:3 z neutrálních zemí).¹¹² Kennedy již ve své předvolební kampani vyhlašoval úmysl dovézt ženevská jednání do zdárného konce, s volbou nového amerického prezidenta tedy byly spojovány velké naděje na posun v jednáních. Kennedy po svém zvolení požádal sovětskou vládu o prodloužení přerušování jednání, aby mohla administrativa připravit nové pokyny své delegaci. Přestože v nových předložených amerických návrzích byly některé kompromisy, Sovětský svaz je považoval za nepřijatelné a jednání se dále protahovala.

25. května Kennedy ve vystoupení v Kongresu oznámil plány vojenského posilování Spojených států.¹¹³ V odpověď na zvýšení částek na vojenské účely, které schválil kongres, Sovětský svaz vyhlásil 30. srpna odložení odchodu vojáků, kteří splnili základní vojenskou službu do zálohy.¹¹⁴ Ženevská jednání byla opět neúspěšná a obě strany začaly provádět zkušební jaderné výbuchy. 3. září se nicméně prezident Kennedy a premiér Macmillan obrátili na Sovětský svaz s návrhem zastavit zkoušky v ovzduší. Poukazovali na to, že oba státy v tomto případě považují technické prostředky ke zjišťování výbuchů za dostačující, a nenavrhují žádná další kontrolní opatření. 28. listopadu tedy byly obnoveny rozhovory, na kterých Sovětský svaz předložil návrh, který svázal dohodu o zákazu zkoušek ve vzduchu, moři a kosmickém prostoru se závazkem neprovádět podzemní zkoušky až do přijetí kontrolního systému těchto zkoušek.¹¹⁵ Po negativním americkém a britském stanovisku se jednání zastavila a v lednu 1962 představitel Spojených států navrhnul jednání uzavřít a přenést posuzování této problematiky na výbor osmnácti států pro odzbrojení, který byl tehdy vytvořen. 22. ledna tedy M. Wright, britský předsedající schůze jednání ukončil bez přijetí komuniké o dalším jednání.

14. března 1962 byl v Ženevském paláci národů zahájeno první zasedání Výboru osmnácti států pro odzbrojení. Kromě zástupců pěti západních a pěti socialistických zemí byl výbor tvořen také zástupci

¹¹⁰ Zachovávám klasifikaci letounu jako průzkumný, přestože v dobových materiálech se tento letoun označuje jako špionážní, což je v zásadě správné, neboť piloti těchto strojů nebyli příslušníci žádné vojenské složky, ale CIA.

¹¹¹ Podvig, Pavel: *Russian Strategic Nuclear Forces*. Cambridge 2004, s. 448-453.

¹¹² Šustov, V.V.: c.d., s. 68. Documents on Disarmament. 1961. Washington 1962, s. 55-65.

¹¹³ Address to Joint Session of Congress, May 25, 1961. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/address-to-joint-session-of-congress-may-25-1961>.

¹¹⁴ Šustov, V.V.: c.d., s. 90-92.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 90-92.

nezúčastněných zemí. Během těchto jednání byly prováděny jaderné zkoušky a praxe ukázala, že podzemní výbuchy mohou být detekovány cizími seismickými prostředky.¹¹⁶ Po tzv. karibské krizi došlo k určitému pocitu úlevy a všeobecně se konstatovalo, že k uvolnění napětí může dojít i v dalších otázkách. Spojené státy i Sovětský svaz navzájem vyjádřily své odhodlání se věnovat zákazu zkoušek jaderných zbraní a obě strany nabídly nové kompromisy. V druhé půli ledna 1963 se pak uskutečnila jednání obou mocností v New Yorku a ve Washingtonu o jaderných zkouškách. Jednání však přes určité pokroky nikam nevedla a sovětský zástupce je doporučil vrátit do Výboru osmnácti. Z těchto podmínek prezident Kennedy vystoupil 10. června s projevem na Washingtonské univerzitě, kde prohlásil, že Spojené státy jsou ochotné neuskutečňovat jaderné zkoušky v ovzduší.¹¹⁷

Prostřednictvím soukromé korespondence tří nejvyšších představitelů Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu pak bylo dohodnuto další jednání. Na nich obě strany uznaly, že v případě zákazu jaderných zkoušek ve vzduchu, pod vodou a v kosmickém prostoru nejsou třeba žádné inspekce. Na základě toho došlo k jednání o omezené smlouvě, týkající se těchto prostředí. Představitelé tří zemí pak od 14. do 25. července vedli jednání v Moskvě, kde došlo k rychlé shodě v otázce mezní smlouvy a v závěru jednání byla připravena Smlouva o zákazu jaderných zkoušek ve vzduchu, kosmickém prostoru a pod vodou.¹¹⁸ Text smlouvy byl pak podepsán 5. srpna a na tento akt byl pozván generální tajemník OSN U Thant a vrcholní představitelé všech tří států. Časově neomezená smlouva pak nabyla platnosti po výměně ratifikačních listin 10. října toho roku. Tato smlouva měla zásadní dopad nejen pro uvolnění mezinárodního napětí, ale především pro omezení negativního dopadu zkoušek na zdraví a životní prostředí celé této planety. Ke smlouvě se ještě během jediného roku připojilo více než 120 států a smlouva se tak stala multilaterální, byla však odmítnuta především Francií a Čínou.

1.8. Československá lidová armáda v rámci Varšavské smlouvy

V případě, že by se mezi oběma nepřátelskými aliancemi rozpoutala válka, stal by se středoevropský prostor nejdůležitějším válčištěm. Zvláštní postavení v tomto prostoru zaujímal Československo, jehož armáda, od roku 1954 zvaná jako Československá lidová armáda, stála v prvním strategickém sledu armád Varšavské smlouvy. Původně dvoustranné dohody Sovětského svazu se svými spojenci byly nahrazeny roku 1955 vícestrannou Varšavskou smlouvou.¹¹⁹ Na základě uzavření tohoto paktu se stala

¹¹⁶ Tamtéž, s. 102-103.

¹¹⁷ Documents on Disarmament. 1963. Washington 1964, s.215-222. Excerpt from the Commencement Address at the American University, 10 June 1963. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/american-university-commencement-address>.

¹¹⁸ Komuniké v Documents on Disarmament 1963. Washington 1964, s. 249-250. Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water dostupná na: <https://fas.org/nuke/control/tbvt/text/tbvt2.htm>. Smlouva je známá též jako Smlouva o částečném zákazu jaderných zkoušek (Limited Test Ban Treaty-LTBT, Partial Test Ban Treaty-PTBT), či jako První Moskevská smlouva.

¹¹⁹ Bílek, Jiří: Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda, s. 20-30.

Československá lidová armáda nástrojem vojenských a politických cílů Sovětského svazu v Evropě. Výcvik a bojová příprava vycházely ze sovětské doktríny. Plány na použití armád paktu pocházely ze sovětského generálního štábu a formálně se schvalovaly v Politickém poradním výboru Varšavské smlouvy. Rozhodnutí tohoto výboru bylo pověřeno uskutečňovat Spojené velení Varšavské smlouvy, sídlící v budově sovětského generálního štábu v Moskvě. V rámci běžného fungování byl vytvořen Štáb spojeného velení. Jej ovšem tvořili důstojníci sovětské armády a ostatní armády do něj vysílaly pouze zástupce bez výkonných pravomocí. Byl také pro vedení činnosti na neakceschopných početních stavech. Skutečným řídicím orgánem Varšavské smlouvy byl tedy sovětský generální štáb. Hlavní velitel Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy byl současně náměstkem ministra obrany SSSR a byl tedy přímým podřízeným ministra obrany SSSR, podobně jako náčelník štábu Spojených ozbrojených sil byl zástupcem náčelníka Generálního štábu ozbrojených sil SSSR. Ministr národní obrany ČSSR i náčelník Generálního štábu ČSLA byli tedy podřízeni ministrovi obrany SSSR, respektive náčelníku Generálního štábu SSSR.¹²⁰

V počátcích studené války se ještě nepředpokládalo, že by jaderné zbraně rozhodly válku. Na sklonku 40. let se nicméně začalo počítat s použitím amerických jaderných a biologických zbraní a v Československu se začalo pracovat na zkvalitnění protivzdušné obrany a protichemické ochrany vojsk i důležitých státních center. Od poloviny 50. let se již počítalo s masivním použitím strategických i taktických jaderných zbraní, této realitě byla podřízena i výstavba československé armády. V říjnu 1953 bylo hlavním tématem zasedání Vojenské rady ministra národní obrany přechod na bojovou přípravu a výcvik v podmínkách použití zbraní hromadného ničení. Ministr obrany Alexej Čepička uvedl, že „*Využití atomové zbraně mění dosavadní charakter útočné i obranné operace..., znamená nové období ve vojenské vědě a vojenském umění.*“¹²¹ Do konce výcvikového roku 1953-54 měli všichni příslušníci zvládnout zásady protiatomové ochrany, k čemuž byl vydán i nový předpis Ochrana proti atomovým zbraním. V roce 1954 byla také vydána řada předpisů, z nichž Bojová činnost vojsk za použití atomových zbraní (sbor - prapor) a Vedení operací za použití atomových zbraní (front - armáda) již plně reflektují možnost použití jaderných zbraní na bojišti.

Od výcvikového roku 1954-55 již bylo vedení útočných operací „*při použití jaderných a chemických zbraní*“ jedním z hlavních výcvikových úkolů ČSLA.¹²² Na podzim 1954 bylo provedeno u 1. vojenského okruhu cvičení „954“, jehož tématem byla průlomová operaci i obrana na široké frontě v podmínkách použití atomových zbraní. Výsledky byly hodnoceny jako velmi dobré a potvrzovaly, že štáby i vojska si osvojovala nové zásady vedení bojové činnosti. Do této chvíle byl výcvik zaměřen na konvenční válku i na boj za použití zbraní hromadného ničení, dále už vycházela bojová příprava pouze

¹²⁰ Štěpánek, Karel – Minařík, Pavel: *Československá armáda na Rýnu*, s. 106.

¹²¹ Bílek, Jiří – Láník, Jaroslav – Šach, Jan: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*. Praha 2006, s. 162.

¹²² Od tohoto roku také začalo vojenské mapování jižní části Německa mezi Československem a Francií. Luňák, P.: *Za devět dnů jsme v Lyonu*, s. 405-406.

z varianty použití zbraní hromadného ničení a tento trend se prosadil i u navazujících problematik, jako příprava nástupních prostorů nebo ochrana obyvatelstva vůči zbraním hromadného ničení.¹²³

Uzavření Varšavské smlouvy znamenalo pro ČSLA zahrnutí do Spojených ozbrojených sil. Jejich první hlavní velitel maršál Ivan Š. Koněv provedl v lednu 1956 inspekci útvarů a svazků ČSLA a v březnovém dopise vytkl Generálnímu štábu ČSLA vážné nedostatky a to, že je schopna vést bojovou činnost pouze v podmínkách konvenční války.¹²⁴

V souvislosti s rozvojem jaderných zbraní, kterými už nyní disponovala a pozemní vojska na bojišti, musela být přehodnocena i činnost těchto vojsk. Novými otázkami se v Československu zabývalo více vojenských vědeckých pracovišť. Na základě těchto závěrů byly vypracovány nové operační plány, počítající s použitím jaderných zbraní. Podle sovětské instrukce z roku 1955 měla ČSLA nedopustit postup protivníka na československé území a v součinnosti s vojsky, umístěnými v NDR měla zajistit rozvinutí a zasazení hlavních sil Varšavské smlouvy.¹²⁵ Operační plán *Zástava*, vytvořený československým generálním štábem v roce 1957, měl obrannou i útočnou variantu a byl prvním plánem, explicitně počítajícím s použitím jaderných zbraní Varšavské smlouvy.¹²⁶ V obranné variantě *Zástava 1* se předpokládalo překvapivé napadení Československa. ČSLA měla vést obrannou činnost a do protiútočného měla přejít po příchodu sovětských vojsk. V útočné variantě *Zástava 2* se předpokládalo včasné odhalení příprav na napadení Československa. V tomto případě by ČSLA provedla preventivní úder ve směru na Norimberk v pásmu o šířce 70 km, ve kterém by za použití jaderných zbraní došlo ke zničení sil protivníka. Další průběh útočné operace do západoněmeckého území se neplánoval. ČSLA však jadernými zbraněmi nedisponovala a nebylo jasné, jaké prostředky Spojené velení zasadí v její prospěch. Připravovala se však letiště a sklady pro nasazení sovětského letectva. Na základě jednání od dubna roku 1955 byl 4. července 1957 podepsán *Protokol o zabezpečení činnosti sovětského letectva na území Československé republiky*. Tento protokol počítal s vytvořením letištních velitelství, která by zajišťovala přijetí sovětského letectva do příchodu sovětských logistických jednotek. V této souvislosti byly na letištích Mladá a Přerov postaveny stojánky pro sovětské strategické bombardéry Tu-16, schopné nést jaderné bomby, popřípadě řízené střely s jadernou hlavicí.¹²⁷

V říjnu 1958 byla ČSLA podrobena zásadní reorganizaci, kdy byl přijat sovětský model, který měl její svazky lépe přizpůsobit vedení boje za použití zbraní hromadného ničení.¹²⁸ Pokud se týče podoby případné budoucí války, podle nástinu operačně štábního cvičení z března a dubna 1959 maršálem Koněvem se předpokládal útok vojsk Severoatlantické aliance na Varšavskou smlouvu. Ta měla

¹²³ Bílek, J. – Láník, J. – Šach, J.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, s. 163.

¹²⁴ Bílek, Jiří – Láník, Jaroslav – Minařík, Pavel – Povolný, Daniel – Šach, Jan: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, s. 22.

¹²⁵ Tamtéž, s. 77–78.

¹²⁶ Luňák, Petr (ed.): *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950-1990*. Praha 2007, s. 117-154.

¹²⁷ Štěpánek, K. – Minařík, P.: *Československá armáda na Rýnu*, s. 111.

¹²⁸ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J.: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, s. 48.

odpovědět za pomoci masivního jaderného protiúderu, vedeného všemi frontovými prostředky. Odražení vojsk nepřítele a přechod do útočné činnosti se očekával zhruba pět dní po začátku války.¹²⁹ Tato podoba začátku konfliktu v Evropě se zdála československému generálnímu štábu jako nejpravděpodobnější, ať už by byl útok vojsk NATO překvapivý, nebo by mu předcházelo období zvýšeného napětí. Příprava vojsk tedy měla počítat s dynamickým průběhem počátečního období války, během kterého měla vojska Varšavské smlouvy provést odvetný úder za pomoci jaderných zbraní „*podle plánu Spojeného velení*.“ Vojska měla dále usilovat o získání strategické iniciativy a „*směle přejít do protiútoků a přenášet bojovou činnost na území nepřítele*.“¹³⁰

1.9. Rozmístění zbraní středního doletu v Evropě

Vojenská rovnováha na potenciálním evropském válčišti byla pro Severoatlantickou alianci velmi nepříznivá. Sovětské strategické bombardéry navíc již také mohly dosáhnout území Spojených států. Pro Američany vyvstala zásadní otázka, jak nejen zajistit bezpečnost svých spojenců, ale také předejít blížícímu se jadernému patu. Diskuze se vedla v roce 1955 dvěma směry. Podle zastánců ofenzivního řešení se mělo zastrašování upevnit posílením strategických ofenzivních prostředků, tj vedle strategického letectva výstavbou raketových sil pro odvetné akce nebo pro možnost eliminace sovětských jaderných sil. Podle zastánců obranné koncepce se mělo přistoupit k budování silné protivzdušné obrany a vytvořit nové doplňkové zastrašovací systémy, to znamená posílit síly v Evropě pomocí nových kategorií jaderných zbraní. Kvůli otázce schopnosti udržet hrozbu své odvety věrohodnou zvítězil obranný koncept. Hlavní představitel zastánců útočného řešení, generál Gavin, podal demisi a místo programu výstavby strategických raketových sil se začala výstavba gigantického systému protivzdušné obrany, pokrývajícího celý severoamerický kontinent, se sítí radiolokátorů včasného varování, tzv. Dew line (DEW - Distant Early Warning) a vytvořením společného americko-kanadského velitelství protivzdušné obrany NORAD. Pro Velitelství strategického letectva se vypracovala taktika k zabránění možnosti překvapení, to znamená udržování letounů ve stálé bojové pohotovosti a podobně. Síly v Evropě pak měly být posíleny taktickými a operačními jadernými zbraněmi.¹³¹ V souvislosti s vývojem zejména raketových sil se tedy otevřela otázka rozmístění těchto amerických zbraní v Evropě a nové rakety Honest John a Corporal sem byly skutečně také brzy přivezeny.

V květnu 1957 se konala v Bonnu konference aliance, která měla v programu jednání o této problematice. Rozhodnutí bylo ale odloženo až na prosincový summit. Důvodem byly zejména volby do německého Bundestagu. Téma rozmístění těchto zbraní bylo pro volební kampaň zásadní.

¹²⁹ Analýza štábního cvičení maršálem Koněvem. 31. 3. 1959. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic88.html?lng=en&id=20930&navinfo=15697>.

¹³⁰ Závěry ze štábního cvičení ČSLA. 31.3.1959. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic9e06.html?lng=en&id=20929&navinfo=15697>.

¹³¹ Beaufre, André.: *Úvod do strategie*. Praha 1967, s. 110 a 180.

Opoziční Sociálně-demokratická strana Německa byla proti tomuto kroku, ale volby vyhrála Křesťanská demokratická unie kancléře Adenauera. Po těchto volbách tedy bylo zřejmé, že aliance se v prosincovém summitu usnese na rozmístění jaderných zbraní. Již v červenci roku 1957 Spojené státy zveřejnily plán na instalaci zbraní středního doletu do Velké Británie.¹³² V Evropě byly doposud rozmístěny pouze americké zbraně krátkého dosahu.

Rozmístění amerických zbraní se stalo vážným tématem také pro státy Varšavské smlouvy, v jejichž zájmu bylo tomu zabránit. Od poloviny 50. podával Sovětský svaz celou řadu návrhů na vytvoření principu kolektivní bezpečnosti v Evropě a na rozpuštění obou vojenských aliancí. Jeden z těchto návrhů, podaný 28. srpna 1955, reagoval na prohlášení britského premiéra A. Edena z Ženevské konference představitelů čtyř velmocí z předcházejícího roku, kde uvedl, že „by bylo účelné vytvořit v Evropě zvláštní pásmo s omezením a inspekcí zbrojení.“¹³³ Navrhovaný sovětský plán tak obsahoval princip *bezjaderného pásma* ve Střední Evropě. Tento koncept se znovu uplatnil v novém návrhu polského ministra zahraničí Adama Rapackého. Ten v březnu 1957 vystoupil v polském parlamentu a navrhnul aktivnější politiku v otázkách bezpečnosti Polska, odzbrojení a německého problému. Ve dnech 27. a 28. srpna pak proběhla v Moskvě konzultace na úrovni zástupců ministrů zahraničních věcí. K polským návrhům však byla sovětská strana zdrženlivá, pravděpodobně z důvodu podobnosti s předešlými sovětskými návrhy. Polská strana nicméně o svých návrzích jednala s vrcholnými představiteli Sovětského svazu, ministrem zahraničí Andrejem Gromykem a prvním tajemníkem Nikitou Chruščovem. Ke schválení návrhu sovětskou stranou došlo na jednání zástupce polského ministra se sovětským velvyslancem 19. září ve Varšavě.¹³⁴ Konečnou podobu schváleného plánu pak Rapacki přednesl v projevu na XII. zasedání Valného shromáždění OSN 2. října 1957, kdy vystoupil s plánem zákazu výroby a rozmístování jaderných zbraní na území Polska a obou německých států.¹³⁵

I kdyby byl takový plán pro Severoatlantickou alianci přijatelný, byl velmi nešťastně načasován. Již pozítří, 4. října, Sověti vypustili první umělou družici Země Sputnik a vytvořili tak novou kategorii zbraní - mezikontinentální balistické rakety. Bylo to jasné varování pro Spojené státy, že jejich území je dosažitelné pro sovětské jaderné zbraně a že Sovětský svaz může na použití amerických jaderných zbraní v Evropě reagovat obdobně.

Státy Varšavského paktu rozvinuly úsilí k zabránění rozmístění amerických zbraní. K polské iniciativě se formálně připojil Sovětský svaz a 10. prosince zaslal vládám Spojených států, Velké Británie, Spolkové republiky a Francie memorandum. V lednu 1958 pak navrhli svolání konference, na které měl být Rapackého plán projednáván. K předloženému memorandu, které mělo sloužit jako základ k rozhovorům o připravovaném dokumentu, zaujala pozitivní stanovisko také Československá vláda.¹³⁶

¹³² The New York Times 17. 7. 1957.

¹³³ Tomko, Ján (ed.): *Medzinárodné právo a politika v dokumentoch. Kolektívna bezpečnosť a spolupráca v Európe*. Bratislava 1978, s. 17.

¹³⁴ Nitra, Vojtěch: *Rapackého plán*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Praha 2013, s. 23-25.

¹³⁵ Documents on Disarmament 1945-1959 Vol. II, s. 889-892.

¹³⁶ Kotyk, Václav (ed.): *Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1960*. Praha 1960, s. 710-712.

Sovětský svaz vyzval své spojence, aby podpořili mírové návrhy adresované státům NATO a členskými státům OSN. V souvislosti s tím se také rozvinula ještě před konáním prosincového zasedání NATO v západních zemích kampaň, jehož cílem bylo vyburcovat veřejné mínění západních zemí proti rozmístění těchto zbraní.¹³⁷

Zasedání Severoatlantické rady, které proběhlo 16. až 19. prosince 1957 v Paříži, se soustředilo na důsledky říjnového vypuštění Sputniku a bylo na něm odsouhlaseno rozmístění amerických zbraní.¹³⁸ Americký prezident Eisenhower již první den schůzky oznámil, že „*Spojené státy přispěchají s okamžitou pomocí s veškerými ozbrojenými silami.*“¹³⁹ Ten den dále následoval projev hlavního velitele aliance generála Norstada, který navrhnul proměnu rolí meče a štítu. Jaderné zbraně aliance měly být doplněny také systémy středního dosahu. Tento plán byl zasedáním přijat a bylo rozhodnuto o vytvoření systému základen s americkými jadernými prostředky středního dosahu, které měly být realizovány na základě dvojstranných smluv mezi Spojenými státy a příslušnými zeměmi.¹⁴⁰ Severoatlantická rada pak 19. prosince 1957 oznámila záměr „*shromáždit zásobu jaderných zbraní, které budou v případě potřeby použity na obranu Aliance*“.¹⁴¹ V alianci a zejména ve Spojených státech se v tu dobu začaly objevovat hlasy, že koncepce hromadné odvety je velmi nebezpečná a ztrácí navíc svou věrohodnost a stává se brzdou politické pružnosti. Za této situace se podle generála Norstada podstatně zvýšila důležitost ozbrojených sil „štítu“. Myšlenka ovšem také vycházela z nepříznivého poměru vojenských sil v Evropě a také z nutnosti uspokojit požadavky Spolkové vlády na zvýšení vojenských sil s možností zastavit případnou ofenzivu vojsk Varšavské smlouvy co nejdříve na východ. Tento požadavek prosazovala spolková vláda již jako jednu z podmínek svého přistoupení k alianci.¹⁴² V rámci tzv. Stálé skupiny NATO byl vypracován plán rozvoje ozbrojených sil aliance, který byl schválen na zasedání Rady aliance v květnu 1958. Zásady nové modifikace strategie byly 1958 včleněny do zde přijatého dokumentu MC-70, který počítal nejen se zvýšením počtu konvenčních vojsk, ale také s výstavbou raketových základen pro americké rakety Thor a Jupiter v Evropě. Evropské členové aliance měli obdržet taktické a operačně-taktické hlavňové i raketové jaderné zbraně. Jaderné hlavice a munice měly zůstat pod výlučným americkým vlastnictvím a měly být uloženy ve skladech v evropských zemích, s jejichž výstavbou se započalo.¹⁴³

¹³⁷ Štefánský, Michal: *Studená vojna a Slovensko 1955-1962*. Bratislava 2012, s. 22.

¹³⁸ Reiman, M – Luňák, P.: *Studená válka 1954-1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*. Brno 2000, s. 70-71.

¹³⁹ Dwight D. Eisenhower 1957. Remarks at the Opening of the NATO Meetings in Paris. December 16, 1957, s. 835-842. Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4728417.1957.001?view=toc;q1=eisenhower+1957>.

¹⁴⁰ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 107.

¹⁴¹ Legge, J. Michael: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*. Santa Monica 1983, s. 11. Závěrečné komuniké ze zasedání Severoatlantické rady 16. až 19. prosince 1957. Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c571219a.htm>.

¹⁴² Beafre A.: *Úvod do strategie*, s. 208-209.

¹⁴³ Tamtéž. Dále např. Implementation of MC 70. Dostupné z: http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/6/26952/C-M_58_27_ENG.pdf.

Rapacki vysvětlil polskou iniciativu v Memorandu polské vlády ze 14. února 1958.¹⁴⁴ Ve článku I. definuje rozsah a princip svého návrhu: „*Navrhované pásmo by mělo zahrnovat Polsko, Československo, Německou demokratickou republiku a Německou spolkovou republiku. Na tomto území se nebudou vyrábět ani skladovat atomové zbraně, nebude zde instalován materiál ani zařízení sloužící k jejich dopravě; užití atomových zbraní proti tomuto pásmu by bylo zakázáno.*“ V článku II je explicitně zmíněn zákaz rozmístění odpalovacích ramp pro střely. V dalších bodech článku je zmíněna povinnost velmocí, tj. Sovětského svazu, Spojených států Spojeného království a Francie „*nepředávat žádným způsobem a z žádných důvodů atomové zbraně, materiál a zařízení určené k jejich dopravě vládám a jiným orgánům tohoto území.*“ Ve vztahu k bezjadernému území by se velmoci chovaly stejně jako státy bezjaderného pásma. Režim tohoto pásma by se týkal nejen rozmístění, ale také užití atomových zbraní: „*Mocnosti disponující atomovými zbraněmi by měly přijmout závazek, že tyto zbraně nebudou použity proti území pásma a proti jakýmkoli cílům nacházejícím se na tomto území. Z tohoto důvodu by mocnosti měly přijmout závazek respektovat statut tohoto pásma jako území, na němž nebudou atomové zbraně a proti němuž by atomové zbraně nebyly použity.*“ Další článek pak navrhuje kontrolní mechanismy dodržování úmluvy. Tento plán byl zaslán čtyřem státům navrhovaného pásma, čtyřem zmíněným mocnostem a dále také dalším státům aliance i sousedním neutrálním zemím.

28. února Sověti předložili americkému prezidentovi memorandum, ve kterém vyjádřili pozitivní přístup ke svolání konference na nejvyšší úrovni, což tehdy bylo velké téma. Přípravou pro ní mělo být setkání ministrů zahraničí, které navrhli na duben a doporučili, aby tématem schůzky bylo mimo jiné „*vytvoření pásma ve Střední Evropě, vyňatého z atomového zbrojení.*“¹⁴⁵

V březnu 1958 však Spolkový sněm přijal rezoluci „*vyzbrojit Bundeswehr nejmodernějšími zbraněmi*“¹⁴⁶ a iniciativa států Varšavské smlouvy skončila neúspěchem. Ještě v listopadu 1958 však byla představena revidovaná verze Rapackého plánu, která reflektovala skutečnost, že rozmístění amerických jaderných zbraní již bylo aliancí odsouhlaseno. Plán počítal s realizací dvou bodů. Za prvé měla být „*zakázána výroba zbraní*“ na území zóny a přijat „*závazek zřít se atomového vyzbrojování těch armád, které dosud atomové zbraně nemají.*“ V druhé fázi pak měly být v souvislosti s jednáním o konvenčním odzbrojení odstraněny z pásma i jaderné zbraně.¹⁴⁷

Uvedená iniciativa se však nemohla setkat s úspěchem, protože aliance byla pevně rozhodnuta v Evropě a své části uvažovaného bezjaderného pásma rozmístit jaderné zbraně, kterými se snažila řešit strategickou vojenskou nerovnováhu na kontinentu. Na sklonku roku 1958 pak byly ve Velké Británii na základě smlouvy z 22. února rozmístěny americké rakety Thor v počtu 60 kusů podle principu tzv. „*dvojitého klíče*“, kdy Spojené státy dodaly jaderné hlavice a evropští spojenci by obsluhovali jejich nosiče, tyto rakety se tedy po rozmístění staly součástí britského letectva. Podle tohoto systému by došlo

¹⁴⁴ Outrata, Vladimír (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky II.* Praha 1965, s. 94.

¹⁴⁵ Reiman, Michal - Luňák, Petr: *Studená válka 1954 – 1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, s.73-76.

¹⁴⁶ Štefánský M.: c.d., s. 22.

¹⁴⁷ Outrata V. (ed.): c.d., s. 97.

k použití těchto zbraní na rozkaz amerického prezidenta, ale evropští spojenci by mohli toto použití vetovat. Následující rok byly uzavřeny v březnu smlouvy Spojených států s Itálií, a v říjnu také s Tureckem, na jejichž základě byly takto rozmístěny i rakety Jupiter v počtu jedné squadrony o 15 střelách v prostoru Izmir, uvedené do operačního stavu v roce 1961. V Itálii byly rakety Jupiter rozmístěny mezi roky 1961 až 1963 v počtu 30 kusů a byly podřízeny italským silám. Počátkem 60. let dostal dále také západoněmecký Bundeswehr střely s plochou drahou letu Matador. Oproti tomu Francie, kde Spojené státy usilovaly již od dubna 1958 o rozmístění střel Jupiter, odmítla po nástupu nového prezidenta de Gaulla rozmístění střel i jaderných hlavic na svém území, pokud by neměla kontrolu nad oběma.¹⁴⁸ Po rozmístění střel Jupiter v Itálii na základě principu dvojitého klíče v roce 1960 americká strana zjistila, že takový způsob jištění je porušením odstavce 144-b Zákona o jaderné energii, pojednávajícím o poskytování chráněných dat o jaderných zbraních cizím vládám. Bylo to nepříjemné opomenutí, ale Kennedyho administrativa považovala i přes značný vnitropolitický tlak stažení těchto střel za nemožné.¹⁴⁹

Významným předělem ve vývoji jaderného arzenálu Spojených států a také ve vývoji jejího vztahu se svými spojenci v alianci se stal 9. červen 1959, kdy byla spuštěna na vodu atomová ponorka třídy George Washington s balistickými raketami Polaris. Raketové ponorky se staly nejmobilnějším a nejméně zranitelným prvkem strategické Triády. Tyto ponorky se měly stát i součástí sil aliance, které ji ještě v říjnu Spojené státy nabídky. Tímto návrhem se pak zabývalo pařížské zasedání Severoatlantické rady v prosinci, kde generál Norstad navrhnul přeměnu aliance ve čtvrtou jadernou velmoc.¹⁵⁰

1.10. Strategie pružné reakce

Zejména kvůli dopadům kubánské krize je hledání nové vojenské strategie spojeno s prezidentem Kennedym. Na změně vojenské strategie se však ve Spojených státech začalo pracovat dávno před příchodem Kennedyho do Bílého domu. Bylo zřejmé, že strategie hromadné odvety utrpěla porážku. Francie prohrávala válku v Indočíně a Spojené státy jí nedokázaly pomoci. Již v listopadu 1954 ministr zahraničí Dulles poznal, že doktrínu je třeba přizpůsobit nové situaci. Na svém projevu v Chicagu 29. listopadu proto prohlásil: „*Nyní mi můžete položit otázku, zda to vše má znamenat, že se lokální válka bude muset automaticky přeměnit ve válku všeobecnou, ve které se všude na celém světě budou používat jaderné pumy. Odpověď zní: Nikoli!*“¹⁵¹

President Eisenhower poslal 5. ledna 1955 ministru obrany Charlesi E. Wilsonovi dopis, který shrnoval výsledky jeho vojenských i civilních poradců v záležitosti vojenské strategie. V něm považoval za důležité mít i nadále velké konvenční síly zejména pro případ lokálního konfliktu. Tento dopis pak

¹⁴⁸ Withers Christopher.: *The Multilateral Force – An Analysis and Presentation of United Policy and of the Reactions of the Principal European Powers*. Master's thesis, American University, Washington 1966, s. 6.

¹⁴⁹ Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s.56-57.

¹⁵⁰ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 112.

¹⁵¹ Schwartz, U. *Strategie včera, dnes a zítra*, s. 118.

podnítil tehdejšího náčelníka štábu pozemních sil (Army Chief of Staff) generála Maxwella D. Taylora. Ten tvrdil, že za situace, kdy Sovětský svaz vlastní jaderné zbraně, kterými již může dosáhnout území Spojených států, se stává koncepce hromadné odvety a orientace na neomezenou jadernou válku nevěrohodnou, nebezpečnou a paralyzující americkou zahraniční politiku. Jeho cílem se stalo prosadit koncepci, která by umožnila Spojeným státům vést konflikty všeho druhu, především omezenou válku bez rizika vlastního zničení ve všeobecné jaderné válce. Spojené státy by měly mít možnost řídit intenzitu konfliktu, a především získat důvěryhodnou strategii, která by riziko zničující války odvrátila. Stálá připravenost k všeobecné jaderné válce měla mít zastrašující účinek proti vystupňování války, pokud by nebylo v souladu s americkým zámyslem. Posílené americké konvenční síly by pak měly dostat možnost vést konflikt za přijatelnějších podmínek. Tuto koncepci generál nazval „*koncepce pružné reakce*“ a počátkem roku 1956 ji předložil Společnému štábu náčelníků ve formě dokumentu zvaný Národní vojenský program (National Military Program). V tomto dokumentu se proti doktríně hromadné odvety poprvé stavěla komplexní a důkladně domyšlená strategie pružné a přizpůsobivé činnosti. Tento návrh ale kvůli vzájemným sporům mezi jednotlivými vojenskými složkami nakonec padl.¹⁵² Admirál Radford, tehdy předseda Společného štábu náčelníků předložil v červenci toho roku svůj vlastní plán, který znamenal téměř neomezený návrat k dřívější strategii hromadné odvety. Indiskrecí, která se obvykle označuje jako „*Radfordova trhlina*“, se o tomto plánu dozvěděla světová veřejnost a zejména pro vztahy s americkými spojenci to mělo vážné následky. Pro potenciální evropské válčičtství se zrodila představa meče a štítu, ve kterém by vojska evropských spojenců podle mínění řady představitelů a novinářů měla hrát funkci „*nástražného drátu*“.¹⁵³

V následujících letech pak byla modifikace vojenské strategie tématem pro řadu analytiků z vojenského i civilního prostředí, kteří vytvořili velké množství literatury. Stěžejním tématem se stalo udržet jadernou válku jako kontrolovatelnou na místní úrovni. Mezi důležité práce patří studie Bernarda Brodieho *Unlimited Weapons and Limited War* a Henryho Kissingera, pracovníka Harvardské univerzity, *Military Policy and Defense of the Grey Areas*.¹⁵⁴ V této diskuzi v polovině 50. let se řešila otázka role jaderných zbraní ve válce a možnost omezení konfliktu pomocí hrozby všeobecnou válkou.

Plak pocházel od pozemních sil, jejichž představitelé se totiž cítili být v době rozvoje jaderných sil, letectva a námořnictva upozaděni. Podle nich také ani jaderná válka neměla snížit potřebu konvenčních sil. Generál Taylor rezignoval na svou funkci, aby požadavky armády mohl veřejně prosazovat. Ve své knize *The Uncertain Trumpet* navrhoval přijetí „*strategie pružné reakce*“ pro „*možnost reagovat v celém spektru možných výzev, pro zvládnutí všeho od všeobecné atomové války po [místní] infiltraci a agresi*“.¹⁵⁵ Tato kniha se stal brzy populární a zapůsobila i na senátora J. F. Kennedyho, který v době

¹⁵² Tamtéž, s. 125, Beaufré A.: *Úvod do strategie*, s. 215.

¹⁵³ Schwartz, c.d., s. 126.

¹⁵⁴ Brodie, Bernard: *Unlimited Weapons and Limited War*. The Reporter 11/9 s. 16-21. Kissinger, Henry: *Military Policy and Defense of the Grey Areas*. Foreign Affairs 33/3, s. 416-428.

¹⁵⁵ Taylor, D. Maxwell.: *The Uncertain Trumpet*. New York, 1959. Citováno dle Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s.8.

své předvolební prezidentské kampaně učinil Taylora svým vojenským poradcem. Po příchodu Kennedyho do Bílého domu se Taylor stal předsedou Sboru náčelníků štábů a později byl i velvyslancem ve Vietnamu. Nový prezident se s novým ministrem obrany Robertem McNamarou stali zastánci koncepce pružné reakce. Taylorovy snahy byly podpořeny také vrchním velitelem spojeneckých sil v letech 1954-1957 v Evropě generálem Gruentherem, který nahlížel na důraz na jaderné zbraně s určitými pochybnostmi. Jeho nástupce ve funkci, generál Norstad se sice stavěl k budování jaderných sil s větším nadšením, uznával ale, že jaderné zbraně nemusí řešit všechny bezpečnostní alternativy. Obhajoval proto koncept „pauzy“, ve kterém měla mít aliance dostatečné konvenční síly k tomu, aby byla schopná čelit v konvenčním boji Varšavské smlouvě alespoň po takovou dobu, aby se ukázalo, že eskalace k jaderné válce je jedinou alternativou pro alianci.¹⁵⁶

Názor evropských spojenců na důraz k jaderným zbraním byl v období Eisenhowerovy administrativy příznivý, zejména s ohledem na finanční výhody, které tyto zbraně nabízely. Tento postoj však nebyl sdílen napříč celou politickou reprezentací zejména v Německu. Kancléř Adenauer, ministr obrany Franz Joseph Strauss a představitelé CDU/CSU podporovali program MC 14/2. Mladí představitelé SPD však koncept kritizovali, například budoucí kancléř Helmut Schmidt vyzýval k většímu důrazu na konvenční síly.

K hledání nové strategie vyzývali akademici na amerických univerzitách. Například Henry Kissinger, ve své knize *Nuclear Weapons and Foreign Policy* nastínil koncepci *omezené jaderné války*, ve které by protivníci byli přesvědčeni, že Spojené státy budou od samého počátku na bojišti používat taktické jaderné zbraně. Takové koncepci autor přisuzoval za největší odstrašující hodnotu, neboť obsahovala „*maximum věrohodné hrozby*.“¹⁵⁷ Kissinger ve své další knize *The Necessity for Choice* vyzýval nejen k budování jaderných sil v Evropě, ale také k budování mohutných konvenčních sil. Tyto síly měly být v ideálním případě tak silné, aby je protivník mohl porazit jedině s pomocí svých taktických jaderných zbraní. Z takových podmínek by se obrana jadernou zbraní nestala jedinou možností obránce a takto pojaté síly by také rozšířily možnosti a účinnost pružné diplomacie a usnadnily by i rozumné jednání o omezení jaderných zbraní.¹⁵⁸

Motivací ke změně strategie byl samozřejmě také růst schopnosti Sovětského svazu zasáhnout cíle ve Spojených státech. V roce 1957 Eisenhowerova vláda pověřila skupinu odborníků, vedenou Rowanem Gaitherem, zhodnotit strategický poměr sil mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Ačkoliv na sklonku 50. let Sověti disponovali pouze několika mezikontinentálními raketami, počet těchto raket začal velmi rychle stoupat a Spojené státy tedy nesly čím dál větší riziko, že budou v jejich počtu předstiženy.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Kugler, L. Richard: *The Great Strategy Debate: NATO Evolution in the 1960*. Santa Monica 1991, s. 4

¹⁵⁷ Kissinger, Henry: *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York 1956.

¹⁵⁸ Kissinger, Henry: *The Necessity for Choice*. New York 1960. Citováno dle Schwartz, c.d., s. 133.

¹⁵⁹ Schwartz, c.d., s. 133.

Velké zbrojení také mělo negativní dopad na americké hospodářství. Kennedy stavu domácí ekonomiky věnoval velkou pozornost již při své volební kampani. Do konce 50. let byla americká obchodní bilance vysoce přebytková, ale s dynamizací Evropského hospodářského společenství, a s růstem japonské konkurence se začalo dominantní americké postavení ztrácet. Amerika měla dle Kennedyho zajistit své postavení a evropsí spojenci měli více přispívat na společné vojenské výdaje. Za to se mu mělo dostat i určité kompenzace. Již v předvolební kampani tedy sliboval Kennedy spojencům mimo jiné, že za snížení cel se jim dostane spolupráce při výrobě jaderných zbraní. Amerika měla podle něj zvážit, „*zda je moudré udržovat situaci, v níž tato schopnost [výroby jaderných zbraní], která je, jak dobře víme, dostupná našim nepřátelům, odpírána našim spojencům.*“¹⁶⁰

Nástupem Johna F. Kennedyho do Bílého domu se změnila americká vojenská doktrína. Prezident byl toho názoru, že vypuknutí války by mohlo být zaviněno nešťastnou náhodou nebo špatným úsudkem a pověřil svůj kabinet přehodnocením americké obranné politiky.¹⁶¹ Odpor Kennedyho a McNamary k jaderným zbraním neznamenal, že by na ně spojené státy neměly klást důraz. Naopak, došlo k velkému modernizačnímu programu jaderných sil. Tento odpor však byl namířen proti způsobu užití jaderných zbraní. Jaderné zbraně neměly být užity lehkovážně. Chápali jaderné zbraně defenzivně, jako prostředek odplaty, nikoliv prvního úderu. Byli si však vědomi závazku vést jadernou válku vůči svým spojencům v Evropě. Věřili tedy, že jaderné zbraně nesmí použít v příliš masivním měřítku a určitě ne proti sovětským městům. Možnost omezit jaderný konflikt byl ale podmíněn větší silou v konvenčních silách, které by byly schopné řešit krizi menšího rozsahu.

Kennedy své návrhy také nastínil ve zvláštní zprávě Kongresu při příležitosti projednávání vojenského rozpočtu v březnu 1961.¹⁶² 20. dubna 1961 pak Národní bezpečnostní rada předložila tajný dokument Nation Security Action Memorandum NSAM 40, který měl být uplatněn i v rámci NATO.¹⁶³ Tam jej přednesl americký ministr obrany McNamara na květnovém zasedání Rady ministru NATO v Oslu a v prosinci v Paříži. Zde představitelé aliance pojednávali nový výzbrojní program MC-96, který předpokládal významné zvýšení konvenčních sil aliance a její výzbrojení raketami středního doletu.¹⁶⁴ K rozhodnutí o výstavbě společných jaderných sil jako takové však nedošlo, proto byl tento problém tématem zasedání Rady ministrů v květnu 1962 v Athénách.

Na počátku šedesátých let světovou bezpečností otráslly dvě mezinárodní krize - tzv. druhá berlínská krize v druhé polovině roku 1961 a v říjnu následujícího roku karibská krize. Armády Varšavské smlouvy se na základě rozkazu hlavního velitele Spojených sil maršála Andreje A. Grečka připravovaly na nebezpečí možného světového konfliktu a některé jejich útvary se uvedly do trvalé bojové

¹⁶⁰ Luňák Petr.: *Západ*, s.172.

¹⁶¹ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 117.

¹⁶² Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s.8.

¹⁶³ NSAM 40. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKNSF/329/JFKNSF-329-015>.

¹⁶⁴ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 130.

pohotovosti.¹⁶⁵ Dosavadní koncepce NATO tím dostala povážlivé trhliny. Doktrína hromadné odvety se ukázala jako nedostatečně flexibilní, a tedy obtížně použitelná. Nukleární válka se nezdála být patřičnou reakcí na sovětskou blokádu Západního Berlína ani na rozmístování sovětských jaderných zbraní na Kubě. Doktrína tedy také ztrácela na věrohodnosti. Evropští spojenci mohli vážně pochybovat o ochotě Spojených států nechat se kvůli vojenskému konfliktu v Evropě zatáhnout do všeobecné nukleární války, která by již ohrozila americké území. Francouzský prezident Charles de Gaulle vyjádřil přesvědčení, že „žádný americký prezident nevymění Chicago za Lyon,“¹⁶⁶ Tyto události tak přivedly de Gaulla k uspíšení vývoje francouzských jaderných zbraní.

Postoj evropských spojenců na Kennedyho hledání flexibilní strategie ovšem také nebyl příznivý, tato strategie je znejistila. Obecně platily obavy, že odklon od strategie masivní odplaty, a naopak hromadění konvenčních zbraní bude Sověty vykládáno jako neochota použít k obraně jaderné zbraně. A dále by možnost konvenčního boje, pokud by zůstal omezen na Evropu, oslabil záruku, že Američané nasadí své jaderné zbraně, protože to by mohlo přivést sovětskou odpověď na území Spojených států. Navíc panovala obava, že Spojené státy nasadí jaderné zbraně pouze na západoevropském území o odmítnou je použít proti území Sovětského svazu. Pro evropské státy aliance byla představa konvenčního i nukleárního konfliktu omezeného pouze na západní Evropu nepřijatelná. Supervelmoci by riskovaly podstatně méně než oni a odstrašující efekt by byl oslaben. Nová doktrína pružné reakce tedy byla pro Západní Evropu ještě méně přijatelná než předcházející doktrína hromadné odvety.¹⁶⁷

Obavy spojenců byly také ze vzrůstu nákladů na obranu. Na přelomu 50. a 60. let Západní Evropa nebyla hospodářsky stále dost silná ke zvyšování těchto nákladů. Odklon od masivní odplaty měl negativní ohlas zejména ve Spolkové republice. Vláda Konráda Adenauera se také obávala, že Kennedy byl ochoten v rámci hledání uvolňování napětí obětovat zájmy Německa. Adenauerova vláda odmítala uznat Východní Německo a poválečné hranice. Hledání nové vojenské doktríny proto také chápala jako americké potvrzení statu quo v Evropě.

V roce 1962 aliance přijala na svém květnovém zasedání takzvané Athens Guidelines, upravující použití aliančních jaderných zbraní.¹⁶⁸ Mělo se tak stát v rozsahu odpovídajícímu sovětskému útoku, čili tyto zbraně by aliance použila též jako první. Strategie aliance byla stále nevyjasněná, nikdo zřejmě neznal odpověď na případný sovětský protiúder za pomoci taktických a operačně-taktických jaderných zbraní, které by mohly také přerušit řízenou americkou eskalaci. Otázkou zůstává na druhou stranu také to, jak v nastalé nepřehledné situaci všeobecného jaderného ničení eskalaci řídit nebo zastavit.

Na pařížském zasedání Severoatlantické rady v prosinci 1962 pak ministr McNamara přednesl řeč, ve které obrátil koncepci meče a štítu. Štítem se nyní měly stát jaderné zbraně a mečem naopak konvenční

¹⁶⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J.: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, s. 192.

¹⁶⁶ Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s. 9.

¹⁶⁷ Luňák Petr.: *Západ*, s.173.

¹⁶⁸ Závěrečné komuniqué ze zasedání Severoatlantické rady 4. až 6. května 1962. Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c620504a.htm>.

síly aliance. Tato změna se však stala předmětem kritiky ve Spolkové republice. Podle názoru Němců tato koncepce připustila možnost války na jejich území.¹⁶⁹ V následujících měsících Vojenský výbor pracoval na nové strategii. Jeho výstupem byl dokument MC 100/1 ze září 1963, který uvažoval tři stupně obrany. Nejprve měl být učiněn pokus o zvládnutí agrese za pomoci konvenčních zbraní, poté se měl konflikt za určitých okolností eskalovat za pomoci taktických jaderných zbraní a teprve poté měly být použity strategické zbraně. Změna strategie Severoatlantické aliance však ustoupila do pozadí, protože s ním nesouhlasila Francie. V listopadu byl zavražděn americký prezident Kennedy a pozornost nové administrativy Lyndona B. Johnsona byla zcela soustředěna na jihovýchodní Asii. K revizi strategie tedy nedošlo až do odchodu Francie z vojenských struktur aliance v roce 1966.¹⁷⁰

Po odchodu Francie, která blokovala přijetí strategie pružné reakce, se mohla jednání znovu posunout a v září 1967 byla přijata nová koncepce MC 14/3. V tomto dokumentu se uvádí, že „*hlavní odstrašující silou ještě před totálním jaderným útokem je hrozba eskalace, která by vedla Varšavskou smlouvu k závěru, že podstoupená rizika nejsou úměrná cílům...Prvním úkolem by bylo čelit agresi bez eskalace...NATO však musí být evidentně připraveno v kteroukoli chvíli eskalovat konflikt, bude-li třeba, i s užitím jaderných zbraní.*“¹⁷¹ V souladu s předcházejícími návrhy měla být všeobecná jaderná válka až třetím stupněm po eskalaci konvenční a omezené jaderné války. Nová koncepce byla v platnosti až do konce studené války.

Tyto představy o případné válce v Evropě však byly i nadále pochybné. Vojska aliance v šedesátých letech nebyla dost silná na to, by si mohla vynutit operační přestávku. Vojenská rozhodnutí, zejména použití jaderných prostředků, by se musela přijímat na místě ve velmi krátkém čase.¹⁷² SACEUR měl stálou delegovanou pravomoc k užití jaderných zbraní, ale centralizovaný způsob schvalovacích postupů by mohl za podmínek například přerušení spojení způsobit to, že by některé jaderné zbraně nebyly použity, nebo že by naopak byly použity neautorizovaným způsobem a vyvolaly by nekontrolovatelnou eskalaci války. Zpráva o jednání ministrů NATO v Paříži z prosince 1964 o roli taktických jaderných sil ve strategii aliance vystihuje tyto obavy a poskytuje výčet problémů vojsk aliance, důsledkem čehož „*SACEUR nemůže ve velkém nejaderném střetnutí obstát.*“ A dále: „*...nebude moudré počítat s tím, že Sověti nebudou stupňovat počáteční jaderný boj.*“ V závěru však zpráva především upozorňuje na to, že: „*Nevíme, jak ukončit jadernou válku.*“¹⁷³

¹⁶⁹ The New York Times, 13. December 1962.

¹⁷⁰ Pedlow, G.: *Nato Strategy Documents 1949-1969*, s. XXIV. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>.

¹⁷¹ Pedlow, G.: c.d, s. XIV. MC 14/3 (Final). Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf>. Spolu s ním byl přijat i doprovodný dokument MC 48/3 (Final), požadující lepší zpravodajskou činnost, systémy včasného varování apod. Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf>.

¹⁷² Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s. 86.

¹⁷³ NATO Ministerial Meeting, Paris, France-December 1964. The Role of Tactical Nuclear Forces in NATO Strategy. Dostupné z: http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/18607/ipublicationdocument_singledocument/f0efefd8-ed6c-412b-a2f8-46f7c2c9d44e/en/641204_Role.pdf.

Francouzský odchod způsobil také organizační změny. Obranné záležitosti byly svěřeny do kompetence Výboru pro obranné plánování, podřízenému přímo Severoatlantické radě. Tento výbor byl v podstatě Severoatlantická rada bez Francie.¹⁷⁴ Zavádění opatření k nové strategii také otevřela otázku evropského podílu na politické kontrole jaderných zbraní aliance.¹⁷⁵

1.11. Projekty společné kontroly jaderných zbraní aliancí

V červenci 1957 Spojené státy začaly rozmísťovat rakety středního doletu do Velké Británie.¹⁷⁶ Toto rozmístění vyvolalo politický tlak na straně evropských spojenců, protože v případě vypuknutí války by se oni stali cílem sovětských střel. Po vypuštění Sputniku v říjnu toho roku se také objevil další problém. Ohrožení Spojených států mezikontinentálními raketami hrozilo, že Spojené státy se s ohledem na svou bezpečnost budou zdráhat jaderné zbraně použít, popřípadě se z války v Evropě vyvázat a nechat napospas své spojence. Spojenci tedy měli z obou důvodů zájem podílet se na rozhodnutí o použití těchto zbraní.

Vlastnictví jaderných zbraní více zeměmi aliance nebylo v zájmu Spojených států, protože omezovalo jejich vůdčí postavení. Jejich cílem tedy bylo své spojence od úmyslu získat vlastní jaderné zbraně odradit. Od přijetí McMahonova zákona nesměla americká administrativa předávat jiným zemím žádné informace k atomovému výzkumu. Během setkání Eisenhowera s britským premiérem Haroldem Macmillanem v březnu 1957 na Bermudách nezávazně slíbil americký prezident, že Spojené státy tuto praxi přehodnotí. Atmosféra ve Spojených státech byla po vypuštění Sputniku sklíčená a během říjnové návštěvy Macmillana mu Eisenhower slíbil, že navrhne Kongresu odvolání McMahonova zákona. V červenci 1958 tak byl McMahonův zákon doplněn o dodatek, který dovoloval v oblasti jaderných zbraní spolupráci s Velkou Británií. Spojené státy na oplátku užívaly britské základny pro své ponorky s jadernými zbraněmi.¹⁷⁷ Tato spolupráce se však netýkala Francie.¹⁷⁸

V odpověď na evropské obavy prezident Eisenhower na prosincovém zasedání aliance v roce 1957 ujistil své spojence, že je Spojené státy v případě války neopustí. Ministr Dulles zde dále spojencům představil plán, kde použití raket středního doletu a jaderného arzenálu mělo proběhnout na základě dohody.¹⁷⁹ Tento plán byl přijat na tom principu, že spojenci, na jejichž území se měly zbraně rozmístit, měli pod kontrolou vypouštěcí zařízení s raketou a Američané jejich jaderné hlavice. Tyto zbraně pak měly být pod kontrolou Nejvyššího spojeneckého velitele v Evropě. Na základě principu „*dvojitého klíče*“, podle kterého by spojenci obsluhovali odpalovací zařízení a Američané by měli pod kontrolou

¹⁷⁴ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 147.

¹⁷⁵ Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s. 10.

¹⁷⁶ The New York Times, 17. July 1957.

¹⁷⁷ Luňák Petr.: *Západ*, s.164.

¹⁷⁸ Ve Washingtonu panovala obava, že ve Francii na jaderném výzkumu pracují komunisticky orientovaní vědci, jako např. Pierre Joliot-Curie.

¹⁷⁹ The New York Times, 17. December 1957.

hlavice, pak byly v roce 1958 rozmístěny ve Velké Británii rakety Thor a v roce 1959 rakety Jupiter v Itálii a Turecku. Tyto zbraně byly pod kontrolou Nejvyššího velitele aliance SACEUR. Francie na svém území odmítla rakety rozmístit, ledaže by měla kontrolu nad celým kompletem. Toto odmítnutí Francie rozmístit na svém území rakety podle zásady dvojitého klíče bylo dokladem, že evropští spojenci chtějí větší podíl nad jadernými zbraněmi aliance.

Evropští spojenci si uvědomovali, že jsou zcela závislí na ochotě Američanů je v případě války bránit, Evropa si dostatečné konvenční síly doposud vybudovat nemohla. Museli si tedy zajistit záruku od Spojených států, že je budou v případě potřeby bránit. Výhodiskem z tohoto problému se pro Francii mělo stát vlastnictví jaderných zbraní. Jejich použití proti Sovětskému svazu by zatáhlo Spojené státy do války i proti jejich vůli. Spolková republika, která nesměla vlastnit tyto zbraně, a další spojenci, kteří na ně neměli prostředky, měli zájem na spoluúčasti při rozhodování o jejich použití. Hrozilo, že pokud Spojené státy neudělí svým spojencům podíl nad kontrolou užití těchto zbraní, mohli by spojenci vyhledat neutralitu nebo začít budovat vlastní jaderné síly a proliferace jaderných zbraní by se mohla dostat mimo kontrolu. Obě možnosti by samozřejmě ovlivnily bezpečnost Spojených států nebo narušily soudržnost aliance.

Americký projekt byl samozřejmě těžko stravitelný pro Sovětský svaz a jeho spojence. Během korespondence, kterou mezi sebou již delší dobu vedli Chruščov a Eisenhower, sovětský představitel v dopise ze 3. března 1960 vyjádřil obavu z prezidentova projevu, ve kterém představil svůj koncept participace evropských spojenců na jaderném arzenálu. Podle něj by se zkomplikovala situace, pokud by „*se okruh jaderných mocností na Západě rozšířil.*“ V takovém případě by i Sověti měli „*všechny důvody k tomu, aby chom předávali tyto zbraně spřáteleným zemím, které za účelem uchování své bezpečnosti a obrany se na nás obrátily s příslušnou žádostí.*“¹⁸⁰ Jmenovitě pak vyjádřil obavy z dostupnosti jaderných zbraní Spolkové republiky. Eisenhower mu odpověděl poselstvím ze 12. března, kde ho ujistil že jejich „*politika tkví v tom, by se zamezilo rozšiřování okruhu jaderných mocností...obráží se v našich zákonech, zejména v opraveném Zákonu o atomové energii z roku 1954. Spojené státy nepředávají jaderné zbraně do úschovy svým spojencům (S výjimkou Spojeného království, které je již jadernou mocností) nebo komukoliv jinému informace o konstrukci a výrobě jaderných zbraní...Na druhé straně nevíme, nedává-li Svaz Sovětských socialistických republik jaderné zbraně k dispozici členským zemím Varšavské smlouvy nebo jiným svým spojencům.*“¹⁸¹ Dále následovaly tři návrhy opatření k zamezení rozšiřování počtu jaderných zemí. Byla to dohoda o zákazu zkoušek jaderných zbraní, přijetí mechanismů v rámci Mezinárodní agentury pro atomovou energii, aby se mírové využití jaderné energie nestalo zdrojem štěpných materiálů k výrobě jaderných zbraní, a nakonec dohoda o zákazu výroby štěpného materiálu pro jaderné zbraně. Na tyto návrhy reagoval Chruščov ve své odpovědi 21. března, kde souhlasil se zastavením zkoušek jaderných zbraní. Konstatoval však, že

¹⁸⁰ Reiman, M – Luňák, P: *Studená válka 1954 – 1964*, s.147-149.

¹⁸¹ Tamtéž, s.150-153.

současné návrhy na zákaz zkoušek stále neřeší otázku podzemních výbuchů a taková dohoda by nebyla na překážku vzniku nových jaderných mocností. Dále uvedl, že zákaz výroby štěpných materiálů, bez likvidace zásob jaderných zbraní, by neznamenal zmenšení nebezpečí rozpoutání jaderné války.¹⁸²

Nová Kennedyho administrativa se soustředila především na budování konvenčních sil. Přesto musela reagovat na tlak generála Norstada, kancléře Adenauera a generálního tajemníka Stikkaera a věnovat se této problematice.¹⁸³ Francie se rozhodla vybudovat vlastní jaderné síly bez ohledu na postoj spojenců a další státy mohly následovat. V srpnu 1959 tedy Nejvyšší spojenecký velitel v Evropě (SACEUR), generál Norstad navrhnul vybudování NATO jako „čtvrté jaderné mocnosti“ se svou vlastní kontrolou jaderných zbraní. Spojené státy hledaly řešení, jak uspokojit státy, které se obávaly šíření jaderných zbraní. Proti takovému plánu vystoupil zejména Sovětský svaz, který hrozil Spojeným státům, že i on předá jaderné zbraně svým spojencům, pokud Spojené státy nad nimi ztratí kontrolu.¹⁸⁴

V dubnu 1960 americký ministr obrany Gates vystoupil s návrhem přidat ponorky se střelami Polaris na základě modifikovaného dvojitého klíče Nejvyššímu veliteli Aliance. Tento plán však podmínil de Gaulle francouzskou kontrolou třetiny střel Polaris s jejich vlastními hlavicemi, což bylo zase nepřijatelné pro Spojené státy.

Americké ministerstvo zahraničí také rozvinulo myšlenku, jejímž autorem byl Robert. R. Bowie, ředitel Harvardského centra pro mezinárodní vztahy. Myšlenka obsahovala především vytvoření flotily raketonosných ponorek Polaris s mezinárodní posádkou. Každá zúčastněná země měla mít nad použitím raket právo veta a jejich odpálení mělo tedy proběhnout na základě jednomyslnosti. Tento plán se stal základem pro návrh, se kterým vystoupil americký ministr zahraničních věcí Herter na zasedání NATO 16-18. prosince 1960. Navrhnul zde svěřit Alianci pět ponorek Polaris. Evropští spojenci také měli koupit od Spojených států množství střel odpalovaných z moře i ze země, které by byly kontrolovány na multilaterální bázi. Rada ministrů návrh přezkoumala s „velkým zájmem“ a instruovala stálé představitele k jeho dalšímu zkoumání, rozhodla se však počkat na příchod nové americké administrativy.

Jedním z prvních kroků Kennedyho administrativ bylo složení komise v čele s Deanem Achesonem, někdejší ministrem zahraničí, jehož výbor zkoumal možnost posílení aliance na základě multinationálního nebo multilaterálního konceptu. Na základě práce výboru pak Kennedyho administrativa přijala původní Herterův koncept.¹⁸⁵ 18. května pak prezident ve své řeči v Ottawě představil možnost eventuálního založení námořních raketových sil, „*které by byly pod skutečným multilaterálním vlastnictvím a kontrolou, pokud by to bylo shledáno jako žádoucí a proveditelné našimi spojenci...*“¹⁸⁶ Dále v tomto projevu zopakoval nabídku přidělit alianci pět ponorek Polaris. Těchto pět

¹⁸² Tamtéž, s.153-157.

¹⁸³ Steel, Ronald: *The Demise of NATO*, Commentary 35/1963.

¹⁸⁴ Withers, CH.: *The Multilateral Force*, s. 9, The New York Times, 20. March 1960.

¹⁸⁵ Withers, CH.: c.d, s. 12.

¹⁸⁶ The New York Times, 18. May 1961.

ponorek bylo pod velení aliance formálně převedeno na základě Athénského zasedání v květnu 1962.¹⁸⁷ Ministr McNamara ve své řeči v Ann Arbour 16. června vyzval k budování konvenčních sil. Na podporu nové strategie řízené reakce uvedl, že aliance má dostatečnou jadernou sílu ke konfrontaci v jakékoliv výzvě. Jednotlivé národní síly označil jako „*nebezpečné, drahé, náchylné k zastarávání a nedostatečně důvěryhodné k odstrašení.*“ Dále se pokusil vyvolat důvěru v americkou vůli bránit alianci prohlášením, že „*Spojené státy se zavázaly k jaderné obraně NATO na globální bázi.*“¹⁸⁸

Od generála Norstada, kancléře Adenauera, německého ministra obrany Strausse i od generálního tajemníka Stikkaera nadále trval tlak na založení jaderných sil aliance.¹⁸⁹ Během zasedání v květnu 1962 v Athénách přednesl Generální tajemník Dirk Stikker návrh politické kontroly použití jaderných zbraní. Na základě jednání měly Spojené státy předat velení aliance pět ponorek se střelami Polaris, o jejichž použití měly spolurozhodovat spojenecké země. Přímý rozkaz k jejich použití však měl zůstat v kompetenci amerického prezidenta.¹⁹⁰ Již následující měsíc francouzský ministr obrany Pierre Messmer prohlásil, že jeho země vybuduje vlastní jadernou sílu, nezávislou na alianci. Tím se zhroutil koncept generála Norstada vybudovat z aliance jadernou velmoc. Jeho úsilí se nesetkalo s pochopením ani na jedné straně Atlantiku a generál byl vyzván, aby požádal o penzionování.¹⁹¹ Několik dní po projevu francouzského ministra podal generál Norstad demisi.¹⁹²

Záležitost se tedy vrátila do původních kolejí a v souvislosti s rostoucím počtem jaderných zbraní a jejich nosičů byla doplněna dosavadní dohoda o jaderných informacích (NATO Atomic Information Agreement), Podle ní měly sklady amerických jaderných zbraní aliance podléhat společné kontrole Spojených států a zemí, kde (a pro které) byly tyto sklady zřízeny. Tyto zbraně mohly být určeny pouze pro obranu aliance podle rozkazu nejvyššího spojeneckého velitele SACEUR, což byl vždy americký generál, který měl k použití jaderných zbraní stálou delegovanou pravomoc, udělenou prezidentem Spojených států. Této dohodě nepodléhaly jaderné zbraně Británie a Francie, vytvořené pro jejich vlastní síly. V souladu se strategickou koncepcí MC14/2 byly belgické, západoněmecké, britské a kanadské síly vyzbrojeny odpalovacími zařízeními a nosiči jaderných zbraní.¹⁹³ Spojené státy nadále trvaly na řešení na základě dvojího klíče. Do sestavy armád aliance však vstoupil britský pluk s řízenými střelami Corporal, a Spojené státy už nebyly výhradními držiteli všech jaderných zbraní v sestavě aliančních vojsk. Byl tedy zahájen společný projekt plánování zásob jaderné munice pro alianci (Allied Command Europe Plan for NATO Atomic Stockpile).¹⁹⁴

¹⁸⁷ Toto převedení bylo ale ve skutečnosti zprvu jen papírové, protože doposud náležely do kompetence amerického velitele Atlantické flotily a nyní náležely vrchnímu veliteli atlantických sil NATO (SACLANT), což byla ovšem ta samá osoba. Teprve na zasedání v květnu o rok později byly tyto ponorky převedeny k vrchnímu veliteli spojeneckých sil v Evropě (SACEUR).

¹⁸⁸ The New York Times, 17. June 1962.

¹⁸⁹ Withers, CH.: c. d., s. 14.

¹⁹⁰ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 131.

¹⁹¹ Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s. 78.

¹⁹² Fidler, J. - Mareš, P.: c. d., s. 131.

¹⁹³ Fučík, J.: c. d., s. 78-79.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 82.

Impulzem pro další postup se pak stala kubánská krize, která uvrhla vážný klín i do vztahů mezi spojenci.¹⁹⁵ Spojené státy musely vyvrátit pocit, že pro ně nejsou jejich evropští spojenci rovnocenným partnerem. Zástupce ministra zahraničí George Ball na adresu spojenců 16. listopadu 1962 uvedl, že „*Spojené státy jsou připraveny věnovat pozornost vytvoření multilaterální síly raket středního dosahu, plně koordinovaného s ostatními silami aliance.*“¹⁹⁶

V prosinci 1962 se konalo důležité zasedání aliance. Ministr obrany v něm doporučil změnu strategie, kdy by se obrátil koncept „meče a štítu“. Konvenční síly by nyní tvořily meč, zatímco jaderné síly štít aliance. Toto převrácení koncepce se setkalo s odmítnutím ze strany Spolkové republiky, neboť připouštělo konvenční válku na jejich území.¹⁹⁷

V prosinci 1962 na základě dohody z Nassau také Velká Británie převedla pod velení NATO své ponorky se střelami Polaris spolu se svými strategickými bombardéry. V oficiálním komuniké z 21. prosince 1962 je v článku 7 použit pojem „*multilaterální jaderné síly NATO*“.¹⁹⁸ Struktura takových sil byla ovšem ještě velmi nejasná.

Problém byl spíše s další fází americké iniciativy, a to sice vytvoření mezinárodních sil. Americká administrativa pracovala na možnosti vytvoření skutečně mezinárodní služby zařízení. Série návrhů byly známé jako Galloův plán, Evropská odstrašující skupina a Atlantické jaderné síly. Od roku 1963 byla iniciativa známa jako tzv. Multilaterální jaderná síla (Multilateral Nuclear Force – MLF). Tyto námořní síly měly disponovat značnými prostředky, 25 ponorkami s 200 raketami Polaris s mezinárodními posádkami a měl podléhat nejvyššímu veliteli spojeneckých sil v Evropě (SACEUR) Plán se však ukázal jako organizačně neproveditelný, ačkoliv od června 1964 byla pokusně sestavena mezinárodní posádka na americkém raketovém torpédoborci USS Biddle.¹⁹⁹ Během série bilaterálních jednání mezi Spojenými státy a jejich evropskými spojenci se ukázalo, že plán MLF má jen malou podporu.

De Gaulle ve svém projevu na tiskové konferenci 14. ledna 1963 reagoval na dohodu z Nassau. Zopakoval, že „*americká jaderná síla není nutně a okamžitě schopna čelit všem eventualitám, týkající se Evropy a Francie.*“²⁰⁰ Francie se tedy měla spolehnout na vlastní jadernou sílu. Nezávislé francouzské jaderné síly měly možnost vtáhnout Spojené státy do války v Evropě, pokud by se jí snažily vyhnout, oproti tomu Francie by se mohla takové válce vyhnout, pokud by nebyla v jejím zájmu. Francie také měla obavy z účasti Spolkové republiky na projektu. Slovy premiéra George Pompidoua z listopadu 1964: „*Pokud mnohostranné síly skončí vytvořením německo-americké vojenské aliance, nebudeme to*

¹⁹⁵ Steel, Ronald: *The Demise of NATO*. Commentary 35/1963, s. 396-398.

¹⁹⁶ Withers, CH.: c. d., s. 15.

¹⁹⁷ The New York Times, 13. December 1962.

¹⁹⁸ FRUS 1961-1963, vol. XIII, dokument 410. Record of Meeting. Washington, December 28, 1962. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v13/d410>.

¹⁹⁹ Withers, CH.: c. d., s. 20.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 25.

*moci posoudit jako přesně slučitelné se vztahy, jaké udržujeme se Spolkovou republikou na základě francouzsko-německé smlouvy. To by nebylo slučitelné s naší koncepcí obrany Evropy...*²⁰¹

Zvláštní význam však otázka MLF měla ve Spolkové republice Německo. Již od konce 50. let se prosadil proud, vedený ministrem obrany Franzem-Josephem Straussem, který prosazoval právo Spolkové republiky zahájit vlastní jaderný program, nejlépe ve spolupráci s Francií. Proto byli označováni jako tzv. němečtí gaullisté. Součástí politiky Spolkové republiky byl mimo jiné závazek, že nebude vlastnit žádné jaderné zbraně. Jestliže deklarovanou politikou jejích spojenců bylo, že Spolková republika je rovnoprávná s ostatními členy NATO, potom ta měla přirozeně zájem i na vlastnictví jaderných zbraní. Její vlastnictví těchto zbraní by ovšem alianci mohlo narušit. Německá účast na MLF však alespoň tuto rovnoprávnost mohla zajistit. Spolkový kancléř Adenauer považoval toto řešení za ideální, přestože prozatím nereálné a Spolková republika se k návrhu multilaterálních jaderných sil stavěla příznivě. Byl chápán jako prostředek k vlivu na americkou vojenskou strategii a zahraniční politiku. Spolková republika měla také jako přímý soused východního bloku největší zájem na amerických zárukách k obraně aliance. V lednu 1963 tedy kancléř oznámil náměstkovi amerického ministra zahraničí Johnu Ballovi souhlas s účastí Spolkové republiky na MLF. Spolková republika byla jediným státem, který americký projekt podporoval, a to i v případě, že by se uskutečnil na bilaterální úrovni Spojené státy – Spolková republika. Tato jednání zkomplikovala německo-francouzské vztahy. Jaderné síly aliance a už vůbec ne spoluúčast Německa na projektu nebyly v zájmu Francie. Kancléř Erhardt se tedy dostal do tlaku Francie a do jejího sporu se Spojenými státy. Prezident de Gaulle se snažil přesvědčit kancléře, že účast Spolkové republiky na MLF bude „*porušením povinností Německa vůči Evropě*“. Spoluúčast Spolkové republiky na vývoji a užití jaderných zbraní odmítl.²⁰²

Právě členství Spolkové republiky na rozhodování o použití jaderných zbraní se stalo nepřijatelné pro Sovětský svaz. 11. července 1964 zaslal Sovětský svaz do Spojených států nótu, v níž hrozil „*těžkými a možná nenapravitelnými důsledky*.“ Sovětský ministr zahraničí Gromyko 7. prosince na půdě OSN volal po „*prevenci před další proliferací jaderných zbraní, které MLF může přinést*.“²⁰³ O týden později pak polský ministr zahraničí Rapacki v řeči před Valným shromážděním OSN pronesl, že MLF naruší vojenskou rovnováhu, a že „*...nikdo nemůže očekávat, že se socialistické země zdrží vhodných protiopatření*.“²⁰⁴

Od Kennedyho příchodu do Bílého domu probíhala ve Washingtonu diskuze, jakým způsobem mají Spojené státy usilovat o kontrolu jaderných zbraní v Severoatlantické alianci. Po zahájení jednání o zákazu rozšiřování jaderných zbraní přestaly Spojené státy o MLF vážně uvažovat.²⁰⁵ Kvůli negativní sovětské reakci na „*německý prst na spoušti*“ byla tato jednání ohrožena, proto americký prezident

²⁰¹ Tamtéž, s. 37.

²⁰² Luňák Petr.: *Západ*, s.197.

²⁰³ Withers, CH.: c. d., s. 71.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Luňák Petr.: c. d. s.197.

Johnson v prosinci 1964 návrh zamítl, ačkoliv k jeho formálnímu stažení došlo až v červenci 1965 po jeho schůzce se spolkovým kancléřem Erhardem.²⁰⁶

1.12. Jaderné zbraně Velké Británie

Ještě na počátku 40. let byla Velká Británie v čele jaderného výzkumu. V březnu 1940 bylo na Birminghamské univerzitě německými emigranty sepsáno memorandum, kde bylo uvedeno, že sestrojení atomové zbraně je možné. Rektor Henry Tizard na základě něho prosadil založení vládního Výboru pro použití atomové energie pro vojenské účely, tzv. Výbor MAUD (pravděpodobně Military Application of Uranium Detonation), podléhajícímu Ministerstvu letectva, později novému Ministerstvu leteckého průmyslu. Na základě práce tohoto výboru premiér Winston Churchill ustanovil v říjnu 1941 politický dohled nad jaderným projektem s krycím jménem Tube Alloys.²⁰⁷ Vývoj jaderné zbraně probíhal od počátku ve vědecké a technické spolupráci se Spojenými státy. Hospodářské potíže během druhé světové války Británii donutily sdílet svůj jaderný program se Spojenými státy, kvůli jejich prakticky neomezenému hospodářskému potenciálu. Jednání vyvrcholila 19. srpna 1943 podpisem Dohody z Quebecu (Quebec Agreement),²⁰⁸ ve které se americký prezident Roosevelt a britský premiér Churchill zavázali ke spolupráci obou zemí na atomovém projektu. V dohodě se také obě strany zavázaly, že nepředají informace o projektu třetí straně a že vyvíjená zbraň nebude použita proti nepříteli bez souhlasu druhého partnera.

Na základě této dohody skupina britských vědců a techniků odjela do Los Alamos ve Spojených státech a připojila se k programu Manhattan, který byl završen odpálením první jaderné nálože v testu Trinity v červenci 1945 a použitím jaderných zbraní proti Japonsku. S blížícím se koncem války vyvstala otázka pokračování projektu. V září 1944 zmínění vůdci v londýnském Hyde Parku podepsali novou dohodu, tzv. Tube Alloys' aide-memoire,²⁰⁹ ve které se obě strany zavázaly k pokračování projektu i po porážce Japonska (!) a skončení války. Ani během účasti na programu Manhattan však Británie neukončila vlastní jaderný program v Anglii. Bezprostředně po válce vznikla tajná komise, v jejímž rámci později vznikla skupina, tvořená mimo jiné premiérem Clementem Attleem a ministrem zahraničí Ernestem Bevinem. Motivací pro pokračování na programu bylo nedopustit, „aby Anglie zůstala v úplné závislosti v této oblasti na svých přátelích za oceánem.“²¹⁰ Nedaleko Oxfordu, v Harwellu, vznikl v lednu 1946 oficiálně Ústav pro výzkum atomové energie (Atomic Energy Research Establishment – AERE) a již v srpnu 1947 zde byl spuštěn první britský jaderný reaktor. Za podmínek přísného utajení také nadále

²⁰⁶ Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s.14.

²⁰⁷ Pitschmann, V.: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*, s. 45-46.

²⁰⁸ Dohoda z Quebecu dostupná z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/ManhattanProject/Quebec.shtml>.

²⁰⁹ Tube Alloys' aide-memoire Dostupné z: <http://www.fdrlibraryvirtualltour.org/graphics/07-27/7-27-FDR-66.pdf>.

²¹⁰ Attle, Clement.: *As it Happened*, New York 1984, s. 288. Citováno dle Pitschmann, V.: *Jaderné zbraně*, s. 152.

probíhal vývoj atomové zbraně. Důležitost nezávislého britského výzkumu se ukázala po přijetí McMahonova zákona ve Spojených státech, kdy byla americko-britská spolupráce v atomové energii na dlouhou dobu omezena.

Po úspěšných sovětských jaderných testech dostal program vývoje atomové zbraně státní prioritu. Motivací bylo získat vlastní dostatečné jaderné síly k provedení odvetného úderu. Od roku 1948 byly totiž ve Velké Británii rozmístěny americké strategické bombardéry B-29, schopné nést atomovou pumu a Velká Británie se tedy sama mohla stát cílem prvního i odvetného útoku ze strany Sovětského svazu. Britský projekt byl završen 3. října 1952, kdy byla u tichomořského ostrova Trimouille odpálena plutoniová puma, podobná pumě svržené na Nagasaki. Během následující doby Britové soustředili úsilí na sestrojení termonukleární pumy a první takovou pumu svrhli z bombardéru 15. května 1957 u ostrova Malden.²¹¹ V tu dobu již Britové disponovali vlastním strategickým bombardérem řady V. První letka bombardérů Valiant byla uvedena do operační způsobilosti v roce 1955.

Velká Británie v roce 1954 v Bílé knize o otázkách obrany představila strategii hromadné odvety, i strategii války za podmínek použití jaderných zbraní, tzv. války s „*přeraženou páteří*“ (*Brockenback strategy*). Na rozdíl od tehdejší představ, podle kterých by měla válka po provedení mohutných hromadných jaderných úderů jen krátké trvání a s největší pravděpodobností by byla v této fázi také rozhodnuta, se tato britská teorie lišila tím, že počítala s delším obdobím následující fáze konfliktu. Podle britských představ nemělo být mobilizační a zásobovací zázemí zpustošeno natolik, aby nemělo pro další období války mít rozhodující význam. Stručné vysvětlení tohoto pojmu přednesl v únoru toho roku britský ministr obrany ve sněmovně v Prohlášení o obraně, podle kterého by se v období války „s *přeraženou páteří*“ snížila intenzita bojových akcí za snahy obou stran obnovit své síly a pokračovat podle možností v další fázi války. Podobné názory sdíleli i někteří američtí vojenští představitelé. Vážné uvažování o této podobě války však nemělo dlouhého trvání a již následující rok bylo nahrazeno téměř výlučnou orientací na přípravu prostředků pro období „*jaderné výměny*“.²¹²

Obrat v americko-britské spolupráci v oblasti jaderných zbraní přinesla až zpráva o vypuštění sovětského Sputniku. Tehdejší britský premiér Harold Macmillan zaslal americkému prezidentu Eisenhowerovi dopis, ve kterém ho vyzval k obnovení spolupráce kvůli sovětské hrozbě.²¹³ Výsledkem jednání se stal podpis Dohody o spolupráci při užívání atomové energie ke společným obranným účelům 3. června 1958.²¹⁴ V této dohodě se obě strany mimo jiné zavázaly ke vzájemné pomoci nejen při vývoji jaderných zbraní jako takových, ale i raket a ponorek. Hodnota této smlouvy se projevila již brzy

²¹¹ Pitschmann, V.: c.d., s. 156.

²¹² Beaufré A.: *Úvod do strategie*, s. 213. Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 70.

²¹³ FRUS 1955-1957, vol. XXVII dok. 304. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v27/d304>.

²¹⁴ Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland for Cooperation on the Uses of Atomic Energy for Mutual Defense Purposes. Dostupné z: https://www.cvce.eu/obj/us_uk_mutual_defence_agreement_washington_3_july_1958-en-a1ee4c1f-2166-48f3-a886-2711bd647111.html.

zejména s americkou pomocí Británii získat rakety schopné nést jadernou zbraň raketovým prostředkem.

V dubnu 1960 Británie z finančních důvodů ukončila vývoj své rakety Blue Streak, která ani nemohla plnit úlohu jaderného odstrašování z důvodu své malé operační pohotovosti, což bylo prozatím řešeno nákupem amerických raket Thor v roce 1958. Macmillan tedy požádal amerického prezidenta Eisenhowera o prodej jimi vyvíjených raket Skybolt. Americký prezident souhlasil a prodej byl dohodnut na setkání obou představitelů v březnu 1960 v Camp Davidu. Americký prezident zde ale vznesl také požadavek na umístění amerických ponorek se střelami Polaris ve skotských přístavech.²¹⁵ Tento projekt podpořila i Kennedyho administrativa, avšak projekt se dostal do technických a finančních problémů a ministr obrany Robert McNamara jej v srpnu 1962 navrhl ukončit. Ve svém červnovém projevu „No cities speech“ se McNamara navíc postavil proti britskému jadernému deterentu. Británii měly být místo toho nabídnuty rakety Polaris pro ponorky. Do diskuze však vstoupilo americké ministerstvo zahraničí, které prostřednictvím Deana Ruska navrhovalo omezení americko-britské spolupráce. Podle něj by poskytnutí raket Polaris způsobilo nerovnováhu v alianci, zejména proti Francii. Navrhoval místo toho zřídit Mnohostranné jaderné síly (Multi Lateral Force), na kterých by se podíleli všichni spojenci. Tyto interní diskuze se však prostřednictvím úniku informací z Ministerstva obrany dostaly na veřejnost a významným způsobem zkomplikovaly americko-britská jednání. Kompromisní řešení se pokusil nalézt americký prezident. Při setkání Kennedyho s Macmillanem v Nassau na Bahamských ostrovech v prosinci 1962 se britskému premiéru podařilo přesvědčit amerického prezidenta k prodeji raket Polaris za téměř polovinu původní ceny.²¹⁶ Podmínkou bylo, že rakety budou převedeny pod velení Mnohostranných jaderných sil, jakmile budou tyto zřízeny. Součástí dohody bylo už dříve projednané umístění amerických raketonosných ponorek ve Skotsku. Británie nicméně mohla tyto zbraně nezávisle použít pro obranu svých důležitých národních zájmů. Spojené státy o jednání a jejím výsledku informovaly Francii a nabídly jí Nassauské dohody také, to však prezident de Gaulle odmítl.²¹⁷

1.13. Jaderné zbraně Francie

Již 18. října 1945 vydala prozatímní vláda v čele s de Gaullem výnos o zřízení Komisaríátu pro atomovou energii (Commissariat á l'énergie atomique - CEA), který řešil vývoj atomové technologie v různých oblastech vědy a techniky, včetně obrany. Nejvýznamnější postavou počátku francouzského

²¹⁵ FRUS 1958-1960, vol. VII, dok. 371. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p2/d371a> dok. 372. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p2/d372>.

²¹⁶ Zápis z jednání FRUS 1961-1963, vol. XIII, dok. 410. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v13/d410> . Společné prohlášení z dohody z Nassau. Dostupné z: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-statement-following-discussions-with-prime-minister-macmillan-the-nassau-agreement>.

²¹⁷ Luňák P.: *Západ*, s.179.

jaderného programu byl profesor Frederic Joliot-Curie, který byl ale v dubnu 1950 pro nechuť k vojenskému programu a angažovanost v komunistické straně odvolán. Koncem roku 1948 byl vyvinut první francouzský jaderný reaktor EL-1 a v roce 1952 začala na základě pětiletého plánu francouzské vlády průmyslová fáze programu, završená spuštěním prvního reaktoru na výrobu plutonia G1 v roce 1956. Další takové brzy následovaly. Již počátkem 50. let francouzští vojenští představitelé studovali vojenské aspekty jaderné technologie. Veřejnosti byl plán na získání jaderné pumy představen v březnu 1955 premiérem Edgarem Jeanem Faurem a ještě na sklonku 50. let francouzští političtí představitelé uvažovali o vlastních strategických jaderných silách, o nichž se hovořilo jako o úderné, nebo odstrašující síle (*force de frappe, force de dissuasion*). Nejvýznamnějším propagátorem vlastnictví vlastních jaderných sil byl generál Charles Ailleret, jmenovaný od roku 1956 náčelníkem zvláštního štábu státního tajemníka obrany.²¹⁸ Po prvním britském termonukleárním výbuchu francouzský ministr obrany Jacques Chaban-Delmas 22. listopadu 1957 uvedl že: „*Pro Francii, pro Evropu by souhlas s diskriminací v oblasti zbraní a zejména jaderných zbraní znamenal odsouzení se k permanentnímu úpadku.*“ Pro Francii měly tedy být jaderné zbraně prostředek k rozbití bipolární světové politické dominance Spojených států a Sovětského svazu.

V listopadu 1959 byl předveden model francouzské jaderné pumy generálu de Gaullovi a 13. února následujícího roku byla na polygonu Reggane v Alžírsku proveden test Gerboise Bleue s plutoniovou pumou. Prezident de Gaulle tehdy prohlásil: „*At žije Francie! Od tohoto rána je silnější a hrdější...*“. Následující měsíc navštívila Francii sovětská delegace v čele s Nikitou Chruščovem. Tématem návštěvy byly vojenské vztahy a otázka mírového soužití. O hrozbách Chruščova ohledně nebezpečí jaderných zbraní chtěl de Taille uvažovat až tehdy, kdy bude mít Francie jejich dostatečnou zásobu. V té době také francouzská vláda připravovala návrh o obranném programu na následující roky, který mimo jiné předpokládal výrobu letounů schopných nést jaderné zbraně Dassault Mirage-IV, vývoj raketových nosičů a atomových ponorek.²¹⁹

Ještě v dubnu 1960 Francie provedla test Gerboise Blanch, ve kterém chtěla demonstrovat schopnost vyrobit taktickou jadernou zbraň, ale pro tyto potřeby se hodila až puma, odpálená 25. dubna 1961. Na základě tzv. Evianských dohod mezi Francií a Alžírskem byl omezen provoz saharské střelnice Reggane pouze na podzemní výbuchy, proto Francie v září 1962 zřídila tzv. Pacifické zkušební středisko ve francouzské Polynésii. Zde proběhla řada zkušebních testů, završených 24. srpna 1968 odpálením první termonukleární pumy na atolu Mururoa.

Bezprostředně po druhé světové válce začali Francouzi studovat německý raketový program a výsledkem byla vlastní raketa Véronique, zavedená do výzbroje v roce 1950. Francie se pokusila o spolupráci s výrobcí amerických strategických raket Polaris a Minuteman, firmami Lockheed a Boeing. Americká vláda veškeré obchodní vztahy zastavila, ale Francii se podařilo alespoň získat několik licencí

²¹⁸ Schwarz, U.: *Strategie včera, dnes a zítra*, s. 227.

²¹⁹ Pitschmann, V.: *Jaderné zbraně*, s. 168-169.

od subdodavatelů. Vlastní vývoj francouzských strategických raket byl korunován úspěchem 26. listopadu 1965 vypuštěním první kosmické rakety Diamant se satelitem Astérix. V následujících letech pak byly vyrobeny dvoustupňové balistické rakety S-2 s doletem 3000 kilometrů, schopné zasáhnout cíle v západní části Sovětského svazu.

Po celá 60. léta Francie neměla dostatek nosičů k dopravení jaderných zbraní na cíl, aby francouzské jaderné zbraně plnily úlohu skutečné odstrašující síly. Vlastní jaderný potenciál Francie však mohl případnou jadernou válku eskalovat, jinými slovy také způsobit, že konvenční konflikt přejde v jadernou válku. Pokud by alespoň část francouzských zbraní byla použita proti území Sovětského svazu, jaderná válka by se neomezila jen na evropský prostor a Spojené státy by do ní byly vtaženy. Francie tak díky svým zbraním významně navýšila efekt odstrašení, protože případná válka by se s velkou pravděpodobností stala globální.²²⁰

Vztahy Spojených států a Velké Británie v oblasti jaderných zbraní se promítly také do jednání Británie s Francií ohledně vstupu do Evropského hospodářského společenství. De Gaulle při setkání s Macmillanem v Champs v červnu 1962 nadhodil téma francouzsko-britské spolupráce v oblasti jaderných zbraní. Britský premiér uznal, že v případě jaderného konfliktu v Evropě neexistuje žádná záruka, že do ní Spojené státy vstoupí, proto je „pravděpodobně nezbytný evropský zdroj odstrašení.“²²¹ Co se týče britské účasti na takovém projektu, byl Macmillan zdrženlivý. De Gaulle se na oplátku vyjádřil skepticky o vyhlídkách britského členství v Evropském hospodářském společenství. Obdobně se Macmillan vyjádřil vyhýbavě na stejné de Gaullovy návrhy na schůzce v Rambouillet na konci prosince 1962. Francouzský prezident 14. ledna 1963 oznámil na tiskové konferenci francouzské veto britskému členství v Evropském hospodářském společenství a označil Británii za neevropskou mocnost, jejíž zájmy byly zatím vzdáleny zájmům kontinentu. Do budoucna tuto možnost připustil za předpokladu, že bude Británie ochotna přijmout obchodní podmínky uplatňované společenstvím a na politické úrovni dá jednoznačně přednost Evropě nad Spojenými státy. Na této konferenci také de Gaulle vyjádřil nutnost co největší nezávislosti Evropy na Spojených státech a prohlásil, že nikdo „nemůže říci, zda, kde, jak, či do jaké míry budou americké zbraně použity k obraně Evropy.“²²²

Odstrašující potenciál Francie jí dovoľoval se nejen podílet na snížení rizika války, ale v případě jejího vypuknutí se jí za určitých okolností vyhnout, popřípadě ji udržet v omezeném měřítku. Dále také v případě války mohla Francie do ní zatáhnout Spojené státy i proti jejich vůli. Pro de Gaulla bylo vlastnictví jaderné zbraně nejen otázkou bezpečnosti Francie, ale také i její prestiže, zejména když jaderné zbraně vlastnila Velká Británie. Prestiž Francie měla zajistit také její vedoucí úlohu v Evropské integraci.

K otázce francouzské strategie se vyjádřil náčelník generálního štábu generál Charles Ailleret, který na výročním shromáždění bývalých absolventů vysoké válečné školy NATO 26. června 1964 přednesl

²²⁰ Luňák P.: *Západ*, s.174.

²²¹ Tamtéž, s. 180.

²²² Tamtéž, s. 181.

projev, kde formuloval stanovisko francouzského velení k americké koncepci pružné reakce a současně vysvětlil koncept francouzský. Podle něj byla koncepce pružné obrany oprávněná pouze pro obranu zájmů druhořadého významu nebo proti útoku, omezeného co do sil a prostředků. Nešlo ale reagovat na konvenční agresi pouze konvenčními silami, pokud ty nejsou v daném prostoru alespoň přiměřeně vyrovnané. V případě války v Evropě by se podle něj dalo počítat s postupem vojsk Varšavské smlouvy na Rýn, pravděpodobněji však až do Francie, konvenční válka byla tedy pro Evropu nepřijatelná. Důvodem proti možnosti omezené války v Evropě tedy podle něj je to, že taktické jaderné zbraně, použité přímo na bojišti zpusťují Evropu a ohroží existenci těchto států. Podle něj byla jediná alternativa pro země západní Evropy hrozit tím, že v případě každého významného konfliktu použije velení aliance především strategické zbraně.²²³ V příspěvku *Opinionsur la théorie stratégique de la „Flexible Response“* pro časopis *Revue de Defence Nationale* v létě 1964 téměř vyloučil možnost konvenční války. Podle něj by důvěryhodné odhodlání použít jaderné zbraně bylo nejlepším odstrašujícím prvkem.²²⁴ Francouzské odhodlání použít atomovou zbraň bylo samozřejmě neslučitelné s doktrínou pružné reakce Spojených států a aliance.

Další vážné výhrady byly ve Francii proti způsobu použití jaderných zbraní Spojenými státy. Podle americké koncepce z počátku 60. let měly být jaderné zbraně použity především proti vojenským cílům. To se však stalo ve Francii zdrojem obav a příčinou střetu mezi generálem Galloisem a americkým ministrem obrany McNamarou. Podle francouzského generála zaměření na vojenské cíle vůbec neodstraňovalo globálního jaderného konfliktu. Dalším prvkem francouzské jaderné doktríny se tedy stal princip útoku na civilní cíle (*stratégie anti-cités*). Velký ohlas ve světě a zejména u Severoatlantické aliance pak vyvolal francouzský princip odstrašování do všech azimutů (*La dissuasion tous azimouts*), který byl deklarován na konci prvního de Gaullova prezidentského období.²²⁵ Tento princip byl opuštěn až novým prezidentem Giscardem d'Estaingem, který v prosinci 1974 prohlásil, že „*jaderné zbraně jsou namířeny na východ*“.²²⁶

Pro Charlese de Gaulla byla karibská raketová krize dokladem, že evropští spojenci v NATO nejsou pro Spojené státy rovnocenným partnerem, protože ty uzavřely dohodu se Sovětským svazem bez ohledu na jejich názor. Snažil se tedy oslabit dominantní postavení Spojených států v alianci. Již na sklonku 50. let prosazoval vytvoření tříčlenného direktoria z představitelů Francie, Spojených států a Velké Británie, který měl být zastřešujícím orgánem aliance a na pravidelných schůzkách by řešil otázky politického a strategického významu. Tím by Francie získala přímý podíl na zásadních rozhodnutích aliance. Něco takového však bylo pro Spojené státy pochopitelně neakceptovatelné. De Gaulle tedy vyvinul vlastní iniciativu na zajištění bezpečnosti a postavení Francie. Zahájil její vlastní jaderný program, pročež odmítnul podepsat smlouvu o zákazu zkoušek jaderných zbraní. Navázal diplomatické

²²³ Schwarz U.: *Strategie včera, dnes a zítra*, s. 227-228.

²²⁴ Ailleret, Charles: *The Flexible Response. A French View*. *Military Review* vol. XIV, 1965/2, s.78-86

²²⁵ Eichler, Jan: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*. Praha 1990, s. 24-26.

²²⁶ Tamtéž, s. 48.

styk s Čínskou lidovou republikou a v lednu 1963 uzavřel se Spolkovou republikou smlouvu o usmíření a přátelství. Postupně ukončoval závazky Francie vůči alianci. V roce 1959 začal vyčleňovat námořní síly Francie z podřízenosti velení aliance, v roce 1965 opustil pakt SEATO a odmítl se účastnit vojenských cvičení aliance. Politika Francie ovlivnila i postoj spolkového kancléře Konráda Adenauera, který měl pochybnosti, zda Spojené státy budou ochotny kvůli Spolkové republice případně riskovat jadernou válku. Také jeho nástupce Ludwig Erhard se domníval, že by Spojené státy mohly Německo ponechat svému osudu.

V únoru 1966 oznámil francouzský prezident Charles de Gaulle na tiskové konferenci v Elysejském paláci odchod Francie z vojenských struktur aliance.²²⁷ V dopise ze 7. března sdělil americkému prezidentovi Lyndonu Jonsonovi, že „*Francie chce naplno využít svou suverenitu, v čemž jí zatím brání přítomnost cizích vojsk na jejím území*“.²²⁸ Jednotky cizích států aliance poté odešly z francouzského území a vrchní velitelství se přemístilo z Paříže do Bruselu. Francouzský odchod ale způsobil i organizační změny. Obranné záležitosti byly svěřeny do kompetence Výboru pro obranné plánování, podřízenému přímo Severoatlantické radě. Tento výbor byl v podstatě Severoatlantická rada bez Francie.²²⁹

Důsledkem rozvoje francouzských jaderných sil se stalo, že na pozemní síly byly vynakládány menší částky z vojenského rozpočtu. To vedlo ke zpoždění vývoje nových francouzských konvenčních zbraní, zejména tanků, a představitelé francouzských pozemních sil se cítili být upozaděni. Velení pozemního vojska se tedy domáhalo vlastnictví vlastních taktických jaderných zbraní a plně se ztotožnilo s koncepcí pružné reakce Severoatlantické aliance. Požadavek na zavedení taktických jaderných zbraní se stal nosným tématem těch kruhů, které měly zájem na oslabení samostatné politické a vojenské úlohy Francie a na posílení spolupráce se Severoatlantickou aliancí.²³⁰

1.14. Jaderná plánovací skupina Severoatlantické aliance

Na zasedání v květnu 1962 v Athénách se Spojené státy a Velká Británie zavázaly konzultovat případné použití jaderných zbraní se svými spojenci. Rada se dohodla „*zřídít speciální postupy, umožňující všem členům aliance zpřístupnění informací, vztahujících se k roli jaderných zbraní při obraně NATO*.“ O rok později Rada schválila ustanovení vyslanců všech členů aliance při nejvyšším veliteli aliance v Evropě a účast jejich důstojníků u amerického Štábu společného strategického plánování (Joint Strategic Target Planning Staff – JSTPS) u amerického velitelství strategického letectva ve státě Omaha. Na novém pohybu událostí se významně podílel americký ministr obrany Robert McNamara. Ten měl jen malý zápal pro projekt MLF, protože ten byl iniciativou Ministerstva zahraničí,

²²⁷ Formálně ovšem členem aliance zůstala a do vojenských struktur se vrátila v roce 2009.

²²⁸ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 136.

²²⁹ Tamtéž, s. 147.

²³⁰ Tamtéž, s. 50.

kteří s Ministerstvem obrany často soupeřilo. Podle jeho mínění měla být „smíšená“ politika lepší než smíšené obsluhy jaderných prostředků.²³¹ Na zasedání Rady ministrů obrany v květnu 1965 tedy navrhl zřízení vybraného výboru na ministerské úrovni, k založení společné účasti na jaderné politice a plánování. Snažil se vytvořit co nejmenší skupinu, ale zahrnuto chtělo být deset členů aliance bez Francie. Nový, ad hoc sestavený Speciální výbor pro jadernou konzultaci (Special Committee on Nuclear Consultation) dal záležitost do pohybu a zřídil tři pracovní skupiny: pro krizové řízení, komunikaci a pro jaderné plánování, který byl rozhodující. Jeho oficiálním názvem se stala „Jaderná plánovací pracovní skupina Speciálního výboru ministrů obrany NATO (Nuclear Planning Working Group of the NATO Special Committee of Defense Ministers)“, hovorově zvaná jako McNamaraův výbor. Na jeho prvním zasedání v únoru 1966 ve Washingtonu se staly nejdůležitějším tématem strategické síly. McNamara demonstroval americkou ochotu ke konzultaci předložením aktuálního amerického zpravodajského odhadu sovětské jaderné kapacity. To bylo následováno zprávou o plánování a řízení amerických jaderných sil a diskuzí o jejich budoucnosti. Na následující dubnové schůzce v Londýně již byl předmětem jednání zejména evropský prostor. Na následujícím podzimním jednání v Římě se řešily především procedurální otázky. Byla vytvořena menší Jaderná plánovací skupina (Nuclear Planning Group – NPG), se čtyřmi stálými členy - Spojenými státy, Velkou Británií, Spolkovou republikou Německo a Itálií. Další tři členové měli ve skupině rotovat. Nová skupina měla před sebou dva úkoly. Za prvé to bylo detailní plánování strategie pružné reakce, za druhé to byl rozvoj a modernizace jaderného arzenálu v Evropě, který již k roku 1967 dosáhl 2000 nosičů a 7000 jaderných hlavic.²³²

1.15. Jednání o nešíření jaderných zbraní

Snaha omezit šíření jaderných zbraní vznikla již brzy po jejich použití ve druhé světové válce. 15. listopadu 1945 navrhly Spojené státy, Kanada a Velká Británie zřízení Komise pro atomovou energii v rámci OSN.²³³ Spojené státy se také snažily za pomoci Baruchova plánu z roku 1946 o mezinárodní kontrolu zdrojů jaderného programu. Tyto pokusy však skončily bezvýsledně. Názory o výlučnosti amerického jaderného výzkumu, složitosti technologie a nedostatku vhodných zdrojů se ukázaly jako liché. Sovětský svaz vyzkoušel svoji jadernou zbraň v roce 1949, Velká Británie v roce 1952, Francie v roce 1960 a Čínská lidová republika v roce 1964. Prognózy pro následující období byly neutěšené. Na počátku 60. let přinesl nebezpečí také mírový výzkum jaderné energie, protože vedlejším produktem jaderných reaktorů na výrobu elektrické energie bylo plutonium, které mohlo být chemicky separováno a použito při výrobě jaderných zbraní. Takové reaktory byly v roce 1966 již v pěti zemích ve výstavbě nebo dokonce byly již plně funkční. Bylo odhadnuto, že do poloviny 80. let bude pracovat nebo bude

²³¹ Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s.14.

²³² Tamtéž, s. 16.

²³³ Documents on Disarmament. Vol. I. 1945-1959, Washington 1960, s. 1-3.

ve výstavbě tři sta těchto reaktorů, které mohly vyprodukovat plutonium na výrobu až dvaceti jaderných pum denně.

Bez možnosti kontroly tohoto procesu tedy vzniklo velké nebezpečí rozšíření jaderných zbraní do řady dalších států. Výrazně vzrostlo riziko nehody při manipulaci s jaderným materiálem, neoprávněného použití, nebo možnost vzniku jaderné války i eskalací regionálního konfliktu. Ohrožení světové bezpečnosti tedy získalo nový rozměr. Spojené státy, Kanada, Velká Británie a Francie předložily v srpnu 1957 Podvýboru Komise pro odzbrojení OSN (Subcommittee of the United Nations Disarmament Commission) balíček návrhů, který obsahoval závazek neodvádět z jeho kontroly veškeré jaderné zbraně nebo akceptovat převádění těchto zbraní, s výjimkou sebeobrany. Sovětský svaz se sice postavil za nešíření jaderných zbraní, namítal ovšem, že tato západní formulace umožní agresorovi posuzovat své vlastní činy a použití jaderných zbraní pod ochranou údajného práva na sebeobranu. Sovětský svaz se tedy snažil spojit zákaz předávání jaderných zbraní jiným státům se zákazem umístování jaderných zbraní v jiných státech.

V roce 1961 Valné shromáždění OSN jednomyslně přijalo tzv. Irskou rezoluci, vyzývající všechny státy a zejména jaderné mocnosti, aby uzavřely mezinárodní dohodu o zdržení se předávání nebo získávání jaderných zbraní.²³⁴ Ustanovení, zakazující převod a získávání jaderných zbraní obsahovaly také odzbrojovací návrhy, předložené Spojenými státy a Sovětským svazem na počátku 60. let.

Americký prezident Johnson představil ve svém poselství z 21. ledna 1964 Komisi osmnácti národů pro odzbrojení (Eighteen-Nation Disarmament Committee - ENDC) program Spojených států na zastavení jaderného brojení.²³⁵ Zahrhoval návrhy založené na Irské rezoluci a záruky proti rozšiřování a získávání jaderných materiálů pro mírové účely. Problémem pro tyto léta však byla jednání o Mnohostranných jaderných silách (MLF) mezi Spojenými státy a jeho Spojenci v Severoatlantické alianci. Sovětský svaz se postavil proti tomuto plánu a namítal, že nedojde k dohodě o nešíření, pokud Spojené státy umožní rozšíření jaderných zbraní mezi státy NATO a zejména kontrolu nad jadernými zbraněmi Spolkovou republikou Německo.

Spojené státy 17. srpna 1965 předložily Komisi osmnácti národů pro odzbrojení návrh na smlouvu o nešíření jaderných zbraní.²³⁶ V tomto návrhu se měly jaderné mocnosti zavázat nepřevádět jaderné zbraně pod kontrolu států které je nevlastní. Nejaderné státy měly umožnit provádění usnesení Mezinárodní agentury pro atomovou energii (International Atomic Energy Agency - IAEA) nebo předložit rovnocenné záruky jejich mírových jaderných aktivit. Sovětskou odpovědí byl návrh smlouvy, předložený Valnému shromáždění OSN 24. září toho roku.²³⁷ V příloženém memorandu Sověti označili za největší nebezpečí proliferace jaderných zbraní projekt MLF a alternativní britský návrh Atlantických jaderných sil (Atlantic Nuclear Force - ANF). Sovětský návrh zakazoval přímé i nepřímé předávání

²³⁴ Rezoluce č. 1665 (XVI). Documents on Disarmament. 1961. Washington 1962, s. 694.

²³⁵ Documents on Disarmament. 1964. Washington 1965, s. 7

²³⁶ Documents on Disarmament. 1965. Washington 1966, s. 347-354

²³⁷ Documents on Disarmament. 1965. Washington 1966, s. 441-460.

jaderných zbraní státům, nebo skupinám států, které tyto zbraně nevlastní. Návrh také zakazoval jaderným mocnostem předávat jaderné zbraně pod kontrolu vojenských jednotek nejaderných spojenců, a to i kdyby byly pod společným velením. Návrh neobsahoval žádné záruky.

V březnu 1966 Spojené státy předložily Komisi osmnácti národů pro odzbrojení pozměňovací návrh, zdůrazňující jejich názor, že kolektivní obranná opatření nebudou porušovat zásadu nešíření. Spojené státy se neměly vzdát kontroly nad jadernými zbraněmi ani v rámci aliance.²³⁸ Americký zástupce zdůraznil, že Spojené státy se nevzdají svého veta nad použitím jejich zbraní. Tomu oponoval sovětský zástupce, tyto změny nezabraňují rozšiřování jaderných zbraní prostřednictvím aliančních dohod jako MLF a ANF ani přes zachování amerického veta.²³⁹

Navzdory vzájemným neshodám obě strany uznaly, že je potřebná dohoda o nešíření jaderných zbraní. Byl také patrný zájem o tuto smlouvu u nejaderných států, jak ukázala Káhirská konference nezúčastněných států v roce 1964 i řada usnesení valného shromáždění OSN, aby nešíření jaderných zbraní získalo prioritu. V květnu 1966 také americký senát jednomyslně schválil rezoluci senátora Pastore a 55 dalších senátorů, která doporučila úsilí o dosažení dohod o nešíření jaderných zbraní. Na podzim toho roku tedy začali americký a sovětský zástupce v Komisi osmnácti národů pro odzbrojení prostřednictvím soukromých rozhovorů pracovat na předběžných ustanoveních smlouvy. Následovala řada konzultací mezi Spojenými státy a jejich evropskými spojenci. Podle výkladu spojených států se smlouva měla týkat vlastních jaderných zbraní, nikoliv jejich nosičů. Neměla zakazovat jaderné plánování aliance ani zakázat umístění amerických jaderných zbraní na území jeho nejaderných spojenců. Americká interpretace budoucí smlouvy byla předána Sovětskému svazu, který ji nezpochybnil. 24. srpna 1967 tedy Spojené státy a Sovětský svaz samostatně předložily Komisi osmnácti národů pro odzbrojení identický návrh smlouvy. Další členové Komise předložili pozměňovací návrhy.

V reakci na tyto návrhy byl text několikrát přepracován a 11. března 1968 byl text smlouvy předán Valnému shromáždění OSN. Zde byl text dále diskutován a teprve sedmá revidovaná verze byla 12. června schválena rezolucí č. 2373 (XXII)²⁴⁰ a doporučena vládám Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu k podpisu. Francie se hlasování Valného shromáždění zdržela a uvedla, že ačkoliv nepodepíše smlouvu, bude se v budoucnu v této oblasti chovat stejně jako státy dodržující smlouvu. Smlouva pak byla otevřena k podpisu 1. července 1968 a kromě tří uvedených států ji podepsalo dalších 59 zemí.²⁴¹ Americký prezident Johnson ji předložil senátu k ratifikaci, ale sovětská srpnová invaze do Československa způsobila odložení hlasování o smlouvě. O ratifikaci požádal nový prezident Nixon v únoru následujícího roku a teprve americkým schválením 5. března 1970 smlouva vstoupila v platnost. Smlouva o nešíření jaderných zbraní (Non-proliferation Treaty – NPT) byla od té doby několikrát

²³⁸ Documents on Disarmament. 1966. Washington 1967, s. 159-160.

²³⁹ Documents on Disarmament. 1966. Washington 1967, s. 175-183.

²⁴⁰ Rezoluce č. 2373 (XXII). Documents on Disarmament. 1968. Washington 1969, s. 431.

²⁴¹ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm>.

revidována a nadále je nejdůležitějším prostředkem mezinárodního úsilí zabránit rozšiřování jaderných zbraní.²⁴²

1.16. Přijetí koncepce vzájemného zaručeného zničení

Obě dvě strany do poloviny padesátých let úspěšně vyzkoušely termionukleární bomby, které svou účinností zcela změnily představy o případné příští válce. Představitelé všech tří dosavadních jaderných mocností pochopili, že jaderná válka by přinesla tolik obětí, že jaderné zbraně jsou nepřijatelné jako prostředek politického nátlaku. Na konci padesátých let vznikla nová kategorie zbraní, mezikontinentální balistické rakety, které daly válečnému plánování zcela nový rozměr. Způsobu použití se jejich uživatelé intenzivně věnovali. Středisko pro výzkum zahraniční politiky Hopkinsovy univerzity napsalo v roce 1960 na zadání amerického senátu zprávu o vývoji vojenské techniky a jejím vlivu na zahraniční politiku USA: „*Předpokládat, že stupeň vzájemného zničení, které je už teď možné v případě totální jaderné války, nebo stupeň a intenzita jaderného zamoření, které by s tím bylo spojeno, budou tak vysoké, že učiní z jaderné války sebevraždu (a proto by ji učinily nemožnou), znamená upustit fakticky od řešení nejzávažnějšího problému, jaký kdy vůbec stál před USA... spojené státy musí mít rozumnou možnost vést takovou válku...*“²⁴³

Ve Spojených státech si ministerstvo obrany i každá vojenská složka vedly každá svá výzkumná pracoviště. Nejvýznamnější z těchto pracovišť byl Institut letectva pro výzkum a vývoj, později osamostatněný a známý jako RAND Corporation (Research ANd Development).²⁴⁴ Na jeho půdě se vytvořily nevýznamnější představy o strategii použití jaderných zbraní. Na konci padesátých let zde upozornil Albert Wohlstetter ve své studii *The Delicate Balance of Terror* na skutečnost, že strategická rovnováha neznámá samozřejmě vyloučení možnosti jaderné války. Odstrašování mezi jadernými velmocemi nezpůsobuje samotné vlastnictví jaderných zbraní, ale schopnost provést odvetný jaderný úder v případě protivníkovy útoku.²⁴⁵ V případě, že by tedy protivník získal možnost provést první úder a zasáhnout tak strategické zbraně obránce, jaderné odstrašování se může stát neúčinným. Z tohoto důvodu je zřejmá změna priority ochrany před balistickými zbraněmi na obranu sil strategických raket před ochranou populace. Proti tomu se ale zvedl ohlas odpůrců protiraketové obrany, kteří se domnívali, že takováto koncepce povede k závodům ve zbrojení.

Ve spojených státech o tématu psal Bernard Brodie ve své knize *Strategy in the Missile Age*, zpracované na základě zpráv RAND Corporation pro americké letectvo, kde zdůraznil zásadní skutečnost. Pro případ že selže odstrašování, musí zůstat odhodlání skutečně vést onu válku, jejímž

²⁴² *Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) Background*. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/npt/back.htm>.

²⁴³ Hochsteiger, Tibor (ed.): *Otázky soudobého vojenství, války a míru*. Praha 1963, s. 405.

²⁴⁴ Původně šlo o oddělení společnosti Douglas Aircraft Company. Schwartz, U.: *Strategie včera, dnes a zítra*, s. 113.

²⁴⁵ Wohlstetter, Albert: *The Delicate Ballance of Terror*. Santa Monica 1958.

rozpoutáním se hrozí. Pokud takové odhodlání není, odstrašování neexistuje. Dále doporučoval pro získání co největšího odstrašujícího účinku použít balistické rakety proti protivníkovým městům namísto vojenským zařízením, neboť ten „*má mnohem větší obavu o svá města než o několik letišť.*“²⁴⁶ Diskuze se tedy vedla o dvou možnostech použití strategických jaderných zbraní: „*taktika proti vojenským cílům*“ (*Counterforce*) a „*taktika proti civilním cílům*“ (*Countervalue*). Podle francouzského generála André Beaufreho, zástupce náčelníka štábu vrchního velitele aliance a později představitele Francie ve Stálé skupině (Standing Group) aliance ve Washingtonu, strana, která se rozhodla pro taktiku proti městům věří v absolutní účinnost zastrasování a v případě konfliktu mu nezbyde nic jiného než provést oboustrannou sebevraždu. Taktika proti silám by byla účinná pouze za předpokladu téměř účinného dosažení jejích cílů. Je však velmi nákladná a spolu se zdokonalováním metod přežití i nespolehlivá. Další jaderné mocnosti, Velká Británie, Francie a později i Čína neměly prostředky k provedení účinné taktiky proti silám a neměly tudíž tuto možnost volby.²⁴⁷

Další civilní teoretik, fyzik a národohospodář Herman Kahn hledal způsob, jak udělat z jaderné zbraně nástroj politiky. Na Princetonské univerzitě přednesl řadu přednášek, zpracované pak veřejně do knihy *On Thermonuclear War*,²⁴⁸ ve které se snažil kvalifikovaně odhadnout ztráty na životech obyvatel Spojených států a také dopad na jejich hospodářství. Své názory pak dále rozvedl v knize *Thinking About the Unthinkable*, ve které upozorňoval na obrovské nebezpečí náhodné eskalace konvenční, nebo omezené jaderné války ve všeobecnou termonukleární apokalypsu.²⁴⁹ Ve své době sklídl Kahn za své práce ostrou kritiku, protože jadernou válku považoval v protikladu k názvu své zásadní práce v podstatě za myslitelnou. Jaderná válka se v jeho představách uvažovala jako normální válka, která může být vyhrána nebo prohrána. Tyto práce měly však také důležitý účinek. Autorovým úmyslem totiž bylo, aby vyvolaly patričný účinek i v Sovětském svazu. Na myšlence rovnováhy odstrašování musely mít zájem obě strany. Předpokladem účinného odstrašování totiž je, aby ten, kdo se má odstrašovat, dobře a v plném rozsahu znal strategii druhé strany se všemi jejími možnými důsledky.²⁵⁰ Kahnovo dílo je poměrně zásadní, protože díky jeho kvalifikovaným odhadům a propočtům se postupně vytvořila představa vzájemného zaručeného zničení supervelmocí.²⁵¹ Tato představa (Mutual Assured Destruction - MAD) spočívá v tom, že v případě jaderného úderu druhá strana svým protiútokem způsobí nepříteli neakceptovatelné ztráty. Jakýkoli jaderný útok by se z tohoto důvodu stal nemyslitelným.

Na konci 50. let měl Sovětský svaz ještě málo prostředků k zasažení cílů ve Spojených státech. Počet jejich strategických raket však dramaticky stoupal a v polovině 60. let měl již schopnost při odvetném

²⁴⁶ Brodie, Bernard: *Strategy in the Missile Age*. Princeton, New Jersey 1959, s. 292.

²⁴⁷ Beaufré, A.: *Úvod do strategie*, s. 94-95.

²⁴⁸ Kahn, Herman: *On Thermonuclear War*. New York 1960.

²⁴⁹ Kahn, Herman: *Thinking About the Unthinkable*. New York 1962, česky jako *Přemýšlení o nemyslitelném*. Praha 1966.

²⁵⁰ Schwartz, U.: c.d., s. 150.

²⁵¹ Krejčí, O.: *Zahraniční politika USA*, s. 163.

úderu zdevastovat území Spojených států. Nastal tedy vzájemný strategický pat. V tu chvíli začalo hledání cesty, jak z nastalé situace uniknout a získat nad protivníkem převahu. Pozoruhodné informace můžeme vyčíst z brífingu pro prezidenta Kennedyho, ve kterém ho generál Lyman L. Lemnitzer, předseda Sboru náčelníků štábů, informoval za přítomnosti ministra obrany McNamary, generála Taylora a poradce pro otázky národní bezpečnosti Walta W. Rostowa o výše zmíněné směrnicí SIOP-62. V předloženém memorandu pro prezidenta byly shrnuty požadavky amerických sil na strategické prostředky a finanční důsledky pro následující roky. Doporučená navrhovaná úroveň jaderných sil měla být kompromisem mezi krajními stavy, kdy na jedné straně jaderné síly zajistí minimální úroveň odstrašení a na druhé straně plnou schopnost prvního úderu. První stav byl definován jako schopnost zničit většinu sovětských měst, ale již nikoliv jako schopnost provést odvetný úder. Tento krajní stav byl odmítnut z toho důvodu, že nezabraňuje vypuknutí jaderné války. Druhá možnost byla definována jako schopnost zničit sovětské jaderné síly natolik, že by už při jejich protiúderu nemohly způsobit podstatné ztráty na americké populaci a hospodářství. Tento stav byl však podle dokumentu nedosažitelný, protože Sověti mohli odpovědět s dostatečnou silou raketami z ponorek a ze zodolněných a rozptýlených raketových sil.²⁵²

Tehdejší americká koncepce uvažovala o možnosti kontrasilového úderu. McNamara ve své řeči k ministrům obrany aliance na počátku roku 1962 a veřejně pak 9. června toho roku na půdě michiganské univerzity přednesl, že cílem strategických zbraní „*by mělo být zničení nepřátelských sil, ne jeho civilní populace.*“²⁵³ Předpokladem tohoto pojetí bylo, že Sovětský svaz při tomto útoku ztratí podstatnou část svých strategických sil a ztratí tak možnost úplně zničit spojené státy. Tato koncepce úplně převrátila dosavadní uvažování o použití jaderných zbraní. Útočník nemohl zničit protivníkovu města a zároveň nechat jeho síly netknuté pro provedení odvety.²⁵⁴ Naopak, nová koncepce se snažila díky zničení protivníkových sil dosáhnout beztravnosti od jeho strategických zbraní. Zničení protivníkových sil by tedy mohlo dát útočníkovi naději na vítězství v jaderné válce. Tato koncepce však nese velké riziko. Pokud by napadený dokázal odpálit své strategické zbraně ještě v době letu raket útočníka, tyto zbraně agresora by zasáhly jen prázdná raketová síla. Z toho tedy logicky plyne, že každá strana musí mít pro odstrašení i pro případ opravdové války mnohem více strategických sil, než kolik by jí stačilo na zničení protivníkových měst. Musí mít dost prostředků na to, aby zničil nejen protivníkovu města, ale zejména jeho strategické síly v jednom úderu. Tak se stalo, že budování strategických sil obou soupeřů se nezastavilo ani po dosažení spolehlivého zničení protivníka, ale pokračovalo dále. Obě strany vybuďovaly tolik strategických sil, že by v případě použití proti nepřátelským městům teoreticky zničily nepřítele několikrát, začalo se hovořit o tzv. přezabítí - „*overkill*“. Koncepce vzájemného odstrašení tak dostala povážlivou trhlinu. Rozpoutalo se nové kolo závodů ve zbrojení. Zvyšoval se nejen jejich počet,

²⁵² Sagan, D. Scott: *SIOP-62: The Nuclear War Plan Briefing to President Kennedy*. International Security Vol. 12, No. 1 (Summer 1987), s. 22-51.

²⁵³ "No Cities" Speech by Sec. of Defense McNamara, July 9, 1962.

Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/Nocities.shtml>.

²⁵⁴ Schwartz, U.: c.d., s. 162-163.

ale technický pokrok umožnil rozvoj prostředků včasného varování pro rychlejší reakci napadené strany. Přejít kapalných paliv na tuhá vytvořil možnost daleko rychlejšího odpálení balistických raket.²⁵⁵ Díky zvyšování přesnosti zbraní se otevřela stále pravděpodobnější možnost zničení nepřátelských zbraní na zemi. Na ochranu proti tomu zbraně se umísťovaly v mohutných železobetonových silech, aby vydržely i blízký zásah nepřátelskou zbraní. Otevřela se také reálná možnost zničit za pomoci obranných raket nepřátelské rakety ještě v době jejich letu a schopnost do budoucna tak vybudovat účinnou protiraketovou obranu. Oproti tomu bylo z hlediska účinnosti jaderných zbraní zejména na plošné cíle mnohem lepší použít místo jedné jaderné nálože několik menších. Na hlavice strategických raket tedy bylo umístěno více návratových těles s jadernou pumou, tzv. MARV (Maneuverable Reentry Vehicle). Do blízkého budoucna se také otevřela možnost každé toto těleso navádět na cíl nezávisle a vznikly tak hlavice s vícečetnými návratovými tělesy MIRV (Multiple Independently Targetable Reentry Vehicles).

Ministr obrany McNamara shrnul myšlenku vzájemného zaručeného zničení ve svém vystoupení 18. září 1967 v San Francisku.²⁵⁶ *„Základním prvkem naší strategické politiky zůstává zastrašování (deterrence) od jaderného útoku na Spojené státy nebo jejich spojence. Činíme tak udržováním vysoce spolehlivé schopnosti, abychom, poté co jsme absorbovali první úder, způsobili agresorovi nebo agresorům nepřijatelné škody kdykoliv během jaderného střetnutí. To lze definovat jako schopnost zaručeného zničení... Musíme mít skutečnou schopnost zaručeného zničení [útočnicka] a tato schopnost musí být věrohodná. Otázka je, aby potenciální agresor uvěřil, že naše schopnost zaručeného zničení je skutečná a vůle uplatnit ji v odvetě neochvějná... Musíme být schopni absorbovat jaderný útok na naši zemi v celé jeho mohutnosti... a přesto být schopni poškodit agresora natolik, že jeho společnost nebude v prostředí dvacátého století životaschopná. To znamená pro agresora sebevraždu nejen vojenských sil, ale jeho společnosti jako celku.“* McNamara problém rozvedl i z druhé strany, z hlediska problematiky prvního úderu: *„Schopnost prvního úderu...znamená vyřazení odstrašujících sil odvetného úderu napadeného národa. Jasně řečeno, docílit schopnost prvního úderu je důležitá strategická koncepce. Spojené státy nesmí nikdy dovolit, aby se ocitly v postavení, kdy jiná národ... vlastní schopnost prvního úderu, [použitelného] proti nim. Takové postavení by nejen iniciovalo nepřijatelné ohrožení naší bezpečnosti, ale jasně by zničilo schopnost odstrašit jadernou agresí.“* Dále McNamara uvedl, že Sovětský svaz nemá možnost získat schopnost prvního jaderného úderu a že se o provedení prvního úderu na Spojené státy nepokouší, ačkoliv to je otázka *„na kterou neumí odpovědět s absolutní jistotou“*. A dále uvedl, že *„Spojené státy budou udržovat a v případě potřeby posílí své odvetné síly, aby bez*

²⁵⁵ Do té doby se muselo do raket tankovat tekuté palivo a okysličovadlo. V tomto stavu však nemohla být raketa příliš dlouho, zejména kvůli vysoké korozivní agresivitě peroxidu vodíku, proto jen malá část raket v operačním nasazení byla připravena na okamžitý odpal. Ostatní musely být za pomoci účinných čerpadel v případě potřeby natankovány. To ovšem trvalo určitý čas, ze začátku i několik desítek minut, což by pro reakci na nepřátelský záměr ke zničení těchto raket nestačilo. Oproti tomu nové rakety na tuhá paliva mohly být odpáleny prakticky okamžitě.

²⁵⁶ "Mutual Deterrence" Speech by Sec. of Defense Robert McNamara, San Francisco, September 18, 1967. Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/Deterrence.shtml>.

ohledu na záměry nebo akce Sovětského svazu i nadále existovala schopnost zajistit zaručené zničení jeho společnosti.“

1.17. Role ČSLA v šedesátých letech

Na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR byla 14. ledna 1960 představena nová doktrína, ve které se jako s rozhodující zbraní počítalo s raketami s jadernými hlavicemi. Rozhodující ozbrojenou složkou v sovětském svazu se stala Raketová vojska strategického určení se schopností zasáhnout americký kontinent. Moderní armáda měla mít díky vysoké pohyblivosti schopnost za použití zbraní hromadného ničení a výsadek přenést boj co nejrychleji na území protivníka. Svazky na západních hranicích Varšavské smlouvy měly být i v míru válečné počty a měly mít možnost okamžitě zahájit bojovou činnost. Nová doktrína se stala závaznou i pro Varšavskou smlouvu. Pro ČSLA to znamenalo, že v rámci Spojených sil vytvoří samostatný Československý front. Scénář budoucí možné války Operace Spojených ozbrojených sil na západním válčišti v podmínkách nasazení jaderných zbraní se procvičoval na velitelsko-štabním cvičení *Bouře* na podzim 1961, ve kterém se ČSLA zúčastnila vlastním cvičení s tématem Plánování, organizace a vedení frontové útočné operace v počátečním období války.²⁵⁷ V něm se simuloval úder sovětského Raketového vojska strategického určení na cíle ve Spojených státech současně s nasazením frontů Varšavské smlouvy v Evropě.

V otázce dopadů zbraní hromadného ničení na polní vojska se brzy jasně ukázalo, že setrvání na místě s cílem zaujmout obranu, je nejjistější cestou k jejich záhubě, neboť vojska by i při sebedokonalejší obranné pozici byla vystavena jaderným zbraním jako na střelnici. Maximální snížení dopadů použití nepřátelských jaderných zbraní na vlastní vojska šlo zajistit pouze nepřetržitým pohybem a manévrem. Jediným správným postupem tedy bylo přivést vojska do kontaktu s nepřítelem, s cílem proniknout do jeho sestavy a omezit tak nepříteli možnost použití těchto zbraní. Důležité bylo také střetnout se s protivníkem na jeho území, co nejdále od vlastních hranic. To samozřejmě platilo pro obě strany.²⁵⁸

V květnu 1961 požádal prezident Kennedy Kongres o zvýšení vojenského rozpočtu. Pro prostor Střední Evropy to znamenalo významné posílení amerických vojsk, zejména taktickými jadernými prostředky. Tato vojska udržovala vysoký stupeň bojové připravenosti, zvyšovala aktivitu v blízkosti státních hranic s ČSSR a NDR a pořádala rozsáhlá vojenská cvičení. V reakci na posilování sil NATO ve Střední Evropě byla úměrně zvyšována i bojová připravenost odpovídajících vojsk Varšavské smlouvy, což se promítlo i do válečných příprav ČSLA.²⁵⁹

V plánu, přijatém Vojenskou komisí obrany ÚV KSČ v září 1961, se tedy již předpokládalo přenesení bojové činnosti na území nepřítele od samého počátku konfliktu. Na základě něho měla vytvořit ČSLA

²⁵⁷ Čížek, Martin: *Vojensko-politické aspekty sovětské invaze do ČSSR v srpnu 1968*. Disertační práce.

Univerzita Karlova. Praha 2013, s. 16. Bílek, J. - Láník, J. - Minařík, P. - Povolný, D. - Šach, J.: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, s. 197

²⁵⁸ Fučík, J.: c. d., s. 134-137.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 150-151.

vlastní Československý front. Nikita S. Chruščov považoval rakety s jadernými hlavicemi za základ všech moderních armád, proto se rozhodl poskytnout tyto zbraně i ostatním armádám Varšavské smlouvy, na což se sovětský generální štáb zpočátku nestavěl příliš příznivě, neboť se obával, že v případě krize ztratí nad těmito zbraněmi kontrolu. Sovětský svaz nicméně v březnu 1961 potvrdil na zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy dodávky taktických raket 3R-9 Luna (od roku 1966 i 3R-11) a operačně-taktických raket R-11M a R-17. Tyto rakety byly dodávány s mobilními odpalovacími zařízeními 2U818 (SCUD A), které již sovětská armáda vyřazovala. Po zvládnutí obsluhy těchto zbraní byly pak dodány již moderní odpalovací zařízení 2P19 (SCUD B).²⁶⁰ Tajná mezivládní smlouva o dodávkách těchto zbraní byla podepsána 30. srpna 1961.²⁶¹ Problematika použití těchto raket se však v československých podmínkách řešila již dříve. Kolektiv Operačního oddělení velitelství dělostřelectva vypracoval již v roce 1960 studii, ve které se předpokládalo vybavení frontu těmito raketovými prostředky a v odborné literatuře se počítalo s použitím těchto zbraní.²⁶² Od roku 1961 tak vznikly v ČSLA těžké dělostřelecké brigády, dvě na úrovni armády a jedna na úrovni frontu, vyzbrojené operačně-taktickými raketami, později dostala každá divize také taktické rakety. Na základě mezistátní dohody z 19. července 1963 bylo v letech 1964 až 1967 Československu dále dodáno 102 letounů Su-7 schopných nést jaderné bomby.²⁶³ Pozornost se také věnovala i schopnosti nalézt a případně zničit protivníkovy jaderné zbraně. V říjnu 1957 byla vytvořena rota zvláštního určení, o dva roky později reorganizována na prapor a konečně v září 1961 v konečné podobě jako 7. výsadkový pluk zvláštního určení, patrně nejutajovanější útvar ČSLA. Jedním z klíčových úkolů tohoto útvaru bylo po vysazení ve skupinách na území nepřítele zjišťovat údaje o protivníkových prostředcích jaderného napadení a určovat souřadnice záměrných bodů pro vlastní úder raketového vojska a letectva, popřípadě protivníkovy prostředky ničit vlastními silami.²⁶⁴

Na počátku 60. let se předpokládal na obou stranách způsob zahájení války formou střetného sražení. Tento střetný boj byl v Polním řádu z roku 1960 definován jako „*druh boje, ke kterému bude docházet zejména v počátečním období války a v němž se budou obě strany snažit o dosažení stanoveného cíle útočnou činností.*“²⁶⁵ V souvislosti s postupem vojsk Varšavské smlouvy na území protivníka (a to i v počátečním období války) je však vhodné zdůraznit, že to v žádném případě neznamená, že by Varšavská smlouva měla být agresorem. Nadále se předpokládal nenadálý útok vojsk Severoatlantické aliance. V otázce úlohy prvních sledů Varšavské smlouvy genpor. Vitanovský, tehdejší náčelník

²⁶⁰ Zaloga, J., Steven: *SCUD - řízená střela a odpalovací systémy 1955-2005*. Praha 2008, s. 24-33.

²⁶¹ Tomek, Prokop: *Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa*. Historie a vojenství 3/2012, s. 73-91.

²⁶² Matička, Václav: *Front v soudobých útočných operacích*. Vojenská mysl 1960, zvl. číslo, s. 5-38.

²⁶³ Řežňák, Libor: *Atomový bombardér Su-7 československého vojenského letectva*. Zlín 1996, s. 60.

²⁶⁴ Dufek, Jiří: *Vojenský útvar 7374. 7. výsadkový pluk zvláštního určení*. Cheb 2013, s. 22-26 a 81.

²⁶⁵ Fučík, c. d., s. 173. Dále Brus, Jiří: *Střetné sražení v počátečním období války*. Vojenská mysl 1963/9-10, s. 3-9.

operační správy generálního štábu ČSLA, uvedl že: „...sledy musí v první řadě odrazit útok tehdejšího nepřítele, musí potom přejít do protiúderu.“²⁶⁶

Cvičení Varšavské smlouvy v první polovině 60. let předpokládala velmi rychlý postup ČSLA do území nepřítele. Kromě uvedeného cvičení „Bouře“ to bylo cvičení „Vitr“ s vojsky Německé demokratické republiky v září 1962. Jeho tématem byla útočná operace v počátečním období války a *střetný boj* se silami protivníka.

Otevřela se také otázka aktivního boje s jadernými prostředky protivníka. To se mohlo dít nejučinněji použitím vlastních jaderných prostředků na jaderné prostředky nepřítele ještě před jejich použitím. K tomu genpor. Vitanovský: „...od linie fronty až do nejhlubšího týlu jsou rozmístěné prostředky jaderného napadení...Proto právem vniká požadavek, že boj s těmito prostředky atomového napadení musí být veden ihned a všemi prostředky, které jsou k boji s nimi k dispozici.“²⁶⁷

V roce 1964 byl na Generálním štábu ozbrojených sil SSSR připraven za účasti československých představitelů *Plán na použití ČSLA v době války*. Plán je neobvyklý neúměrně vysokým tempem postupu, ve kterém měla dosáhnout během sedmi nebo osmi dní postupu do hloubky 600 km. Přitom poměr sil mezi ČSLA a vojsky NATO, ačkoliv je uvažována spíše pesimistická varianta v počtu sil Severoatlantické aliance, nebyl dostatečný pro strategickou ofenzivu ČSLA. Z tohoto důvodu je někdy autentičnost dokumentu také zpochybňována, respektive pochybuje se o jeho použitelnosti jako o vážně míněném plánovacím dokumentu. Podle generálporučíka Františka Rygála ovšem taková strategická ofenziva ČSLA možná byla. Rozhodující bylo, že v případě bojového poplachu byl první sled ČSLA rozmístěn v blízkosti státní hranice, a to v podstatě rozvinuté operační sestavě, zatímco hlavní síly vojsk NATO byly v hloubce až 300 km. Vojska ČSLA se tedy zhruba do hloubky 150 km mohla střetnout pouze s malou částí sil NATO. Pokud by tedy ČSLA udržela operační tempo, mohla síly NATO ničit po částech při zachování dostatečné převahy a získat také čas pro zasazení dalších mobilizovaných divizí. Přitom šestidenní válka na Předním východě ukázala, že bylo možné v tehdejších útočných operacích udržet i vyšší tempo. Dlouhé přesuny, rozvinování bojových sestav a střetný byly přitom stěžejní úkoly bojové přípravy ČSLA.²⁶⁸

Plán počítal s masivním nasazením „speciálních náloží pouze s povolením vrchního velitele Spojených ozbrojených sil“ sestavou Československého frontu letectvem a raketovými vojsky ČSLA.²⁶⁹ ČSLA

²⁶⁶ Benčík, Antonín. – Belda, Josef – Vlasánek, Miroslav – Navrátil, Jaromír: Rozhovor s gen. por. Ing. Václavem Vitanovským, CSc v Praze 20. listopadu 1990 se sbírky rozhovorů pořízených vládní komisí pro analýzu událostí let 1967 – 1970. Dostupné z: http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/16857/ipublicationdocument_singledocument/2a9bab87-6c36-4752-b1ef-5854de2d70cb/cs/vitanovsky.pdf.

²⁶⁷ Vitanovský, Václav: *Boj se zbraněmi hromadného ničení*. Vojenská mysl 1/1963, s. 72-76.

²⁶⁸ Rygál, František (ed.): *Veteráni studené války vzpomínají*. Plzeň 2012, s. 427-428.

²⁶⁹ Tento plán byl poprvé představen v článku Luňák, P.: *Za devět dnů jsme v Lyonu. Plán použití Československé lidové armády v případě války z roku 1964*. Soudobé dějiny 2000/3, s. 403–419. V příloze bylo celé znění plánu. Později byl plán obsažen v knize Luňák, Petr (ed.): *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990*. Praha 2007. Tento dokument autor našel ve Vojenském ústředním archivu v Praze v roce 2000, když prováděl bádání v rámci mezinárodního projektu Paralelní dějiny Varšavské smlouvy a NATO. Jeho zveřejnění vyvolalo velkou senzaci a také negativní reakce některých bývalých vojenských představitelů, kteří zpochybňovali

vlastnila taktické i operačně-taktické raketové prostředky i letouny schopné nést jaderné zbraně. Jaderné hlavice do raket a pumy však nevladnila. Ty měly být předány sovětskou armádou až v případě akutního nebezpečí. Doba pro jejich dopravu do Československa a jejich montáž na československé zbraně však mohla být příliš dlouhá.²⁷⁰ Z tohoto důvodu došlo 15. prosince 1965 k uzavření *Dohody mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Československé socialistické republiky o opatření ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk.*²⁷¹ Na základě ní začala v rámci akce Javor výstavba objektů pro uložení jaderné munice v Československu. Tyto sklady měly střežit o obsluhovat sovětské útvary. Sklady v lokalitách Červený újezd u Bíliny, Bělá pod Bezdězem a Míšov-Borovno pak sovětská armáda převzala na přelomu let 1968-69.

Dalším problémem však byla vzdálenost sovětských vojsk Příkarpatského vojenského okruhu na území Ukrajiny od Československého frontu a válčistiště. Tyto vojska by v případě války musela projít asi tisíc kilometrů po nedostačujících komunikacích a při nebezpečí své zranitelnosti. Takový přesun by byl nepochybně velmi riskantní a zcela určitě by včas nepodpořil bojující československá vojska. Řešením by bylo ještě v době míru, nebo alespoň včas při eskalaci mezinárodního napětí, rozmístit sovětská vojska v Československu. Tehdejší náčelník generálního štábu Otakar Rytíř si byl plně vědom problémů s bojovou činností Československého frontu do přísunu sovětských vojsk.²⁷² Schopnost Československé lidové armády splnit úkol dle „plánu“ v plném rozsahu také musela vzbuzovat pochybnosti. Náměstek ministra národní obrany generál Josef Vosáhlo v diskuzi k válečnému plánu v březnu 1965 doporučil, aby bylo požádáno „*bud' zúžit pásmo [útoku], nebo ho nějak omezit na hloubku.*“²⁷³ To gen. Rytíř odmítl. V záznamu z jednání je uvedena ručně psaná poznámka: „*Zúžení pásma znamená dislokovat u nás sov. vojska. To není politicky únosné.*“²⁷⁴ Gen. Rytíř po jednání v Moskvě v roce 1967 svůj postoj zřejmě změnil: „*Když to je v obvodu Rýna a ve Francii mimo naše možnosti, co kdybychom připustili již v míru dislokaci divizí sovětské armády na našem území?*“²⁷⁵

autenticitu dokumentu. Za všechny Mohyla, Vladimír: *SCUD a OKA ve službách ČSLA*. Praha 2012, s. 72: „*Neškodí připomenout, že to bylo [vznik knihy Plánování nemyslitelného] v rámci projektu Paralelní dějiny NATO a Varšavské smlouvy vedeného americkým historikem českého původu Vojtěchem Mastným. Z mého pohledu považují za nutné podotknout, že tato kniha vznikla na objednávku s cílem „dokázat“ plány útočné jaderné války vedené SSSR, potažmo Varšavské smlouvy, a tudíž i ČSLA.*“ A dále tamtéž: „*Připustíme ale, že údaje uvedené v knize jsou pravdivé. Se způsobem, jakým P. Luňák s těmito fakty zachází, se ale autor této knihy nemůže ztotožnit.*“ Autor této závěrečné práce souhlasí s druhým tvrzením plk. Mohyly. V textu plánu je například uveden zámysl nepřítele zaútočit překvapenými jadernými údery na hospodářská, politická a vojenská centra státu a není zde jasné, zda jeho jaderný úder nepřítele již proběhl a jaderný útok československého frontu je odpovědí na něj, či zda se jedná o předstihující jaderný úder. Také např. plk. Fučík uvádí, že „*...dokument postrádá formální i obsahové náležitosti operačního plánu, plán je pro přípravu popisované operace nepoužitelný...musel tedy být tento dokument připraven pro jiné účely, například jako informační materiál pro prezidenta ČSSSR...*“ Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s. 169.

²⁷⁰ Lhůta pro jejich převzetí byla stanovena na 18-22 hodin. Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J.: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, s. 196.

²⁷¹ Luňák, P.: *Plánování nemyslitelného*, s. 227-232.

²⁷² Tamtéž, s. 209-210.

²⁷³ Tamtéž, s. 223.

²⁷⁴ Tamtéž, s.225. Autor ručně psané poznámky není znám.

²⁷⁵ Štěpánek, K. – Minařík, P.: *Československá armáda na Rýnu*, s. 84-85.

Již v polovině 60. let se však ukázalo, že použití jaderných zbraní nemusí být vždy vhodné. Připustila se varianta na vedení bojové činnosti bez počátečního použití jaderných zbraní. Od vojsk se však i nadále vyžadovala schopnost přejít na vedení boje za jejich použití. V říjnu 1965 se uskutečnilo v NDR do té doby největší spojenecké cvičení „*Srpnová bouře*“. Tématem tohoto cvičení bylo odražení nečekaného útoku protivníka a přechod spojeneckých vojsk do protiútoku. K použití jaderných zbraní mělo dojít až třetí den boje. Na cvičení Spojených sil „*Vltava*“ v září 1966 byl mimo jiné procvičován odvetný jaderný úder.²⁷⁶

V lednu 1968 došlo k v Československu k významným událostem, které měly bezprostřední dopad na armádu. Kompetence nad ČSLA přešla z ruku strany na vládu a pod kontrolu parlamentu. V rámci těchto změn mělo také dojít k vypracování československé vojenské doktríny a vymezení role ČSLA v rámci Varšavské smlouvy. Tato diskuze byla zachycena ve dvou dokumentech, tzv. Akčním programu ČSLA a Memorandu Vojenské politické akademie a Vojenské technické akademie. Za těmito snahami stál poznatek, že jaderná válka by měla zničující dopad zejména na Československo. Podle pozdějších vzpomínek náčelníka akademie plk. Vojtěcha Mencla: „*Došli jsme k závěrům, že jakákoliv válka by znamenala totální zničení této republiky. Zejména raketojaderná válka. Že všechny teorie o tom, že by zvýšená jaderná pohotovost mohla vést k nějakému předběžnému úderu, který by zabránil... že to je nesmysl, že to je neproveditelné. A tak jsme tam načrtli vlastně takový koncept vojenské doktríny, která by nesměřovala právě k takovéto válce a k válce vůbec, ale pokud možno k omezení raketových zásob a pokud možno i dostřelu těch jednotlivých raket potom.*“ A dále: „*Mockrát se to tam propočítávalo, co by nastalo při těch jednotlivých fázích nebo variantách zahájení války. A všechny vycházely z toho, že za situace, kdy by se setkaly dvě ty armády nebo dvě mocnosti, válčící bloky, tak v té chvíli, jak by ta sovětská přesila v klasických zbraních zapůsobila v nějakém parametru, možná osmdesát, sto kilometrů průniku, tak v tu chvíli ta raketová válka, jaderná válka nutně musí začít a že se musí vést až do hloubky toho druhého sledu, to znamená do celé hloubky Československa.*“²⁷⁷

Z hlediska problematiky války je důležité Memorandum z května 1968, které si kladlo za cíl definovat československé státní zájmy v oblasti vojenství a mělo být návrhem pro Akční program ČSLA. V dokumentu mimo jiné došlo ke kritice krizí v Maďarsku a na Kubě, ve kterých se Československo stalo pouze pasivním pozorovatelem. Napříště už měla československá politika být rovnocenným partnerem. V otázce vojenského konfliktu byla připuštěna celá řada jeho podob, nejen absolutní jaderná válka, neboť „*Vzhledem k nakupení raketojaderných potenciálů v obou hlavních vojenských koalicích znamená případný vznik této války v Evropě katastrofální důsledky pro většinu evropských účastníků.*“ Vzhledem k její ničivosti byla připuštěna možnost omezené války. Pro československou existenci mělo být klíčové zabránit vedení raketojaderné války. „*Z doktrinálního konstituování základní potřeby a*

²⁷⁶ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J.: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, s. 199.

²⁷⁷ Sieber, Karel: Rozhovor s genmjr. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicf787.html?lng=en&id=16845&navinfo=15706>.

zájmů vzhledem k možné absolutní válce pak vyplývá i zahraničněpolitická strategie usilující o přijetí opatření omezujících možnosti raketojaderného napadení ČSSR, jako např. přijetí smlouvy o nešíření raketojaderných zbraní. Vytvoření bezatomového pásma ve střední Evropě. Dodatečná garance státu quo v Evropě atd.“ Memorandum ve všech variantách války kladlo za cíl jejímu předcházení a zamezení její eskalace. Toho se mělo dosáhnout za pomoci politiky zmírňování napětí v Evropě a celoevropské spolupráce. Postavení Československa v rámci Varšavské smlouvy zpochybněno nebylo, mírovou politikou nemělo být dosaženo rozměňování aliance, ale mělo se dosáhnout „zvýšení vnější bezpečnosti států aliance právě proto, aby se otevřely cesty k progresivnímu vývoji socialistických zemí i zemí západní Evropy.“²⁷⁸ Některé body Memoranda byly zahrnuty v Akčním programu ČSLA, k zahájení samostatné bezpečnostní politiky Československa nedošlo, po srpnové invazi spojenců do Československa a zajištění sovětské kontroly nad jeho armádou došlo i ke zrušení Vojenské politické akademie, místa vzniku dokumentu.

1.18. Rozmístění sovětských vojsk v Československu

Během 60. let došlo k výraznému navýšení počtu amerických jaderných zbraní v Evropě. Důsledkem toho byla výrazně narušena vojenská rovnováha mezi znesvářenými tábory. Jaderné zbraně Varšavské smlouvy totiž nebyly rozmístěny na území Československa. Na základě smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) nemohla být ČSLA majitelem jaderných zbraní, pouze jejich nosičů. Přestože se ČSLA připravovala na jejich použití, v případě rychlé eskalace mezinárodního napětí bylo dodání jaderných zbraní sovětskou armádou problematické, v případě náhlého vypuknutí války prakticky nemožné. Aby došlo k včasné instalaci jaderných zbraní na jejich nosiče, musely by být uloženy v blízkosti jejich dislokace. To by však znamenalo, že na území Československa by musela být rozmístěna sovětská vojska. K obnovení vojenské rovnováhy v Evropě došlo po invazi sovětských vojsk do Československa v roce 1968, respektive po jejich rozmístění v Československu.

Po srpnové invazi do Československa Sověti totiž vyvinuli nátlak na trvalé umístění Sovětských vojsk na území Československa. Během jednání s československou delegací v Moskvě ve dnech 23. až 26. srpna prosadili podepsání tzv. Moskevského protokolu, ve kterém je kladen důraz na vojenské otázky. Dále bylo 16. až 17. září uskutečněno jednání mezi ministry obrany a vysokými vojenskými představiteli Československa a Sovětského svazu.²⁷⁹ Na základě tohoto jednání a uzavřené dohody byla provedena redislokace a reorganizace ČSLA a uvolněné prostory obsadila sovětská armáda. Během realizace přesunů ČSLA také postupně recipročně odcházela sovětská a spojenecká vojska, která neměla být

²⁷⁸ Benčík, Antonín – Navrátil, Jaromír – Paulík, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*. Praha–Brno 1996, s. 137–143.

²⁷⁹ Protokol z jednání ministrů národní obrany ČSSR a SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk v Československu. In: Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J.: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*, Praha–Brno 1999, s. 47.

v Československu dislokována. 15. listopadu 1968 tak oficiálně skončila operace Dunaj.²⁸⁰ Během těchto událostí vznikla v říjnu 1968 nový sovětský vyšší vševojskový svazek, Střední skupina vojsk, vytvořený z některých vojsk doposud tvořících druhý strategický sled.²⁸¹ V listopadu 1968 pak byla podepsána Dohoda o rozmístění sovětských jaderných zbraní v Československu.²⁸²

Sovětskému svazu se tedy podařilo splnit důležitý vojenský záměr. Přesunul svá vojska do blízkosti amerických vojsk ve Spolkové republice, zajistil vyšší kontrolu nad ČSLA a spojení se svými vojsky prvního sledu ve Východním Německu. Především ale rozmístil v rámci pozemních vojsk a letectva taktické jaderné zbraně v Československu i v rámci Smlouvy o nešíření jaderných zbraní a významně tak posunul vojenskou rovnováhu v Evropě ve svůj prospěch. V případě vojenského konfliktu měla být sovětská Střední skupina vojsk podřízena veliteli Československého frontu, kterým se měl stát velitel Československého Západního vojenského okruhu. Z hlediska čistě vojenského pohledu významné posílení Československého frontu pozitivně vnímali i velitelé Západního vojenského okruhu. Generál Mojmír Zachariáš: „*A protože jako veliteli okruhu a případně i jako veliteli frontu mně byla tato skupina podřízena, tak jsem měl vytvořeny daleko optimálnější podmínky pro plánování a realizaci úkolů, které byly postaveny... Takže to z vojenského hlediska byla úžasná posila pro náš front.*“²⁸³ Dále generál Vacek uvedl že „*Rozmístění SSkSV [Střední skupiny sovětských vojsk] vytvářelo potřebnou hloubku operační sestavy Československého frontu, a ta byla pro případné vedení války nezbytná. To vyvolalo nutnost přemístit naše útvary převážně ze středních Čech (Milovice) a severní Moravy (Olomouc) až na Slovensko. Přítomnost SSkSV tak ovlivnila pozitivně i zpracování operačních plánů ČSLA.*“²⁸⁴ Tajemník Ústředního výboru KSČ Vasil Bilak na půdě Vojenské politické akademie údajně pronesl projev, kde tvrdil, že skutečnou příčinou k obsazení Československa byla skutečnost, že „*sovětští generálové chtěli mít pokrytou tuto oblast svými vojsky, důvěru v ČSLA neměli.*“^{285, 286}

²⁸⁰ Povolný, Daniel: *Vojenské řešení Pražského jara II*. Praha 2010, s. 137.

²⁸¹ Tamtéž, s. 165.

²⁸² Informační zpráva pro prezidenta ČSSR s. L. Svobodu: Upřesnění opatření v akci „Javor“. 13. 11. 1968. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic84d.html?lng=en&id=21084&navinfo=15697>.

²⁸³ Sieber, Karel: Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic435f.html?lng=en&id=16858&navinfo=15706>.

²⁸⁴ Vacek, Miroslav: *Generál studené války*. Praha 2004, s. 138

²⁸⁵ Fučík, J.: *Stín jaderné války nad Evropou*, s. 204. Autor však uvádí, že písemný záznam o tomto vystoupení nenalezl.

²⁸⁶ Český exilový historik Josef Kalvoda již v roce 1968 zastával názor, že pravým důvodem sovětské invaze do Československa byla snaha rozmístit na jeho území svá vojska a jaderné zbraně. Neochota Antonína Novotného pro rozmístění sovětských vojáků v Československu byla podle něj příčinou pro sovětské neoficiální schválení kampaně proti Novotnému na přelomu let 1967 a 1968. Tehdy se Dubček jevil jako vhodnější k provedení sovětských záměrů. Později ale Brežněv zklamal. Reakce na pražský reformní proces měla být jen zástěrkou k prosazení sovětských strategických zájmů. Kalvoda, Josef: *Czechoslovakia's Role in the Soviet Strategy*. Washington 1978, česky: *Role Československa v sovětské strategii*. Kladno 1999, též: *Studená válka 1946-1989*. Kladno 2001, s. 139-141. Účastník reformního procesu Zdeněk Mlynář tvrdil, že Novotný byl ochotný k rozmístění sovětských jaderných zbraní a příslušného sovětského personálu, nikoliv však k rozmístění konvenčních sil. Novotný s Brežněvem však vůči sobě měli záporný vztah. Novotný se snažil Brežněvův tlak na rozmístění sovětských vojsk vyvážit spoluprací se sovětskými maršály. Výměnou Novotného Brežněv sledoval posílení svého vlivu, a naopak oslabení pozic maršálů v Československu. Pád Novotného však chápali sověťští „jestrábi“ jakou svou porážku a následující československý reformní proces kladli za vinu Brežněvovi. Mlynář

Americká reakce na sovětskou invazi do Československa byla v duchu snahy Johnsonovy administrativy na zlepšení vztahů se Sověty za účelem pomoci se vyvázat z války ve Vietnamu. Snaha Johnsona zahájit rozhovory o raketách i po invazi do Československa se však setkala s obavami ze Západního Německa.²⁸⁷

K posunu došlo ve vztahu Francie vůči NATO. Prezident de Gaulle se obával, že by tato krize mohla sblížit Spolkovou republiku se Spojenými státy, proto se rozhodl převzít iniciativu a zajistit Francii dominantní roli v alianci. V polovině září 1968 de Gaulle předložil dva návrhy v otázce evropské bezpečnosti. Prvním bylo oživení myšlenky Evropského obranného společenství, druhým návrhem bylo otevřít třístranné diskuze mezi Francií, velkou Británií a Spojenými státy o jaderné obraně. Znovu se tak snažil získat kontrolu nad užitím jaderných zbraní aliance, tedy mít právo veta nad jejich použitím a na druhou stranu možnost je užít pro obranu Francie v případě potřeby. De Gaulle se nespokojil s americkou doktrínou pružné reakce a na americké rozhodnutí odpovědět na konvenční útok vlastními konvenčními silami. Chápal totiž teorii pružné reakce jako náznak toho, že Spojené státy by neriskovaly kvůli evropským spojencům svou bezpečnost. 23. září se ve svém rozhovoru s americkým velvyslancem Robertem Shriverem zeptal, zda by Spojené státy použily jaderné zbraně, pokud by byly narušeny německé hranice. V přesvědčení, že Američané by nenasadili všechny své prostředky uvedl, že „*Francie by nepovažovala invazi do Západního Německa za invazi do Francie.*“ Naopak pokud by Spojené státy odpověděly „*vší svou mocí na útok na Evropu, [také] Francie by odpověděla vší svou mocí.*“²⁸⁸

Československá krize však také zastavila rozklad aliance. Naděje některých členů aliance na pozitivní změny v bezpečnostním prostředí Evropy nebyly naplněny a byli ochotní zastavit snižování prostředků na obranu. Také tlak v americkém Senátu na umístění amerických vojsk v Evropě byl utlumen. Diskuze v alianci však ukázaly, že většina členů aliance stále preferovala dohodu o nešíření jaderných zbraní, avšak nejvíce si spojenci přáli pokrok v kontrole zbrojení, ve kterém by se obě supervelmoci zavázaly přijmout kontrolu vlastních jaderných arzenálů. Oproti tomu evropští členové aliance ze zvyšování prostředků na obranu nadšeni nebyli. Nepodporovali strategii pružné reakce, ačkoliv ta byla přijata za doktrínu aliance již v předcházejícím roce. Důvodem byl nejen nátlak na konvenční síly, kterými byla strategie podmíněna, ale také to, že ji považovali za uvolnění závazku Spojených států k obraně Evropy. Po sovětské invazi do Československa zavládlo přesvědčení, že kvůli rychlému postupu sovětských vojsk nebudou mít Spojené státy a Velká Británie dost času k tomu, aby přisunuli na bojiště své síly a aliance by musela rychle použít jaderné zbraně.²⁸⁹ Tím by se vlastně smysl strategie pružné reakce

Zdeněk: *Mráz přichází z Kremli*. Praha 1990, s. 180-181. Někteří historikové jsou dodnes toho názoru, že rozmístění jaderných zbraní v Československu bylo hlavním důvodem pro srpnovou invazi armád Varšavské smlouvy do Československa. Viz: Dvořák, Jaroslav: *Vojenské důvody invaze do Československa v roce 1968*. Soudobé dějiny 4–5/1994, s. 591–597, a Fidler, Jiří: 21. 8. 1968. *Okupace Československa. Bratrská agrese*. Praha 2003.

²⁸⁷ FRUS 1964–1968, Vol. XV, dokument 291. Telegram From the Embassy in Germany to the Department of State. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v15/d291>

²⁸⁸ Fojtek, Vít: *West European Security in the aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia*. Acta Universitatis Carolinae. Studia Territorialia V/2003, s. 17-47.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 35.

popřel. Zvýšení výdajů na obranu tedy muselo být podmíněno novým zhodnocením bezpečnostní situace v Evropě.

Na bruselském summitu NATO 14. až 16. listopadu 1968 se všechny členské země dohodly, že nebudou snižovat své výdaje na obranu, jako tomu často bylo v předcházejícím období, ale naopak zvýší své obranné kapacity. Platilo to zejména pro evropské země, neboť Spojené státy byly vázány válkou ve Vietnamu. Evropští spojenci vytvořili novou alianční instituci - EUROGROUP, která například prostřednictvím setkání ministrů obrany koordinovala problém financování aliance.

2. Období strategické parity

2.1. Vývoj strategických zbraní a protibalistických prostředků do počátku sedmdesátých let

Jaderné zbraně prošly u obou hlavních protivníků studené války jiným vývojem, daným odlišným způsobem dopravy jaderné nálože. Tuto skutečnost je třeba vzít v úvahu při hodnocení postojů obou stran k jednání i k hodnocení uzavřených smluv. Pro USA bylo do sklonku 50. let prioritní strategickou zbraní bombardovací letectvo. Nejprve to bylo zapříčiněno velkým počtem těžkých bombardérů vyrobených během druhé světové války, později pak vývojem dalších typů moderních letounů. Později byly vyvinuty jaderné zbraně nesené pozemními raketami a raketami odpalovanými z ponorek. Všechny tyto zbraně pak tvořily tzv. strategickou, či jadernou „triádu“. Jaderné zbraně nesené letadly však byly pro americké síly i později stále rozhodující. Koncem roku 1973, tedy po podepsání první smlouvy SALT, to bylo zhruba 50% veškeré jejich jaderné munice.

Oproti tomu v Sovětském svazu se věnovala od začátku velká pozornost raketovým jaderným zbraním. Na čtvrtém zasedání Nejvyššího sovětu SSSR v lednu 1960 byl oficiálně vyhlášen vznik nového druhu vojska - Strategického raketového vojska. To svým významem díky účinnosti svých zbraní brzy zastínilo ostatní sovětské vojenské složky.

K problematice jaderných zbraní neodmyslitelně patří také otázka aktivní obrany proti nim. Obrana vůči zbraním dopravovaných letecky náleží protiletecké obraně státu. Ta je prováděna běžnými konvenčními prostředky. Obrana proti balistickým řízeným raketám se ale díky velmi vysokým rychlostem pohybující se jaderné hlavice stala problematikou na zcela jiné kvalitativní úrovni a vyžádala si vytvoření velmi nákladných sofistikovaných programů. Problémem protiraketové obrany se v plné šíři zabývaly USA a SSSR jako jediné. Po vypuštění Sputniku si Spojené státy plně uvědomily, že se bezpečí dané jejich geografickou vzdáleností od Sovětského svazu vytratilo. Výstavba amerických systémů protiraketové obrany začala v roce 1958 a od začátku byla koncipována především k obraně raketových základen pro zachování prostředků odvetného úderu. Prvním vytvořeným obranným systémem byl projekt Nike-Zeus využívající stejnojmennou antiraketu s jadernou hlavicí. Pro řadu problémů technického rázu (malá schopnost antirakety přesně zaměřit cíl, malá odolnost zaměřovacího radaru vůči elektromagnetickým pulsům vzniklých jaderným výbuchem) a v konečné fázi finanční neúnosností celého projektu, neboť Spojené státy zároveň rozmísťovaly strategické rakety Atlas a Titan, začínaly s výrobou námořní střely Polaris a vývojem nové rakety Minuteman, byl projekt v roce 1961 zrušen. Přes tyto nedostatky byl vývoj amerického systému úspěšný. Jejich vývoj byl završen rozsáhlými zkouškami v Tichém oceáně, pro něž bylo vyčleněno 47 raket Atlas a Titan. K prvnímu úspěšnému sestřelu rakety došlo 19. července 1962 antiraketou vypuštěnou z ostrova Kwajalein. Program byl v následujícím roce přetvořen ve variantu Nike-X. Zpočátku se lišil zavedením nových prostředků pro zjišťování cílů (nový radar a výkonnější výpočetní technika), posléze k němu byly

vytvořeny zcela nové rakety Spartan a Sprint. Tyto interceptory byly využity od roku 1967 i v novém programu Sentinel, který měl být rozmístěn v 17 postaveních v Severní Americe a na Havaji. Oproti koncepci minulého programu byl plánován jako dost omezený. USA a SSSR zahájily jednání o odzbrojování a s ohledem na to nebylo vhodné rozmístit rozsáhlý obranný systém. Cílem tohoto programu byla spíše snaha zabránit případnému čínskému útoku proti americkým městům, neboť Čínská lidová republika v roce 1966 úspěšně otestovala balistickou raketu a v roce 1967 již také i vodíkovou pumu. Riziko rozpoutání dalšího kola závodů ve zbrojení se Sovětským svazem se stalo předmětem kritiky ministra obrany McNamary od jeho britského protějšku Denise Healeyho při jejich setkání v září 1967 v Ankaře.²⁹⁰ S tímto názorem McNamara nesouhlasil a nevěřil v takovou odpovídající sovětskou reakci. Dokonce v této diskuzi zpochybnil účinnost obrany sil se strategickými raketami, přestože veřejně tvrdil pravý opak. Válka ve Vietnamu nicméně dalším vojenským výdajům nepřála a pro tlak veřejnosti byl program Sentinel zastaven.

Nový prezident Richard Nixon v roce 1969 celou koncepci protiraketové obrany přehodnotil a modifikovaný program nesl jméno Safeguard, neboť Kongres dal nové administrativě najevo, že nepřipustí budování protiraketového systému na ochranu americké populace. Nixon byl do té doby podle svých projevů zastáncem odpovědi na čínskou hrozbu. Nový poradce pro národní bezpečnost Henry Kissinger naopak nebyl přesvědčen o závažnosti čínské hrozby a obranu amerických měst také chápal jako destabilizující prvek, který může odstartovat závody ve zbrojení se Sovětským svazem.²⁹¹ Za vhodné považoval naopak chránit vlastní útočné rakety Minuteman a v tomto principu byl nový systém Safeguard také koncipován. Podle koncepce vzájemného zaručeného zničení totiž mezi jadernými velmocemi nezpůsobuje odstrašování samotné vlastnictví jaderných zbraní, ale schopnost provést odvetný jaderný úder v případě protivníkovy útoku. V případě, že by tedy protivník získal možnost provést první úder a zasáhnout tak vlastní strategické zbraně, jaderné odstrašování se může stát neúčinným. Z tohoto důvodu je zřejmá změna priority ochrany před balistickými zbraněmi na obranu sil strategických raket před ochranou populace. Kvůli omezeným finančním prostředkům se však protiraketová obrana budovala ve velmi omezeném měřítku. Schválení finančních prostředků v Senátu dokonce prošlo o jediný hlas.²⁹²

Sovětský svaz začal vyvíjet protiraketovou obranu velmi brzy. V roce 1948 získalo Vojsko protivzdušné obrany samostatný statut a během následujících let se jeho význam zvětšil, když do jeho kompetence přibyla i obrana protibalistická. Na přelomu 40. a 50. let se na ministerstvu obrany prováděly studie proveditelnosti protibalistických raketových systémů. V srpnu 1953 byl návrh na zahájení projektu předložen Ústřednímu výboru. Na počátku následujícího roku pak vláda zadala tento úkol speciální konstrukční kanceláři č. 1. Do konce padesátých let zhotovil Sovětský svaz vhodný

²⁹⁰ Telegram 1571 z americké ambasády ministerstvu zahraničí, subject: ABM – UK Views. 29. září 1967. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc17.pdf>.

²⁹¹ Memorandum pro prezidenta od Henryho Kissingera, subject: Modified Sentinel System. 5. března 1969. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc18.pdf>.

²⁹² Kissinger H.: *Roky v Bílém domě*, s. 196-201.

protiraketový radar i interceptor. Protiraketový systém, známý jako Systém A, byl zkoušen ve speciálně zřízeném středisku Sary-Šagan západně od jezera Balkaš v Kazachstánu. 4. března 1961 bylo poprvé úspěšně zasaženo návratové těleso rakety R-12, vypuštěné z kosmodromu Kapustin Jar. Na základě tohoto vývoje pak byl stavěn rozsáhlý systém A-35 (s interceptory na západě známými jako Galosh), chránící Moskvu. Tento systém byl během své stavby upravován a operační způsobilosti dosáhl v listopadu 1967. Problémem byla ale jeho neúčinnost proti vícenásobným návratovým tělesům. Tyto obtíže pak přinutily politické vedení přehodnotit projekt.²⁹³

Pro Sovětský svaz se stala klíčovou otázkou jeho bezpečnosti parita v oblasti strategických zbraní se Spojenými státy. Dosažení parity v této oblasti bylo důležité i v otázce kontroly jaderného zbrojení. Spojené státy, které vynakládaly velké prostředky na válku ve Vietnamu, v tu dobu nebyly ochotné soutěžit se Sovětským svazem v závodech ve zbrojení v této oblasti. Do roku 1970 tak Sovětský svaz Spojené státy dostihl v počtu mezikontinentálních raket, třebaže prozatím nikoliv v počtu hlavic. Pokud by se podařilo kontrolu zbrojení svázat s jinými, daleko dražšími zbrojními systémy, jako byla antibalistická obrana, mohl Sovětský svaz nejen snížit riziko války, ale významným způsobem také náklady na zbrojení. V oblasti protibalistické obrany před mezikontinentálními raketami sice Sovětský svaz dosáhl značného pokroku, ale technologie vícečetných návratových těles raketových hlavic MIRV účinnost takové obrany zpochybnila. Vybudování účinné obrany by si vyžádalo neúměrné náklady, navíc s pochybnými dopady v případném dalším kole závodů ve zbrojení. Sovětský svaz by tedy v budoucnu strategickou paritu mohl ztratit.

Počáteční americká poválečná převaha ve strategických zbraních skončila v roce 1967, kdy si spojené státy samy určily strop ve množství balistických raket.²⁹⁴ Spojené státy, které vynakládaly velké prostředky na válku ve Vietnamu, v tu dobu nebyly ochotné soutěžit se Sovětským svazem v závodech ve zbrojení v této oblasti. Za Johnsonovy administrativy se Spojené rozhodly zahájit program na vývoj samonaváděných vícenásobných hlavic (MIRV), umístěných na nových přesnějších raketách Minuteman a Poseidon. Vývoj MIRV byl zahájen v roce 1968 a panovalo přesvědčení, že Sovětský svaz v jejich vývoji zaostává o pět let. Americký náskok v technologiích MIRV mohl být zachován pouze tehdy, pokud tyto a další nákladné projekty budou zachovány a rozvíjeny. Celková změna politického klimatu výrazně ovlivnila výstavbu amerických vojenských sil. Zesílil tlak na škrty v rozpočtech na některé konvenční i strategické vojenské systémy.

Vývoj protibalistických systémů a vícenásobných bojových hlavic hrozil zničením bezpečnostní záruky, postavené na koncepci vzájemného zaručeného zničení. Závody ve zbrojení se do počátku 70. let týkaly pouze počtu raket. Každá strana by pro překvapující úder musela vypustit mnohem více raket, než jich v té době měla, aby mohla zničit protivníkovy síly. Vícenásobné bojové hlavice však umožnily

²⁹³ Podvig, Pavel: *Russian Strategic Nuclear Forces*. Massachusetts 2001, s. 413-415.

²⁹⁴ Mělo to být tisíc raket Minuteman, 54 raket Titan a dále pak 656 raket Polaris na ponorkách a zhruba 400 strategických bombardérů B-52. Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 122 a 188.

takový úder provést, a ještě mít další rakety pro útok na protivníkovu města.²⁹⁵ Protiraketová obrana by do budoucna umožnila zachytit pokus o odvetný úder doposud nezničenými silami.²⁹⁶ Celkový vývoj do počátku 70. let a hrozící destrukce koncepce zaručeného zničení tak postavily oba protivníky před skutečnost, že snížení napětí mezi oběma velmocemi a dohoda na omezení hrozících závodů ve zbrojení se staly nutností. V roce 1967 americký prezident Lyndon Johnson při setkání s předsedou rady ministrů Alexejem Kosyginem navrhnul, aby se obě strany vzdaly programu ABM, což tehdy sovětský představitel odmítnul.²⁹⁷ Spojené státy a Sovětský svaz nicméně začaly v roce 1967 první konzultace o omezení jaderného zbrojení a následující rok ministr zahraničních věcí Andrej Gromyko na zasedání Nejvyššího sovětu prohlásil, že SSSR je ochoten přistoupit na jednání o omezení strategických útočných i obranných zbraní a v červenci začaly obě velmoci s formálními rozhovory. Ty však byly přerušeny událostmi v Československu a americkými prezidentskými volbami.

2.2. Vojenská doktrína Varšavské smlouvy od 70. let

Varšavská smlouva prošla v březnu 1969 na X. zasedání Politického poradního výboru v Budapešti zásadní změnou. Došlo na něm k jasnějšímu vymezení vztahů mezi Spojeným velením a členskými státy v době míru. Došlo k vytvoření nových kolektivních orgánů: Výboru ministrů obrany, Vojenské rady a Technického výboru. Podstatnou změnou prošel Štáb spojených ozbrojených sil, který byl významně rozšířen o armádní představitele spojeneckých zemí. V nové podobě Štáb začal fungovat od 25. listopadu 1969. Tento krok by se však neměl příliš přeceňovat, protože klíčové pozice obsazovali sovětská důstojníci a Štáb Spojeného velení byl i nadále pod kontrolu sovětského generálního štábu. Jednotlivé národní armády také byly pod vlivem zástupců hlavního velitele, kteří, ač nedisponovali rozhodovací pravomocí, měli nárok na veškeré relevantní informace o vojscích včleněných do sestavy Spojených sil a měli také povinnost zúčastňovat se inspekci. Dostávali také informace o zbrojních programech. Nový statut Spojených ozbrojených sil v otázce operačních a strategických plánů formálně dával členským státům v této oblasti pravomoc. Členské státy však měly brát v potaz doporučení hlavního velitele a sovětského generálního štábu, což dávalo prostor tomu, aby plánování dokumentů tohoto druhu nadále příslušelo vrcholným sovětským vojenským představitelům. Výsledné plány podepisovali příslušní ministři obrany s hlavním velitelem za souhlasu vlád svých zemí. Na jednání společných orgánů se probíraly i otázky strategie, kompletní strategickou koncepcí kromě sovětských špiček však znaly pouze orgány Spojeného velení. Jednoznačně a přesně popsat celkovou vojenskou strategickou koncepcí Varšavského paktu tedy kvůli torzovitým materiálům nelze. V tomto období probíhaly změny v chápání charakteru případné budoucí války.

²⁹⁵ Kissinger H.: *Roky obnovy*, s. 103.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 104.

²⁹⁷ Kissinger H.: *Bouřlivé roky*, s. 255.

Během manévrů Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy „*Západ-69*“ sovětský ministr obrany Grečko prohlásil, že za stávající situace v Evropě akutní hrozba útoku na státy Varšavské smlouvy prakticky neexistuje. Poprvé také hovořil o možnosti vést válku bez použití jaderné munice. Dále hovořil o tom, že NATO není schopné zaútočit konvenčními silami, proto bude spoléhat na jaderné zbraně.²⁹⁸ Na zasedání Výboru ministrů obrany v prosinci dále varoval východoevropské spojence před přeceněním doktríny pružné reakce NATO. Protože Varšavská smlouva disponovala značnou převahou v oblasti konvenčních zbraní, považoval velmi rychlou eskalaci jaderné války ze strany NATO za pravděpodobnou, a že NATO se stále připravuje na preventivní nukleární útok nejpozději šestý den konfliktu.²⁹⁹

Ve sledovaném období je jasná koncepce bleskové strategické ofenzívy do území členských států Severoatlantické aliance co nejdříve po vypuknutí konfliktu. Předpoklad ovšem byl, že konflikt vypukne agresí Severoatlantické aliance. Hlavním uvažovaným (nebo alespoň prezentovaným) scénářem tedy nadále zůstávalo jaderné napadení za strany Severoatlantické aliance a jaderný protiúder Varšavské smlouvy následovaný všeobecnou strategickou ofenzívou na západ. Podle scénáře manévrů „*Taran-70*“ měl československý front dorazit k francouzským hranicím za jedenáct až sedmnáct dní, v závislosti na tom, zda dojde k nasazení jaderných zbraní. Na počátku 70. let varšavská smlouva cvičila nasazení jaderných zbraní s větší variabilitou. Důraz byl kladen na první jaderný úder, který by zničil protivníkovu schopnost k účinnému nasazení vlastních zbraní. K dalším jaderným úderům mělo dojít na protivníkovu vojska pro usnadnění průlomu v jejich sestavách.³⁰⁰ Také válečný plán ČSLA z roku 1973 předpokládal první jaderný útok NATO na Varšavskou smlouvu. Vojska prvního sledu Spojených ozbrojených sil poté měla vyrazit na západ a vysokou rychlostí postupovat na území Severoatlantické aliance.³⁰¹ Pozornost se dále věnovala analýzám cvičení vojsk NATO, jako bylo „*Wintex-75*“. V něm Severoatlantická aliance předpokládala nasazení taktických jaderných zbraní po dvou a půl dnech bojů a postupný přechod k totální jaderné válce. Použit je měla aliance, která nebyla schopná s vojsky Varšavské smlouvy obstát v konvenčním střetnutí. Také eskalaci do neomezené jaderné války měla údajně provést Severoatlantická aliance.³⁰²

Na základě přijetí doktríny pružné reakce Severoatlantickou aliancí Varšavská smlouva začala ustupovat od představy, že případná válka začne nukleární devastací a začala se přizpůsobovat na novou podobu války. Ve Varšavské smlouvě dále začala od počátku 70. let dosavadní tezi o překvapivém jaderném úderu ze strany Západu nahrazovat nová teze o nasazení jaderných zbraní až teprve po postupné eskalaci mezinárodního napětí.³⁰³

²⁹⁸ Vyhodnocení cvičení „*Západ*“ od maršála Grečka z 16.10.1969. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicef3a.html?lng=en&id=21216&navinfo=15697>.

²⁹⁹ Projev maršála Grečka z 22. 12 1969. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopiced4f8.html?lng=en&id=20937&navinfo=15697>.

³⁰⁰ Bílý, Matěj: *Varšavská smlouva 1969 – 1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016, s. 139-140.

³⁰¹ Luňák P. (ed.): *Plánování nemyslitelného*, s. 241.

³⁰² Bílý, M.: *Varšavská smlouva 1969-1985*, s. 287.

³⁰³ Tamtéž, s. 138.

V souvislosti se vzrůstajícím potenciálem sovětských mezikontinentálních raket a sovětskou schopností zasáhnout území Spojených států se pochopitelně zmenšovala ochota Spojených států eskalovat jadernou válku. Naopak se tak zvyšovala možnost, že by válka mohla mít omezený jaderný charakter. V 70. letech se postupně začala formovat teorie postupné jaderné války. Povaha takové války byla nejprve zkoumána a analyzována u generálního štábu a na konferencích na ministerstvu obrany v roce 1972, poté na velitelstvích jednotlivých sil a na Akademii Generálního štábu v roce 1975, a později ve vojenských okruzích a skupinách vojsk. Vzhledem k nebezpečí eskalace nekontrolovatelné ničivé války se prosadilo úplně odlišné pojetí, ve kterém se mělo přistoupit k použití jaderných zbraní pouze v kritické situaci. Dříve než taková situace vznikne, měla se přijmout veškerá opatření, aby se válka udržela na nižší úrovni. Na tomto základě vznikla předpokládaná periodizace světové války se čtyřmi po sobě jdoucími obdobími: období konvenčních operací, období omezeného použití jaderných zbraní, období neomezeného použití jaderných zbraní a konečné završení vojenských operací. Samozřejmě nebylo za určitých podmínek vyloučené okamžité použití jaderných zbraní nebo vynechání některého období.³⁰⁴ Uvedenou periodizaci války převzala Varšavská smlouva nejpozději v roce 1972, kdy se jí zabývala IV. Schůzka Výboru ministrů obrany v Berlíně. Výcvik vojsk Spojených ozbrojených sil měl vycházet z předpokladu vojenských zpravodajců, že NATO vychází ze všech možných scénářů-konvenční i jaderný počátek války i nasazení jaderných zbraní v průběhu konfliktu.³⁰⁵

Předpokládalo se, že nepřítel bude na základě své doktríny pružné reakce eskalovat válku použitím taktických jaderných zbraní proti vojskům Varšavské smlouvy. Vedoucí představitelé Sovětského svazu jednoznačně uváděli, že v odvetu na jakýkoliv, dokonce i omezený jaderný útok Sovětský svaz odpoví za použití všeho svého jaderného potenciálu. Takováto reakce vycházela z předpokladu, že zatímco území Sovětského svazu a států Varšavské smlouvy bude ničeno jadernými údery, v případě použití jaderných zbraní pouze na válčišti zůstane území Spojených států bezpečné.

Podle generála Adriana A. Danileviče se od poloviny 70. let očekávalo prodlužování počáteční nejaderné období konfliktu a postupně sovětské velení došlo na konci dekády k závěru, že válka by možná mohla proběhnout bez použití jaderných zbraní.³⁰⁶ Podle očekávání Varšavské smlouvy však první, konvenční fáze války měla být časově velmi omezená. Přejít z konvenční na jadernou fázi se procvičoval na manévrech „*Neutron-73*“ a konvenční etapa podle nich netrvala déle než čtyři dny. To bylo v souladu s analýzou cvičení Severoatlantické aliance „*Wintex-73*“. Podle východoněmeckých zpravodajců měla aliance nasadit jaderné zbraně nejpozději ve chvíli, kdy vojska Varšavské smlouvy postoupí do hloubky 100 km na území Spolkové republiky. Toho roku také na shromáždění náčelníků generálních štábů generál Štemenko připustil možnost konvenční operace jako alternativu k jaderné válce. Jaderné zbraně a jejich nosiče nicméně zůstaly základním článkem vojsk Varšavské smlouvy.

³⁰⁴ Zolotarev, A.V. (Ed): *Istoria vojennoj strategii Rossii*, s. 444.

³⁰⁵ Bílý, M.: c.d., s. 141.

³⁰⁶ Holloway, D.: *Jaderné zbraně a studená válka v Evropě*, s. 42-43.

Tento rok také na IX. zasedání vojenské rady v Praze maršál Jakubovskij apeloval na modernizaci raketových vojsk zavedením raket R-17 do výzbroje frontů.³⁰⁷

Na konci 70. let se však také došlo k závěru, že je účelné reagovat na jaderné útoky nepřítele přiměřeným použitím vlastních jaderných zbraní úměrně k utrpěným ztrátám. V takovém případě se očekávalo jaderné období v délce tří až pěti dní s použitím taktických a operačně-taktických zbraní proti uskupením protivníka a některým jeho objektům. Nebylo vyloučeno, že v takovém případě měla z důvodu nepředvídatelných hrozeb válka skončit pouze na úrovni omezeného užití těchto zbraní. Spíše se však očekával přechod k neomezené jaderné válce. Toto období mělo být pro válku rozhodujícím. Mělo začít odpovědí na jaderný útok nepřítele a použitím nejen strategických, ale i operačně-taktických a taktických jaderných zbraní. Toto období se nyní očekávalo v délce pěti až sedmi dní.³⁰⁸

Operační plán československého frontu z roku 1977 poprvé od 60. let předpokládal obrannou fázi počátečního období války, kdy měla ČSLA nejprve zastavit nepřítele a teprve poté přejít do útoku.³⁰⁹ To koresponduje i se cvičením „Západ-77“³¹⁰ a velitelsko-štabním cvičením „Sojuz-77“³¹¹, ve kterých se vojska Severoatlantické aliance pokusila o útok na území Varšavské smlouvy. Po odražení útočnicka měla následovat protiofenziva vojsk Spojených sil. Při cvičení „Západ 77“ měla v souladu se zažitou představou Severoatlantická aliance během své defenzivy použít jaderné zbraně. Jaderné síly Varšavské smlouvy měly být po celou dobu v pohotovosti a během příprav aliance k útoku měly provést vlastní úder. Sovětský generál S. F. Romanov na zasedání zástupců generálních štábů v červnu 1978 v Sofii shrnul toto cvičení a zdůraznil, že cvičení odpovídalo aktuálním představám o průběhu konfliktu v Evropě a připomenul, že nejúčinnějším nástrojem ke zničení nepřítele jsou jaderné zbraně.³¹² Plánování vojsk Varšavské smlouvy nicméně kladlo velký důraz na konvenční část války a jejím cílem bylo ji co nejdéle prodloužit až do chvíle, kdy se k jaderným zbraním odhodlá nepřítel.³¹³

V průběhu 80. let se očekávalo zvyšování pravděpodobnosti konvenční války na úkor války jaderné v souvislosti se zachováním vojenské rovnováhy obou bloků. Narušení této rovnováhy z důvodu technologického pokroku, protiraketové obrany nebo schopnosti dekapitačního úderu Sovětský svaz neočekával do roku 2000. Za rozhodující ale považoval nekontrolované hromadění jaderných zbraní. Otevřelo se nebezpečí, že neomezené použití jaderných zbraní může přivést nevratnou devastaci životního prostředí na celé planetě, možná i zničení jejího života.

V Sovětském svazu i ve Spojených státech se tedy došlo k faktické nemožnosti neomezeného použití jaderných zbraní. Sovětský svaz se rozhodl hledat cestu z nebezpečné slepé uličky několika způsoby:

³⁰⁷ Bílý, M.: c. d., s. 142.

³⁰⁸ Zolotarev, A.V. (Ed): c. d., s. 445-446.

³⁰⁹ Luňák, P. (ed.): *Plánování nemyslitelného*, s. 249-276.

³¹⁰ Analýza maršála Nikolaje Ogarkova ze cvičení „Západ-77“. 30. 5. 1977. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicc922.html?lng=en&id=21200&navinfo=15697>.

³¹¹ Československá analýza cvičení „Sojuz-77“. 21. 3- 1978. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicc81a.html?lng=en&id=21203&navinfo=15697>.

³¹² Projev gen. Romanova na zasedání v Sofii. 12.6.1978. Dostupné z: <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicc539.html?lng=en&id=21197&navinfo=15697>.

³¹³ Bílý, M.: c. d., s. 290.

pomocí snížení jaderných potenciálů na vzájemně přijatelnou úroveň, přijmutí nových přísně kontrolovatelných způsobů vedení omezené jaderné války, schopností provést odzbrojující úder a zavedením účinných prostředků protiraketové obrany. Odzbrojující úder měl být proveden zejména pomocí takzvané Super-EMP zbraně,³¹⁴ tedy speciální termonukleární zbraní se zesíleným účinkem vysokoenergetického elektromagnetického záření, které mělo zničit elektroniku protivníkových zbraňových a komunikačních systémů. Tyto zbraně měly být použity zejména na odpalovací pozice jaderných zbraní nepřítele.³¹⁵

Poslední známý operační plán ČSLA z roku 1986 obsahuje útočnou i obrannou variantu.³¹⁶ Je tomu zřejmě proto, že v osmdesátých letech byly v případě nenadále vypuklé války poměr sil vojsk, rozmístěných v západní části Československa a vojsk NATO v jižní části Spolkové republiky, v neprospěch Západního vojenského okruhu ČSLA. Předpokládalo se tedy, že samotný Československý front nebude schopen strategické ofenzivy. Přesto byl v počáteční fázi schopen omezené ofenzivy na západ, neboť blízká dislokace československých vojsk v pohraničí umožnila získání převahy nad vojsky protivníka.³¹⁷ Teprve po přisunutí dalších sil ČSLA, příchodu sovětské Střední skupiny vojsk na bojiště a později i také mobilizaci získat převahu a zahájit strategickou ofenzivu ve směru Norimberk a částí sil ve směru Mnichov. Řeky Rýn mělo být dosaženo 14. až 16. den útočné operace.³¹⁸ V případě eskalace do jaderné války výrazně stoupl počet jaderných úderů, které mohl Československý front zasadit. Cílem *prvního pořadí ničení* byly jaderné prostředky nepřítele a dále střediska velení a stanoviště radioelektronického boje. Úkoly, cíle a struktura jaderného úderu byly stejné v útočné i obranné operaci.

Na počátku 80. let se také začala realizovat opatření, vyplývající ze závěrů Helsinské konference 1975. Ve Vídni probíhala jednání komise NATO a Varšavské smlouvy na snížení počtu konvenčních vojenských sil. Ve Stockholmu proběhla konference o transparentnosti velkých vojenských cvičení, na jejímž základě byli v únoru 1986 na cvičení zahraniční pozorovatelé. V návaznosti na zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy v květnu 1987, které stanovilo mimo jiné hlavní zásady obranné doktríny paktu, zahájil i generální štáb ČSLA práce na vlastní československé vojenské doktríně. K jejímu schválení však již nedošlo.³¹⁹

2.3. Období uvolnění

Když se v lednu 1969 ujal nový prezident Richard Nixon svého úřadu, byla pozice USA na mezinárodní scéně silně otřesena a vystavena tlaku jiných států, ale i domácí opozice. Průběh války ve Vietnamu eskaloval ke stále větším násilnostem zejména vůči civilnímu obyvatelstvu. Americké ztráty

³¹⁴ EMP - Elektromagnetický puls, v ruštině EMI - elektromagnitičnie izlučenie (záření).

³¹⁵ Zolotarev, A.V. (ed.): c.d., s. 447.

³¹⁶ Luňák, P. (ed.): *Plánování nemyslitelného*, s. 277-314.

³¹⁷ Rygál, F. (ed.): *Veteráni studené války vzpomínají*, s.425-426.

³¹⁸ Vacek, M.: *Generál studené války*, s. 73-74.

³¹⁹ Tamtéž, s. 60-61.

rostly a brzy se stalo zřejmé, že USA v konfliktu stěží dokážou zvítězit. Rostl tlak na mírové ukončení konfliktu, na kterém se koneckonců podílel i sám Nixon při své předvolební agitaci. Co nejrychlejší vyvázání z konfliktu Nixon považoval za nejvyšší prioritu. Ukončení americké přítomnosti v něm ale mělo být provedeno za co nejmenší ztráty americké prestiže. Spojené státy si měly uchovat image supervelmoci, která ve válce zůstala neporažena. Zároveň ovšem bylo cílem zachování nezávislého a nekomunistického Jižního Vietnamu.

Nixon byl rozhodnut zahájit zásadní změny v americké politice vůči Sovětskému svazu a dalším socialistickým zemím. Toto rozhodnutí bylo ovlivněno několika faktory. Prvním bylo vzájemné uvolňování vztahů Sovětského svazu vůči západoevropským zemím, ke kterému docházelo díky iniciativě obou stran během 60. let. Tato éra byla označena výrazem *détente*.³²⁰ Jejím nejvýraznějším aktuálním rysem se stala koncepce *Ostpolitik* ministra zahraničí a později i spolkového kancléře SRN Willyho Brandta. Jiným významným prvkem v mezinárodních vztazích v šedesátých letech bylo napětí mezi Sovětským svazem a Čínou, které se v průběhu tzv. *kulturní revoluce* prohlubovalo. Čína si nárokovala postavení vůdce světového socialismu a vzájemné spory se postupně vyhrotily až do pohraničních vojenských střetů mezi velmocemi. Nixon se rozhodl zásadním způsobem přehodnotit vztah Spojených států k Číně a prostřednictvím tzv. triangulární diplomacie ovlivňovat jednání Číny a Sovětského svazu. Spolupráce s Čínou měla rozšířit americké diplomatické možnosti, popřípadě by bylo možné vliv Číny uplatnit při jednání se Severním Vietnamem. Upevněním spojeneckých svazků se západoevropskými státy a Japonskem mělo být posíleno postavení Spojených států.

Prezident se rozhodl opustit zahraničněpolitickou koncepci zadržování, vytvořenou v počátečním stadiu studené války. Novou koncepcí vztahů mezi Spojenými státy a Sovětským svazem nazval Nixon pojmem „*mírový systém*“.³²¹ Jednání se Sovětským svazem mělo vést ke zlepšení vzájemných vztahů. Prezident nepředpokládal, že by Sovětský svaz přehodnotil svou ideologii, ale dohodami se mělo dosáhnout takových vztahů, které by minimalizovaly riziko jejich opětovného vyhrocení, nebo dokonce vypuknutí jaderného konfliktu.³²²

Nově zvolený prezident Nixon tedy již v prosinci 1968 požádal poradce pro národní bezpečnost Henryho Kissingera, aby informoval nový kabinet o přístupu administrativy k zahraniční politice. Ještě před nástupem nové americké administrativy tak byly při počátečních jednáních formulovány základní postoje. Americká strana definovala základní principy v jednáních. Nejdůležitější z nich bylo definováno jako *zásada vazby, nebo propojování* („*linkage*“). Události v různých částech světa byly podle amerického názoru provázány. Naplňování požadavků Sovětského svazu ze strany Spojených států v jedné oblasti mělo být podmíněno jeho ústupkem v jiné oblasti. Rozdělení problému by posílilo přesvědčení sovětských vůdců, že spolupráce v jedné oblasti by mohli využít jako pojistky, zatímco

³²⁰ Francouzský výraz se překládá asi jako uvolnění napětí. Termín byl použit prezidentem de Gaullem a přejal jej i Nixon. Používaný ruský ekvivalent slova je *razrjadka*. Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation. American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, s. 28.

³²¹ Structure of piece. Tamtéž, s. 29.

³²² Tamtéž.

jinde by se snažili získat jednostranné výhody. Tato zásada se stala stěžejní pro jednání zejména ve věci ukončení vietnamského konfliktu. Americká administrativa se důsledně snažila o to, aby americké stahování z Vietnamu nevypadalo jako porážka, ale jako strategický záměr.³²³

V obchodu s komunistickými zeměmi byly uplatňovány značné restriktce. V amerických liberálních kruzích se proto vedla od jara 1968 kampaň za jejich přehodnocení. Protože koncem 60. let byly vztahy mezi supervelmocemi napjaté, neposkytly Spojené státy žádné vývozní licence. Podle mínění Kissingera takový postup byl nejen neefektivní, ale i nebezpečný, neboť prý podporoval kremelské jestřáby. Obchod se Sověty neměl být službou pro ně, ale naopak pro Spojené státy. Měl se totiž stát prostředkem k posílení míru a liberalizaci sovětského režimu. Kromě toho, pokud by se Sovětským svazem Spojené státy odmítly obchodovat, jen by uvolnily prostor pro své evropské spojence.³²⁴ Podle názoru Nixona a Kissingera měla nicméně liberalizace následovat až po dosažení pokroku v jiné oblasti. 28. května 1969 vydal Nixon direktivu, ve které seznam zboží podléhajícího vývozním omezením uvedl do souladu s podobným seznamem COCOM,³²⁵ vyjma počítačů a některé techniky, ve kterých měly Spojené státy tehdy ještě monopol. V prosinci 1969 Kongres schválil nový zákon o kontrole exportu, který obchod liberalizoval. Vyhlášoval, že je americkou politikou dávat prostor rozšíření mírového obchodu se Sovětským svazem a východní Evropou. Pravomoc realizovat ho byla z větší části ponechána prezidentovi, který však nedostal pravomoc udělit doložku nejvyšších výhod těmto zemím.

Snaha o zlepšování vztahů se Spojenými státy se stala žádoucí také pro Sovětský svaz, protože hledal možnosti obchodní spolupráce mezi oběma bloky. Chtěl také uznat své postavení ve střední Evropě a uzavřít dohodu s Německem o hranicích. Dalším sovětským problémem bylo stále zhoršování vztahu s Čínou, a naopak možnost zlepšování jejich vztahů se Spojenými státy. Jiným sovětským problémem byla i ztráta prestiže po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Poškodila jméno komunistických stran v západní Evropě a zdiskreditovala komunistickou ideologii v samotných socialistických zemích. V neposlední řadě chtěl Sovětský svaz upevnit samu paritu ve strategických zbraních a zbrzdění amerických zbrojních programů, které byly samotnými jednáními zkomplikovány. Tato jednání navíc mohla zneklidnit Čínu, což si americká administrativa tehdy ještě neuvědomovala. Proto v červnu Leonid Brežněv potvrdil zájem o mírovou koexistenci se všemi kapitalistickými státy.³²⁶

V rámci jednání o odzbrojení se 24. zasedání Valného shromáždění OSN v roce 1969 zabývalo dvěma návrhy na odzbrojení v oblasti chemických zbraní. V prvním návrhu, který předložily socialistické státy, se předpokládal zákaz vývoje, výroby a skladování chemických a bakteriologických zbraní. Druhý návrh, předložený Velkou Británií, se týkal pouze bakteriologických zbraní. Odzbrojovací výbor nakonec předložil britskou verzi, prosazovanou Spojenými státy, kterou pak schválilo Valné shromáždění na svém 26. zasedání v prosinci 1971. V dubnu následujícího roku pak byla v Moskvě,

³²³ Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 126.

³²⁴ Kissinger, H.: *Bouřlivé roky*, s. 232.

³²⁵ Co-ordinating Committee on Export Controls reprezentoval země NATO a Japonsko a od roku 1950 dohlížel na plnění zákazu vyvážení zakázaných strategických produktů a technologií do zemí východního bloku.

³²⁶ Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 82.

Washingtonu a Londýně předložena k podpisu Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických/biologických a toxinových zbraní a jejich zničení, která vstoupila v platnost v březnu 1975.³²⁷ Přes prezentaci této smlouvy jako výsledku vůle upevnit světovou bezpečnost však byly důvody k této dohodě mnohem prozaičtější. Ukázalo se, že náklady na výzkum a vývoj těchto zbraní jsou neúměrně vysoké. V předcházejícím období se navíc podstatným způsobem změnil charakter bojové činnosti vojsk. V podmínkách velké pohyblivosti vojsk a pokročilé ochrany vojáků bylo případné použití těchto zbraní na bojišti málo účinné vzhledem k problémům při jejich nasazení.³²⁸ Přesto má zákaz zbraní tohoto druhu velký význam pro bezpečnost civilního obyvatelstva ve své době jistě tvořila významnou součást uvolňování napětí mezi oběma bloky.

Na počátku jara 1970 se stala pro Spojené státy nutnost uspišit jednání v otázce strategických jaderných zbraní stále naléhavější, protože Pentagon varoval prezidenta Nixona, že pokud se nepodaří dosáhnout dohody o omezení strategických útočných zbraních, získá SSSR rozhodující strategickou převahu, což se v roce 1971 skutečně stalo.³²⁹ Toho roku ve Spojených státech opět probíhal spor o vojenském rozpočtu. Americký náskok v technologiích MIRV mohl být zachován pouze tehdy, pokud tyto a další nákladné projekty budou zachovány a rozvíjeny. V Kongresu však probíhal ostrý boj o snížení vojenského rozpočtu a o otázce protibalistické ochrany. V tomto případě nešlo pouze o otázku financí, ale také o spor, zda vybudování protiraketové obrany zvýší bezpečnost Spojených států, nebo způsobí další závody ve zbrojení.³³⁰ Během roku 1970 došla navíc Národní bezpečnostní rada k závěru, že Safeguard není pro obranu sil se střelami Minuteman dostatečně účinný, a že bude překonán mohutným sovětským útokem, a navíc efektivitu systému sníží klamná opatření, jež může Sovětský svaz použít.³³¹ Kissingerův poradce pro analýzu protiraketových programů Lawrence Lynn byl nicméně i přes silnou kritiku přesvědčen o užitečnosti programu Safeguard a navrhoval dokonce jeho rozšíření. V prosinci 1970, kdy proběhlo konečné hlasování o otázce výše rozpočtu, byl rozpočet v porovnání s předchozím rokem snížen o 7 miliard dolarů. Snížení se nicméně týkalo zejména konvenčních sil. ABM bylo schváleno a testování samonaváděcích hlavic pokračovalo. Dokonce byly získány finance na nový vývoj nového bombardéru B-1 a ponorku Trident.

³²⁷ Biological Weapons Conventions. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/bwc/index.html>.

³²⁸ Pitschmann, Vladimír: *Chemická válka ve věku atomu a DNA. Kapitoly z dějin chemických, toxinových a zápalných zbraní. Období od roku 1945 do roku 2015*. Praha 2016, s. 216.

³²⁹ V roce 1965 vlastnil přibližně 220 interkontinentálních raket odpalovaných ze země a více než 100 raket odpalovaných z moře. V roce 1968 se tyto počty zvýšily na 860, respektive více než 120. Pozemních interkontinentálních raket měl v polovině roku 1966 jen 250, za rok to bylo 570, v září 1968 už 900 a v září 1969 s 1060 kusy předstihl Spojené státy. Do konce roku 1970 ji měl 1440. Kissinger H.: *Roky v Bílém domě*, s. 498, Kissinger, Henry: *Potřebuje Amerika zahraniční politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století*. Praha 2002, s. 53-54.

³³⁰ Kissinger, H.: *Roky obnovy*, s. 100.

³³¹ Memorandum od člena Národní bezpečnostní rady Lawrence E. Lynna jr. Henrymu Kissingerovi, subject: PSAC Strategic Military Panel Comments on Minuteman ABM Defense. 5. ledna 1970. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc05.pdf>, a dále Memorandum pro dr. Kissingera od Lawrence E. Lynna jr., subject: FY 71 Safeguard ABM Decision. 16. ledna 1970. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc19.pdf>.

2.4. Jednání SALT

Pracovník sovětské ambasády Boris Sedov 2. ledna 1969 přinesl Kissingerovi zprávu z Kremlu, v níž se sovětská vůdci distancovali od pesimistického hodnocení nového amerického prezidenta. Odzbrojení podle nich mělo rozhodující důležitost.³³² Sovětský svaz vyzval amerického prezidenta ještě v den jeho inaugurace, aby se vyslovil pro okamžité zahájení rozhovorů o omezení strategických zbraní. Prezident však nebyl ochoten se do něčeho hnát bez důkladné přípravy pouze proto, aby nastolil lepší atmosféru. Potřeboval čas na definování konkrétních cílů, pro určení vlastní strategie a pro ujištění, jak Sovětský svaz přistupuje ke konkrétním otázkám. Nálada veřejnosti byla ale rozdílná. Prezident byl kritizován za koncepci propojování a svou strategii vůči Sovětskému svazu. Kontrola zbrojení měla podle ní hodnotu a naléhavost, která je zcela nesrovnatelná s jinými politickými problémy. Teprve 19. června oznámil Nixon připravenost americké strany k jednání, na kterou Sovětský svaz 10. července zareagoval kladně. Zatím však bez žádného konkrétního stanovení data nebo místa jednání. Teprve 20. října velvyslanec Dobrynin navštívil Nixona a sdělil mu, že Moskva je ochotna stanovit datum zahájení rozhovorů o omezení strategických zbraní.

Od 17. listopadu 1969 probíhalo střídavě v Helsinkách a Vídni celkem sedm kol jednání vlastních rozhovorů. V čele amerického týmu stál ředitel agentury pro kontrolu zbrojení a odzbrojení (Arms Control and Disarmament Agency) Gerald C. Smith. Z dalších osobností pak zejména Paul H. Nitze a Raymond L. Garthoff. Sovětský tým vedl náměstek ministra zahraničí Vladimir S. Semenov, ale nejvýraznější postavou prvních jednání byl zástupce náčelníka generálního štábu generálplukovník Nikolaj V. Ogarkov.³³³ Podle názoru Kissingera mělo být první kolo jednání průzkumné. Americká strana totiž neměla vyjasněné všechny body vlastních návrhů. Například vyjednávač Gerald Smith chtěl na jednání navrhnout zákaz antibalistických prostředků a moratorium na testy raket s vícenásobnými samonaváděcími hlavicemi, což by patrně v druhém případě zvýhodnilo americkou stranu. V americké administrativě se také stále debatovalo o podobě protiraketové obrany s ohledem na postoj Kongresu a o podobách konkrétních návrhů sovětské straně, proto trvalo dlouho, než Američané předložili návrhy na podobu omezení ABM.³³⁴

Jednání trvalo až do 22. prosince a dostalo se do slepé uličky kvůli sporu o to, co je vlastně strategická zbraň. Sověti tak definovali každou zbraň, která je schopna zasáhnout území druhé strany, čímž do definice zahrnuli americká letadla v západní Evropě, a naopak vyřadily vlastní bombardéry a rakety zacílené na tato území. Rozlišovali tak bezpečnostní zájmy USA a západní Evropy, čímž by vyvolali napětí v NATO. Nadnesli také otázku nešíření jaderných zbraní, čímž se snažili zpochybnit americkou spolupráci s Velkou Británií, popřípadě celého NATO, v této oblasti. Obzvláště je pak zajímavá

³³² Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 112.

³³³ Ten byl po XXIV. sjezdu KSSS, kdy byl zvolen členem politbyra, vystřídán generálem Konstantinem Trusovem.

³³⁴ Kissinger, H.: c. d, s. 498-505.

problematika antibalistických raket. Snažili se vyhnout závodům v budování protiraketových systémů. Semenov na jednáních dokonce prohlásil, že tento závod ohrožuje vzájemnou bezpečnost a že protiraketové systémy jsou technologií, kterou je nutno omezit, zastavit a dokonce zvrátit.³³⁵ Tvrdil, že protiraketový systém může být destabilizující, protože by mohl ohrozit schopnost odvetného úderu druhé strany.³³⁶

Spojené státy v jednáních trvaly na jedné komplexní smlouvě, která by řešila problematiku strategických raket i protibalistických prostředků, což vyjednal Kissinger na jednání se sovětským vyslancem Dobryninem koncem ledna 1971.³³⁷ Sovětská strana totiž napřed chtěla dosáhnout dohody o omezení systémů ABM a teprve poté začít jednat o redukci strategických zbraní. Sovětský svaz v rozhovorech nejprve zaujal vyčkávací taktiku, protože chtěl využít zejména amerického zájmu na sovětskou pomoc na vyvázání z Vietnamu a sovětsí představitelé také svolání nejvyšší schůzky podmiňovali dohodou o Berlíně.³³⁸ Američtí představitelé naopak využili zejména sovětské obavy z Číny a rozvinuli triangulární diplomacii. Po skončení XXIV sjezdu v květnu 1971 strany nakonec Sověti v čele s Leonidem Brežněvem, který zde upevnil své postavení, zvolili flexibilní přístup. Teprve během května tedy ochotu o provázání těchto dvou problémů připustili členové sovětské delegace, kteří do té doby se svými americkými protějšky jednali o variantě postupných jednání o obou problematikách, neboť ti o jednání Kissingera s Dobryninem nevěděli.³³⁹

Obecně lze konstatovat, že jednání ve Vídni a Helsinkách byla svým významem zcela zastíněna rozhovory mezi nejvyššími představiteli velmocí a jejich hlavními diplomaty. O těchto jednáních americká delegace na konferenci často ani nevěděla. Kissinger se v telefonickém rozhovoru s Dobryninem dokonce rozčílil, že oficiální delegace zasahují do jednání nejvyšších představitelů, což ohrožovalo dosavadní úspěchy a upíralo zásluhy administrativy.³⁴⁰ Kissinger nakonec pohrozil přenesením rozhovorů na oficiální jednací fórum a sovětská strana akceptovala propojení obou problematik a 20. května 1971 byla veřejně oznámena důležitá procesní dohoda a průlom v doposud neúspěšných jednáních. Sovětský svaz v ní přistoupil na ochotu jednat o strategických zbraních současně s protibalistickou obranou s tím, že se do této kategorie nebudou počítat americké bombardéry na předsunutých základnách. Americká strana oproti tomu odstoupila od požadavku rovnosti v počtu těchto zbraní a souhlasila se sovětskou převahou.³⁴¹ Souhlas Sovětského svazu, v květnu 1971

³³⁵ Telegram 1432 od americké vyjednávací delegace, subject: Sixth SALT Meeting: Semenov Statement. 28. listopadu 1969. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc16.pdf>.

³³⁶ Kissinger se domníval, že Sovětský svaz pravděpodobně preferuje omezený systém schopný poskytnout ochranu před útokem z cizích zemí. Viz Memorandum Henryho Kissingera prezidentovi, subject: The Soviet Position on ABM Limitations on SALT. 22. ledna 1970. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm02.pdf>

³³⁷ Memorandum o rozhovoru Henryho Kissingera a Anatolije Dobrynina. 28. ledna 1971. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm05.pdf> a dále Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 748.

³³⁸ Kissinger, H.: c. d., s. 767.

³³⁹ Garthoff, L., R.: *Détente and Confrontation*, s. 166, Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 752-753.

³⁴⁰ Přepis telefonického rozhovoru Kissingera s Dobryninem. 11. května 1971. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm-x.pdf>.

³⁴¹ Garthoff, L., R.: c.d., s. 167, Kissinger, H.: c. d., s. 753-754.

s americkým návrhem na podobu jednání SALT byl podmíněn prodejem zařízení pro sovětskou automobilku Kama, dodávkou zařízení k těžbě ropy a souhlasem s prodejem obilí do Sovětského svazu, realizované spolu s prodejem dalšího amerického zboží po návštěvě amerického ministra obchodu Maurice Stansa v Moskvě v listopadu 1971.³⁴²

Posun v jednáních o omezení prostředků protiraketové obrany byl ovšem umožněn také tím, že obě strany si byly vědomy toho, že efektivní protiraketová obrana byla dosud technicky neproveditelná. Během rozhovorů byl navržen úplný zákaz protibalistické obrany. Tento návrh však nebyl přijat zejména proto, že obě dvě strany dále intenzivně pracovaly na jejím vývoji.³⁴³ V následujícím období se dolad'ovaly definice a technické problémy používaných zařízení pro protiraketovou obranu a možnosti verifikace dohodnutých opatření v rámci americké administrativy a vyjednávací komise.³⁴⁴

Sověti byli v otázce postoje ke konání summitu nejspíše také ovlivněni návštěvou Kissingera v Číně v červenci 1971. Na počátku srpna prezident Nixon poslal Brežněvovi dopis, ve kterém koncipoval americkou politiku vůči Sovětskému svazu. Zdůraznil důležitost SALT pro Spojené státy a oznámil, že normalizace vztahů s Čínou není naměřená proti Sovětskému svazu. V září 1971 byla navíc podepsána Dohoda čtyř velmocí o Berlínu. Poté se americko-sovětské vztahy výrazně zlepšily a prezident Nixon byl obratem pozván na návštěvu Moskvy.³⁴⁵

2.4.1. Summit v Moskvě v květnu 1972

V září 1971 tedy se obě strany dohodly na většině opatření budoucí dohody a na společném návrhu jejího textu.³⁴⁶ Nebyla však dořešena zejména otázka rozsahu protibalistické obrany, počtu protibalistických raket a výkonu radarů zahrnutých do systému. Sporné otázky mezi velmocemi se staly tématem pro Kissingerovu tajnou cestu do Moskvy v dubnu 1972, při jednáních s Brežněvem se podařilo dořešit otázku počtu protibalistických systémů a antiraket. Zájem americké strany v tuto chvíli byl pospíšet si s uzavřením dohody zejména z toho důvodu, že Spojené státy v tu dobu nestavěly žádné nové ponorky, protože čekaly na dokončení nového programu Trident, zatímco Sovětský svaz pokračoval ve stavbě raketonosných ponorek.³⁴⁷ Krátce před odletem Kissingera na jednání se sovětskými představiteli začala ofenzíva komunistických sil ve Vietnamu. Prezident Nixon podal Kissingerovi instrukce, v nichž trval na podmínění dohody s použitím vlivu Sovětského svazu na Severní Vietnam k deeskalaci konfliktu. Kissinger tedy bez obalu sdělil Brežněvovi již na prvním dnu rozhovorů, že „ofenzíva Hanoje

³⁴² Kontrakt měl hodnotu 500 milionů, 125 milionů, respektive 136 milionů USD. Viz Garthoff, L., R.: *Détente and Confrontation*, s. 92. Kissinger H.: c. d., s. 772.

³⁴³ Podvig, P.: *Russian Strategic Nuclear Forces*, s. 8.

³⁴⁴ Burr, William: *The Secret History of The ABM Treaty, 1969-1972*. National Security Archive Electronic Briefing Book No. 60. November 8, 2001. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60>.

³⁴⁵ Kissinger, H.: c. d., s. 769-771.

³⁴⁶ Telegram americké delegace ministerstvu zahraničí, subject: Joint Draft Text. 24. září 1971. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/ABM18b.pdf>.

³⁴⁷ Kissinger H.: *Roky v Bílém domě*, s. 1036-1038.

ohrožuje konání summitu“, a že „je v zájmu Sovětského svazu zabránit Severovietnamcům ve vítězství.“³⁴⁸ Kissinger dále detailně popsal návrh, který chtěl předložit Severnímu Vietnamu. Poté, co Brežněv souhlasil s tím, že tyto návrhy předá Hanoji, Kissinger přistoupil k otázkám odzbrojování a přípravě na vrcholný summit. Během rozhovorů Brežněv přistoupil na americké návrhy, což Kissinger chápal jako sovětský ústupek.³⁴⁹

Na základě těchto rozhovorů pak vykonal cestu do Sovětského svazu i prezident Nixon.³⁵⁰ Ten v rozhovoru s nejvyššími sovětskými představiteli upozornil na vazbu mezi obchodem a úvěry a pokrokem při jednáních SALT. Během moskevského summitu pokračovalo další kolo rozhovorů v Helsinkách, kde bylo nezávisle na dohodách nejvyšších představitelů dosaženo každý den nějakého pokroku. V Moskvě pak byly doladěny poslední sporné otázky ohledně výkonu používaných radarů a vzdálenosti systémů protiraketové obrany od sebe, počtu mezikontinentálních raket a velikosti sil pro ně a především počet balistických raket na ponorkách. Zejména poslední otázka však jednání komplikovala a hrozilo, že summit bude ukončen bez výsledku.

Jednání nakonec skončila úspěchem a Nixon s Brežněvem pak 26. května 1972 v Moskvě podepsali celkem deset smluv, z toho dvě byly naprosto klíčové: Smlouva o protiraketových systémech (Anti-Ballistic Missile Treaty - ABM)³⁵¹ a Dočasná dohoda o omezení strategických útočných zbraní (Interim Agreement on Limitation of Strategic Offensive Arms).³⁵² Časově neomezená smlouva ABM obsahovala kvantitativní i kvalitativní omezení protibalistických prostředků. Umožňovala na každé straně rozmístit dva systémy, jeden pro obranu hlavního města, druhý pro obranu svých strategických zbraní (ICBMs). Mezi nimi měla být vzdálenost nejméně 1300 km, aby nevznikla zóna s příliš koncentrovanou obranou. V těchto obranných systémech mohlo být nejvýše sto protibalistických raket (interceptorů) a omezen byl i počet povolených radarů. Tyto radary protivzdušné obrany byly odlišné od radarů včasného varování. Radary včasného varování nesměly být použitelné pro navádění antiraket a mohly být postaveny pouze podél hranic. Oproti tomu Dočasná dohoda o omezení strategických útočných zbraní, zkracovaná někdy poněkud nesprávně jako SALT I, byla uzavřená na dobu pěti let, nebo pokud by nebyla do té doby uzavřena dohoda nová. Během tohoto období se měly obě strany pokusit uzavřít dohodu novou. Dohoda určuje kvantitativní omezení na počet strategických útočných zbraní, tj. mezikontinentálních raket (ICBMs) raket odpalovaných z ponorek (SLBMs) i počet raketonosných ponorek, přičemž zachovává v mezikontinentálních raketách sovětskou převahu 3:2, tj. 1618:1054 ICBMs, 650:710 SLBMs a 62:44 ponorek. V tomto případě Sověti vyřadili asi 210 starých mezikontinentálních střel. Dále bylo stanoveno, že obě dvě strany nebudou stavět nová raketová síla.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 1050.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 1054.

³⁵⁰ Zpráva Kissingera o jednáních v Moskvě, nedatováno. Dostupné z:

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm36.pdf>.

³⁵¹ Smlouva mezi Spojenými státy Americkými a Svazem sovětských socialistických republik o omezení protibalistických systémů. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/abmt/text/abm2.htm>.

³⁵² Dočasná dohoda mezi Spojenými státy Americkými a Svazem sovětských socialistických republik o omezení strategických útočných zbraní. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/salt1/text/salt1.htm>.

Počet těžkých bombardérů tehdy omezen nebyl, protože Spojené státy se nechtěly omezovat v zavádění nového bombardéru B-2 a Sovětský svaz tehdy žádný bombardér srovnatelné kategorie neměl.³⁵³ Dohoda neřešila ani zbraně s vícenásobnými bojovými hlavicemi (MIRV), protože Spojené státy na návrh nepřistoupily s tvrzením, že Sovětský svaz takové zbraně nevlastní a dohoda by tedy byla nevýhodná pro Američany.³⁵⁴

2.4.2. Následující jednání v sedmdesátých letech

Zklidnění tehdejší mezinárodní situace napomohlo také rozvoji obchodních vztahů mezi supervelmocemi. V říjnu 1972 došlo k podpisu dohody, udělující doložku nejvyšších výhod Sovětskému svazu³⁵⁵ a upravující poskytování úvěrů a dále otevření obchodních zastoupení v obou zemích. Byla také podepsána dohoda o podmínkách uhrazení dluhu za zboží nevojenské povahy, poskytnuté Sovětskému svazu za druhé světové války v rámci zákona o půjčce a pronájmu. Uhrazení tohoto dluhu totiž bylo sovětskou stranou po válce podmíněno udělením doložky nejvyšších výhod. Dále byla uzavřena smlouva, otevírající obou stranám obchodní přístavy.³⁵⁶ Americká strana však poskytovala úvěry pouze na konkrétní projekty, což mělo být jasným signálem, že v případě dalších konfliktů taková podpora skončí.³⁵⁷

Jednání, která následovala po prvním moskevském summitu dosahovala výsledků spíše díky iniciativě nejvyšších představitelů než členů vyjednávacích komisí ve Vídni a Helsinkách. Protože po podepsání moskevské Dočasné dohody zůstaly nevyřešeny některé sporné otázky jako MIRV, zbraně Velké Británie a Francie a počty strategických bombardérů, nedala se nyní další dohoda očekávat již tak rychle. Brzy po summitu navíc na americké politické scéně došlo ke sporu mezi exekutivou a legislativou ohledně vlivu na řízení zahraniční politiky. Šlo zejména o snahu senátora Henryho Jacksona na aplikování procesu řetězení na záležitosti, které doposud administrativa považovala za vnitřní záležitosti Sovětského svazu. Především se jednalo o Sovětský postoj k otázce židovské emigrace.³⁵⁸ Na americké straně se rozpoutal legislativní zápas v problematice židovské emigrace a doložce nejvyšších výhod pro Sovětský svaz. Senátor Jackson předložil 4. října 1972 dodatek k návrhu zákona, který měl upravovat prezidentské pravomoci v obchodních jednáních. Jacksonův dodatek zakazoval poskytnout doložku

³⁵³ Kissinger H. *Roky obnovy*, s. 104.

³⁵⁴ Podvig, P.: *Russian Strategic Nuclear Forces*, s. 9. První zkouška rakety R-36M s MIRV proběhla teprve v roce 1973. Tamtéž, s.13.

³⁵⁵ Doložka nejvyšších výhod (MFN – Most Favored Nation status) není vhodný termín, protože nezaručuje žádné zvláštní výhody, ale pouze umožňuje dané zemi využívat takových celních tarifů, jaké používají všechny země, se kterými mají Spojené státy normální obchodní styky. Kissinger H.: *Bouřlivé roky*, s. 234.

³⁵⁶ Suchý, P.: *Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*, s. 21-22. Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 1164.

³⁵⁷ Kissinger, H.: *Bouřlivé roky*. s. 233.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 235-240. Týž, *Roky v Bílém domě*, s. 1165.

nejvyšších výhod kterékoli komunistické zemi, která omezovala židovskou emigraci.³⁵⁹ V americké vnitropolitické debatě pak senátor Jackson požadoval sovětskou garanci určitého minimálního počtu emigračních víz, aby mohl získat doložku. Další americký požadavek k dohodě, ve které Sověti souhlasili se zaplacením dluhů z druhé světové války však znamenal spor mezi velmocemi.³⁶⁰ Americký Senát navíc při ratifikaci Dočasné dohody přijal další Jacksonův dodatek, podle něhož v budoucnu již neměla být ratifikována dohoda, která by nebyla navržena na základě esenciální rovnosti, tedy na stejném počtu jednotlivých zbraní. To možnost budoucí dohody významně snížilo, protože sovětské rakety měly podstatně vyšší nosnost než americké.

2.4.3. Washingtonský summit

Na washingtonském summitu bylo spektrum probíraných otázek velmi široké. Nejvýznamnější událostí summitu se stal podpis Dohody o opatřeních zmenšujících riziko nukleární války (Prevention of Nuclear War Agreement - PNW).³⁶¹ Cílem této dohody bylo snížení rizika použití jaderných zbraní a vzniku nukleární války. Supervermoci měly upustit od řešení sporů mezi sebou a svými spojenci silovými prostředky. V případě vyhrocení situace, která by mohla eskalovat až k použití jaderných zbraní, měly okamžitě zahájit jednání k odstranění takového rizika. Dohoda byla výsledkem úsilí Sovětského svazu dosáhnout slibu Spojených států, že nepoužijí jaderných zbraní jako první.³⁶²

Taková deklarace pochopitelně nezabrání tyto zbraně použít, ale byla významným signálem pro evropské spojence Spojených států, že americký zásah v případě vypuknutí války v Evropě nemusí být automatický. Rok 1973 bývá označován jako krizový v otázce vztahů Spojených států k jejich evropským spojencům, kteří Američanům vyčítali, že neberou ohled na zájmy Evropy a proces uvolňování s nimi nekonzultují.

2.4.4. Moskevský summit v roce 1974

Na přelomu června a července 1974 se konal v Moskvě další summit vrcholných představitelů. Byla na něm projednávána široká oblast světových problematik. V otázce strategické rovnováhy se stal rozhodujícím aktuální stav protibalistických systémů. Spojené státy dokončovaly systém Safeguard, chránící především síla útočných raket v Severní Dakotě, Sovětský svaz kromě systému A-35 kolem Moskvy zatím další systém nebudoval. Američtí kritici smlouvy ABM poukazovali na to, že povolení dvou systémů je výhoda pro sovětskou stranu, protože kongres stavbu druhého systému nepovolí.³⁶³

³⁵⁹ Dodatek byl schválen v lednu 1975 v obchodním zákoně P.L.-3-618. Kissinger, H.: *Bouřlivé roky*, s. 1141.

³⁶⁰ Kissinger H.: *Roky obnovy*, s.110.

³⁶¹Prevention of Nuclear War Agreement. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/prevent/index.html>.

³⁶² Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 376-386.

³⁶³ Vilímek, Petr: *Smlouvy o omezení strategických jaderných zbraní (SALT I, SALT II)*. In: Kuchyňková, P. – Suchý, P (eds.) *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost?*, s. 9-47.

Obě strany se tedy rozhodly ze současného stavu udělat formální závazek a omezit počet protibalistických systémů pouze na tento jeden pro každou stranu. 3. července 1974 byl na tomto summitu mezi nejvyššími představiteli podepsán Protokol ke Smlouvě o omezení protiraketových systémů.³⁶⁴ Dále zde bylo přijato ještě několik dalších dohod, především Smlouva o omezení podzemního testování jaderných zbraní (The Treaty on the Limitation of Underground Nuclear Weapons, zkráceně Threshold Test Ban Treaty - TTBT).³⁶⁵ Tato smlouva měla mít účinnost od 31. března 1976 a obě země se zavázaly neuskutečňovat podzemní jaderné výbuchy, převyšující sílu 150 kilotun TNT.³⁶⁶ V preambuli k této smlouvě obě země vyhlásily záměr co nejdříve dosáhnout zastavení závodů v jaderném zbrojení a přijmout účinná opatření k redukci strategických zbraní a všeobecnému odzbrojení pod přísnou mezinárodní kontrolou. Dále se zavázaly pokračovat v dalších jednáních v této oblasti s cílem dosažení zákazu všech pokusných výbuchů jaderných zbraní.

Na summitu byly podepsány ještě další dohody o ekonomické, průmyslové a technické spolupráci. Nixon podal návrh uspořádat další schůzku do konce roku, na které by došlo k dalšímu vyjednávání o strategických zbraních. Americká administrativa však byla brzy plně zaměstnána aférou Watergate a do Nixonovy rezignace se v této otázce nic důležitého nestalo.

2.4.5. Summit ve Vladivostoku v roce 1974

Nový americký prezident Gerald Ford chtěl plně navázat na politiku uvolňování napětí mezi supervelmocemi, což bylo patrné i na tom, že ve složení administrativy nedošlo k podstatným změnám. Nová administrativa také pokračovala v jednáních SALT. V tu dobu byl již schválený vojenský rozpočet, který počítal se 2000 strategickými raketami. Kissinger byl prezidentem pověřen, aby na schůzce se sovětským vedením koncem října 1974 dojednal pro obě strany stejný strop počtu strategických raket, který by je nutil omezit zbrojení, a pokud možno se vyhnout Nixonově variantě kompenzování asymetrií z červnového summitu, neboť nový prezident se chtěl vyhnout vnitropolitickým sporům o rovnosti.³⁶⁷ Na schůzce Sověti opět trvali na započítání britských a francouzských zbraní do limitů. Obě strany se nicméně dohodly na kompromisu, ve kterém by sovětská strana nemusela vyřadit žádné nové střely a který měl být projednán na nejvyšší úrovni s americkým prezidentem ve Vladivostoku, kam přiletěl 23. listopadu.

³⁶⁴ Protocol to the Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/abmt/text/abmprot1.htm>.

³⁶⁵ Smlouva zakazuje podzemní výbuchy náloží silnějších než 150 kT TNT. The Treaty on the Limitation of Underground Nuclear Weapons Tests (Threshold Test Ban Treaty). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/ttbt/index.html>.

³⁶⁶ Tato hodnota byla považována tehdejšími seismickými kontrolními prostředky za spolehlivou k prokazatelné detekci jaderného výbuchu a jeho odlišení od přírodních tektonických jevů. Šustov, V. V: *Boj SSSR za zákaz zkoušek jaderných zbraní*, 127-134.

³⁶⁷ Mělo to být 2500 raket s limitem přibližně 1320 s vícenásobnými hlavicemi. Sověti by museli asi 150 raket vyřadit. Kissinger H.: *Roky obnovy*, s. 208.

Jednání ve Vladivostoku byla poměrně rychlá a týkala se zejména strategických zbraní, ostatní problémy byly probírány pouze okrajově. Problém emigrace a doložky nejvyšších výhod byly zmíněny jen v rámci konstatování existujících neshod a již následujícího dne se obě strany dohodly na rovném principu 2400 raket, což byl sovětský návrh, který umožňoval ponechat jejich síly bez redukce nových zbraní. Tento počet zahrnoval i strategické bombardéry. Z těchto raket 1320 mohlo mít vícenásobné hlavice, což také splnilo vnitroamerické požadavky. Z tohoto výsledku byly obě strany spokojeny, protože oba vrcholní představitelé věřili, že dosáhli vytvoření nového základu pro americko-sovětské vztahy.³⁶⁸ Vladivostocká smlouva se ovšem stala záhy po svém podpisu problémovou. Obě dvě strany ji totiž neinterpretovaly stejně. Americká strana trvala na tom, že sovětský bombardér Tu-22M Backfire je strategickou zbraní a musí tedy být zahrnutý do limitů, zatímco sovětská strana považovala za strategickou zbraň nové americké střely s plochou drahou letu vypouštěné z bombardérů (Air Launched Cruise Missiles - ALCMs).

2.5. Krach détente

Dohoda z Vladivostoku se však setkala na americké politické scéně s malým pochopením. Liberálové poukazovali na to, že povolený limit raket se zvednul, konzervativci zase prohlašovali, že dohoda ohrozila americké strategické síly, protože povolila Sovětům vysoký počet hlavic. Opozice v čele se senátorem Jacksonem tlačila na snížení dojednaného stropu a začala oddalovat realizaci dohody požadavkem, aby sovětský bombardér Tupolev Tu-22M Backfire byl započítán do limitů, přestože bez tankování paliva za letu nemohl dosáhnout území Spojených států. Odpůrci détente navíc prosadili dodatek k prezidentskému právu poskytovat prostřednictvím Export-Import Bank úvěry, které byly nyní limitovány velmi nízkou částkou. Protože Sovětský svaz byl v rámci obchodních styků nyní v horší pozici než před jednáním o doložce nejvyšších výhod, zveřejnili 18. prosince 1974 prohlášení, ve kterém zdůraznili, že nové požadavky jsou v rozporu s dohodou z roku 1972, která podmínila udělení doložky urovnáním sovětského dluhu z druhé světové války. V lednu následujícího roku Sověti od obchodní dohody odstoupili. Přesto se prezident Ford ještě v dubnu neúspěšně pokusil přimět Kongres ke zrušení restrikcí na obchod se Sovětským svazem. Kvůli americkým vnitropolitickým bojům se tak nezrealizoval plánovaný podpis vladivostocké dohody.³⁶⁹

Ve Spojených státech se samotné uvolňování stalo předmětem kritiky. Albert Wohlstetter zveřejnil článek, podle kterého Spojené státy umožnily Sovětskému svazu získat převahu ve strategických zbraních, protože CIA podhodnocovala sovětské počty těchto zbraní.³⁷⁰ CIA se pak stala terčem útoku

³⁶⁸ Tamtéž, s. 243.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 243-248, Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 607.

³⁷⁰ Wohlstetter, Albert: *Is there a Strategic Arms Race?* Survival 15/1974, s. 3-20 a 16/1974, s. 277-292. Důležitá reakce od CIA: Wohlstetter, soviet strategic forces, and national intelligence estimates. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp83m00171r001600010001-9>.

konzervativních sil. V roce 1975 se udál tzv. halloweenský masakr, kdy prezident Ford vyměnil řadu ministrů a vrcholných úředníků. Novým šéfem CIA se stal George Bush a novým ministrem obrany Donald Rumsfeld. Ten spolu s novým šéfem prezidentské kanceláře Dickem Cheneyem zahájil útok na Kissingera, který sice uhájil pozici ministra zahraničí, ztratil ale funkci poradce pro otázky národní bezpečnosti.

Kissinger vykonal v lednu 1976 návštěvu Moskvy, kde vyjednával přípravy na nový summit, který se měl odehrát začátkem léta. Obě dvě strany s rozhovory spěchaly, protože kvůli prezidentské volební kampani by pak po dlouhou dobu nebyl uskutečnitelný. Podařilo se ještě uzavřít Dohodu o nevojenských jaderných explozích (Peaceful Nuclear Explosions Treaty - PNE),³⁷¹ proti dalším rozhovorům však vystoupil ministr obrany Rumsfeld i Sbor náčelníků štábů. Za této situace byla ratifikace případné další dohody SALT senátem stěží průchodná.³⁷²

Nový šéf CIA Bush zřídil tři pracovní skupiny, které měly provést novou analýzu možností Sovětského svazu v otázce protivzdušné obrany a dále studovat technické parametry sovětských střel a jeho strategii. Výsledek práce Týmu B odhadl sovětské náklady na strategické zbrojení jako výrazně vyšší, než ukazovaly dřívější analýzy CIA. Podle závěrů Týmu B by Sovětský svaz v nákladech na zbrojení brzy předběhl Spojené státy. Tyto teze „oknu zranitelnosti“ se později staly tématem pro předvolební kampaň Fordova vyzyvatele Ronalda Reagana.³⁷³ V rámci kampaně Ford nejprve obhajoval politiku détente a její prospěšnost pro zájmy Spojených států, posléze se však svému soupeři přizpůsobil a začal hovořit o „míru skrze sílu“. Samotné slovo détente již zcela zmizelo z amerického slovníku. Americký senát v květnu sice ještě ve své rezoluci podpořil myšlenku uvolňování napětí a rozhovory o strategických zbraních, toto však podmínil dosažením vojenské síly.³⁷⁴

V roce 1976 byl v amerických volbách Gerald Ford poražen kandidátem demokratické strany Jimmy Carterem. Období tohoto prezidenta je známé bojem za lidská práva. Carter nicméně před nástupem do své funkce postrádal státnickou zkušenost, spoléhal tedy na své spolupracovníky, kteří ne vždy sdíleli jeho humanismus a také prosazovali zcela rozdílné přístupy zejména k Sovětskému svazu. Zatímco státní tajemník Cyrus Vance chtěl postavit jednání SALT II na základě politiky détente, poradce pro národní bezpečnost Zbigniew Brzezinski prosazoval konfrontaci a výsledkem byla pak nejednoznačná politika.³⁷⁵ Prezident se také dostal do tlaku vlivných konzervativců, kteří se jej snažili odvrátit od politiky uvolňování napětí, což se jim na přelomu let 1977 a 1978 podařilo. Prezident direktivou PD-18 definoval novou národní strategii a zvýšil vojenské výdaje.³⁷⁶ Posílení amerického vojenského rozpočtu

³⁷¹ Smlouva měla předcházet případům kdy by měly mírové jaderné testy zneužity k vojenským účelům. Peaceful Nuclear Explosions. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/pnet/intro.htm>.

³⁷² Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 606-607.

³⁷³ Tamtéž, s. 607-608, Krejčí, O.: *Zahraniční politika USA*, s. 201-202.

³⁷⁴ Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 604.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 563, 623.

³⁷⁶ PD-18 dostupná z: <https://fas.org/irp/offdocs/pd/pd18.pdf>.

se tedy událo ještě před sovětskou intervencí v Afghánistánu, která bývá považována za jeden z hlavních milníků studené války.³⁷⁷

³⁷⁷ Krejčí, c. d., s. 227.

3. Vrchol konfrontace

3.1. Modernizace jaderného arzenálu v 70. letech

V lednu 1974 americký ministr obrany James Schlesinger zveřejnil snahu amerických sil omezit všeobecnou jadernou válku.³⁷⁸ Cílem amerických strategických sil měla být sovětská vojenská zařízení a prostředky umožňující odvetný úder. Neustále se tedy prohlubovala americká orientace na kontrasilovou strategii.

Ještě v následujícím roce po podepsání dohody SALT zahájily Spojené státy modernizační program nových strategických programů. Jednalo se o bombardér Rockwell, B-1 raketu MX Peacekeeper, střely s plochou dráhou letu a ponorky a rakety Trident, aby dohnaly domnělou strategickou ztrátu. Všechny tyto zbraně měly být připraveny pro výrobu po vypršení Dočasné dohody v roce 1977.³⁷⁹ Tyto modernizace byly spojeny s postupným vyřazováním starších zbraní. V prvním období vlády Carterovy administrativy ukončen důležitý vývoj strategického bombardéru Rockwell B-1, zatímco klesal počet střel Titan a bylo deaktivováno 10 jaderných ponorek Polaris. Střely Minuteman III dostaly v roce 1979 nové bojové hlavice a byl dokončen vývoj nových střel MX Peacekeeper, o jejichž produkci rozhodla až Reaganova administrativa. Byla také vyvíjena nová námořní balistická střela Trident II a nové raketonosné ponorky třídy Trident. První z nich, Ohio, byla spuštěna na vodu v roce 1982. Toho roku také Američané završili vývoj strategického bombardéru B-1 a úsilí přenesli na vývoj střel do bombardérů. Tyto nové přesné zbraně měly již možnost ničit sovětská síla s balistickými raketami. V 70. letech ve Spojených státech začal vývoj nového druhu zbraně, manévrující střely s plochou dráhou letu. Střela je vybavena komplexním naváděcím zařízením, které porovnává přelétávané území s mapami, uloženými v počítači. Může být vypuštěna ze země, letadel nebo lodí. Pozemní varianta této zbraně GLCM Gryphon (Ground Launched Cruise Missile – GLCM) byla určena především pro evropské bojiště. Její dlouhý dolet, mimořádná přesnost, schopnost nést jadernou hlavici a obtížná zachytitelnost prostředky protivzdušné obrany z ní jednoznačně vytvořil strategickou zbraň. Spolu s ní byla ve Spojených státech vyvíjena nová raketa středního doletu Pershing II s trojnásobnou bojovou hlavicí, určená jako zbraň prvního úderu pro evropské bojiště.

Eskalace a řešení případného vojenského konfliktu dostalo v Carterově doktríně nové chápání. Strategie pružné reakce ve smyslu zasazení jaderných zbraní až ve chvíli, kdy se konvenčním silám nepodaří protivníka zastavit byla opuštěna. Nová doktrína stanovila, že jaderné zbraně budou nasazené ve chvíli, kdy to aliance bude považovat za účelné. Doktrína také předpokládala vznik „*bezpečné strategické zálohy*“, tzn. části americké jaderné triády, která by v případě nenadálého jaderného úderu protivníka zůstala nedotčena. Nová směrnice PD/NSC-59 byla představena ministrem obrany Haroldem

³⁷⁸ The New York Times, 15. January 1974.

³⁷⁹ Kissinger, H.: *Roky v Bílém domě*, s. 1142, Týž, *Bouřlivé roky*, s. 245.

Brownem během jeho projevu k posluchačům Námořní akademie v Newportu.³⁸⁰ V nové americké direktivě dostaly prioritu vojenské a komunikační cíle pro jaderné útoky nad hospodářskými. Zvláštní pozornost dostaly také protiatomové kryty politických představitelů Sovětského svazu.³⁸¹ Americký prezident Carter na v rámci aliance prosadil na zasedání NATO v květnu 1977 plán na rozvoj vojenského potenciálu aliance, známý jako Dlouhodobý obranný program (Long-Term Defense Program – LTDP). Ten byl zaměřený nejen na konvenční vojenské síly, ale i na modernizaci jaderných sil v Evropě. Klíčovou se stala otázka zbraní dlouhého dosahu (LRTNF), tedy na rozmístění zbraní, schopných dosáhnout měst v evropské části Sovětského svazu.

Již během jednání SALT sovětský svaz započal modernizační program svých jaderných raket, zejména s důrazem na dokončení vývoje střel s hlavicemi MIRV a dále na rozvoj prostředků včasného varování před strategickým úderem nepřítele, zkrácení reakční doby a větší odolnost sil se svými strategickými raketami.³⁸² Americké ministerstvo obrany mělo obavy z těžkých sovětských raket SS-18, které představovaly velké nebezpečí.³⁸³ Během 70. let Spojené státy měly ztratit schopnost zničit sovětské mezikontinentální rakety a naopak se očekávalo, že americké rakety budou čím dál více zranitelnější kvůli vzrůstu počtu sovětských raket s více hlavicemi a zvyšování jejich přesnosti. Počet sovětských vícenásobných hlavic měl být o to větší, oč měly sovětské střely vyšší nosnost.³⁸⁴

V lednu roku 1976 Sovětský svaz ukončil letové zkoušky nové rakety RSD-10 Pioněr (SS-20 Saber), která byla ještě v březnu přijata do výzbroje a na konci srpna jí byl vyzbrojen první pluk. Touto zbraní chtěli Sověti nahradit staré rakety SS-4 a SS-5 což již považovali za nezbytné. Rozmísťovali je pro použití na dvou válčích. Jedna část raket byla použita pro evropské válčiště, další část pro asijské. Třetí oblast rozmístění byla východně od Uralu, tyto rakety měly být připraveny pro podporu prvních dvou skupin. Sovětský svaz údajně starší zbraně nahrazoval v poměru jedné nové rakety za dvě starší, počet raket tedy měl klesat. Nová raketa ovšem byla kvalitativně na úplně jiné úrovni. Nesla trojnásobnou bojovou hlavici - počet hlavic ve střelách tedy rostl, přesnost nové rakety byla mnohem vyšší, její odpalovací zařízení bylo mobilní, a navíc raketa se svým doletem přesahujícím 5000 km byla považována již za substrategickou zbraň a uváděla v pochybnost smysl smlouvy SALT.³⁸⁵

Sovětské nadzvukové bombardéry a nové střely středního doletu mohly zasáhnout západoevropské cíle již z území Sovětského svazu. NATO však nemělo v Evropě odpovídající síly. Jediné jejich zbraně schopné zasáhnout území byly britské a americké bombardéry rozmístěné v Británii, které však byly zranitelné sovětským úderem. V evropských mořích byla sice řada strategických ponorek Spojených států, Británie a Francie, jejich rakety se ovšem svou přesností nehodily k použití proti vojenským

³⁸⁰ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 179

³⁸¹ Fischer, B. Benjamin: *The Soviet-American War Scare of the 1980s*. International Journal of Intelligence and Counter Intelligence Vol. 19/3, s. 480-518. Presidential directive PD/NSC-59. Dostupné z: <https://fas.org/irp/offdocs/pd/pd59.pdf>.

³⁸² Podvig, P.: *Russian Strategic Nuclear Forces*, s. 10-11.

³⁸³ Kissinger H.: *Roky obnovy*, s. 206, Týž: *Bouřlivé roky*, s. 913.

³⁸⁴ Týž: *Bouřlivé roky*, s. 257, 924.

³⁸⁵ Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 964 a dále.

cílům.³⁸⁶ Strategie pružné reakce NATO spočívala v tom, že měla takovou škálu konvenčních i jaderných zbraní, aby se Sovětský svaz nikdy nemohl spolehnout, že získá převahu v jedné oblasti výzbroje, aniž by vyvolal reakci na vyšší úrovni, což by vedlo k totální jaderné válce. Tato strategie by však nebyla účinná, kdyby na evropském území neměla aliance žádné jaderné zbraně jako mezičlánek mezi konvenčním a jaderným strategickým arzenálem. Přitom státy NATO věděly, že konvenční síly Varšavské smlouvy by se daly zadržet jen velmi krátkou dobu, pokud by zaútočily plnou silou, jakou měly ve střední Evropě. Ve chvíli, kdy Sovětský svaz získal paritu ve strategických jaderných zbraních, byla tím zpochybněna koncepce této strategie. Věrohodnosti strategie NATO se mělo tedy dosáhnout modernizací jaderných zbraní středního doletu.³⁸⁷ Jako nejvýhodnější řešení se ukázalo rozmístění raket Pershing II.

V tu dobu uvažovala o modernizaci strategických zbraní také Velká Británie. 6. prosince 1979 zainteresovaní ministři rozhodli o nahrazení systému Polaris novým americkým systémem Trident, na jehož kompletaci by se Británie podílela. Přestože Británie nebyla závislá na dohodě SALT II, Carter s realizací projektu váhal, protože do smlouvy investoval velký politický kapitál a její šance na ratifikování Senátem byly už tak nejisté. Obával se, že by Sověti na americko-britský projekt reagovali protiakcí, která by mohla ratifikaci zmařit. Americká strana si také nepřála zveřejnit rozhodnutí o Tridentech před prosincovým setkáním NATO. Po sovětské invazi do Afghánistánu se vyhlídky na ratifikaci zhoršily, ale americká vláda se zdráhala oznámit rozhodnutí o Tridentu, protože by se to mohlo pokládat za přehnanou reakci. Teprve až po nástupu nového amerického prezidenta Reagana byl pak Británii nabídnut za velmi výhodných podmínek nový systém Trident II.³⁸⁸

Ve Francii sílil tlak pozemního vojska a stoupenců užší spolupráce s NATO, tzv. atlantistů na zavedení taktických jaderných zbraní. Příznivé podmínky se pro ně vytvořily v roce 1974, kdy do funkce prezidenta nastoupil Valéry Giscard d'Estaing, který se zaměřil na obnovení vazeb mezi Francií a jejími atlantickými spojenci. Po druhou polovinu 70. let se pak výstavba taktického jaderného arzenálu stala prioritou francouzské vojenské politiky. Tato orientace byla zdůvodňována stejnými argumenty, jakými byla zaváděna doktrína pružné reakce aliancí, tzn. že v případě nepříznivého vývoje konvenční války by Francie musela použít své strategické jaderné zbraně, čili zvolit nejkrajnější řešení. Dosavadní gaullistická doktrína byla odmítnuta s odůvodněním, že v případě krajní jaderné konfrontace by Francie riskovala své zničení, zatímco Sovětský svaz by riskoval zničení pouze částečné, které by mu umožnilo přežít. Mluvčím atlantistů se také stal nový premiér Jacques Chirac, který před vojenskými představiteli v roce 1975 zdůraznil, že Francie se nesmí omezit jen na obranu svého území, ale musí „*také pohlížet*

³⁸⁶ Tehdejší námořní balistické rakety Polaris, Poseidon i francouzské M-20 byly řízeny inerciálními navigačními systémy, které sice určovaly poměrně přesně polohu rakety od místa odpálení, pohybující se ponorka však určovala svou polohu s nepřesností až desítek námořních mil.

³⁸⁷ Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*, s. 169.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 172–175.

za svoje hranice“ a opírat se především o taktické jaderné zbraně, protože ty jsou nejen „zbraněmi francouzskými, ale také evropskými, neboť přispívají k ochraně celé Západní Evropy.“³⁸⁹

Francie své jaderné síly neustále rozvíjela. V rámci zlepšování americko-francouzských vztahů prosadil Kissinger obejití amerického McMahonova zákona. Kissinger francouzskou snahu o vlastnictví svých jaderných zbraní totiž chápal a snažil se ji využít ve prospěch aliance. Spojené státy tak průběžně poskytovaly Francii informace v oblasti jaderného výzkumu. V roce 1985 pak byl McMahonův zákon doplněn o dodatek, který umožňoval předávat Francii informace důležité pro bezpečný provoz jaderných zbraní.³⁹⁰ Během 70. Francie významně posílila své jaderné síly, když postupně spustila na vodu šest strategických raketonosných ponorek třídy Le Redoutable. Francie také vyvíjela neutronovou pumu a 26. června 1980 oznámil prezident Valéry Giscard d'Estaing provedení zkoušek této zbraně na tichomořském zkušebním polygonu.³⁹¹

3.2. Euroraketová krize

Od podzimu 1977 probíhalo nové kolo rozhovorů SALT, které se týkalo opět strategických zbraní. Spolkový kancléř Helmut Schmidt přednesl 28. října 1977 na konferenci v londýnském Institutu mezinárodních a strategických studií řeč, ve které obvinil velmoci, že jednájí na úkor svých spojenců a zdůraznil, že odzbrojovací rozhovory mají jiné dopady na Spojené státy a Západní Evropu. Ačkoliv mezi velmocemi vytvářely dohody stav jaderné rovnováhy, v Evropě tuto rovnováhu narušovaly. Kancléř podtrhl, že mezi supervelmocemi došlo ke strategické paritě, avšak v Evropě je velká nerovnováha mezi Východem a Západem v oblasti taktických jaderných a konvenčních zbraní: „SALT kodifikuje strategickou jadernou rovnováhu mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Vyjádříme-li to jinak, SALT neutralizuje jejich strategický jaderný potenciál. V Evropě tato skutečnost zvětšuje význam nerovnosti mezi Východem a Západem v taktických a konvenčních zbraních.“³⁹² Vzhledem k tehdejší strategické paritě supervelmocí by bylo nebezpečné, kdyby byl narušena rovnováha konvenčních a nukleárních sil v Evropě. Systém jednotného odstrašování, který vznikl od 50. let byl procesem odzbrojování narušen a Spojené státy svým postupem ohrožovaly zájmy spojenců. Kancléř doufal, že rovnováha bude zajištěna kontrolou zbrojení v rámci vídeňských jednání. Představil několik principů k jednání o kontrole zbrojení. K paritě podle něj mělo dojít u všech kategorií zbraní, ani jedna strana neměla svou bezpečnost snížit jednostranně. Rovnováha měla být zajištěna vytvořením ověřitelné rovnováhy na nižší úrovni, nikoliv novým zbrojením. Mělo být zajištěno odstranění hrozby překvapivého útoku a přijata opatření k budování vzájemné důvěry. Svou řeč ukončil doporučením zahájit porady o společné strategii v zájmu obnovení rovnováhy.

³⁸⁹ Eichler, J.: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*, s. 51.

³⁹⁰ Luňák, P.: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, s.238 a 318.

³⁹¹ Pittschmann, V.: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*, s. 174.

³⁹² Schmidt, Helmut: *The 1977 Alastair Buchan Memorial Lecture*. Survival, Jan/Feb. 1978, s. 2-10.

V Evropě však zvítězila varianta nového zbrojení, tak jak byla dohodnuta již na květnovém zasedání aliance. Z možných variant zvítězilo rozmístění nových raket Pershing II a střel s plochou drahou letu (GLCM), jejichž zavedení se očekávalo po roce 1981.³⁹³ Mezi dva argumenty přijetí modernizačního programu patřila zaprvé snaha odpovědět na sovětský modernizační program a zadruhé schopnost zaplnit mezeru v oblasti mezi zbraněmi středního doletu a strategickými zbraněmi. Podle tohoto argumentu mohou zbraně středního doletu aliance zasáhnout pouze území evropských členů Varšavské smlouvy, zatímco Sověti mohou svými zbraněmi zasáhnout západní země ze svého území. Američané předkládali zejména první argument a jejich západní spojenci ten druhý.³⁹⁴

Na konci roku 1977 západní zpravodajské složky zjistily rozmístování sovětských raket SS-20.³⁹⁵ Možnou rychlou odpovědí bylo rozmístění zbraně se zvýšenou radiací, hovorově zvanou jako tzv. neutronová bomba. Tato zbraň se však stala terčem sovětské propagandy i kritiky západního tisku, a Spojené státy ani Spolková republika nechtěly přijmout zodpovědnost za výrobu této zbraně. Spojené státy totiž opakovaně vyjádřily ochotu zahájit její výrobu na žádost svých spojenců. Nakonec Carter na naléhání svého poradce Zbigniewa Brzezinského v lednu 1978 oznámil, že Spojené státy jsou do dvou let ochotny začít s její výrobou a rozmístováním. Současně bylo také naznačeno sovětské straně, že Spojené státy zastaví její produkci, pokud Sovětský svaz ustoupí od rozmístování střel SS-20.³⁹⁶

Kancléř Schmidt podmínil rozmístění neutronových zbraní na území Spolkové republiky tím, že nebude jediným územím, kde bude tato zbraň umístěna. Naléhal, aby byla neutronová zbraň přijata všemi zeměmi aliance. Po souhlasu Británie pak souhlas vyjádřily také země Beneluxu. Kancléř Schmidt se dostal do tlaku na vnitropolitické německé scéně. Opoziční křesťanští demokraté jej obviňovali z nedostatečné podpory Spojených států, zatímco část sociálních demokratů byla proti jakémukoliv zbrojení. V dubnu 1978 byl s malou většinou získán souhlas Bundestagu s rozmístěním neutronových zbraní, podmíněný ovšem odzbrojovacím jednáním. Avšak ve spojených státech zvítězila Carterova obava, že jeho administrativa bude v historii spojována s výrobou této zbraně. I přes Brzezinského argument, že zrušení její výroby oslabí důvěru ve Spojené státy, Carter oznámil že Spojené státy nebudou vyrábět a rozmísťovat neutronovou zbraň. Protože se tak stalo ve chvíli, kdy většina evropských vlád překonala domácí opozici za vysokou cenu, byli evropští spojenci rozčarováni. Schmidt označil Cartera za „neuvěřitelného diletanta“.³⁹⁷

V lednu 1979 Zbigniew Brzezinski svolal vrcholnou schůzku v Guadeloupe na Antilách, kde se sešli americký prezident Carter, německý spolkový kancléř Schmidt, britský premiér Callaghan a francouzský prezident Giscard d'Estaing. Carter zde evropským spojencům představil návrh na

³⁹³ Jinými uvažovanými variantami bylo převedení ponorek s balistickými raketami do role jaderných sil v Evropě, nebo navýšení počtů letadel se schopností nést jaderné zbraně (dual-capable). Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s.35. Luňák, P.: *Západ*, s. 288.

³⁹⁴ Legge, J., M.: c. d., s.36.

³⁹⁵ Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 964

³⁹⁶ Luňák P.: *Západ*, s.289.

³⁹⁷ Der Spiegel, 10.4.1978. Luňák P.: *Západ*, s. 290.

rozmístění těchto raket. Po zkušenostech s neutronovou zbraní se kancléř Schmidt nechtěl k ničemu zavazovat. Premiéři Callaghan a Giscard navrhovali pokračovat v odzbrojovacích jednáních a s rozmisťováním raket začít pouze pokud budou jednání neúspěšná. Výsledkem těchto rozhovorů bylo tzv. „*dvoji rozhodnutí*“ (Double Decision Track), to znamená pokračovat v jednání se Sovětským svazem a zároveň připravovat rozmístění na území evropských zemí NATO jaderné zbraně středního dosahu. V brzké době se s jistotou očekávalo podepsání a ratifikace dohody SALT II a měla být zahájena jednání SALT III, v jehož rámci mělo dojít k dohodě i v oblasti zbraní středního doletu. K rozmístění nových jaderných zbraní tedy nemuselo vůbec dojít.³⁹⁸ Na jaře byly uvažované zbraně stanoveny na počtech 108 raket Pershing II a 464 střel GLCM, rozmístěných zejména ve Spolkové republice.³⁹⁹ Schmidt přijal závěr jednání s podmínkou, že Spolková republika nebude jediným státem, které má tyto zbraně na svém území.⁴⁰⁰ Během roku tedy docházelo k vzájemným jednáním mezi představiteli NATO o realizaci rozmisťování zbraní středního doletu v Evropě. Střely Pershing II z území Spolkové republiky mohly zasáhnout cíle v západní části Sovětského svazu už za 4-6 minut, sovětské vedení by tedy v případě náhlého amerického útoku nestačilo reagovat.

Tohoto času využili Sověti k podněcování veřejného mínění v západních zemích proti neutronové bombě, o jejímž rozmístění uvažoval prezident Carter. Kancléř Schmidt se při své cestě z Tokia v červnu 1979 nečekaně zastavil v Moskvě a na schůzce s šéfem sovětské vlády Kosyginem navrhnul, aby počet nových rozmístěných střel SS-20 nepřesáhnul počet starších nahrazovaných střel SS-4 a SS-5. Tento návrh však na zasedání sovětského politbyra ministr obrany Dmitrij F. Ustinov odmítl. Brežněv ve svém projevu ve Východním Berlíně 6. října 1979 nabídl výrazné snížení konvenčních i jaderných sil, pokud Severoatlantická aliance ustoupí od svého rozhodnutí rozmístit střely Pershing II.⁴⁰¹ Spojené státy považovaly nabídku za propagandistický tah, ale Schmidt o ní byl ochoten jednat. Gromyko při své návštěvě Bonnu 23. listopadu na tiskové konferenci varoval, že jednání o kontrole zbrojení by se nemohlo konat, pokud Západ bude pokračovat v nových závodech ve zbrojení.⁴⁰²

Sověti nicméně nebyli ochotni snížit počet svých střel SS-20, na zasedání Severoatlantické rady 12. prosince 1979 tedy bylo přijato guadelupské „*dvoji rozhodnutí*“. S rozmístěním střel Pershing II souhlasilo kromě Spolkové republiky také Dánsko, Norsko, Belgie a Nizozemsko.⁴⁰³

Přítomnost amerických zbraní v Evropě měla zajistit, že případný sovětský útok na západní Evropu vyvolá reakci Spojených států.⁴⁰⁴ Na druhou stranu to však také znamenalo, že v případném vojenském konfliktu USA – SSSR by mohla být Západní Evropa vtažena do jaderné války. Z čistě vojenského hlediska měly americké jaderné zbraně v Evropě vyvážit zřejmou převahu Varšavské smlouvy

³⁹⁸ Fidler, J. - Mareš, P.: *Dějiny NATO*, s. 174.

³⁹⁹ Suchý Petr: *Smlouva o likvidaci střel středního a kratšího doletu (INF)*. In: Kuchyňková, P. - Suchý, P.(eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost? Brno 2005*, s. 89-90.

⁴⁰⁰ Luňák, P.: *Západ*, s.291.

⁴⁰¹ Durman, Karel: *Útěk od praporů. Kremel a krize impéria 1964-1991*. Praha 1998, s. 201.

⁴⁰² Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*, s. 170-171.

⁴⁰³ Luňák, P.: *Západ*, s.292.

⁴⁰⁴ Suchý P.: *Smlouva o likvidaci střel středního a kratšího doletu (INF)*, s. 86.

v konvenčních zbraních. V případě války také mohly Spojené státy použitím různých kategorií jaderných zbraní válku postupně eskalovat, aniž by musely ihned použít nejmohutnější strategické zbraně. Existovala tedy naděje, že případná jaderná válka by mohla být ukončena s omezeným dopadem. Sovětské zbraně středního doletu měly podobné určení, podle sovětské doktríny také měly být konvenčními prostředky zničeny prostředky středního dosahu protivníka.⁴⁰⁵

Rozmístění zbraní středního doletu znamenalo pro Evropu smrtelné nebezpečí, a navíc podpořilo názor, že jadernou válku je možné vést v omezené podobě jen nad určitým územím. Od přijetí dvojího rozhodnutí k plánovanému rozmístění raket Pershing II v Evropě v listopadu 1983 měla uplynout značná doba. Zejména ve Spolkové republice se věřilo, že se za ten čas podaří se Sověty sjednat nějakou dohodu. Spolkový kancléř Schmidt se postupně dostával do tlaku na německé politické scéně a naléhal na Spojené státy, aby stanovili termín sovětsko-amerických odzbrojovacích jednání. Rozmístění raket Pershing II mělo být jinak ohroženo. Spor o zbrojení, se kterým velká většina SPD nesouhlasila, a zostřující se hospodářská krize rozdělila německou vládní koalici, což nakonec vedlo na podzim roku 1982 k pádu vlády.⁴⁰⁶ Západoevropské země také zaplavila vlna protestních hnutí proti jaderným zbraním. Protijaderné hnutí existovalo sice již v 50. letech, na počátku 80. let však výrazně zesílilo. 22. října 1981 se konala největší protiválečná demonstrace, kdy živý řetěz spojil Stuttgart a více než 100 km vzdálenou základnu Neu Ulm.⁴⁰⁷

3.3. SALT II

V říjnu 1977 končila platnost limitů dohody SALT I, obě strany se však dohodly, že limity budou platit i dále až do podepsání dohody SALT II. Nová série těchto jednání se otevřela od podzimu 1977. Američany v nich zajímaly zejména počty mezikontinentálních raket. To, že se rozhovory netýkaly strel středního doletu, namířených na západoevropský prostor, nebylo přijatelné pro západoevropské země. Američané navíc vyjádřili ochotu zmrazit rozmístování strel s plochou drahou letu, které měly být protiváhou sovětských strel středního doletu. Během jednání se sovětská strana snažila zahrnout všechny strategické jaderné zbraně, tedy i zbraně evropských spojenců Spojených států. Americká strana se naproti tomu snažila omezit kapacitu těžkých sovětských strel. To se pro ni stalo tíživou zejména z důvodu úspěšného ukončení vývoje sovětských strel s hlavicemi MIRV. Díky větší nosné kapacitě sovětských raket mohly nést více nezávislých hlavic, jejich nebezpečnost se tedy ještě dramaticky zvýšila.

⁴⁰⁵ Tamtéž.

⁴⁰⁶ Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa. Praha 1996*, s. 24.

⁴⁰⁷ Luňák P.: *Západ*, s.302.

K podpisu smlouvy nakonec došlo až 24. června 1979 na summitu ve Vídni.⁴⁰⁸ Na rozdíl od předcházejících dohod byla nová Smlouva mezi Spojenými státy americkými a Svazem sovětských socialistických republik o omezení strategických útočných zbraní poměrně komplikovaná. Důvodem totiž bylo vyjasnění definicí jednotlivých systémů, které měly být považovány za strategické zbraně. Limity strategických zbraní byly pro obě dvě strany stejné, byl tedy pro americkou stranu formálně zachován princip esenciální rovnosti, ačkoliv některé sovětské rakety měly výrazně vyšší nosnost. Smlouva měla být v platnosti do konce roku 1985, pokud by nebyla do té doby sjednána nová dohoda. Integrální součástí smlouvy byl opět protokol, který obsahoval úpravu nejspornějších otázek. Jednalo se především o zákaz vývoje a rozmístění střel s plochou dráhou letu s dosahem vyšším než 60 km, mobilních mezikontinentálních střel (ICBMs) a ze vzduchu odpalovaných balistických střel (ASBMs). Platnost protokolu však byla stanovena pouze do konce roku 1981 a vývoji a rozmístění těchto zbraní nijak významně nezbránila. Omezený dopad měla ostatně i samotná Dohoda, protože sice stanovila celkový limit počtu raket a také limit počtu raket s MIRVs, neřešila ale počet vícenásobných hlavic na těchto raketách.

Na konci 70. let bylo již období uvolnění dávno ukončeno a proti ratifikaci smlouvy se ve Spojených státech zvedl silný odpor. Po sovětské invazi do Afghánistánu rozhodla Carterova administrativa odložit ratifikaci smlouvy na neurčito. Formálně tedy smlouva nikdy nevstoupila v platnost, obě strany se jí nicméně rozhodly dodržovat.⁴⁰⁹

3.4. Válka v Afghánistánu

Za zlomový moment ve zhoršení vztahů mezi oběma supervelmocemi bývá označována invaze sovětských vojsk do Afghánistánu. Od roku 1973 byl Afghánistán socialistickou republikou. Socialistická hesla však byla většině obyvatel nesrozumitelná a zejména venkovské obyvatelstvo je vnímalo jako nebezpečné pro tradiční způsob života a islámskou víru. Na sklonku 70. let bylo v Afghánistánu založeno několik islámských organizací, které si daly za cíl vojensky svrhnout vládu a vybudovat islámskou společnost. V noci z 8. na 9. října 1979 byl na rozkaz ministra zahraničních věcí Hafizullaha Amína zavražděn ministerský předseda Núr Muhammad Tárikí. Situace se dále eskalovala a země se ponořila do všeobecné občanské války. Sovětský svaz měl s Afghánistánem prostřednictvím hospodářské a vojenské pomoci intenzivní styky. V zemi působili sovětští civilní i vojenští poradci, z nichž několik během bojů zahynulo. Sovětský svaz se rozhodl občanskou válku vyřešit silou. 27. prosince 1979 sovětská vojska vstoupila do Afghánistánu a společně s Amínovými odpůrci obsadila

⁴⁰⁸ Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms, together with Agreed Statements and Common Understandings Regarding the Treaty. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/salt2/text/salt2-2.htm>.

⁴⁰⁹ Až v květnu 1986 Reaganova administrativa oznámila, že se již smlouvou nebude cítit vázaná.

jeho rezidenci v Dáruamánu. Amín byl v boji zabit, pro Sovětský svaz však začala dlouhá a nákladná válka.⁴¹⁰ Ta měla také dopad na vztahy Sovětského svazu se Spojenými státy.

Po rozmístění sovětských střel SS-20 a invazi do Afghánistánu převládl ve Spojených státech názor, že Sověti zneužili politiku détente k upevnění své moci a globální ofenzivě. Původní Carterovy představy o zahraniční politice ztratily oporu a nastala znovu etapa konfrontace. Americký prezident Carter krátce po sovětské invazi prohlásil, že „*tento akt, který Sověti podnikli, způsobil dramatičtější změnu v mém názoru ohledně sovětských cílů než celá předchozí doba, po kterou jsem byl v úřadu.*“⁴¹¹ 24. ledna pak oznámil ve zprávě o stavu Unie opatření, kterými chtěl donutit Sověty k ukončení jejich přítomnosti v Afghánistánu. Jednalo se o zákaz vývozu zejména výpočetní techniky a zemědělských produktů. Zároveň měla být přehodnocena smlouva SALT II. Američtí sportovci se také neměli zúčastnit Olympijských her v Moskvě.

Evropští spojenci Spojených států morálně podpořili americké kroky, zároveň se však obávali, aby supervelmoci neohrozily politiku uvolňování v Evropě. Jednoznačnou podporu Carterovi vyjádřila pouze britská premiérka Margaret Thatcherová. Mezi západoevropskými představiteli se konaly porady na koordinaci politiky v afghánské krizi. Po schůzce v Paříži počátkem února 1980 prezidenta Giscarda a kancléře Schmidta francouzský prezident oznámil, že se nebude moci zúčastnit žádného jednání se Spojenými státy, „*které by nepřispělo k přátelství mezi námi a Sovětským svazem.*“ Oproti tomu německý kancléř při své návštěvě Washingtonu 20. února ujišťoval Cartera o podpoře společného postupu aliance, pokud bude konzultován a odsouhlasen všemi spojenci.⁴¹²

Francouzský prezident se sešel 18. května ve Varšavě s Brežněvem, který však o Afghánistánu odmítl jednat. Německý kancléř se bez konzultace se Spojenými státy pokusil nabídnout 10. června Sovětům návrh, podle kterého měly obě strany zmrazit na tři roky rozmístování raket Pershing II a SS-20. Sověti za to měli opustit Afghánistán. Spojené státy na kancléřovu iniciativu odpověděly ostrým dopisem, který byl poskytnut tisku. Vyzvaly v něm Schmidta k respektování předchozích ujednání a dostaly ho do nepříznivé situace na německé politické scéně. Skupina G-7 se na svém setkání vrcholných představitelů v Benátkách 22-23. července dohodla, že jakékoliv návrhy na změnu guadeloupských dohod musí být nejprve konzultovány mezi spojenci.⁴¹³ V otázce Afghánistánu však Spojené státy u svých spojenců přesto oporu nenašly. Kromě Británie a Spolkové republiky západoevropské země vyslaly své sportovce na Olympijské hry do Moskvy. Nepodílely se ani na hospodářských sankcích proti Sovětskému svazu, ale naopak využily uvolněného trhu pro vlastní odbyt.⁴¹⁴

V srpnu toho roku Brežněv poslal Carterovi dopis, ve kterém zopakoval svou nabídku z předcházejícího října a navrhnul po ratifikaci smlouvy SALT II zahrnout zbraně středního dosahu do

⁴¹⁰ Sarin, Oleg - Dvoreckij, Lev: *Afghánský syndrom*- Praha 2002, s. 56-102.

⁴¹¹ New York Times, 1. January 1980.

⁴¹² Luňák, P.: *Západ*, s.295.

⁴¹³ G7-Summit: Venice, June 22-23, 1980. Dostupné z: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/1980venice/index.html>.

⁴¹⁴ Luňák, P.: *Západ*, s.296.

nové série jednání SALT III. Obě strany se v této komunikaci dohodly na zahájení rozhovorů o zbraních středního dosahu, které se odehrávaly od poloviny října do poloviny listopadu 1980 v Ženevě. Tato jednání však byla neúspěšná kvůli odlišnému chápání pojmu „zbraň středního dosahu“ pro obě strany. Americká strana chtěla řešit pouze ze země odpalované střely, sovětská strana na těchto jednáních chtěla řešit všechny síly středního dosahu, tedy i letouny se schopností nést jadernou zbraň. Sověti však chtěli především zahrnout do limitů těchto zbraní na americké straně také britské a francouzské síly. Jejich síly by neměly být omezeny, ale americké síly by měly být sníženy o tento počet.⁴¹⁵

3.5. Administrativa Ronalda Reagana a její přístup

Reaganova administrativa po převzetí moci v lednu 1981 začala jednat v souladu s odmítnutím détente, které prezident uplatňoval již během volební kampaně. Předchozí administrativy byly podrobeny kritice. Uvolňování napětí přineslo podle nového prezidenta pozitivní přínos především Sovětskému svazu. Hospodářská pomoc, podávaná Spojenými státy a některými západními zeměmi, pomohla ke stabilizaci sovětského režimu. Pomohla mu také přesunovat do vojenské sféry další prostředky a ulehčila mu v masivním zbrojení, které upevnilo pozici Sovětského svazu na mezinárodní scéně i vůči Spojeným státům. Tím bolo samozřejmě ohroženo postavení Spojených států. Podle mínění nového prezidenta Reagana bylo pro Ameriku „*nesmyslné, nesprávné a nebezpečné vzdát se role supervelmoci a vládce svobodného světa.*“⁴¹⁶ S novým postojem k Sovětskému svazu také souvisela velmi razantní Reaganova antisovětská rétorika - známou se stala jeho řeč o „*Říši zla*“, kterou pronesl na shromáždění Národní evangelické asociace v březnu 1983.⁴¹⁷

Nový americký ministr zahraničí Alexandr Haig byl tvůrcem koncepce „čtyř pilířů“ zahraniční politiky. Pilířemi mělo být obnovení západní hospodářské a vojenské síly, upevnění vztahů se spojenci a spřátelenými státy, pomoc v rozvoji méně industrializovaných zemí a vytvoření vztahů se sovětským svazem na principu reciprocity a jeho umírněnosti. Za zásadní příčinu napětí mezi velmocemi bylo označeno dění ve Východní Evropě, zejména v Polsku. Haigův nástupce George Schultz na počátku roku 1983 vypracoval tzv. „*čtyřbodovou agendu*“, definující stěžejní oblasti, které měly být základem vzájemných rozhovorů. Jednalo se o problematiku lidských práv, kontroly zbrojení, regionálních záležitostí a bilaterálních vztahů, včetně otázky vzájemného obchodu. Obnovení dialogu se Sovětským svazem mělo udržet diplomatickou iniciativu na straně Spojených států.⁴¹⁸ Ve vzájemných hospodářských vztazích se na americké straně vyprofilovaly dvě názorové skupiny. První byla reprezentována zejména ministerstvy zahraničí, obchodu a financí. Podle ní by uplatňovaný přístup

⁴¹⁵ Garthoff, L. R.: *Détente and Confrontation*, s. 868-869.

⁴¹⁶ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, s. 230.

⁴¹⁷ Remarks at the Annual Convention of the National Association of Evangelicals in Orlando, Florida, March 8, 1983. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/30883b>.

⁴¹⁸ Reagan R.: *Život jednoho Američana*, s. 232-233.

spočíval v aplikaci principu řetězení a podmiňování. Hospodářské vztahy by sloužily k donucení sovětské strany k přijatelnější zahraniční i domácí politice. Hospodářská opatření by kladně nebo záporně reagovala na konkrétní sovětské kroky v oblastech lidských práv a mezinárodní politiky. Druhá skupina byla reprezentována zejména ministerstvem obrany. Prosazovala úplné odmítnutí obchodní spolupráce a principu řetězení a podmiňování. Jejich názor spočíval především na výsledku neúspěšného postupu řetězení v 70. letech Obchodní spolupráce podle ní představovala jednostranný přínos pro Sovětský svaz. Změny sovětského chování tedy mělo být dosaženo odmítnutím obchodní spolupráce, které mělo oslabit sovětskou ekonomiku. Kompromisní přístup v hospodářských vztazích byl vypracován v nové Direktivě pro národní bezpečnost NSDD-75.⁴¹⁹ V dubnu 1981 Reagan zrušil embargo na dodávky amerického obilí do Sovětského svazu. Tento Carterův krok považoval za nedomyšlený a poškozující především americké farmáře, protože Sovětský svaz kupoval obilí i jinde, především v Argentině.⁴²⁰ Ministr zahraničí Haig se snažil zrušení embarga co nejvíce oddálit, jeho zrušení totiž přišlo v době pokračující krize v Polsku. Reaganovo rozhodnutí nicméně urychlil přístup Kanady a Francie, které byly ochotny obilí do Sovětského svazu prodat.

Reaganův pohled na jaderné zbraně byl ovlivněn jeho hlubokým náboženským založením. Často vyjadřoval touhu po zabránění jejich použití a po tom, aby v budoucnu byly tyto zbraně úplně odstraněny. Reagan také zpochybnil koncepci zaručeného vzájemného zničení. Rozhodnutí o použití amerických jaderných zbraní záviselo výhradně na prezidentovi. Kdyby došlo k sovětskému jadernému útoku na Spojené státy, díky blízkosti sovětských ponorek u amerického východního pobřeží by měl prezident jen několik minut na reakci. Reagan zpochybňoval racionalitu takového rozhodování. Dle svých slov si také uvědomoval, že v jaderné válce nelze zvítězit.⁴²¹ V rámci jeho administrativy převládal názor, že je nutné nejprve věnovat úsilí posílení amerického odstrašovacího potenciálu, což mělo zajistit ochotu sovětské strany k účasti na jednání na odzbrojení. Posilování arzenálu zbraní středního doletu mělo v souladu s pojetím pružné reakce udržet jadernou válku pod kontrolou. V této otázce byli evropští spojenci Spojených států velmi citliví, jak se ukázalo mnohem později v říjnu 1981, kdy Reagan prohlásil, že taktická nukleární válka nemusí nevyhnutelně znamenat globální jaderný konflikt mezi USA a SSSR. O několik dní později Reagan, nucen uklidnit po tomto svém výroku své spojence prohlásil, že jakákoliv hrozba pro Evropu je i hrozbou pro USA.⁴²²

Administrativa také musela v otázce posilování jaderného arzenálu a odzbrojovacích jednáních brát ohled na veřejné mínění. Nový americký ministr zahraničí Alexander Haig byl vnímavý k naléhání německého kancléře Kohla a přesvědčil prezidenta Reagana k závazku začít do roku 1981 znovu jednat se Sovětským svazem o odzbrojení.⁴²³ Protestní hnutí v zemích západní Evropy přinutila politické

⁴¹⁹ NSDD-75. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd75.pdf>.

⁴²⁰ Reagan R.: c. d., s. 207.

⁴²¹ Tamtéž, s. 222-223.

⁴²² Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, s. 117.

⁴²³ Luňák P.: *Západ*, s.302.

představitele vést jednání o odzbrojení tak, aby mohlo být rozmístování těchto zbraní obhájeno před občany poukázáním na vzrůstající sovětskou hrozbu a neúspěch dosavadních jednání. V oblasti zbraní středního dosahu bylo úkolem administrativy plnit svůj závazek vůči spojencům s ohledem na *dvojí rozhodnutí* aliance a připravit rozmístění střel Pershing II a střel s plochou drahou letu.⁴²⁴ Zde byla potřeba zahájit rozhovory se Sověty akutní, protože bylo nutné zajistit politickou průchodnost dislokace střel a co nejvíce snížit negativní politický dopad na představitele spojeneckých zemí. V souladu s postupem aliance tedy administrativní chtěla upustit od plánovaného rozmístění těchto zbraní, pokud by Sověti demontovali své zbraně SS-4, SS-5 a SS-20.⁴²⁵

V problematice strategických jaderných zbraní byl největší důraz kladen na skutečné snížení počtu balistických raket a jejich hlavic, nikoliv jen jejich omezení. Nové pojmenování vzájemných odzbrojovacích rozhovorů v této oblasti Strategic Arms Reduction Talks - START, které měly následovat po jednáních o zbraních středního dosahu, mělo toto odhodlání symbolizovat. Pozornost byla kladena také na užitečnou nosnost strategických raket (throw-weight).⁴²⁶ Americké návrhy v rámci jednání o jaderných zbraních měly zachovat konzistentnost s novými zbrojnými a modernizačními programy. Všechny redukce vojenského potenciálu také měly být vyrovnané, verifikovatelné a prováděné u stejných druhů zbraní.⁴²⁷

V otázce modernizace jaderného arzenálu se velká pozornost věnovala dekapitačnímu úderu, to znamená jadernému útoku zejména na sovětská centra politického a vojenského vedení.⁴²⁸ Byla zahájena připravená produkce bombardéru B-1 a vývoj letounů se sníženou radarovou odrazivostí (stealth). Nové verze bombardéru B-52 měly být vybaveny schopností nést novou generaci ze vzduchu odpalovaných střel s plochou dráhou letu (Air Launched Cruise Missiles- ALCM). Jedním z nejdůležitějších programů byla produkce mezikontinentálních raket MX Peacekeeper.⁴²⁹ Námořní síly měly obdržet nové ponorky Trident se strategickými střelami Trident II. Tyto nové střely měly lepší navigační systém, a i větší přesnost, mohly být tedy použity k útoku na sovětské strategické síly.

Pozornosti nové administrativy se dostalo porovnání vzájemných sil se Sovětským svazem v rámci přezkoumání tzv. okna zranitelnosti (window of vulnerability). Za tímto účelem tzv. Scowcroftova komise prohlásila, že Sovětský svaz má pravděpodobně schopnost jedním úderem zničit většinu z amerických sil se strategickými raketami, což Americká strana nemohla.⁴³⁰

⁴²⁴ Reagan R.: c. d, s. 223.

⁴²⁵ NSDD-15. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd15.pdf>.

⁴²⁶ Tzn. hmotnost nesené hlavice. Sovětské rakety totiž byly větší než americké a jejich nosnost byla mnohem vyšší.

⁴²⁷ NSDD-75. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd75.pdf>.

⁴²⁸ Garthoff, L. R.: *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, s. 37.

⁴²⁹ NSDD-12. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd12.pdf>.

⁴³⁰ Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 40.

3.6. Pokusy o eliminaci jaderných zbraní v první polovině osmdesátých let

Po období nejednoznačné Carterovy administrativy Sověti uvítali nástup Ronalda Reagana i přes jeho konfrontační rétoriku, neboť očekávali, že nová administrativa s nimi povede konstruktivní dialog. Leonid Brežněv vyzval v průběhu XXVI. sjezdu strany v únoru 1981 americkou stranu k obnovení jednání.⁴³¹

Po nástupu Reaganovy administrativy byla tedy znovu obnovena jednání. Protože však musela dodržet závazky k NATO v rámci dvojího rozhodnutí, a také ve snaze posílit americkou pozici při jednání, nejprve pokračovala v posilování strategických zbraní v Evropě. Zájem na zahájení jednání měl tedy zejména Sovětský svaz, jehož velvyslanec Dobrynin oslovil amerického ministra zahraničí Ala Haiga s tím, že Sovětský svaz má zájem na obnovení rozhovorů. Americký prezident po ministrovi vzkázal spíše negativní odpověď, a to že americká administrativa se vyznačuje novým, realistickým přístupem k Sovětům a hodlá se k nim chovat recipročně při špatném přístupu. Nicméně, 24. dubna 1981 poslal dva osobní dopisy Leonidu Brežněvovi. V oficiálním dopise kritizoval Brežněvovu doktrínu a odmítl ji. Připustil však možnost jednání na nejvyšší úrovni, kterou podmínil pečlivou přípravou a příznivou mezinárodní atmosférou, která však zatím dosažena nebyla. Ve druhém, ručně psaném dopise, mimo jiné informoval o zrušení embarga na dovoz obilí do Sovětského svazu a vyjádřil naději, že toto rozhodnutí přispěje k vytvoření podmínek k dialogu. Brežněvova odpověď však byla negativní. Vyjádřil sice souhlas se setkáním na nejvyšší úrovni, mimo jiné však obvinil Spojené státy, že „*vyprovokovaly studenou válku a stále v ní pokračují.*“⁴³² Brežněv nicméně v říjnu 1981 vyhlásil rozhodnutí Sovětského svazu nezahájit jako první jadernou válku a během své návštěvy Bonnu v listopadu navrhnul moratorium na rozmístování všech raket v Evropě po dobu jednání o zbraních středního doletu, které měly začít na konci roku v Ženevě.⁴³³

18. listopadu Reagan ve své řeči v Národním tiskovém klubu ve Washingtonu představil svůj návrh tzv. „*nulové varianty*“, který spočíval v upuštění od rozmístování amerických střel za podmínky, že by Sovětský svaz odstranil a demontoval nejen střely SS-20, ale i starší SS-4 a SS-5.⁴³⁴ Tento návrh ještě ten měsíc americká strana předložila na obnovených jednáních v Ženevě, byl však sovětskou stranou ihned zamítnut. Návrh totiž nezahrnoval střely na letounech a ponorkách, kterými disponovaly i Francie a Velká Británie, a které by zůstaly smlouvou neomezeny. Ještě jednou v lednu následujícího roku americký prezident vyzval svého soupeře Brežněva k přijetí amerických návrhů z předešlého listopadu a obvinil sovětskou stranu, že jejich pojetí rovnováhy je založeno na selektivním používáním faktů a

⁴³¹ Tamtéž, s. 56-58.

⁴³² Reagan R.: c. d., s. 234-237. Remarks to Members of the National Press Club on Arms Reduction and Nuclear Weapons, November 18, 1981. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/111881a>.

⁴³³ Luňák P.: *Západ*, s.304.

⁴³⁴ Dále směrnice NSDD-15. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd15.pdf>.

není smysluplným východiskem pro jednání.⁴³⁵ Nulová varianta se setkala s kladným přijetím u spolkového kancléře Helmuta Schmidta a britská premiérka Margaret Thatcherová ji označila za „mimořádně důležitou.“⁴³⁶ Spolkový kancléř se stal zastáncem dvou nul, nejen na regionální, ale také na globální úrovni.⁴³⁷

V únoru 1982 navrhnul Brežněv redukci zbraní středního dosahu SSSR a NATO, tzn. včetně francouzských a britských zbraní, v Evropě. Do roku 1985 měly být zbraně redukovány na 600 kusů a do roku 1990 na 300 kusů. Vyhlásil také moratorium na rozmístování střel SS-20 v evropské části Sovětského svazu. Pokud by americká strana návrh odmítla, Sovětský svaz by pokračoval v adekvátních protiopatřeních. Reaganova administrativa však návrh odmítla, i zpoza Uralu totiž mohly střely SS-20 díky svému doletu ohrožovat cíle v Západní Evropě.⁴³⁸

9. května 1982 Reagan vyzval Sověty k zahájení rozhovorů START během svého projevu na univerzitě v Eureka u příležitosti padesátiletého výročí jeho promoce.⁴³⁹ Současně ale při svých projevech na půdě OSN i jinde tvrdě kritizoval sovětskou zahraniční politiku. V dubnu toho roku vyzval osobním dopisem Brežněva k obnovení rozhovorů o kontrole zbrojení v Ženevě. Brežněv ve své odpovědi s obnovením rozhovorů o strategických zbraních souhlasil. Odmítl však, že by přerušeni procesu odzbrojení bylo sovětskou vinou. Vyjádřil také obavy ze serióznosti amerického přístupu k rozhovorům s poukazem na Reaganův projev z Eureka. Poukázal také na to, že podstatné snížení strategických zbraní by se týkalo především sovětské strany. Došlo by tak k porušení stávající rovnováhy sil, tedy i k porušení rovnováhy, kterou si přála i americká strana. Brežněv také v odpovědi navrhnul zmrazení počtu jaderných zbraní na obou stranách. Taková dohoda by podle jeho mínění vytvořila příznivé podmínky pro další jednání.⁴⁴⁰ Brežněv označil Reaganovy návrhy jako jednostranné, souhlasil však se zahájením rozhovorů o strategických zbraních START, které pak započaly 29. června v Ženevě. Americkou delegaci vedl Ed Rowny a sovětskou Viktor Karpov.⁴⁴¹

V září se v New Yorku sešel ministr zahraničí Shultz se svým protějškem Gromykem. V rozhovoru o problematice jaderných zbraní Gromyko odmítnul princip Dvojí nuly, protože Sovětský svaz v Evropě své zbraně již rozmístil, zatímco Spojené státy nikoliv. Jednalo by se tedy o jednostranné odzbrojení.⁴⁴² Brežněv nicméně s osobním setkáním na nejvyšší úrovni souhlasil, což naznačil v září Gromyko

⁴³⁵ Statement About the Intermediate-Range Nuclear Force Negotiations. February 4, 1982. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/20482d>.

⁴³⁶ Shultz, P. George: *Turmoil and Triumph*. New York 1993, s. 348.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 355.

⁴³⁸ Statement by Deputy Press Secretary Speakes on the Soviet Announcement Concerning Missile Deployment. March 16, 1982. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/31682b>.

⁴³⁹ Address at Commencement Exercises at Eureka College, Eureka, Illinois, May 9, 1982. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/50982a>.

⁴⁴⁰ Reagan R.: c.d., s. 504-506.

⁴⁴¹ Shultz, P. G.: c.d., s.349.

⁴⁴² Tamtéž, s.123.

v rozhovoru se svým protějškem Schultzem. Reagan stejnou formou odpověděl, že v zásadě s návrhem souhlasí, ale by sovětská strana měla předtím vykonat něco pozitivního.⁴⁴³

V prosinci 1982 se Reagan rozhodl rozmístit nové rakety MX Peacekeeper do podzemních sil. Sliboval si od tohoto kroku, že Spojené státy budou schopny zasadit odvetný úder i po útoku nejnovějších sovětských mezikontinentálních raket. Sovětské straně poslal návrh na posílení vzájemné důvěry, jako bylo včasné informování druhé strany o zkouškách řízených střel a kosmických raket a o konání velkých vojenských cvičení. Měla být také zdokonalena horká linka mezi Washingtonem a Moskvou.⁴⁴⁴ Ten den také oslovil Američany ve veřejném projevu, ve kterém obhajoval rozmístění raket MX.⁴⁴⁵ Posílení míru podle něj mělo být zajištěno dvěma paralelními cestami, odstrašováním i snížením zbrojení. Podle něj došlo k narušení vojenské rovnováhy kvůli malým výdajům Spojených států na obranu. Dále občany informoval o problematice zbraní středního doletu a jeho odhodlání zredukovat je. Uvedl také, že reakce Sovětského svazu je již jiná než před několika lety, kdy o odzbrojení Sověti nechtěli jednat.

Reagan se pokusil navázat komunikaci s Brežněvovým nástupcem Andropovem, se kterým si vyměnil několik formálních poselství. Andropov však odpovědnost za závody ve zbrojení přičítal výhradně Spojeným státům. V srpnu Andropov sdělil v osobním dopise Reaganovi, že pokud Spojené státy nezačnou s rozmisťováním svých střel v Evropě, dohoda je stále možná. Tento dopis však Reagana naopak přesvědčil o nutnosti rozmístit střely středního doletu v Evropě, protože kdyby tato hrozba neexistovala, neměli by Sověti důvod k likvidaci svých zbraní této kategorie. Obratem proto Andropovi zaslal odpověď, kde mimo jiné uvedl, že obě strany se do konce 70. let domnívaly, v Evropě v podstatě existuje rovnováha vojenských sil, ta však byla narušena sovětským rozmisťováním zbraní SS-20. Na sovětskou obavu z jaderných zbraní Velké Británie a Francie odpověděl, že tyto zbraně nejsou stejné kategorie jako zbraně SS-20 a francouzské rakety navíc nejsou součástí obranného systému NATO. Rozmisťování raket Pershing II a raket s plochou drahou letu mělo tvořit rovnováhu obdobným sovětským systémům a mělo dát najevo, že nikdo nemůže v budoucnu pochybovat o tom, že bezpečnost Západní Evropy a Severní Ameriky je to samé. Jakákoliv smlouva měla obsahovat zajištění parity mezi sovětskými a americkými zbraněmi této kategorie. Nejlepším způsobem, jak takové parity dosáhnout, měla být jednoznačná likvidace všech zbraní této kategorie. Svůj sovětský protějšek také ujistil, že v případě dohody odstraní NATO již rozmístěné rakety.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Reagan R.: c. d., s. 510.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 512.

⁴⁴⁵ Radio Address to the Nation on Production of the MX Missile, December 11, 1982. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/121182a>.

⁴⁴⁶ Reagan R.: c. d., s. 526-534.

3.6.1. Ženevská jednání o raketách středního doletu

V červenci 1982 spolu při neformálním rozhovoru vedoucí ženevských vyjednávacích týmů Paul Nitze a Julij Kvicinský vytvořili kompromisní návrh, kde by Američané rozmístili část střel středního doletu, ovšem bez raket Pershing II. Reaganova administrativa nad tímto návrhem určitý čas uvažovala, pak jej ale odmítla, neboť se nechtěla předčasně vzdát výhody po rozmístění těchto zbraní.⁴⁴⁷ Především však bylo vzdání se střel Pershing II považováno za znevýhodňující. Podle direktivy pro národní bezpečnost NSDD-56⁴⁴⁸ by pomalejší střely s plochou drahou letu nebyly schopny vyvážit sovětské střely SS-20. Tato směrnice nadále trvala na prosazování principu nulové varianty, v případě sovětského nesouhlasu však připouštěla možnost předložení kompromisních návrhů s částečnou rovnoměrnou redukcí těchto zbraní na obou stranách.

V roce 1982 nový sovětský generální tajemník Jurij Andropov navrhnul snížení počtu sovětských střel středního doletu na úroveň počtu střel britských a francouzských. USA i obě tyto země však návrh zamítly s odůvodněním, že zachovává sovětskou převahu.

V březnu 1982 sdělil Reaganovi šéf amerického vyjednávacího týmu v Ženevě Paul Nitze svůj názor, že Sověti nepřistoupí na odstranění střel SS-20, pokud americká strana nezačne rozmisťovat střely středního doletu.⁴⁴⁹

Na sklonku roku 1983 mělo dojít k rozmístění střel Pershing-II a střel s plochou drahou letu, došlo tedy i k zintenzivnění diplomatických aktivit v průběhu tohoto roku. Reaganova administrativa v březnu 1983 svým vyjednávačům doporučila, aby usilovali o dohodu, v níž by došlo k zachování dohodnutého počtu jaderných hlavic na raketách delšího středního doletu v případě, že by Sovětský svaz zredukoval svoje odpovídající síly v globálním měřítku na úroveň počtu amerických zbraní. To mělo být pouze dočasným krokem. Konečným cílem měla být úplná eliminace zbraní středního doletu.⁴⁵⁰ Sovětský ministr zahraničí Gromyko však návrh označil za neakceptovatelný. V září 1983 Spojené státy přistoupily na myšlenku zahrnout k tématu jednání letouny s odpovídajícím doletem, aniž by však došlo ke snížení vojenských kapacit aliance, neboť tyto letouny měly samozřejmě také taktické využití.⁴⁵¹ V říjnu Andropov nabídl, že pokud státy NATO odstoupí od rozmístění amerických střel, Sovětský svaz sníží počet střel SS-20 z 240 kusů na přibližně 140. O několik dní později také oznámil, že v případě americké neústupnosti začne Sovětský svaz přípravy na rozmístění střel SS-12 a SS-23 v Československu a NDR.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Shultz, G.P.: c. d., s. 120.

⁴⁴⁸ NSDD-56. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd56.pdf>.

⁴⁴⁹ Reagan R.: c. d., s. 522.

⁴⁵⁰ NSDD-86. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd86.pdf>.

⁴⁵¹ NSDD-104 Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd104.pdf>.

⁴⁵² Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 566.

Na sklonku roku 1983 parlamenty některých západoevropských zemí odsouhlasily rozmístění amerických strategických střel na svém území. Na území Itálie mělo být rozmístěno 110 GLCM, v SRN 108 střel Pershing-2 a 96 GLCM, ve Velké Británii 160 GLCM a v Belgii a Nizozemí po 48 kusech GLCM. Německý kancléř Kohl 18. listopadu sdělil, že Sověti v Ženevě projeví ochotu snížit počet střel SS-20 na polovinu, pokud aliance přistoupí na předchozí sovětské požadavky. Spojené státy tento návrh označily jako neadekvátní. Na základě toho Sovětský svaz ukončil 23. listopadu svou účast na odzbrojovacím jednání o těchto zbraních. V prosinci také odmítli stanovit datum dalšího kola jednání o strategických zbraních. Spojené státy nicméně svalily zodpovědnost za neúspěch jednání na sovětskou stranu.⁴⁵³ Projevily přesto ochotu pokračovat v těchto jednáních s tím, že rozmístění všech střel středního doletu nepovažovaly za nevyhnutelné.⁴⁵⁴

3.6.2. Jednání o strategických zbraních

Od roku 1982 se rozběhla jednání o strategických útočných zbraních. Na počáteční americké nabídky na zahájení jednání o redukci strategických útočných zbraní odpověděl Jurij Andropov návrhem oboustranně zastavit nové zbrojní projekty. To by však pro americkou stranu znamenalo zastavení projektu MX Peacekeeper. Rozmísťování střel středního dosahu v Evropě a „Dvojí rozhodnutí“ představitelů Severoatlantické aliance tyto rozhovory nakonec pozastavily. Sovětská strana v roce 1983 ukončila jednání o redukci střel středního dosahu i jednání START. Svůj návrat k jednáním podmiňovali stažením amerických střel středního doletu z Evropy. Otázka jednání START tak byla tedy podmíněna jednáním o zbraních středního dosahu. Pro sovětskou stranu byly vyhovující výsledky dohod SALT. Protože měla převahu v nosnosti těžkých raket, bylo pro ni uzavřené nové smlouvy založené na redukci těchto zbraní nevýhodné. Pro novou dohodu se měla stát základem americkou stranou neratifikovaná smlouva SALT-II.

Iniciativu zde projevila americká strana. V říjnu 1983 předložila návrh, který měl zajišťovat rovnováhu nahrazování střel modernějšími systémy a postupnou redukci těchto střel. Za každou novou instalovanou mezikontinentální balistickou střelu odpalovanou ze země (ICBM) mělo dojít k demontáži dvou starších. V případě mobilních systémů ICBM měla být za každou novou rozmístěnou střelu demontována jedna stávající. U raket odpalovaných z ponorek (SLBM) měly být za každé dvě nové střely demontovány tři starší. Tento návrh sovětská strana nepřijala. Spojené státy měly velký zájem na redukci sovětských těžkých raket SS-18 Satan, proto výměnou za ně nabízela redukci raket nesených ponorkami Trident a bombardérů schopných nést střely s plochou drahou letu odpalované ze vzduchu.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Tamtéž, s.132-135.

⁴⁵⁴ Statement by the Assistant to the President for National Security Affairs on United States-Soviet Arms Control Negotiations, June 29, 1984. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/62984c>.

⁴⁵⁵ Kuchyňková, Petra: *Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní (START I, START II, SORT)*. In: Kuchyňková, P. - Suchý P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností?* Brno 2005, s. 55.

3.6.3. Neúspěch ženevských jednání

Americko-sovětská jednání byla zkomplikována nečekanou tragédií z 31. srpna 1983, kdy Boeing 747 Korejských aerolinií letu 007 z New Yorku do Soulu vletl do sovětského vzdušného prostoru a byl sestřelen s 269 cestujícími na palubě, včetně amerického poslance a dalších 60 občanů USA.⁴⁵⁶ Na základě této tragédie byly omezeny lety Aeroflotu a USA pozastavily plnění několika dohod se SSSR. Tato událost dala podnět kongresu, aby schválil program na modernizaci americké armády. Rozplynula se také možnost setkání na nejvyšší úrovni plánovaná na rok 1984, protože George Shultz se na konferenci v Madridu dostal do sporu s Gromykem.⁴⁵⁷ Několik týdnů po sestřelení letadla také parlamenty Velké Británie, Itálie a SRN potvrdily svůj záměr rozmístit střely Pershing II a střely s plochou drahou letu v Evropě. Sovětská strana pak v listopadu opustila ženevská jednání o raketách středního doletu a krátce poté i jednání START. Podle mínění Reagana Spojené státy však získaly nejsilnější vyjednávací pozici za posledních dvacet let.⁴⁵⁸ 23. listopadu byly první rakety Pershing II rozmístěny ve Spolkové republice.⁴⁵⁹

Přerušeni ženevských jednání znepokojovalo veřejnost na celém světě, v novém roce se začaly ozývat hlasy z Evropy i Spojených států, aby se zastavilo rozmisťování zbraní středního doletu. V televizním projevu 16. ledna 1984 však Reagan přešel do útoku. Uvedl, že přes dočasné zhoršení vztahů jsou Spojené státy stále připraveny k dalšímu pokusu o vyjednávání o smlouvě kontrolující zbrojení. Uvedl, že odstrašující síla je nutná k zachování míru a že se snaží zapojit Sověty do dialogu, jehož cílem bude zajištění míru v neklidných částech světa, snížení zbrojního potenciálu a vytvoření solidních vzájemných vztahů.⁴⁶⁰ Krátce poté mu Andropov poslal ostrý dopis, ve kterém obvinil Spojené státy ze zničení základny, na níž bylo možné dojít k dohodě. Vyjádřil ochotu ke snížení počtu strategických jaderných zbraní. Rakety středního doletu, a dokonce i taktické jaderné zbraně byl dokonce ochoten z Evropy odstranit úplně. Obvinil ale Spojené státy z narušení rovnováhy sil.

Jurij Andropov zemřel krátce po zaslání svého dopisu. Jeho nástupce Konstantin Černěnko v poselství Reaganovi prohlásil, že on i sovětské vedení stojí jednoznačně za dopisem, který zaslal Andropov před svou smrtí. Dle jeho mínění nebylo možné hovořit o konstruktivních krocích, pokud byl svědkem snahy o narušení rovnováhy sil a získání vojenské převahy. Svoje poselství však zakončil sdělením, že Sovětský svaz je zastáncem dialogu a že zlepšení vztahů by bylo možné, pokud by o to stejnou měrou usilovaly i Spojené státy. V březnovém dopise Černěnkovi Reagan připustil, že značná rozdílnost ve skladbách vzájemných jaderných arzenálů komplikuje možnost dojít ke spravedlivé dohodě. Uvedl, že z amerického pohledu je nejvíce destabilizujícím aspektem značná sovětská převaha ve zbraních středního dosahu a vyjádřil ochotu ke kompromisu, který by vzal v úvahu rozdíly mezi vojenskými

⁴⁵⁶ Reagan R.: c. d., s. 534-535.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 536-537. Shultz, G.P.: c. d., s. 370,

⁴⁵⁸ Reagan R.: c. d., s. 538.

⁴⁵⁹ Shultz, G.P.: c. d., s. 373.

⁴⁶⁰ Projev dostupný z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/11684a>.

potenciály. Vyzval Sověty k návrhu, který by mohl dostat jednání ze slepé uličky. Mezitím by se měla věnovat pozornost jiným otázkám, například chemickým zbraním. Odpověď Moskvy však byla chladná. Dobrynin sdělil Schultzovi, že sovětské vedení nemá zájem o schůzku na nejvyšší úrovni a Černěnko ve své odpovědi mimo jiné napsal, že není možné dosáhnout žádného významnějšího pokroku v jednání o kontrole zbrojení, pokud bude NATO pokračovat v rozmisťování nových střel a USA budou dále pracovat na programu strategické obranné iniciativy.⁴⁶¹

V první polovině roku 1984 vedl Schultz jednání s Dybryninem a dalšími sovětskými představiteli o obnovení dialogu a schůzce na nejvyšší úrovni. Výsledkem však byl pouze červnový dopis Černěnka pro Reagana, ve kterém zopakoval svá dřívější stanoviska. Sovětská strana sice skrze Schultze vyjádřila ochotu vrátit se k jednacímu stolu, ale měli zájem jen o problematiku militarizace vesmíru s požadavkem, aby americká strana ukončila projekt SDI. Ochotu usednout ke stolu za stejných podmínek vyjádřil i Dobrynin Reaganovi u příležitosti každoroční večeře pro diplomatický sbor ve Washingtonu. Trvali však stále jen na tématu vesmírných zbraní.⁴⁶²

Prezident Reagan pozval u příležitosti každoročního valného shromáždění OSN v New Yorku Gromyka na 28. září na návštěvu do Bílého domu. Zde po zahajovacích řečech došlo k diskuzi na téma vzájemného poměru sil. Americký prezident projevil zájem o jednání, pokud Sověti naznačí zájem o dohodu přijatelnou pro obě strany. K obnovení jednání nakonec došlo po amerických prezidentských volbách, kdy Gromyko vyzval Schultze k obnovení jednání v Ženevě. Ten souhlasil a schůzku dohodnul na leden 1985. Protože americká strana odmítla, aby se tam jednalo pouze o problematice vesmírného obranného systému, souhlasil Gromyko s tím, že se bude jednat i o útočných jaderných zbraních.⁴⁶³

3.7. Zhoršení bezpečnostní situace

Na počátku 80. let se prudce zhoršila bezpečnostní situace. Díky vývoji rychlosti a zejména přesnosti tehdejších jaderných zbraní se vytvořila hrozba dekapitačního jaderného úderu, který by zničením politických center a vojenských velitelství ochromil překvapenou stranu. Byla tím vážně ohrožena koncepce MAD a ani jedna strana nedokázala najít uspokojivé řešení tohoto problému. I v případě přežití velících center by bylo řízení vojsk a zbraní následkem elektromagnetických pulzů, ohrožujících elektroniku a komunikační techniku, extrémně obtížné, ne-li nemožné. Carterova administrativa uvolnila velké finanční zdroje na modernizaci komunikačních a řídicích systémů a na vývoj družic a radarů včasného varování. V květnu 1981 Leonid Brežněv a velitel KGB Jurij Andropov pověřili I. Hlavní správu KGB a Hlavní správu rozvědky Generálního štábu armády k shromažďování zpráv o západních přípravách na válku v přesvědčení, že Spojené státy a NATO možná připravují překvapivý

⁴⁶¹ Reagan R.: c. d., s. 541-551.

⁴⁶² Tamtéž, s. 553.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 555-556 a 560.

jaderný útok na Sovětský svaz a jeho spojence z Varšavské smlouvy. Každý rezident v západních zemích, Japonsku a některých dalších zemích třetího světa měl vést výzvědnou činnost na zjišťování západních příprav k nenadálému jadernému útoku a na plnění těchto úkolů se měly podílet všechny součásti KGB, které pro to mají možnosti. Stanovení nové priority v zahraničních operacích sovětských zpravodajských služeb neslo označení Operace RJaN.⁴⁶⁴ Na poradě v Moskvě v květnu 1982 byli s úkolem zjišťování příprav jaderného útoku proti Sovětskému svazu a jejím spojencům seznámeni vrcholní představitelé rozvědek zemí Varšavské smlouvy.⁴⁶⁵ Operace RJaN eskalovala po uvolnění Jurije Andropova do funkce generálního tajemníka. Od počátku roku 1983 se operace zúčastnily i zahraniční rozvědky jeho spojenců.⁴⁶⁶

Od poloviny roku 1981 někteří sovětské politické představitelé začali hovořit o zvýšeném nebezpečí jaderné války tak, jako na počátku 50. let. Byla provedena příprava civilního obyvatelstva na jadernou válku formou cvičení civilní obrany a instruktáží v použití ochranných prostředků, vrcholu v těchto přípravách bylo dosaženo na sklonku roku 1983.⁴⁶⁷ Tuto sovětskou reakci někteří analytici označovali jako „kremelskou paranoiu“, byla však postavena na velmi konkrétních důvodech. Od počátku roku 1981 se zvýšil počet amerických vojenských letů v blízkosti sovětských hranic. Dále Spojené státy a NATO zahájily řadu rozsáhlých námořních cvičení v severní části Atlantického oceánu. Při největším z nich se od svazu dvou letadlových lodí a více než 80 plavidel NATO oddělil americký křižník a tři další plavidla, která poprvé po dvaceti letech vplula do Barentsova moře. S tímto uskupením ztratily sovětské síly i přes vypuštění průzkumných družic kontakt na plných devět dní, a to se tak přiblížilo na dosah Murmansk, nejdůležitější základny sovětského Severního flotu.⁴⁶⁸

V době zvýšeného napětí hrozil i vznik neplánovaného konfliktu. Generál James Hartinger tvrdil, že ve Spojených státech došlo ke dvěma závažným mimořádným událostem v oblasti včasného varování před sovětskými mezikontinentálními raketami. Chyba operačního systému 9. listopadu 1979 způsobila poplach, když chybně oznámila sovětský raketový útok. Jinou takovou událost způsobila 3. června 1980 chyba mikroobvodu počítače.⁴⁶⁹ Podobná událost se stala také v Sovětském svazu. 26. září 1983 ve 12.15 moskevského času zachytil satelit Oko start rakety Minuteman. O pět minut později ten samý satelit zachytil pět těchto střel. Jednalo se o falešný poplach, způsobený atmosférickým jevem. Službu konající důstojník na přijímací stanici Serpuchov-15 v Moskevské oblasti nicméně nepovažoval útok pouze

⁴⁶⁴ RJaN - Raketno-jaděrnoje napadenije, viz. Andrew, Christopher - Gordievskij, Oleg: *KGB. Důvěrná zpráva o zahraničních operacích od Lenina do Gorbačova*. Praha 1994, s. 469-470.

⁴⁶⁵ Žáček, Pavel: *Vznik operace RJaN: Pohled zevnitř. Z dokumentů o Hlavní správě rozvědky KGB SSSR, 1982-1984*. Securitas Imperii 22, s. 174-206.

⁴⁶⁶ Hlavní správa rozvědky Sboru národní bezpečnosti používala termín NRJN - nenadálé raketo-jaderné napadení a východoněmecké Ministerstvo státní bezpečnosti KWA - Kernwaffenangriff. Žáček, P.: c. d., Fischer, B.B.: *The Soviet-American War Scare of the 1980s*. International Journal of Intelligence and Counter Intelligence Vol. 19/3, s. 480-518.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 486.

⁴⁶⁸ Západní diplomat označil situaci v Moskvě jako „předválečnou“. Fischer, B.B.: c. d., s. 485.

⁴⁶⁹ Pitschmann, Vladimír: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*, s. 275-276.

několika těmito střelami za pravděpodobný a před vyhlášením poplachu raději čekal asi patnáct minut na potvrzení signálu z dalších satelitů, a především ze spolehlivějších pozemních radarů.⁴⁷⁰

Od 2. do 11. listopadu 1983 provedlo NATO rozsáhlé cvičení Able Archer, ve kterém se mimo jiné cvičil přechod z konvenční války na jadernou. Během něj byla cvičící vojska postupně provedena všemi stupni bojové pohotovosti kromě nejvyšší. Formou i rozsahem se toto cvičení od všech předcházejících lišilo, sovětské plány navíc počítaly s podobným cvičením jako krycím manévrem pro skutečný útok. Na základě informací, které sovětské zpravodajské složky dostávaly z prostoru soustředění cvičících vojsk, a zejména ze zprávy londýnské centrály KGB ze 6. listopadu, která vytvořila podrobný seznam možných příznaků k zahájení nenadálého jaderného útoku, byl Sovětský svaz přesvědčen o bezprostředním nebezpečí. Během cvičení ohlásily 8. nebo 9. listopadu Sovětské zpravodajské složky oznámily ústředí poplach na amerických základnách.⁴⁷¹ V noci z 8. na 9. listopadu Sověti rozmístili v Polsku a Východním Německu letouny se schopností nést jaderné zbraně. Podle některých pozorovatelů tak vznikla situace možná nebezpečnější než kubánská raketová krize v roce 1962.⁴⁷² Po skončení cvičení Able Archer se situace trochu uklidnila, protože však již 23. listopadu byly v západní Evropě rozmístovány nové americké střely, měla operace RJaN stále vysokou prioritu. Teprve v létě 1984 operaci RJaN přestalo podporovat Mezinárodní oddělení Ústředního výboru strany a Ministerstvo zahraničních věcí a prioritizace operace tak znatelně ochabla.⁴⁷³

V květnu 1982 sovětský ministr obrany Dmitrij Ustinov svolal schůzku nejvyšších vojenských představitelů. Na ní bylo rozhodnuto o rozmístění dvou brigád se střelami SS-23 na území Východního Německa a Československa a k přesunutí sovětských ponorek se strategickými střelami blíže východnímu pobřeží Spojených států. Tento plán je připisován maršálu Ogarkovi.⁴⁷⁴ Zejména kvůli nebezpečí od amerických raketonosných ponorek v blízkosti sovětského území, a tudíž krátké doby k vyhodnocení nebezpečí a reakci, se Sověti snažili modernizovat systém včasného varování. Výsledkem byl nový radar Darjal. Jedním z nich se Sověti snažili pokrýt slabinu ve sledování balistických střel ze severovýchodního směru. Na základě studií měl být radar postaven v blízkosti měst Jakutsk nebo Norilsk, v tomto případě by radar vyhovoval omezením smlouvy ABM. Maršál Ogarkov však vyloučil Jakutsk kvůli problémům s elektrickou energií a Norilsk kvůli dopravní dostupnosti a rozhodl postavit radar v blízkosti města Jenisejsk v Krasnojarské oblasti.⁴⁷⁵ Tento radar se po jeho objevení stal předmětem sporů. Podle Američanů radar samozřejmě sloužil k detekci raket a jako takový porušoval smlouvu ABM, neboť podle ustanovení smlouvy takový radar mohl být vybudován pouze na

⁴⁷⁰ Fischer, B.B.: c. d., s. 486.

⁴⁷¹ Andrew, Ch. - Gordievskij, O.: *KGB*, s. 483-484. Přesné datum si Gordijevskij nezapamatoval. Aktivita na amerických základnách zřejmě souvisela s tehdejší útokem na kasárna americké námořní pěchoty v Libanonském Bejrútu, který si vyžádal 242 mrtvých Američanů.

⁴⁷² Fischer, B.B.: c. d., s. 485.

⁴⁷³ Andrew, Christopher - Mitrochin, Vladimir: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Praha 2001, s. 228-229, 436. Andrew, Ch. - Gordievskij, O.: *KGB*, s. 487.

⁴⁷⁴ Fischer, B.B.: c. d., s. 495.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 502-503

hranicích, a nikoliv v hlubokém vnitrozemí. Sověti tvrdili, že slouží ke kontrole družic a vesmírného prostoru, práce na jeho výstavbě nicméně zastavili a v roce 1989 připustili porušení smlouvy. Poté byl nedokončený radar rozebrán.⁴⁷⁶

Mezitím došlo k zásadním politickým událostem ve Spolkové republice. Kancléř Schmidt ztratil v záležitosti rozmístování raket podporu vlastní strany a po sporu o hospodářské politice s koaličními partnery jeho vláda padla. Do čela vládnoucí koalice byl pak na podzim 1982 jmenován jeho kritik, vůdce křesťansko-demokratické strany, Helmut Kohl. Ten dříve z opozice napadal Schmidta za nedostatečnou podporu k rozmístění raket středního doletu a vyzýval k nekompromisnímu postoji k Sovětskému svazu. Během německé volební kampaně na počátku roku 1983 jej významně podpořil francouzský prezident Mitterrand. Ten ve svém lednovém projevu v Bundestagu naláhal na německé poslance, aby hlasovali pro rozmístění nových amerických raket na území Spolkové republiky. Zdůvodňoval to slovy, že „*V následujícím období musí být potvrzena společná rozhodnost a solidarita Severoatlantické aliance.*“⁴⁷⁷ Soupeřící sociální demokracie naopak vedla svou kampaň mimo jiné proti rozmístění raket, výsledek voleb však ukázal ochotu voličů k jejich rozmístění. Se svým protijaderným programem neuspěli toho roku ani labouristé ve Velké Británii. Přes iniciativu nového sovětského vůdce Jurije Andropova se nepodařilo rozmístění dalších zbraní v Evropě zabránit. 22. listopadu 1983 Spolkový sněm definitivně schválil rozmístění nových střel na svém území a již následujícího dne byly do Spolkové republiky přivezeny rakety Pershing II.⁴⁷⁸ Do služby byly tento rok také zavedeny námořní střely s plochou dráhou letu Tomahawk, které mohly dosáhnout území Sovětského svazu.

V odpověď na toto opatření Sověti dále eskalovali situaci a rozmístili do střední Evropy mimo jiné operačně taktické rakety se zvýšeným doletem Temp-S (SS-12M Scaleboard B) v rámci tří raketových brigád. Dvě byly umístěny v NDR a jedna v Československu s posádkou v Hranicích na Moravě a s odpalovacími prostory ve vojenském výcvikovém prostoru Libavá.⁴⁷⁹ Arzenál operačně-taktických kompletů Varšavské smlouvy se modernizoval zavedením střel OTR-23 Oka (SS-23 Spider), které nahrazovaly starší zbraně R-17 Elbrus a vedle sovětské armády byly zaváděny i do ozbrojených sil NDR, Bulharska a Československa, které tyto komplety získalo v roce 1985.

⁴⁷⁶ Podvig, Pavel: *History and the Current Status of the Russian Early-Warning System*. Science and Global Security 10/2002, s. 21-60.

⁴⁷⁷ Eichler, J.: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*, s. 76.

⁴⁷⁸ Luňák, P.: *Západ*, s.305.

⁴⁷⁹ Sovětská příprava k tomuto kroku běžela přinejmenším od konce roku 1982 a na základě schůzky výboru ministrů obrany států Varšavské smlouvy v lednu 1983 již i ve spolupráci s ozbrojenými silami ČSSR a NDR. 2. listopadu 1983 byla podepsána „Dohoda o výstavbě speciálních objektů na území ČSSR a o poskytnutí kasárenských a obytných fondů ČSLA k dočasnému užívání Střední skupině sovětských vojsk“ O přesunutí raket rozhodl Andropov 24. listopadu a k příjezdu raketových kompletů došlo před Vánocemi. Sztrondala, Wieslaw - Panuška, Vladimír: *Raketový systém Temp-S v Československu*. Armádní technický magazín 2008/4, s. 57-62.

3.8. Rozvoj protiraketových technologií a Strategická obranná iniciativa

Naprostο přirozeným důsledkem vývoje protibalistické obrany bylo přenesení některých systémů do kosmického prostoru. Nejprve to bylo vytvoření konstelací družic k různým vojenským účelům, průzkumným, komunikačním a navigačním i jako součást strategické obrany. Postupně se pak otevřela otázka boje proti těmto systémům. Již během 60. let se problematikou kosmické obrany zabývalo několik konstrukčních kanceláří a výzkumných ústavů v Sovětském svazu. V srpnu 1970 byl poprvé na světě protidružicovou raketou nalezen a zničen satelit. Sověští vědci se také zabývali myšlenkou sestřelování balistických raket pomocí pozemního laseru, jeho účinnost na velké vzdálenosti se tehdy ovšem prokázala jako nedostatečná. Vyvíjeny byly dále i částicové zbraně a zbraně založené na účinku kinetické energie.⁴⁸⁰ Podobné antisatelitní prostředky vyvíjely i Spojené státy. Ve vojenství se tedy otevřel zcela nový rozměr, ve kterém se mohla úloha zbraní také převrátit. Z vojenského hlediska totiž mohlo být výhodné rozmístit v kosmickém prostoru nejen družice, které by nesly zbraně a mohly být použity k boji proti družicím protivníka, ale v budoucnu by se také naopak otevřela možnost boje s balistickými raketami protivníka z družic rozmístěných ve vesmíru již v době brzy po startu raket, kdy by celá raketa mohla tvořit pro takový systém nejsnazší cíl, navíc nad územím protivníka.

Pro zamezení závodů ve zbrojení v kosmickém prostoru předložily obě supervelmoci v červnu 1966 dva návrhy smlouvy. Americká strana přistoupila a na sovětský návrh a ten byl v upravené podobě předložen Valnému shromáždění OSN a 21. ledna 1967 byla ve Washingtonu, Londýně a Moskvě podepsána multilaterální Smlouva o principech regulujících aktivity států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles (Outer Space Treaty), která mimo jiné zakazuje v kosmickém prostoru umísťovat vojenské základny a testovat jakýkoliv druh zbraní.⁴⁸¹

Americký prezident Reagan vyhlásil v televizním projevu 23. března 1983 program strategické obranné iniciativy (SDI – Strategic Defence Initiative), ve veřejnosti zvaný jako projekt Hvězdné války.⁴⁸² Podle tohoto projektu měla být do kosmu umístěna celá škála senzorů, protiraketových a protidružicových střel a paprskových zbraní, které měly ničit nepřátelské rakety ve všech fázích letu. Náklady na projekt měly přesáhnout více než bilión dolarů. V návaznosti na toto prezidentovo prohlášení pak ministerstvo obrany a štáb Bílého domu sestavilo dvě skupiny pro prozkoumání technické realizovatelnosti a politických důsledků projektu. Na základě práce těchto skupin pak ministr

⁴⁸⁰ Pitschmann, V.: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*, s. 325.

⁴⁸¹ Kolesár, Peter: *Zmluva o princípoch regulujících aktivity štátov vo výskume a využívaní vesmíru, vrátanie Mesaiaca a iných vesmierných telies a zmluva o zákaze rozmiestňovania jadrových zbraní a iných zbraní hromadného ničenia na morskom dne a dne oceánov a v ich podloží*. In: Kuchyňková, P. - Suchý, P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost?* Brno 2005, s 165-172. Text smlouvy dostupný z: <https://fas.org/nuke/control/ltbt/index.html>.

⁴⁸² Address to the Nation on Defense and National Security, March 23, 1983. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/32383d>.

obranu Weinberger sestavil nový odbor na ministerstvu, jehož úkolem bylo pracovat na výzkumu a vývoji programu.⁴⁸³

Americká administrativa obhajovala svůj projekt tvrzením, že ačkoliv smlouva ABM zakazovala vývoj a rozmístování protibalistických prostředků na moři, ve vzduchu a ve vesmíru, dodatek Smlouvy umožňuje podle bodu E vývoj a zavádění netradičních technologií. Projekt tedy podle ní nebyl v rozporu se smlouvou.⁴⁸⁴ Že je projekt v souladu se smlouvou ABM, ujistoval americké občany Reagan přímo ve svém projevu.⁴⁸⁵ Přestože smlouva ABM, doplněná v roce 1974 Protokolem, umožňovala oběma stranám umístit jeden statický obranný systém, Američané doposud žádný takový systém nerozmístili. Nyní však americká administrativa začala používat velmi širokou interpretaci dohody ABM, podle které by smlouva neměla skoro žádný vliv na vývoj a rozmístění prostředků SDI. Je nutné upozornit, že tento program spustil i negativní reakci, mimo jiné také ve Spojených státech.

Strategickou obrannou iniciativou byla zásadně opuštěna koncepce MAD – „vzájemného zaručeného zničení“, která dlouho platila za účinný zastráňovací prostředek před jadernou i konvenční válkou. Přestože projekt SDI určitě nemohl přinést Spojeným státům stoprocentní ochranu, mohl by při své úspěšné realizaci uchránit tolik svých jaderných raket před prvním sovětským úderem, že by Spojené státy stále mohly odpovědět dostatečně účinně.⁴⁸⁶ Tento princip však lze také obrátit. Při prvním americkém úderu by sovětský protiúder už nemusel být díky americkým obranným prostředkům dostatečně účinný. Spojené státy by tedy získaly nejen obranný prostředek, ale prostředek důležitý i v případě útoku. Je třeba si tedy uvědomit, že v otázce strategických zbraní pojmy útok a obrana do značné míry dostávají problematický obsah. Realizace takového programu by tedy nebyla jen obrannou akcí, ale jednoznačnou hrozbou Sovětskému svazu, kterou by byla zásadním způsobem narušena strategická jaderná rovnováha. Sovětská strana by na realizaci SDI musela odpovědět analogicky rozmístěním vlastního systému, nebo hromaděním dalšího množství strategických jaderných raket a zvýšením faktoru *Overkill*, což se dalo provést s daleko menšími náklady. Bývalý americký senátor Charles Mathias k tomu poznamenal: „*Pokud realizací systému hvězdných válek vznikne systém schopný vyřadit 50 procent řízených střel letících k cíli, mohou Rusové strategickou rovnováhu obnovit tak, že ve svých arzenálech zdvojnásobí počet bojových hlavíc.*“⁴⁸⁷ K této problematice se v tomto duchu později vyjádřil i tvůrce sovětské vodíkové pumy Andrej Sacharov na moskevském fóru v únoru 1987: „...*způsobem překonání libovolného systému protiraketové obrany včetně SDI je prosté zvýšení počtu falešných hlavíc, využití rušení a různých metod maskování. To vše a mnohé jiné důvody nás nutí považovat SDI za jakousi kosmickou Maginotovu linii, drahou a neefektivní.*“⁴⁸⁸

⁴⁸³ Suchý Petr: *Systémy protiraketové obrany a jejich vliv na strategickou stabilitu*. Politologický časopis 2002/2, s. 182-196.

⁴⁸⁴ Smlouva ovšem byla jednoznačně v rozporu se smlouvou Outer Space Treaty. Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*. s. 318.

⁴⁸⁵ Reagan R.: *Život jednoho Američana*, s. 525-526.

⁴⁸⁶ Thatcherová, M.: c. d., s. 316-317.

⁴⁸⁷ Pumpjanskij, Alexandr: *Jak to bylo v Reykjavíku*. Praha 1987, s.69

⁴⁸⁸ Sacharov, Andrej.: *Obavy a naděje*. Praha 1991, s. 219

Tyto názory, které význam SDI spíše bagatelizují, je však nutné vystavit kritice. Na systém SDI by sice krátkodobě šlo odpovědět tímto způsobem, do budoucna by však SDI díky novým technologiím mohl v krátké době významně svou efektivitu zvýšit. Mohlo by se také stát, že by pak systém SDI mohl být modernizován rychleji, než by Sověti provedli svá protiopatření. Na tento program by tedy museli reagovat od samého počátku a jeho realizace by zcela jistě způsobila nové nepředstavitelně náročné závody ve zbrojení, a především doposud nevídanou destabilizaci celé globální bezpečnosti. Problém SDI však spočívá ještě v dalším nebezpečí, které mělo vycházet z použitých technologií. Maršál Sergej Achromějev v rozhovoru pro západoněmecký deník Stern uvedl: „*Za prvé, zbraně zahrnuté do programu SDI - laserové a paprskové zbraně, elektromagnetická děla a samonaváděcí rakety - jsou údernými zbraněmi. Na tyto zbraně USA spoléhají, že vyřadí kosmická výstražná zařízení před raketojaderným úderem, aby „oslepily“ druhou stranu, aby ji učinili hluchou a němou, zastihly ji nepřipravenou a zbavily ji možnosti odpovědět na jaderné napadení. Za druhé, tyto prostředky s dosahem 4000 - 5000 kilometrů mohou zasáhnout pozemní i námořní objekty. Zvyšují strategický útočný potenciál a skýtají schopnost zasadit první úder v naději na beztrestnost. Právě proto je SDI útočná zbraň.*“⁴⁸⁹ Argumentace maršála Achromějeva je nepochybně správná. V případě realizace takového projektu by mohly Spojené státy tuto schopnost získat.

Kvůli kontroverznosti programu SDI na něj nejprve Kongres nepřidělil žádné finanční prostředky, a dokonce zablokoval pokus ministerstva obrany o jejich přerozdělení. Na projekt byly vyhrazeny finance až od fiskálního roku 1985.⁴⁹⁰ Myšlenka SDI však dokázala získat mezi širokými vrstvami americké populace příznivou odezvu a byla zvláště viditelná v prezidentských volbách v roce 1984. Projekt byl přijat negativně nejen opoziční demokratickou stranou, ale také vědeckou komunitou, která zaútočila zejména na jeho technickou realizovatelnost. Ministr zahraničí Shultz upozorňoval, že tento projekt se setká s negativní odezvou nejen u Sovětů, ale také i u amerických spojenců, u kterých mohl vzniknout dojem, že Američané chtějí zásadně změnit svou strategickou doktrínu.⁴⁹¹

Tento projekt vyvolal také rozpaky evropských spojenců Spojených států, přestože americká administrativa je ujistila, že nadále akceptuje princip vzájemného odstrašování a závazky k nim.⁴⁹² Američané argumentovali, že projekt SDI zvýší bezpečnost nejen Spojených států, ale i evropských spojenců. Podle jejich názoru, pokud nebude americké území zasažitelné sovětskými zbraněmi, obnoví se tím věrohodnost odstrašení, které bylo zpochybněno při vypuštění Sputniku v roce 1957. Konflikt v Evropě by již přímo neohrozil Spojené státy, a ty pak nebudou stát před problematickou volbou mezi evropskou a vlastní bezpečností. Podle amerického prezidenta tedy měli evropští spojenci tento projekt podporovat. V předešlém období platilo přesvědčení, že v případě války v Evropě by Spojené státy jistě zasáhly, protože při eskalaci konfliktu by do ní tak jako tak byly vtaženy při úderu sovětských střel na

⁴⁸⁹ Pumpjanskij, A.: c. d., s. 68.

⁴⁹⁰ Suchý P.: *Systémy protiraketové obrany a jejich vliv na strategickou stabilitu*, s. 183.

⁴⁹¹ Shultz, P. G.: *Turmoil and Triumph*, s. 250.

⁴⁹² NSDD-116. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd116.pdf>.

americké území. Odstrašující účinek na Sovětský svaz mělo mít vědomí americké účasti v evropské válce. Pokud by však byl projekt SDI úspěšný a došlo by tím ke snížení amerického rizika, hrozilo by přerušení propojenosti americké a evropské bezpečnosti.⁴⁹³ Spojené státy by tak mohly vést pouze omezenou jadernou či konvenční válku, nebo být dokonce v pokušení ji vyvolat.

Zejména Francie se obávala, že pokud Spojené státy přikročí k realizaci SDI, Sovětský svaz udělá stejný krok.⁴⁹⁴ Tím by se začaly nejen další závody ve zbrojení, ale v případě úspěšné realizace sovětské obrany by se tím ohrozila i francouzská vojenská doktrína, protože Francie by přišla o možnost vážně ohrozit území Sovětského svazu. Navíc panovala obava, že kosmická obrana bude jen málo účinná proti raketám krátkého a středního doletu. Nejpálčivější problém Evropy by se tedy nejen nevyřešil, ale naopak ještě zvýšil. Francouzští socialisté jako jediná vládní strana v zemích aliance se otevřeně postavila proti americkému projektu SDI. Při setkání nejvyšších představitelů sedmi hospodářsky nejsilnějších zemí v květnu 1985 v Bonnu prezident Mitterand odmítnul návrh Spojených států, aby se Francie připojila k projektu. Jako důvod ke svému postoji uvedl, že SDI by znehodnotila význam jaderných zbraní, nezbytných pro zachování stávajícího systému mezinárodní bezpečnosti. Následující měsíc socialisté zveřejnili oficiální stanovisko: „*Jakmile jedna strana může svou obrannou kapacitou zpochybnit odstrašovací kapacitu druhé strany, pak si tím vytváří možnost vést válku a vyhrát jí, ať by její forma byla jakákoliv. Jakmile válka přestane představovat sebevraždu, pak vstupuje do roviny možností a pravděpodobností.*“⁴⁹⁵

Podle západoněmeckého ministra zahraničí Hanse-Dietricha Genschera by Realizace SDI porušila smlouvu ABM, která podle něj byla základem evropského uvolnění. Její porušení by podle něj vrátilo vztahy v Evropě o dvě desetiletí zpět. Kancléř Kohl ve své oficiální reakci vyjádřil porozumění nad motivy projektu, zdůraznil však, že při zavádění nových systémů je třeba především zaručit soudržnost aliance.⁴⁹⁶

Pro Spojené státy byl důležitý zejména postoj Británie. Britské orgány nejprve nebraly projekt SDI příliš vážně. Nadšení přinesl až náznak možnosti, že by se britské firmy mohly podílet na jejím vývoji. Ovšem dopad iniciativy na smlouvu ABM se stal předmětem legislativní debaty. Oproti široké interpretaci americké administrativy, která neměla žádný omezující vliv na rozmístování prvků strategické obrany, jak britské ministerstvo obrany, tak ministerstvo zahraničí trvalo na nejužší možné interpretaci, která znamenala odsouzení SDI k neúspěchu. Thatcherová se svými ministry v takové interpretaci nesouhlasila, poukazovala na to, že na rozdíl od Američanů Sověti vlastní fungující ABM systém kolem Moskvy a toho času pracují na jeho modernizaci. Měli podle ní dokonalejší systém protidružicových zbraní a v diskuzi byl uveden pádný argument, že Sověti jsou v celé oblasti v nepřijatelné výhodě. Thatcherová nejprve souhlasila s významem smlouvy ABM a ve smysl principu

⁴⁹³ Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 543.

⁴⁹⁴ Luňák P.: *Západ*, s.307.

⁴⁹⁵ Eichler, J.: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*, s. 80.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s.308.

MAD. Věřila tomu, že vzájemná zaručená destrukce je účinný zstrašovací prvek před jadernou i konvenční válkou. V záležitosti SDI uznávala fakt, že kdyby jedna z velmocí nabyla přesvědčení, že má absolutně dokonalý systém obrany proti strategickým střelám, mohla mít teoreticky větší pokušení je sama použít. Později se však její názor dost změnil a premiérka nabyla přesvědčení, že SDI prvek zstrašení neoslabuje, ale naopak zesiluje. Podle jejích slov, na rozdíl od prezidenta Reagana a některých členů jeho administrativy nikdy nevěřila, že SDI je schopna zajistit stoprocentní ochranu, ale určitě by umožnila Spojeným státům ochránit dostatečné množství jejich jaderných raket před prvním úderem Sovětů. Teoreticky by potom Spojené státy mohly vystřelit své rakety proti Sovětskému svazu. Z toho podle ní vyplývalo, že Sověti by byli v daleko menším pokušení použít jaderné zbraně jako první.

Britská premiérka se setkala 22. prosince 1984 s americkým prezidentem v Camp Davidu. Na této schůzce ji americký prezident sdělil, že nemá v úmyslu získat systémem SDI jednostrannou výhodu, ale naopak jej dát k dispozici všem zemím a ujišťoval britskou premiérku o svém dlouhodobém cíli se zcela zbavit jaderných zbraní. Britská premiérka dle svých slov byla zděšena představou, že by Spojené státy byly ochotny zahodit své těžce vydobyté technologické výsledky tím, že by je daly k mezinárodní dispozici. Apelovala dále na to, že je nutné výzkum urychlit s tím, že až bude dosaženo té fáze, kdy se bude rozhodovat o výrobě a rozmístění v kosmu, nastane zcela jiná situace. Rozmístění podle ní neodpovídalo smlouvě ABM, ani Smlouvě o vnějším kosmickém prostoru z roku 1967 a obě budou muset být znovu projednány. Vyjádřila také své obavy, že rozmístování systému obrany proti balistickým raketám by mohlo mít destabilizující účinek a že by se mohl během budování stát cílem preventivního úderu. Prezident Reagan britskou premiérku ujistil, že již ví, kam výzkum nakonec povede. Zdůraznil, že snaha o udržení tempa se Spojenými státy bude pro Sovětský svaz znamenat ekonomický tlak. Byl přesvědčen o tom, že musí být nějaká hranice, za níž sovětská vláda nemůže nutit své lidi k odříkání. Oba státníci se pak dohodli na textu, který definoval jejich politiku. V tomto prohlášení bylo uvedeno, že „výzkum je samozřejmě možný v rámci existující dohody mezi USA a SSSR. My samozřejmě víme, že Rusové už svůj výzkum provádějí, a podle názoru USA jsou již dále než ve stadiu výzkumu.“ A dále se dohodli na čtyřech bodech: „1) cílem USA a Západu není dosažení vojenské převahy, pouze udržení rovnováhy s přihlédnutím k sovětskému rozvoji. 2) rozmístění zařízení SDI by mělo být podle smluvních závazků záležitostí k jednání. 3) hlavním cílem je posílení, ne oslabení strategie zstrašování. 4) jednání mezi Východem a Západem by měla vést ke snížení počtu útočných zbraní na obou stranách. To by mělo být smyslem předpokládaných rozhovorů mezi USA a Sovětským svazem.“ Podle mínění George Shultze si britská premiérka vymohla na Američanech příliš velké formulační ústupky. Podle ní však spojenci „získali jasně definovanou linii, která pomohla znovu uklidnit ostatní evropské členy NATO.“⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*, s.316-318.

Pro osud SDI však byly zásadní spory na americké vnitropolitické scéně v otázce interpretace smlouvy ABM a jejího pátého článku.⁴⁹⁸ Prohlášení D k dohodě ovšem připouštělo vývoj a testování systémů, fungujících na jiném fyzikálním principu. Tyto spory byly ukončeny přijetím směrnice NSDD-192 z 11. října 1985, potvrzující vývoj SDI podle užšího výkladu smlouvy ABM. Do budoucna však bude muset být smlouva překročena, čemuž měla předcházet konzultace se spojenci a se Sovětským svazem.⁴⁹⁹ Přesto pochyby evropských spojenců o realizovatelnosti projektu nezmizely.⁵⁰⁰ Realizace SDI nakonec pokračovala formou vývoje sofistikovaných technologií a výzkumem, zda mohou být reálně použity na systému protibalistické obrany.⁵⁰¹ Původní odmítavé stanovisko spojenců kvůli obavám na dopad vztahů mezi oběma bloky se nicméně později změnilo podporu, a aliance v roce 1985 uznala pravděpodobný vliv iniciativy na rozhodnutí sovětských vůdců přistoupit na jednání o odzbrojení.⁵⁰² V této otázce také došlo k proměně postoje Francie na základě výsledků parlamentních voleb z března 1986 a vítězství pravicových stran, které byly přístupnější americkému programu SDI.

3.9. Obavy z dopadu jaderné války

Tvůrce sovětské termonukleární bomby Andrej Sacharov si uvědomoval obrovské nebezpečí, spočívající v použití jaderných zbraní. Vědec studoval následky dlouhodobých jaderných testů a vedl kampaň za zastavení zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, později pak i na změnu politických a společenských poměrů v zemi. Tento nositel Nobelovy ceny míru z roku 1975 byl proto odstaven od práce na jaderném programu, zbaven státních vyznamenání a vypovězen do města Gorkij. Podle něj typická termonukleární nálož o ekvivalentu 3 megatuny TNT je schopna při zásahu velkého města úplně zničit 100 kilometrů čtverečních budov a zahubit nejméně milión lidí.⁵⁰³ Sacharov v dopise americkému profesorovi teoretické fyziky Sydney Drellovi varoval před obrovskými požáry, které kouřem sníží průhlednost atmosféry a způsobí nedostatek kyslíku. Výškové výbuchy naruší ozónovou vrstvu, která chrání před zhoubným ultrafialovým zářením. Podle Sacharova by všeobecná jaderná válka způsobila nejen zničení civilizace jako takové, ale se značnou pravděpodobností i zničení lidstva jako biologického druhu a možná i zničení života na Zemi.⁵⁰⁴

Pravděpodobně nejznámějším textem na toto téma je tzv. studie TTAPS,⁵⁰⁵ kterou přednesl astrofyzik Carl Sagan 2. října 1983 na konferenci, jejímž tématem byl svět po jaderné válce a 23. prosince byla

⁴⁹⁸ Shultz, P. G.: c.d., s. 578-582.

⁴⁹⁹ NSDD-192. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd192.pdf>.

⁵⁰⁰ Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 553-554.

⁵⁰¹ NSDD-172. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd172.pdf>.

⁵⁰² Suchý, P.: *Systémy protiraketové obrany a jejich vliv na strategickou stabilitu*, s. 190.

⁵⁰³ Sacharov, A.: *Obavy a naděje*, s. 14.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 202.

⁵⁰⁵ Autoři R. P. Turco, O. B. Toon, T. P. Ackerman, J. B. Pollack a C. Sagan. Turco, P. Richardet al.: *Nuclear Winter: Global Consequences of Multiple Nuclear Explosions*. Science, 23. 12. 1983.

uveřejněna v časopise Science. V této studii uvedli výběr řady scénářů, které simulovali. Jeden z nich se týkal případu maximálního použití jaderných zbraní o úhrnném ekvivalentu kolem 10 tisíc MT. V případě takového hromadného jaderného úderu dojde k zahalení celé severní polokoule prachem a množstvím toxických zplodin. Vznikla tak hypotéza o tzv. „*nukleární zimě*“. Výzkumům nukleární zimy se intenzivně věnovali také v Sovětském svazu.⁵⁰⁶ Tyto studie otřásl dosavadní vírou, že jadernou válku je možné přežít. Obrovské množství jaderných zbraní, které se do začátku 80. let nahromadilo u obou soupeřících stran, by svým použitím způsobilo globální zkázu celému lidstvu bez ohledu na to, kolik cílů by která strana úspěšně zničila na protivníkově území.

Podle paměti Ronalda Reagana na něj udělal velký dojem film „Den poté (The Day After)“, který shlédl v říjnu 1983 ještě před odvysíláním filmu televizní společností ABC. Film ukazuje zničení kansaského města Lawrence v hypotetické jaderné válce se Sovětským svazem. Dle jeho slov byl jeho dojem z filmu hrozivý. Scénář jaderné války, který dostal od ministerstva obrany o dva roky dříve, se na několika místech dokonce shodoval s událostmi popisovanými ve filmu. Reagan si uvědomil také to, že někteří lidé v Pentagonu si stále mysleli, že jadernou válku lze vyhrát. Podle jeho mínění to byli blázni. Jeho reakce byla taková, že chtěl udělat vše pro to, aby měly Spojené státy dostatečnou odstrašující sílu a k jaderné válce tak nikdy nedošlo. Vydal proto pokyn k urychlení prací na strategické obranné iniciativě.⁵⁰⁷ Už počátkem září na veřejnosti kolovala nelegální kopie filmu a zájem o něj vzbudila anotace v New York Times.⁵⁰⁸ Jeho premiéru 20. listopadu pak vidělo okolo 100 milionů diváků a díky načasování těsně před rozmístěním raket Pershing II v Německu rozpoutal vlnu strachu z jaderné války.⁵⁰⁹

3.10. Jednání po nástupu Michail Gorbačova do funkce generálního tajemníka

Obnovení jednání bylo dohodnuto až po schůzce ministrů zahraničí Schultze a Gromyka v lednu 1985 a jednání pak začaly v březnu v Ženevě.⁵¹⁰ Již na jejich začátku ale zemřel sovětský generální tajemník Černěnko a novým sovětským vůdcem se stal tehdy relativně mladý Michail Sergejevič Gorbačov. Tento původem právník postupoval velmi rychle ve stranické hierarchii a pro západní partnery již nebyl novou tváří. V předcházejícím roce navštívil jako člen Ústředního výboru Londýn a v projevu v britském parlamentu 18. prosince 1984 hovořil mimo jiné o nebezpečí války v Evropě. Použil při tom obraty jako: „*Nebezpečí války, to je dnes realita, neboť studená válka nastavuje nenormální vztahy, které v sobě nesou zárodky konfliktu*“, „*Jaderná válka nemá vítěze*“, nebo „*J sme připraveni na snížení*

⁵⁰⁶ Gouré, Leon: *An Update of Soviet Research on and Exploitation of „Nuclear Winter,” 1984-1986 - Technical Report*. Washington 1986. Dostupné z: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a191488.pdf>.

⁵⁰⁷ Reagan, R.: c. d. s. 536-538.

⁵⁰⁸ The New York Times, 3. September 1983.

⁵⁰⁹ Shultz, P. G.: c. d., s. 373.

⁵¹⁰ Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, s. 170-175.

zbrojení, především jaderného, a jsme ochotni jít tak daleko, jak daleko půjdou západní partneři“. V zahraničním tisku byla nejčastěji citována tato věta: „*Nemělo by nás nic rozdělovat – planetu máme jen jednu. Evropa je náš společný domov. Domov – ne prostor pro vojenské akce“.*⁵¹¹ Kromě problematiky zbrojení tak zároveň u západního publika poprvé formuloval myšlenku „*Společného evropského domu“.*

Po svém nástupu na pozici generálního tajemníka Gorbačov zahájil rozsáhlý proces přestavby Sovětského svazu, který si dnes spojujeme s jím používanými pojmy „*Perestrojka (přestavba)“* a „*Glasnost' (otevřenost)“.* Oficiálně byly tyto reformy odstartovány na XXVII. sjezdu KSSS ve dnech 25. února až 6. března 1986. Na tomto sjezdu bylo také odděleno téma revoluce od téma války. V nové redakci programu komunistické strany byla vypuštěna věta: „*Kdyby se imperialističtí agresori přesto odvážili rozpoutat novou světovou válku, pak národy smetou a pohrbí imperialismus.“* Tato teze, která teoreticky uznávala možnost další světové války, byla odstraněna, protože neodpovídala realitám jaderné epochy.⁵¹² Gorbačova obava z jaderné války byla upřímná. Podle jeho názoru „*...existovalo reálné nebezpečí, že dojde k jaderné válce i tehdy, když si ji nikdo nebude přát.*“⁵¹³

Americký prezident se rozhodl neztrácet čas a po viceprezidentovi Georgi Bushovi, který odjel do Moskvy na Černěnkův pohřeb, poslal novému generálnímu tajemníkovi Michailu Gorbačovi pozvání na vrcholnou schůzku do Spojených států. Na schůzce jednal Bush podle koncepce čtyřbodové agendy, důraz kladl především na regionální konflikty a lidská práva v Sovětském svazu. Tyto záležitosti však Gorbačov odmítl diskutovat,⁵¹⁴ odpověděl nicméně Reaganovi dopisem, ve kterém přivítal jeho návrh na vrcholnou schůzku a oba představitelé tak zahájili několikaletou korespondenci.⁵¹⁵

Gorbačov se snažil v otázkách odzbrojování převzít iniciativu. Nepochybně bylo cílem využít zejména otázky SDI k vytvoření rozporů uvnitř NATO. Sovětská strana vyhlásila jednostranné moratorium na rozmisťování raket středního doletu v Evropě od dubna do listopadu 1985. Je nutné ovšem upozornit, že na rozdíl od Spojených států, Sovětský svaz již rozmisťování těchto zbraní téměř ukončil. Dále pak Sovětský svaz jednostranně zahájil moratorium na testy jaderných zbraní. K těmto akcím se Spojené státy nepřipojily, přestože za svůj odmítavý postoj sklidily mezinárodní kritiku.⁵¹⁶

V dopise z počátku června se Gorbačov zmínil i o sovětském projektu v oblasti strategické obrany. Prohlásil, že Sovětský svaz nedělá nic, co by bylo v rozporu se smlouvou ABM. Dále navrhnul, aby obě strany dodržovaly smlouvy SALT, vyhlásily moratorium na zkoušky jaderných zbraní, zakázaly vesmírné zbraně a jednaly o snížení konvenčních vojenských sil ve střední Evropě. Sdělil však, že Sověti nemají v úmyslu a nepřejí si jednat o problematice lidských práv v Sovětském svazu. K otázce schůzky

⁵¹¹ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 282-283.

⁵¹² Gorbačov, S. Michail.: *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha 1987, s. 131.

⁵¹³ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 348.

⁵¹⁴ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, s. 562-563. Shultz, P. G.: *Turmoil and Triumph*, s. 529-531.

⁵¹⁵ Reagan, R.: c. d., s. 562-565.

⁵¹⁶ Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, s. 185.

napsal, že je nerealistické, aby proběhla na území Spojených států, vzhledem ke stavu sovětsko-amerických vztahů.⁵¹⁷

Smlouva SALT II, kterou americká strana neratifikovala, ale rozhodla se ji dodržovat, měla vypršet 31. prosince 1985, právě v době, kdy americká strana chtěla aktivovat nové zbraně. Kdyby je zařadila do výzbroje a zároveň chtěla vyhovět podmínkám smlouvy, musela by vyřadit některé starší zbraně. Konkrétně se jednalo o nové ponorky Trident. Pokud by americká strana zařadila novou sedmou ponorku, musela by vyřadit jednu starší ponorku třídy Poseidon. V Reaganově administrativě došlo k vážné diskuzi. Reagan, stejně jako například Caspar Weinberger, byli přesvědčeni, že Sověti smlouvu nedodržují a není tedy důvod, aby ji dodržovala americká strana.⁵¹⁸ Na druhou stranu ministerstvo zahraničí, sbor náčelníků štábů a někteří členové americké jednací komise tvrdili, že by bylo lepší smlouvu dále dodržovat, protože po vojenské stránce by americká strana mnoho nezískala. Pro sovětskou stranu, která nejdůležitější články o limitech na útočné zbraně dodržovala, by to byl varovný signál. Porušení nejednoznačných ustanovení smlouvy Sověty by se také navíc před světovým veřejným míněním obtížně dokazovalo, proto americký prezident nakonec 10. června v projevu v Kongresu oznámil, že se rozhodl dodržet kvantitativní omezení jaderných zbraní smlouvy SALT II s podmínkou, že změní své rozhodnutí, pokud bude mít důkaz o porušování smlouvy Sověty.⁵¹⁹

O několik dní později byl však Reaganovi doručen ostrý dopis od Gorbačova, ve kterém napadl americké rozmístování raket Pershing II a střel s plochou drahou letu a obvinil Spojené státy z narušování rovnováhy a porušení smlouvy SALT II. Uvedl, že střely s plochou drahou letu rozmisťuje nyní i Sovětský svaz s tím, že je ochoten se dohodnout o jejich zákazu. Dále podotknul, že program „Hvězdných válek“ také ohrožuje rovnováhu, a to již v současné fázi jeho vývoje. Obvinil dále Spojené státy, že očerňováním Sovětského svazu zasívají nedůvěru a vytváří záminky pro další závody ve zbrojení.⁵²⁰

Ženevská jednání se v květnu dostala do slepé uličky, došlo však k důležité dohodě na uspořádání summitu nejvyšších představitelů, který se zde měl odehrát v listopadu. Ještě před jeho konáním však od září do jeho počátku probíhalo v Ženevě třetí kolo jednání. Během něj Reagan veřejně odmítl možnost omezení SDI i v případě redukce sovětského strategického arzenálu.⁵²¹

Již 12. září 1985 však Gorbačov poslal Reaganovi nový dopis, ve kterém vyjádřil přesvědčení, že vojenský konflikt je nepřipustný a že vyjádřil přesvědčení, že americká strana má stejný názor, a dále

⁵¹⁷ Reagan, R.: c. d., s. 568-570.

⁵¹⁸ NSDD-173. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd173.pdf>. V této směrnici jsou uvedeny všechny případy sovětského porušování smlouvy.

⁵¹⁹ Reagan R.: c.d., s. 570-572. Message to the Congress Transmitting a Report on Soviet and United States Compliance With Arms Control Agreements, June 10, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/61085d> a dále Statement on Soviet and United States Compliance With Arms Control Agreements, June 10, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/61085c>.

⁵²⁰ Reagan R.: c. d., s. 572-574.

⁵²¹ Suchý P.: Reagan a říše zla., s. 189. The President's News Conference. September 17, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/91785c>.

že: „... je naším hlavním zájmem zabránit jaderné válce a odstranit i samotnou hrozbu této války.“ Této skutečnosti mělo být využito jako hlavního nástroje k uskutečnění změn vzájemných vztahů. Dále vyjádřil přesvědčení, že: „...dohoda o vesmíru beze zbraní je jedinou cestou k mohutnějšímu snižování stavu jaderných zbraní...“. Také kritizoval program SDI: „Realizace tohoto programu nevyřeší problematiku jaderných zbraní, pouze ji zhorší a bude mít velmi negativní důsledky na celý proces omezování a snižování stavu jaderných zbraní.“ Dále vyzval Spojené státy, aby se připojily k moratoriu na zkoušky jaderných zbraní. Navrhnul úplný zákaz útočných vesmírných zbraní a snížení útočných jaderných zbraní o 50 %. Vyjádřil také naději, že i jiné jaderné velmoci se pak připojí k odzbrojení. Co se týče zbraní středního doletu v Evropě, prosazoval řešení, „...kdy by Sovětský svaz... neměl v evropské oblasti více zbraní tohoto typu, pokud budeme jejich počet posuzovat podle počtu hlavic, než má Francie a Velká Británie...“⁵²² Tento návrh prezentoval v září ministr zahraničí Ševarnadze také veřejně během návštěvy USA na půdě Valného shromáždění OSN. Tento návrh byl však pro americkou stranu nepřijatelný, protože podle sovětské definice byla za strategickou zbraň považována každá jaderná hlavička. V počtu hlavic měly ovšem Spojené státy převahu. Ševarnadze také trval na tom, že Spojené státy nebudou vyvíjet a testovat zbraně umístěné v kosmu. Dále mimo jiné předložil návrhy, aby obě strany nevyvíjely a nerozmísťovaly zbraně, fungující na nových fyzikálních principech.⁵²³ Gorbačov se také na podzim 1985 snažil přimět Velkou Británii a Francii k samostatným jednáním o raketách středního doletu, což ovšem obě země okamžitě odmítly. Sověti poté deklarovali jednostranné snížení počtu střel SS-20 na úroveň června předcházejícího roku, kdy došlo k jejich dalšímu rozmísťování v reakci na rozmísťování střel aliance.⁵²⁴

Reagan ve své odpovědi z 31. října na Gorbačovův dopis souhlasil s 50 % snížením strategických útočných zbraní. Při tomto snížení by podle něj byla dodržena rovnováha a posílena stabilita. Odmítl ovšem požadavek na zastavení projektu SDI. U zbraní středního doletu navrhoval jejich úplnou likvidaci.⁵²⁵ Tyto návrhy americká administrativa podrobně rozpracovala ve směrnici NSDD-195 z října 1985, sloužící jako základ pro další kolo rozhovorů, které měly proběhnout následující měsíc v Ženevě. Byla zde deklarována ochota snížit na polovinu počet strategických raket, ovšem podle americké podmínky snížit také o 50 % celkovou nosnost raket, což bylo samozřejmě krajně nevýhodné pro Sověty. V oblasti střel středního doletu a střel s plochou drahou letu byly Spojené státy ochotny zastavit jejich rozmísťování v Evropě k poslednímu dni roku 1985, výměnou za sovětské snížení střel SS-20 na stejnou úroveň. V otázce SDI byla formulována myšlenka „otevřené laboratoře“, podle které by obě

⁵²² Reagan R.: c. d., s. 575-579.

⁵²³ Suchý P.: *Reagan a říše zla*, s. 189-190.

⁵²⁴Suchý, P.: Smlouva o likvidaci střel středního a kratšího doletu (INF) In: Kuchyňková, P. - Suchý, P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností?* Brno 2005, s. 85-108.

⁵²⁵ Reagan R.: c. d., s. 581-583.

strany diskutovaly své programy strategické obrany a vzájemně navštěvovali svá výzkumná zařízení. Americký program měl být nadále rozvíjen v souladu s dohodou ABM.⁵²⁶

3.10.1. Summit v Ženevě

Reagan v přípravě své administrativy na vrcholnou schůzku označil za primární cíl navázání osobního styku s Gorbačovem a vypracování agendy pro budoucí jednání. Cílem nebylo nahrazení jiných souběžných jednání ani podpis žádných dohod.⁵²⁷ Směrnice NSDD-194 obsahovala základní cíle administrativy v přípravě na summit. V otázce zbraní administrativa viděla možnost snížení napětí za pomoci redukce jaderného arzenálu a také za pomoci lepší komunikace mezi supervelmocemi. Přínosem summitu mělo být také zjištění, zda skutečně došlo ke změně sovětské politiky například i v oblasti lidských práv, nebo jen ke změně rétoriky.⁵²⁸ Na počátku listopadu ministr Shultz navštívil Moskvu v záležitosti přípravy summitu. Oficiální část jeho schůzky se Ševarnadzem se týkala kontroly zbrojení. Sovětští představitelé podmiňovali redukci jaderných zbraní úplným zastavením amerického programu SDI.⁵²⁹ K přípravě amerického prezidenta k summitu patří také jeho projev v rozhlasovém vysílání Hlas Ameriky dva dny před odletem do Ženevy, kde hovořil o svém snu o světě bez jaderných zbraní a o tom, že jadernou válku nelze vyhrát, ani rozpoutat a dále že SDI by měla být dostupná všem.⁵³⁰ Ještě před odjezdem v Bílém domě v rozhovoru pro BBC vysvětloval princip SDI a vyjádřil v tom smyslu, že je ochoten ji obětovat pro zachování míru.⁵³¹ Ministr obrany Weinberger krátce před summitem zaslal Reaganovi dopis, ve kterém ho nabádal, aby nepřistoupil na sovětské návrhy, což by podle něj narušilo schopnost Spojených států reagovat na sovětská porušování dohod. Tento dopis byl před zahájením schůzky zveřejněn v americkém tisku, což byl i podle administrativy pokus o zmaření summitu a jeho případných kladných výsledků.⁵³²

Koordinátorem sovětské strany bylo ministerstvo zahraničních věcí pod vedením Ševardnadzeho. Byly připraveny návrhy směrnic setkání zpracované komisemi z ministerstva zahraničních věcí, ministerstva obrany a bezpečnostním výborem. Posledním, kdo schvaloval a upravoval návrhy bylo politbyro, kterému se předkládaly i základní návrhy a připomínky.⁵³³

⁵²⁶ NSDD-195. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd195.pdf>. Suchý P.: *Reagan a říše zla.*, s. 194-196.

⁵²⁷ Suchý P.: *Reagan a říše zla.*, s. 193. NSDD-183. Dostupné z:

<https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd183.pdf>.

⁵²⁸ NSDD-194. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd194.pdf>.

⁵²⁹ Shultz, P. G.: *Turmoil and Triumph.* s. 587-594.

⁵³⁰ Radio Address to the Nation and the World on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva, November 9, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/110985a>.

⁵³¹ Interview With Foreign Broadcasters on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva, November 12, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/111285b>.

⁵³² Suchý, P.: c. d., s. 198, Shultz, P. G.: c. d., s. 598. Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 237-238.

⁵³³ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 350.

K prvnímu jednání mezi nejvyššími představiteli došlo na summitu v Ženevě v zámečku Villa Fleur d' Eau ve dnech 19. až 21. listopadu 1985. V úvodních projevech oba představitelé vyjádřili vzájemnou nedůvěru a zvolili poměrně útočný tón. Když nejvyšší představitelé opustili své delegace zůstali spolu sami jen v přítomnosti překladatelů, došlo mezi nimi ke sporu a vzájemně se obviňovali ze zodpovědnosti za závody ve zbrojení. Reagan mluvil také o sovětském vměšování do záležitostí zemí třetího světa, což sovětský představitel odmítal s tím, že „...nemáme plány na export revoluce. My, stejně jako USA, fungujeme v zóně životních zájmů a podporujeme své přátele.“⁵³⁴ Během dalšího jednání se však atmosféra postupně uvolňovala. Během jedné diskuze Gorbačov Reaganovi sdělil, že Sovětská strana neplánuje zůstat v Afghánistánu a stojí za politickým řešením tohoto konfliktu. To ovšem spojil se všeobecným urovnáním mezi velmocemi.⁵³⁵

Již první den přišla na řadu otázka zbraní. Reagan kritizoval doktrínu zadržování, která podle něj vedla k závodům ve zbrojení. Přesvědčoval svého partnera o nutnosti snížení počtu útočných zbraní a také, že Sovětský svaz se nemusí bát amerického programu SDI. Snažil se jej přesvědčit, že se jedná čistě o obranný systém. To však Gorbačov odmítal. Podle něj nebyl „Program hvězdných válek“ nic jiného, než pokus přenést závody ve zbrojení do kosmu. Prezident Reagan navrhnul procházku a další jednání se uskutečnilo v zahradním domku. Událost se stala známá jako beseda u krbu. Zde Reagan nabídl svému protějšku seznam devíti bodů k tématu, který však byl pro sovětskou stranu nepřijatelný a dovolil by Spojeným státům pokračovat v programu SDI. Ohledně tohoto programu zaujaly oba nesmiřitelné stanovisko. Reagan se snažil Gorbačovovi dokázat, že SDI neporušuje smlouvu ABM. V případě, že tento systém bude jednou uskutečněn, slíbil Reagan, že jej budou Spojené státy sdílet se Sovětským svazem.⁵³⁶ Gorbačov zmínil odhodlání sovětské strany vybudovat dostatečně účinný útočný systém, který by překonal americkou obranu a odhodlání vyvíjet obdobný systém.⁵³⁷

Následující den byly v centru pozornosti rozhovory o lidských právech. Reagan postupoval podle čtyřbodové agendy a podmínil zlepšení vztahů s Amerikou zlepšením lidských práv. To však Gorbačov odmítl a zdůraznil, že „USA by neměly vnucovat své standardy druhým. Každý národ má právo volby.“⁵³⁸ Přesto Gorbačov o tématu jednal, což bylo považováno z americké strany za úspěch.⁵³⁹

Následující ráno bylo podepsáno komuniké, ve kterém se konstatovalo, že „jaderná válka nesmí být odstartována, protože by v ní nebyli vítězové.“⁵⁴⁰ Spojené státy ani Sovětský svaz se neměly pokoušet o získání vojenské převahy. Deklarována pak byla i snaha dosáhnout dohody v oblasti jaderného odzbrojování. Byl potvrzen princip 50 % snížení strategických zbraní a myšlenka prozatímní dohody

⁵³⁴ Tamtéž.

⁵³⁵ Tamtéž, s. 351. Shultz, P. G.: c. d., s. 601.

⁵³⁶ Reagan R.: *Život jednoho Američana*, s. 587-588.

⁵³⁷ Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 601.

⁵³⁸ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 353.

⁵³⁹ Suchý, P.: c. d., s. 199.

⁵⁴⁰ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 356.

v oblasti zbraní středního doletu. Dále byla zmíněna i vůle dohody v oblasti chemických zbraní a konvenčních sil.⁵⁴¹

Na základě skutečnosti, že se americkému týmu podařilo vést rozhovory na základě jeho strategie, byla jednání považována americkou stranou jako úspěšná. Brzy po summitu, 9. až 11. prosince, proběhlo v Moskvě zasedání sovětsko-americké obchodní rady, poprvé od začátku afghánské války s oficiální americkou delegací na ministerské úrovni.⁵⁴² Čtyři největší americké a jedna kanadská banka poskytly Sovětskému svazu výhodný úvěr. Ministr Shultz nicméně potvrdil americké stanovisko, že obchodní vztahy nemohou být oddělovány od problematiky lidských práv.⁵⁴³

3.10.2. Ochlazení vztahů po ženevském jednání

Po návratu ze Ženevy zaslal Reagan Gorbačovovi dopis datovaný k 28. listopadu. Snažil se v něm znovu rozptýlit obavy z amerického programu SDI a že u nich: „...neprobíhá žádný vývoj, který by měl za cíl výrobu zbraní umístěných v kosmu.“ Uvedl, že Sověti mají převahu tři ku jedné v počtu jaderných hlavic, schopných zničit cíle v protiatomových krytech. Podotkl, že jedním z nejvýznamnějších kroků při snižování napětí by bylo stažení sovětských vojsk u Afghánistánu.⁵⁴⁴ Asi za týden pak Reagan zaslal další dopis, jehož tématem byla lidská práva v Sovětském svazu, problém Afghánistánu a sovětská dodávka zbraní do Libye. Navrhnul, aby na příští schůzce ministrů zahraničí byly projednávány problematiky Angoly a Libye.⁵⁴⁵

Gorbačov ve své odpovědi z 24. prosince vysvětloval sovětský postoj ke strategické obranné iniciativě. Podle Sovětů totiž mohou být používány pro obranné i útočné účely. Sovětské vedení podle něj došlo k závěru, že: „*Za současných podmínek potřebuje „kosmický štít“ pouze ta strana, která se připravuje zasadit první úder. Strana, která něco takového v úmyslu nemá, přece takovou zbraň vůbec nepotřebuje. Vesmírné zbraně jsou všechny jednoznačně zbraněmi globálními.*“ Dále pokračoval: „*Podstata těchto zbraní spočívá v tom, že je můžeme považovat za prostředek, jehož cílem je protivníka „oslepit“, překvapit druhou stranu a znemožnit jí zasazení odvetného jaderného úderu.*“ Zopakoval svůj postoj, že „*SSSR prostě nemůže připustit a nepřipustí situaci, kdy USA uskuteční svůj SDI program a pak bude chtít snížit počet jaderných zbraní.*“ Pokračoval, že sovětská reakce a další americká opatření pak povedou k novým závodům ve zbrojení. Zpochybnil také americké stanovisko, že Sověti mají převahu v jaderném zbrojení. Podle něj totiž střely z nových ponorek Trident umožnily Spojeným státům provést překvapivý úder v mnohem kratší době, a proto také představují větší hrozbu pro

⁵⁴¹ Suchý, P.: c. d., s. 200. Joint Soviet-United States Statement on the Summit Meeting in Geneva, November 21, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/112185a>.

⁵⁴² Garthoff, L. R.: *The Great Transition*, s. 249.

⁵⁴³ Suchý, P.: c. d., s. 201-202.

⁵⁴⁴ Reagan R.: *Život jednoho Američana*, s. 592-595.

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 595-596.

Sovětský svaz než sovětské střely namířené proti Spojeným státům. Co se týče konfliktů v zemích třetího světa, odmítl odpovědnost Sovětského svazu, a naopak obvinil Spojené státy.⁵⁴⁶

Na počátku roku 1986 se Gorbačov snažil v oblasti odzbrojení získat iniciativu a 15. ledna předložil poměrně radikální návrh, který sice Spojené státy neakceptovaly, považovali jej nicméně za projev ochoty přistoupit na americké návrhy a zejména na nulovou variantu.⁵⁴⁷ Gorbačov navrhnul odzbrojovací proces, trvající do roku 2000, ve kterém by mělo dojít k redukci strategických zbraní ve třech etapách. Počítal však s redukcí britských a francouzských zbraní a také se sovětskou definicí strategické zbraně, která zahrnovala i americké zbraně středního doletu v Evropě. Tento proces také podmínil ukončením programu SDI.

Sovětská strana dále trvala na zachování zbraní středního dosahu v Asii, což bylo pro Američany problematické, neboť střely SS-20 mohly zasáhnout většinu západoevropských cílů i zpoza Uralu. Reagan však ve snaze pohnout jednání nechtěl asijské zbraně počítat do evropského limitu. Americká administrativa se v rámci přípravy na čtvrté kolo ženevských jednání dohodla na snaze co nejvíce snížit počet zbraní delšího středního dosahu v Evropě i Asii. Podle jejího návrhu ze směrnice NSDD-206⁵⁴⁸ to mělo být v Evropě 140 kompletů, v ideálním případě chtěla prosadit nulovou variantu na obou kontinentech.⁵⁴⁹ Ve směrnici bylo dále deklarováno odhodlání pokračovat na SDI. V následující směrnici NSDD-214⁵⁵⁰ z února již americké návrhy předpokládaly přijetí nulové varianty v Evropě Sověty. Snahou administrativy bylo eliminovat sovětské střely také v Asii. Spojené státy i Sovětský svaz by snížily počet svých zbraní delšího středního doletu v Evropě na 140 kompletů a stejné opatření by proběhlo i v Asii. V následujícím roce by pak došlo k další 50 % redukci a ke konci roku 1989 by došlo k úplné eliminaci této kategorie zbraní. Spojené státy však nechtěly úplně zničit své komplety, ale pouze je přesunout z Evropy na své území. Oproti tomu přebývajících sovětské komplety měly být ničeny. Souběžně měl být řešen také celkový počet hlavic v globálním měřítku. Střely přesahující povolený limit počtu hlavic by byly také zlikvidovány. Tyto redukce měly být provedeny také u zbraní kratšího středního doletu. Limitem měla být úroveň počtu zbraní z počátku roku 1982. Všechny tyto limity by se nevztahovaly na britské a francouzské zbraně. Teprve po redukcí strategických zbraní na polovinu se měla vést jednání s Británií, Francií a Čínou pro dosažení úplné likvidace jaderných zbraní.⁵⁵¹ K tomuto poslednímu návrhu však dokonce i někteří členové administrativy přistupovali skepticky.⁵⁵² Ministr

⁵⁴⁶Tamtéž, s. 596-600.

⁵⁴⁷ Shultz, P. G.: *Turmoil and Triumph*, s. 698-700.

⁵⁴⁸ NSDD-206. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd206.pdf>.

⁵⁴⁹ Shultz, P. G.: c. d., s. 702.

⁵⁵⁰ NSDD-214. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd214.pdf>

⁵⁵¹ NSDD-210 Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd210.pdf>.

⁵⁵² Shultz, P. G.: c. d., s. 706.

Shultz informoval Gorbačova skrze sovětského velvyslance Dobrynina, že Spojené státy jsou ochotny jednat o zbraních středního doletu samostatně bez ohledu na jednání o jiných zbraních.⁵⁵³

Na Gorbačovův dopis z prosince reagoval Reagan až v dopise z 6. února 1986, v němž vyjádřil nepochopení sovětského postoje a jeho obav SDI: *„Pokud totiž bude taková obrana v budoucnosti opravdu uskutečnitelná, usnadní to budoucí snižování stavů jaderných zbraní, protože se vytvoří atmosféra důvěry, protože bude možné zajistit bezpečnost státu i bez těchto zbraní. Uznávám samozřejmě, jak jsem se již zmínil, že když bude arzenál plný zbraní schopných zasadit první ničivý úder doplněn ještě o obranný systém, může to za určitých okolností znamenat porušení rovnováhy.“* Obvinil také Sovětský svaz z licoměrnosti v otázce kosmických zbraní: *„Váš systém obrany proti balistickým střelám rozmístěný kolem Moskvy může zasahovat i cíle mimo zemskou atmosféru, a tento režim byl již také u těchto zbraní vyzkoušen. Vaše orbitální a protidružicové zbraně jsou konstruovány tak, aby mohly ničit družice. Sovětský svaz navíc zahájil vývoj obranných systémů využívajících řízenou energii dříve než Spojené státy a zdá se, že je již dost daleko v oblasti laserových zbraní a jiných formě řízené energie.“* Pokračoval, že americké zbraně mají pouze omezenou schopnost zasáhnout sovětská vypouštěcí zařízení. Avšak, *„v každém případě jsme se shodli na zásadě padesátiprocentního snížení počtu jaderných zbraní. Příprava této smlouvy bude prvním úkolem našich vyjednávačů v Ženevě.“* Dále pokračoval v otázce regionálních konfliktů, jmenovitě o Afghánistánu a dále o podpoře Kaddáfího režimu v Libyi.⁵⁵⁴

Koncem února Reagan v dopise Gorbačovi předložil nový soubor návrhů. V něm podmínil proces kontroly zbrojení s pokrokem v dalších otázkách, jako jsou regionální konflikty, lidská práva a konvenční zbraně: *„Jak víte, Spojené státy a jejich spojenci se dnes musejí spoléhat na jaderné zbraně jako na prostředek odstrašení případných konvenčních i jaderných konfliktů. To je způsobeno hlavně velkou nerovnováhou, která v současné době existuje mezi vojenskými silami NATO a Varšavské smlouvy. V důsledku toho bude nutné při snižování stavů jaderných zbraní směrem k nulové hodnotě současně zahájit proces nastolování bezpečné celkové rovnováhy mezi Východem a Západem s konkrétním důrazem na nápravu současné nerovnováhy v konvenčních zbraních...“*. Předložil pak konkrétní návrh snížení počtu jaderných hlavic strategických nosičů u obou stran na 4500 a pro střely s plochou drahou letu, odpalovaných z bombardérů na 1500. Do roku 1987 by pak počet střel středního doletu snížily na 140 odpalovacích zařízení v Evropě na každé straně, s poměrným snížením počtu těchto sovětských zařízení v Asii. Následující rok by obě strany snížily počet odpalovacích zařízení v Evropě a Asii o 50 % a v roce 1989 by pak tento typ zbraní úplně zlikvidovaly.⁵⁵⁵

Přes intenzivní vzájemnou korespondenci představitelů se vztahy mezi oběma supervelmocemi znovu ochlazovaly. Spojené státy obnovily jaderné pokusy, vstup amerických válečných lodí do výsostných

⁵⁵³ Tamtéž, s. 708.

⁵⁵⁴ Reagan R.: c. d., s. 603-608.

⁵⁵⁵ Tamtéž, s. 608-611

sovětských vod u Krymského poloostrova skončil vážným incidentem. Na základě dohody Spojených států a Saúdského království se prudce snížila cena ropy, což poškozovalo sovětské hospodářství.⁵⁵⁶

V květnu byla americká administrativa postavena před vážné dilema. Do konce roku mělo dojít k vybavení 131. bombardéru B-52 střelami s plochou drahou letu, čímž by Spojené státy porušily smlouvu SALT II. Americká administrativa se odvolávala na sovětské porušení smlouvy krasnojarským radarem a rozmístěním sovětské mobilní strategické rakety SS-25 a rozhodla se limity smlouvy již nedodržovat.⁵⁵⁷ Toto rozhodnutí se setkalo s odmítnutím ze strany Kongresu a evropských spojenců, včetně britské premiérky.⁵⁵⁸

Přestože Sovětský svaz odstoupení od smlouvy SALT II odsoudil, předložil v Ženevě ještě aktuálně vypracované návrhy, které následující měsíc Gorbačov formuloval v dopise Reaganovi. V něm souhlasil s oddělením jednání o zbraních středního doletu od jednání o strategických zbraních. Zbraně středního doletu v Evropě by měly být úplně eliminovány a jejich počet v Asii zmrazen. Britských a francouzských zbraní by se dohoda netýkala. Gorbačovův návrh již přestal podmiňovat redukcí strategických zbraní zákazem výzkumu a vývoje vesmírných zbraní, což mohlo být nyní v laboratorních podmínkách umožněno. V souvislosti s tím se obě strany měly zavázat k dodržování dohody ABM pro příštích patnáct až dvacet let.⁵⁵⁹ Tento návrh americká strana nepřijala, ale někteří členové administrativy ocenili sovětskou iniciativu.⁵⁶⁰ Následující měsíc tedy Reagan zaslal Gorbačovovi odpověď, ve které se pokusil zmírnit jeho obavy z SDI a vyjádřil ochotu systém v budoucnu sdílet. V otázce strategických zbraní zopakoval nabídku na jejich 50% redukcí a v oblasti střel delšího středního doletu navrhoval jejich úplnou likvidaci. Testování jaderných zbraní mělo být zachováno, protože je americká strana považovala za předpoklad k udržování odstrašujícího arzenálu.⁵⁶¹

V srpnu byl zadržen sovětský občan Gennadij Zacharov a obviněn ze špionáže a poté byl z podobné činnosti obviněn americký moskevský dopisovatel Nicholas Daniloff. Situace se eskalovala odvoláním 25 sovětských představitelů při OSN. Tyto události poznamenaly zářijovou schůzku ministrů zahraničí Shultze a Ševarnadzeho ve Washingtonu, kde oba představitelé kvůli těmto událostem odmítli stanovit datum příští nejvyšší schůzky.⁵⁶²

Gorbačov přesto dospěl k závěru neodkladně vyzvat amerického prezidenta k setkání, což opět provedl prostřednictvím dopisu z 15. září, předaném Ševarnadzem. V něm Sovětský představitel odmítl americkou rétoriku a americké počínání označil za záminku, „...*kteřá měla posloužit ke zhoršení sovětsko-amerických vztahů a ke zvýšení napětí.*“. Obvinil dále Spojené státy, že chtějí Strategickou

⁵⁵⁶ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 356

⁵⁵⁷ Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, s. 207. NSDD-227. Dostupné z:

<https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd227.pdf>.

⁵⁵⁸ Shultz, P. G.: c. d., s. 717.

⁵⁵⁹ Garthoff, L. R.: *The Great Transition* s.278-279.

⁵⁶⁰ Shultz, P. G.: c. d., s. 719-724.

⁵⁶¹ Odpověď byla formulována ve směrnici NSDD-233. Dostupné z:

<https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd233.pdf>.

⁵⁶² Shultz, P. G.: c. d., s. 739-745.

obrannou iniciativou porušit smlouvu ABM. Naopak vyžadoval její přísné dodržování. Na základě toho by se dalo dohodnout na podstatném snížení strategických útočných zbraní. V otázce střel středního doletu navrhnul úplnou likvidaci amerických a sovětských raket v Evropě. Obvinil americkou stranu, že objevila jinou překážku, totiž sovětské zbraně tohoto druhu v Asii. Dále Gorbačov sdělil, že postoj Spojených států k zákazu zkoušek jaderných zbraní je pro něj zklamáním. Na závěr vyzval americký protějšek k osobnímu setkání, které považoval za klíčové k pokroku v jednáních.⁵⁶³ Reagan však Ševarnadzemu oznámil, že na Gorbačovův dopis neodpoví, dokud nebude propuštěn Daniloff. Protože ten byl na základě jednání ministrů zahraničí brzy propuštěn, nejvyšší schůzce již nebránily žádné překážky. Z míst navržených Gorbačovem si Reagan vybral Reykjavík.⁵⁶⁴

3.10.2. Summit v Reykjavíku

Americká administrativa považovala ve své přípravě summit za prostředek k oteplení vztahů a zdůrazňovala, že na něm nedojde k žádným oficiálním dohodám. Reagan byl také rozhodnutý nedopustit, aby se jednání týkala pouze odzbrojení. Pozornost se měla týkat všech částí čtyřbodové iniciativy.⁵⁶⁵

Na summitu v Reykjavíku se Gorbačov pokusil omezit program schůzky na kontrolu zbrojení, což Reagan nedopustil. Ten kritizoval Sovětský svaz za to, že neumožňuje svým občanům emigrovat z důvodů jejich náboženského vyznání nebo spojování rodin. Hovořil dále o Afghánistánu a o konfliktech ve třetím světě. Gorbačov nabídl významné ústupky ze sovětské strany a v souladu se svými předchozími nabídkami byl ochoten oddělit jednání o zbraních středního dosahu od strategických zbraní. Akceptoval také americkou klasifikaci těchto zbraní. Upustil také od požadavku zahrnutí francouzských a britských zbraní do těchto jednání. Navrhnul celou strategickou triádu, tzn. jaderné zbraně na pozemních základnách, jaderné bombardéry i námořní jaderné zbraně snížit na polovinu.⁵⁶⁶ V Asii měl být počet sovětských střel zmrazen, ale jejich úplnou likvidaci zde Gorbačov odmítal. Rozmíst'ování střel kratšího středního dosahu mělo být zmrazeno a později měla být jejich problematika řešena přijatou dohodou.⁵⁶⁷

Rozhovory však zkrachovaly na americké neústupnosti v otázce SDI. Reagan předložil návrh, který Gorbačovovi již dříve nabídl v korespondenci. Během likvidace jaderných zbraní měly pokračovat práce na SDI. Spojené státy by pak přizvaly Sovětský svaz účast na jeho zkouškách. V případě účinnosti systému by obě strany zlikvidovaly zbytek útočných střel a pak by se Spojené státy podělily o technologii SDI.⁵⁶⁸ Takový návrh samozřejmě Gorbačov odmítl: „*Pane prezidente, ...Nechcete se s námi*

⁵⁶³ Reagan R.: c. d., s. 621-625.

⁵⁶⁴ Shultz, P. G.: c. d., s. 750.

⁵⁶⁵ NSDD-245. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd245.pdf>.

⁵⁶⁶ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 357. Shultz, P. G.: c. d., s. 758-762.

⁵⁶⁷ Shultz, P. G.: c. d., s. 765-768.

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 769-773.

*dělit ani o ropná zařízení nebo o zařízení pro mlékárenské závody, a přitom si myslíte, že uvěříme slibům, že se s námi rozdělíte o výsledky práce na SDI...Budme realisty a pragmatiky, to je jistější.*⁵⁶⁹ Jednání se dostalo do slepé uličky, Gorbačov dal americkému protějšku na výběr: buď omezit SDI na laboratorní výzkum nebo nebude dosaženo dohody. Reagan tak tedy schůzku ukončil.⁵⁷⁰ Průběh jednání je z amerického pohledu podrobně zachycen v dokumentu NSDD-250.⁵⁷¹ Reagan svůj odchod ze schůzky po návratu obhajoval ve veřejném projevu. Zdůraznil, že projekt SDI považuje za jedinou záruku bezpečnosti a nevzdá se ho.⁵⁷² Jeho omezení také americkou stranu oslabovalo při dalších jednáních.⁵⁷³ Pro sovětskou stranu byl summit zklamáním. Novináři poukazovali na to, že pakliže měla být SDI prostředek k tomu, dostat Sovětský svaz k jednání, potom je nelogické že nepřistoupili na nejlepší nabídku, jakou mohli dostat. Na základě toho prezentovali názor, že SDI není ani stimul, ani prostředek k jednání, ale prostředek k zajištění příjmů vojensko-průmyslového komplexu.⁵⁷⁴

3.10.3. Dohoda o zbraních středního doletu

Podle britské premiérky byly sovětské návrhy pastí. Reagan sice přistoupil na to, že během příštích deseti let ani jedna strana neodstoupí od smlouvy ABM. Gorbačov prohlásil, že tento problém závisí na tom, zda SDI bude omezen na laboratorní výzkum, což Reagan odmítl. Neúspěch summitu byl podle ní vykládán jako důsledek neústupnosti amerického prezidenta. Sověti však podle Reagana blúfovali a musili si uvědomit, že nemají naději udržet se Spojenými státy krok v soupeření o převahu ve vojenské technologii. Ústupky, které udělali v Reykjavíku, se již nedaly vrátit. Britská premiérka podporovala myšlenku padesátiprocentního snížení strategických raket do pěti let, Reaganův návrh odstranit všechny strategické rakety do deseti let však premiérku znejistil. Podle ní byl celý systém jaderného deterentu na pokraji pádu. V případě likvidace rakety Trident by Británie musela zavést jiný systém, pokud by si chtěla zachovat nezávislé odstrašovací síly. Nulovou variantu britská premiérka odmítala a smířila se s ní jen proto, že doufala, že ji Sověti nikdy nepřijmou. Přijetí této varianty by znamenalo, že by v Evropě Sovětský svaz díky svým konvenčním, chemickým zbraním, a raketám krátkého doletu získal převahu a snížila by se důvěryhodnost strategie zastrašování. Podle ní by ztratila svou podstatu celá strategie pružné reakce aliance, založená na vlastnictví celé škály zbraní. U zbývajících prostředků jaderného odstrašení, to znamená raket s plochou drahou letu a bombardérů byla menší pravděpodobnost, že proniknou sovětskou obranou a samy by byly zranitelnější v případě sovětského útoku. Sama Británie by navíc musela vynaložit na tyto zbraně dvakrát tolik prostředků než na rakety

⁵⁶⁹ Pumpjanskij, A.: *Jak to bylo v Reykjavíku*, s. 70.

⁵⁷⁰ Reagan R.: *Život jednoho Američana*. Prostor, Praha 1998, s. 627-631.

⁵⁷¹ NSDD-250. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd250.pdf>.

⁵⁷² Address to the Nation on the Meetings With Soviet General Secretary Gorbachev in Iceland, October 13, 1986. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/101386a>.

⁵⁷³ Shultz, P. G.: c. d., s. 773.

⁵⁷⁴ Pumpjanskij, A.: c. d., s. 72-75.

Trident. Samy rozhovory o eliminaci jaderných zbraní budily pochybnosti, zda jsou Spojené státy odhodlány je použít.

Thatcherová se pokusila Američany přimět, aby se vrátili k věrohodné politice zastrašování a v této záležitosti navštívila 15. listopadu amerického prezidenta v Camp Davidu. Na této schůzce se oba představitelé dohodli, že prioritu jejich zbrojní politiky dostane mimo jiné smlouva o omezení zbraní středního doletu a padesátiprocentní snížení strategických zbraní na americké a sovětské straně. Dohodli se dále na podpoře výzkumu programu SDI, v tom rámci, který smlouva ABM dovoluje. Potvrdili si dále, že strategie aliance vyžaduje účinné prostředky jaderného odstrašování a kombinaci těchto systémů. Shodli se také, že k jaderným zbraním nelze přistupovat izolovaně, ale že je třeba usilovat o celkovou rovnováhu a že tyto záležitosti budou nadále podléhat těsným konzultacím se spojenci.⁵⁷⁵

Prohlášení z Camp Davidu znamenalo konec sovětským nadějím o Evropě bez jaderných zbraní a jistě se mu dostalo v Moskvě pozornosti, protože britská premiérka byla pozvána na oficiální návštěvu Sovětského svazu, kterou vykonala na přelomu března a dubna 1987. Rozhovory premiérky Thatcherové a generálního tajemníka Gorbačova se týkaly zejména mezinárodní politiky, lidských práv a jaderného zbrojení. Gorbačov dal najevo, že je dobře informován o tom, že se na Západě píše o nutnosti Sovětského svazu zredukovat zbrojení, aby byl schopen financovat ekonomický rozvoj. Dále britskou premiérku obvinil ze zmaření plánů na celkové jaderné odzbrojení, o němž se hovořilo v Reykjavíku. Thatcherová argumentovala nutností zachovat jaderné odstrašení, a naopak obvinila Sovětský svaz ze snahy zachovat vojenskou převahu v Evropě za pomoci všeobecného jaderného odzbrojení. Přivítala nicméně skutečnost, že Sověti zrušili sepětí mezi smlouvou o jaderných zbraních, SDI a dalšími problémy kontroly zbrojení. Gorbačov prohlásil, že s SDI se Sověti vypořádají, konkrétní však nebyl a další rozhovory se již problematiky zbrojení netýkaly.⁵⁷⁶

Na začátku roku 1987 došlo k významnému ústupu Sovětského svazu v otázce zbraní středního doletu. V návrhu, který 28. února 1987 předložil Sovětský svaz Spojeným státům, Gorbačov akceptoval nulovou variantu v Evropě a navrhnul omezení hlavic v Asii na 100 kusů. Přestal také dohodu podmiňovat zrušením SDI a posunem v jiných jednáních o kontrole zbrojení.

Reakce Francie na nové sovětské návrhy nebyla jednoznačná. Prezident Mitterand na zasedání vlády 4. března vyjádřil souhlas, aby byla zahájena sovětsko-americká jednání. O několik dní později se na tiskové konferenci vyjádřil, že *„Západ by se dopustil chyby, kdyby nevyužil příležitost k zahájení takových jednání.“* Vyjádřil dokonce stanovisko, že francouzské zbraně mohou být započítávány v budoucí dohodě o strategických zbraních, ale teprve tehdy, *„až obě supervelmoci omezí své strategické potenciály o 50 %.“* Oproti tomu ministr obrany Giraud vyjádřil k likvidaci zbraní středního doletu pochybnosti: *„Od okamžiku stažení Pershingů II a střel s plochou drahou letu by americký jaderný potenciál byl soustředěn na území Spojených států. Je proto otázkou, zda za takové situace by USA byly*

⁵⁷⁵ Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*, s. 322.

⁵⁷⁶ Tamtéž, s. 328.

*ochotny v případě útoku proti západní Evropě nasadit své jaderné síly a tím riskovat odvetné údery proti vlastnímu území. Západoevropské země by byly postupně vydány napospas Moskvě. A to by byl nový evropský Mnichov.*⁵⁷⁷

Během příprav amerického ministra zahraničí Shultze na jednání v Moskvě vykonal Gorbačov oficiální návštěvu Československa. V projevu na Pražském hradě 9. dubna pronesl mimo jiné komentář k tehdejšímu stavu jednání. Vyjádřil v něm znepokojení, že někteří západoevropští představitelé považují jaderné zbraně za záruku bezpečnosti v Evropě.⁵⁷⁸ Ve stejný den na tiskové konferenci v pražském hotelu Inter-Continental sdělil Jevgenij Primakov, ředitel sovětského Institutu světové ekonomiky a mezinárodních vztahů, že Sovětský svaz je ochoten odsunout operačně taktické rakety (tzn. rakety kratšího středního doletu 500-1000 km) z území ČSSR a NDR v době začátku rozhovorů o zbraních středního dosahu.⁵⁷⁹ V projevu následující den o této kategorii zbraní mluvil i Gorbačov. Projevil ochotu k jednání o operačně taktických raketách tak, aby jednání o nich nekomplikovala jednání o zbraních středního dosahu. Navrhnul snížení počtu a likvidaci operačně-taktických raket o dosahu 500-1000 km bez ohledu na průběh a výsledek jednání o raketách středního dosahu. Naopak, po dosažení dohody o zbraních středního dosahu mělo dojít po dohodě s ČSSR a NDR k odsunutí raket, které zde byly umístěny jako reakce na rozmístování raket Pershing II a střel s plochou drahou letu, bez ohledu na průběh jednání o operačně taktických zbraních. Dohoda o operačně-taktických zbraních by se pak realizovala pod přísnou kontrolou, podobně jako dohoda o zbraních středního dosahu a strategických zbraních. Příslušná kontrola měla zahrnout nejen stav raket a odpalovacích zařízení v bojovém stavu, ale i v pokusných střelnicích, výrobních závodech a podobně, s tím, že bude umožněn přístup inspektorům druhé strany i na území třetích zemí.⁵⁸⁰ Zejména závazek odstranit sovětské operačně-taktické zbraně po podepsání dohody o zbraních středního doletu je zachycen ve Společném československo-sovětském komuniké.⁵⁸¹ Ronald Reagan vyjádřil uspokojení nad Gorbačovovým návrhem. Dodal ale, že stále přetrvávají vážné problémy, protože Sovětský svaz má „obrovskou převahu“ v raketách středního doletu v Evropě.⁵⁸²

Při jednáních Gorbačova se Shultzem v dubnu v Moskvě byla pozornost věnována především střelám s kratším středním dosahem. Gorbačov navrhnul jejich stažení z Československa a NDR, jejich počet také neměl být dále navyšován. Americká strana však trvala na principu rovnosti v počtu těchto zbraní, přestože žádnou zbraň této kategorie nevlastnila. Zmrazení jejich počtu tedy neakceptovala. Gorbačov také vznesl návrh „dvojí nuly v Evropě“. Střely kratšího i delšího doletu měly být odstraněny, mimo Evropu by obě strany měly držet jen 100 hlavic. Shultz nechtěl na tuto variantu přistoupit, proto

⁵⁷⁷ Eichler, J.: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*, s. 98-99.

⁵⁷⁸ Michail Gorbačov *mezi námi. Reportáže a dokumenty z dubnových dnů 1987*. Praha 1987, s. 41.

⁵⁷⁹ Tamtéž, s. 46-47.

⁵⁸⁰ Tamtéž, s. 91-92.

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 131-137.

⁵⁸² Radio Address to the Nation on Soviet-United States Relations. April 18, 1987. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/041887a>.

Gorbačov navrhnul celkovou globální eliminaci všech těchto zbraní. Shultz však nebyl zmocněn přijmout takový návrh, protože takovou nabídku musela přijmout celá Severoatlantická aliance.⁵⁸³ NATO nicméně v červnu 1987 tuto variantu schválilo.⁵⁸⁴ Jiným tématem bylo stažení sovětských vojsk z Afghánistánu, s čímž Sověti souhlasili, ačkoliv žádný termín stanoven nebyl. Byla také podepsána dohoda o zřízení center v Moskvě a Washingtonu, která měla zmírnit možnost jaderné války mezi velmocemi.⁵⁸⁵

Na zasedání Politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy v Berlíně dne 29. května byl schválen dokument O vojenské doktríně členských států Varšavské smlouvy. Explicitně se v něm uvádí, že nikdy nebude zahájena válečná akce proti nějakému státu nebo koalici, nestane-li se sama objektem útoku. Nikdy také jako první neměla použít jaderné zbraně.⁵⁸⁶

V červenci Gorbačov navrhnul variantu „dvojí nuly v globálním měřítku“, tzn. úplnou likvidaci střel kratšího i delšího středního doletu v Evropě i Asii. V červnu Reagan rozhodl o předložení stejného návrhu,⁵⁸⁷ a variantu dvojí nuly akceptovala i Severoatlantická aliance. Německý spolkový kancléř Kohl byl ujistěn, že se dohoda nebude vztahovat na 72 střel Pershing IA vlastněné SRN, ale v srpnu, na základě Reaganovy pobídky, rozhodnul po likvidaci amerických a sovětských střel odstranit i tyto německé rakety, protože sovětská vyjednavací v Ženevě požadovali demontáž amerických hlavíc z německých střel.⁵⁸⁸ S likvidací raket středního doletu do té doby Kohl nesouhlasil. Pokud by byly odstraněny, hlavní odstrašující zbraní by se staly rakety krátkého doletu více ohrožující životy Němců. Chtěl tedy odstranit i tuto kategorii zbraní. S tím nesouhlasila premiérka Thatcherová, která v případě odstranění raket středního doletu chtěla zbraně krátkého doletu naopak zachovat. Reagan v této záležitosti souhlasil s Kohlem a byl zastáncem likvidace také zbraní krátkého doletu.⁵⁸⁹

V září navštívil Ševarnadze Spojené státy s úkolem projednat podmínky plnění dohody ABM, Reagan však odmítl jakékoliv omezení SDI.⁵⁹⁰ Ve společném prohlášení obou ministrů bylo uvedeno, že bylo dosaženo principiální shody v otázce zbraní středního doletu. Smlouvu měli podepsat nejvyšší představitelé na summitu ve Washingtonu.⁵⁹¹ Při říjnové návštěvě Shultze v Moskvě byla vypracována Dohoda o likvidaci zbraní středního a kratšího středního doletu. Zbývalo už jen stanovit datum návštěvy Gorbačova ve Washingtonu, ten však vyslovil požadavek, spojit setkání s rozhovorem o strategických a vesmírných zbraních a dodržováním dohody ABM. To Shultz odmítl a odjel bez stanovení data

⁵⁸³ Shultz, P. G.: *Turmoil and Triumph*, s. 889-891.

⁵⁸⁴ Prohlášení ze zasedání ministrů Severoatlantické rady z 11. a 12. června 1987. Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c870612a.htm>.

⁵⁸⁵ Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, s. 222-224.

⁵⁸⁶ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 126.

⁵⁸⁷ NSDD-278. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd278.pdf>.

⁵⁸⁸ Suchý, P.: c. d., s. 223.

⁵⁸⁹ Reagan R.: *Život jednoho Američana*, s. 638.

⁵⁹⁰ Tamtéž, s. 642. Shultz, P. G.: c. d., s. 985-988.

⁵⁹¹ Joint Statement on Soviet-United States Diplomatic Falos. September 18, 1987. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/091887a>.

podpisu smlouvy.⁵⁹² To bylo dohodnuto až při následné návštěvě Ševarnadzeho ve Washingtonu. Sovětská strana již nepožadovala pro konání summitu dohodu o vesmírných zbraních a ani posílení dohody ABM. Jednání obou ministrů v otázce dohody INF pak pokračovala v Ženevě.⁵⁹³ Poslední velkou překážkou před dokončením dohody byla otázka sovětských střel SS-23. Americká strana uváděla, že jejich dolet je 500 km. Přestože sovětská strana uváděla dolet pouze 400 km, Gorbačov udělal další ústupek a zahrnul je do kategorie zbraní kratšího středního doletu, určené k likvidaci.

3.10.4. Washingtonský summit

Americký prezident považoval v přípravě na summit kromě podpisu smlouvy INF za důležité pokračovat v jednáních START a také o vesmírných systémech. Další jednání pak chtěl vést v souladu s čtyřbodovou agendou. Prioritním sovětským zájmem bylo podepsat smlouvu INF.⁵⁹⁴ To se skutečně stalo stěžejní událostí summitu, konaného ve dnech 8.-10. prosince 1987 ve Washingtonu.

Mimo jednání o zbraňových systémech byly ostatní rozhovory pouze okrajové. Kromě otázek regionálních konfliktů Reagan hovořil o lidských právech. Gorbačov nabyl dojmu, že Reagan vůči němu vystupuje z pozice síly a jeho slova odmítl: „*Pane prezidente, omluvte mě, ale chtěl bych vám hned na začátku říct, že já nejsem obviněný a vy nejste prokurátor. Nejsem žák a vy nejste učitel. Jsme představitelé dvou velkých států, na kterých je svět závislý. Proto prosím jednejme jako rovný s rovným.*“⁵⁹⁵

Výsledek summitu byl ale přelomový. Na rozdíl od předcházejících dohod, které v podstatě zachovávaly počet jaderných zbraní u obou velmocí, ve Washingtonu byla podepsána dohoda, odstraňující hned dvě třídy jaderných zbraní. Obě dvě velmoci se zavázaly stáhnout z Evropy všechny rakety s doletem v rozmezí 500 až 5000 km.⁵⁹⁶ Nakonec tedy zvítězila tzv. „nulová varianta“.⁵⁹⁷ Tato odzbrojovací smlouva jako první znamenala nejen zastropení nebo omezení, ale skutečnou eliminaci celé jedné kategorie jaderných zbraní. Americká administrativa podpis smlouvy označila za velký úspěch, protože nulovou variantu prosazovala již od počátku svého jednání se Sovětským svazem a sovětský svaz v této záležitosti udělal velké ústupky, musel dokonce eliminovat o dost větší jaderný arzenál. Součástí dohody byly také skutečně fungující verifikační opatření.

Summit pokračoval nejen projednáváním dalších bodů čtyřbodové agendy, ale také projednáváním redukce strategických zbraní START. Obě strany se dohodly na počtu raket a bojových hlavic, kterými

⁵⁹² Shultz, P. G.: c. d. s. 999-1001.

⁵⁹³ Suchý, P.: c. d., s. 226, Shultz, P. G.: c. d., s. 1006-1007.

⁵⁹⁴ NSDD-288. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd288.pdf>.

⁵⁹⁵ Gorbačov, S. M.: *Vzpomínky a zamyšlení*, s. 362.

⁵⁹⁶ Nikoliv však z výzbroje námořních sil.

⁵⁹⁷ Treaty Between the United States of America and the Union of the Soviet Socialist Republic on the Elimination of Their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles (INF). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/inf/text/inf.htm>.

měly disponovat. V otázce SDI prosadila americká strana dodržování smlouvy ABM bez jakýchkoliv dalších omezení. Vývoj a testování komponentů SDI tedy nebyly omezeny.⁵⁹⁸

Na základě uzavření smlouvy INF pak byla 11. prosince 1987 v Berlíně ministry zahraničí podepsána Dohoda mezi ČSSR, SSSR a NDR o inspekcích v souvislosti se smlouvou mezi SSSR a USA o likvidaci jejich raket středního a kratšího doletu,⁵⁹⁹ která upravovala podmínky inspekcí dle článku XIII smlouvy INF.⁶⁰⁰ V lednu 1988 byla zrušena bojová pohotovost sovětské brigády s raketami OTR-22 (SS-12M), rozmístěné v Hranicích na Moravě a koncem února začal odsun vlakovými soupravami do Sovětského svazu. Poslední takový vlak byl z Hranic vypraven 16. března.⁶⁰¹

3.11. Bezpečnostní prostředí Evropy na konci 80. let

Ve své době nebylo podepsání smlouvy INF vnímáno jednoznačně. Na jednu stranu se na Západě setkala většinou s kladným hodnocením, protože se zdála být vyvrcholením a potvrzením tvrdého a nesmlouvavého postoje vůči Sovětskému svazu. Na druhou stranu však bylo zřejmé, že snížit bezpečnostní riziko pro Evropu lze pouze snížením mezinárodního napětí na základě širšího souboru kritérií, nikoliv pouhým snížením počtu zbraní. Taková naděje na snížení napětí může být iluzorní, pokud dojde k narušení vojenské rovnováhy. Dopad této smlouvy na evropskou bezpečnost lze hodnotit pouze v porovnání s doktrínami obou soupeřících bloků. Smlouva by nepochybně zvýšila bezpečnost v Evropě, pokud by byly doktríny a počty konvenčních vojsk symetrické. Sovětská síla na evropském válčišti ovšem spočívala především v převaze konvenčních vojsk. Snížení počtu jaderných zbraní tedy zvýšilo důležitost konvenčních armád (a tedy sovětskou vojenskou převahu) a Západ neudělal nic pro to, aby ji snížil.⁶⁰² V tomto duchu se vyjádřil i francouzský vojenský odborník G. Souatou: „*Bývalo by*

⁵⁹⁸ Joint Statement on the Soviet-United States Summit Meeting, December 10, 1987. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/121087a>.

⁵⁹⁹ Dohoda mezi ČSSR, SSSR a NDR o inspekcích v souvislosti se smlouvou mezi SSSR a USA o likvidaci jejich raket středního a kratšího doletu. In: Smlouva číslo jedna. Setkání Gorbačov-Reagan, Washington, prosinec 1987. Praha 1988, s. 189-196.

⁶⁰⁰ V souvislosti s tímto je nutné označit názory, že Sovětský svaz provedl „podvod“, když „zamlčel“ vlastnictví raketových kompletů 9K714 OKA (SS-23 Spider) některými státy Varšavské smlouvy, jako mylné. Vlastnictví těchto raketových kompletů Československem, Německou lidovou republikou a Bulharskem od poloviny 80. let bylo všeobecně známo. V případě ČSLA sice jeho raketové vojsko podléhalo nejvyššímu stupni utajení (Přísně tajné-zvláštní důležitosti), samotné vlastnictví jeho taktických a operačně-taktických raket se však od roku 1965 neutajovalo a tyto zbraně byly od toho roku běžně prezentovány na vojenských přehlídkách v Praze a Bratislavě. Po rozpadu Československé federace došlo k rozdělení raketových kompletů mezi nástupnické státy v poměru 1:1. Česká republika rakety OKA vyřadila v roce 1995 a rakety i komplety fyzicky zničila do roku 1997. V roce 2000 byly nakonec vyřazeny taktické komplety 9K79 Točka (SS-21 Scarab) a raketové vojsko Armády České republiky přestalo existovat. Slovenská republika rakety OKA vyřadila v roce 2000 a na americký nátlak byly na náklady Spojených států rakety do roku 2002 zlikvidovány. Východoněmecké komplety OKA byly staženy ještě před sjednocením Německa. Mohyla V.: *SCUD a OKA ve službách ČSLA*. Praha 2012, s. 63 a 190.

⁶⁰¹ Strzondala, W. - Panuška, V.: *Raketový systém kratšího doletu Temp-S v Československu*. Armádní technický magazín 2008/4, s. 57-62

⁶⁰² Rhys-Jones, Graham: *Greeks Bearing Gifts: Impact of the INF Treaty on European Security*. Naval War College Review Vol. 42, No. 1, s. 56-65.

lepší nezdůvodňovat rozmístění Pershingů II sovětskými raketami SS-20. Tím totiž dostali možnost, aby si výměnou za zrušení raket SS-20, které již byly překonané, vymohli likvidaci mnohem dokonalejších raket Pershing II. Měli jsme raději přiznat, že zdokonalení sovětské protivzdušné obrany znesnadnilo zasazování jaderných úderů na cíle v SSSR prostřednictvím vojenského letectva USA v Evropě.⁶⁰³ Zde je dobré poznamenat, že také Henry Kissinger přiznal že „rakety SS-20 byly spíše záminkou pro rozmístění amerických raket než jeho příčinou.“⁶⁰⁴

V tomto smyslu byl zájem snížit počet jaderných zbraní v Evropě zejména na sovětské straně. Zrušení celé kategorie jaderných zbraní dalo strategii pružné reakce povážlivě trhliny, neboť aliance tím ztratila propojení mezi jadernými zbraněmi na bojišti a strategickým arzenálem Spojených států, jinými slovy, do značné míry ztratila možnost řízeně eskalovat vojenský konflikt. V tomto smyslu lze tedy chápat dohodu o likvidaci střel středního dosahu jako sovětské vítězství. Ztráta důvěryhodnosti strategie pružné reakce aliance musela být řešena rozvojem dalších kategorií jaderných zbraní, jako například letounů se schopností nést jadernou pumu. Tyto zbraně však byly samy poměrně zranitelné. Důležitost tedy nyní získaly zejména jaderné rakety krátkého dosahu, v nichž ovšem vojska Varšavské smlouvy měla drtivou převahu. Jejich použití však také hrozilo tím, že jejich dopad neponesou ani tak bojující armády, jako spíše země, ve kterých budou použity. Jinak řečeno, následky mohou postihnout více obránce než agresora. Navíc se otevřel nový prostor pro nalomení jednoty aliance. Veřejnost a někteří političtí představitelé západních zemí stěží mohli akceptovat myšlenku, že jeden systém by měl být nahrazen jiným, a to v době proklamovaného snižování napětí. Otvíral se také nový prostor pro sovětskou propagandu.

Po podepsání Washingtonské smlouvy se Francii vyprofilovala skupina „Renouveau Défense“, sdružující řadu politiků, vojáků a představitelů nejvýznamnějších francouzských zbrojovek, která se postavila proti denuklearizaci. Její program byl představen v tisku: „Francie musí skoncovat s dosavadní doktrinní ustrnulostí a musí jasně a důrazně vyhlásit, že její obrana začíná na Labi... a posláním taktických jaderných zbraní není jenom ochrana Francie, nýbrž ochrana celé západní Evropy.“ A dále, že Washingtonská smlouva byla chybou, protože NATO připravila o zbraně „kterými bylo možno ze západní Evropy udeřit na vojenské cíle na území SSSR.“⁶⁰⁵ Na novou realitu vojenské rovnováhy v Evropě reagovala Francie a Velká Británie předběžnými rozhovory o společném vývoji z letounu odpalované rakety, který sovětský ministr Ševarnadze při své návštěvě Bonnu počátkem roku 1988 označil jako neakceptovatelný.⁶⁰⁶ Francie také již na konci roku 1988 odzkoušela novou taktickou raketu Hádés, která se svým dosahem 480 km přiblížila kategorii zbraní středního dosahu.⁶⁰⁷

Již v červenci 1987 britská premiérka navštívila prezidenta Reagana ve Washingtonu a její hlavní misí bylo projednat důsledky, které mělo plánované odsunutí raket středního doletu v Evropě na obranu

⁶⁰³ Eichler, J.: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*, s. 100.

⁶⁰⁴ Kissinger, Henry: *Umění diplomacie. Od Richelieuva po pád Berlínského zdi*. Praha 1999, s. 513.

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 104-105.

⁶⁰⁶ The Times, 23. January 1988.

⁶⁰⁷ Eichler, J.: c. d., s. 110.

aliance. Premiérka navrhovala podřídít střely s plochou drahou letu na ponorkách a útočné letouny F-111 vrchnímu veliteli spojeneckých sil v Evropě, aby se tak vyrovnalo stažení zbraní středního doletu. Dále vyjádřila potřebu odolat nátlaku Spolkové republiky na rozhovory o omezení zbraní krátkého dosahu v Evropě. Požadovala také poskytnutí některých nových amerických zbraní Británii. Thatcherová nedokázala přesvědčit Američany o zachování německých zbraní Pershing IA ještě po několik let do konce jejich životnosti, na kterém se dříve domluvila se Spolkovou republikou, a tyto zbraně byly zahrnuty do balíku INF.⁶⁰⁸

Sovětský svaz rozvinul úspěšné propagandistické tažení na získání německého veřejného mínění pro bezjaderné Německo. Kancléř Kohl se snažil zabránit další nulové variantě a odstranit jaderné zbraně krátkého doletu a trval na tom, aby aliance trvala na souhrnném pojetí, které bralo v úvahu rozdílné prvky obranné strategie jako rakety krátkého doletu jako celek. V rámci toho byl ochoten podporovat opatření, které aliance uzná za nezbytné pro zachování strategie pružné reakce, ale ve Washingtonu veřejně prohlásil, že není nutné činit rozhodnutí o modernizaci zbraní krátkého doletu. Na summitu NATO v březnu 1988 Bruselu se Američanům a Britům nepodařilo přesvědčit Němce na výslovné formulaci toho, že jednání o zbraních krátkého doletu v Evropě se mohou uskutečnit až po dosažení rovnováhy v konvenčních a zákazu zbraní chemických. Hlavy vlád členů aliance souhlasily s tím, že „strategie odstrašování, založená na vhodné kombinaci přiměřených a účinných jaderných i konvenčních sil bude nadále modernizována podle potřeby.“⁶⁰⁹ Spolkový kancléř byl neoblomný v otázce zbraní krátkého doletu i při rozhovoru s britskou premiérkou na zasedání Evropské rady na počátku prosince 1988 na ostrově Rhodos. Měl zájem na brzkém summitu NATO, který by mu pomohl prosadit ve spolkové vládě dohodu o celkové koncepci kontroly zbrojení a dále na rozhodnutí o modernizaci arzenálu jaderných zbraní. Obě dvě záležitosti chtěl mít vyřešeny ještě před evropskými volbami v červnu 1989. Vnitropolitický tlak na německého kancléře se ovšem zvýšil a na anglo-německém summitu ve Frankfurtu již prohlásil, že rozhodnutí o raketách krátkého doletu není nutné činit před rokem 1991-1992, čímž se dostal do sporu s britskou premiérkou, která trvala na nutnosti modernizovat zbraně středního dosahu, jinak by Spojené státy mohly dříve nebo později stahovat své jednotky z Německa.⁶¹⁰ Německý tlak na kancléře Kohla však trval a během dubna postoj Spolkové republiky již nevyklučoval třetí nulu a zpochybňoval modernizaci SNF.

5. dubna se Gorbačov setkal v Londýně s britskou premiérkou na dlouho připravované schůzce. Premiérka sdělila Gorbačovovi odhodlání prosadit modernizaci zbraní krátkého doletu v alianci. Gorbačov ve svém projevu v Guild hallu varoval před dopadem modernizace této kategorie zbraní na vztahy obou bloků a odzbrojovací jednání.

V lednu 1989 vstoupila do úřadu administrativní nového amerického prezidenta George W. Bushe, který měl již v době svého nástupu značné zkušenosti se zahraniční politikou. Za nového ministra

⁶⁰⁸ Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*, s. 527.

⁶⁰⁹ Tamtéž, s. 529.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 536-537.

zahraničí si vybral dlouholetého spolupracovníka Jamese Barkera. Národně bezpečnostním poradcem Bush jmenoval generála Brenta Scowcrofta, který sloužil již za prezidenta Forda jako zástupce Henryho Kissingera, v jehož poradenské firmě později působil. Národně bezpečnostní rada vyjadřovala názory konzervativců a vojenských kruhů, které chápaly Gorbačova a jeho politiku jako vážné ohrožení pro alianci. Podobně jako Bush sdíleli obavy, že by Gorbačov mohl narušit jednotu Západu. Oproti tomu ministerstvo zahraničí prosazovalo kooperativní vztah se Sovětským svazem a důvěřovalo Gorbačovovi, že se vzdá Brežněvovy doktríny omezené suverenity.⁶¹¹

Po nástupu do funkce vypracoval Bush novou koncepci pro zahraniční politiku. Prioritou měl být vztah k Sovětskému svazu a Gorbačovově politice.⁶¹² Americký prezident chtěl nejen odpovídat na Gorbačovovy iniciativy, ale také provádět aktivní politiku. Zájemem Spojených států bylo udržet soudržnost aliance, protože pouze skrze ní si mohly zachovat vliv na Evropu.

V otázkách jaderných zbraní byla hlavním problémem modernizace raket krátkého doletu, které měly být rozmístěny v Západním Německu. Jednalo se o rakety Lance, které postupně nahrazovaly starší střely Honest John a Sergeant.⁶¹³ Hlavními zastánci modernizace v této kategorii zbraní byly doposud vedle Velké Británie také Spojené státy. Bonn se proti rozmístění raket Lance stavěl odmítavě, protože tyto rakety byly určeny zejména k útokům na cíle ve Východním Německu, popřípadě i na vlastní území, pokud by na něj vojska Varšavské smlouvy vstoupila. Zájemem Kancléře Kohla a jeho koaličního partnera Hanse-Dietricha Genschera bylo problém odsunout až za německé volby v roce 1990.⁶¹⁴ Na konci dubna navštívil spolkový ministr zahraničí Genscher Washington na jednání se svým americkým protějškem. Americká administrativa si uvědomila, že svůj vliv v Evropě může zajistit pouze skrze alianci, kde musela zabránit rozkolu. Z tohoto důvodu Spojené státy v tomto sporu ustoupily Spolkové republice, neboť rostly obavy z neutralistických tendencí německé Sociální demokracie a Zelených. Prezident Bush se postavil na stranu kancléře a jeho vládnoucí koalice. Bush se ke sporu ohledně SNF tedy postavil kompromisně a při rozhovoru s britskou premiérkou Thatcherovou 23. dubna 1989 ji přesvědčil odložit problém na rok 1992.⁶¹⁵

30. dubna 1989 se britská premiérka setkala se spolkovým kancléřem v německé vesnici Deidesheim. Došlo mezi nimi k roztržce, neboť Kohl požadoval prodiskutování mandátu o jednání o zbraních středního dosahu v alianci, ačkoliv dříve nesouhlasil s variantou třetí nuly. Tvrdil, že „v Německu prostě není politicky udržitelné tvrdit, že ty jaderné zbraně, které se přímo týkají Německa, by měly být jedinou kategorií, o níž se nejedná.“ Britská premiérka ho upozornila, že ve společném prohlášení z frankfurtské schůzky souhlasil s modernizací SNF a dále že Británie a Spojené státy jsou proti jednání o SNF.

⁶¹¹ Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa. Diplomatický proces v letech 1989-1990*. Brno 2006, s. 13-17.

⁶¹² Garthoff, L. R: *The Great Transition*, s.375-389.

⁶¹³ V době nástupu nové americké administrativy byl poměr sil v této kategorii zbraní 88 vypouštěcích zařízení NATO proti zhruba 1400 Varšavské smlouvy (bez udání druhu nesené hlavice). Bush, George. - Scowcroft, Brent: *A World Transformed*. New York 1997, s. 58.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 58, 63-71.

⁶¹⁵ Ehler, T.: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 21.

Kancléř však vyjádřil důvěru ve strategii pružné reakce a nesouhlas s variantou třetí nuly, avšak dále také tvrdil, že Německo je více než kdokoli jiný ohroženo SNF, a proto by se německým zájmům měla dát přednost. Opakoval, že nevěří v to, že pokud se dosáhlo dohody o INF, je možné se stavět proti jednání o SNF.⁶¹⁶ O tomto rozhovoru premiérka informovala amerického prezidenta. V tu dobu však již Bushova administrativa byla ochotná připustit jednání o SNF. Americký ministr zahraničí Baker prohlásil, že změnu svého postoje konzultovali s Velkou Británií což britská premiérka popřela. Ve své zprávě Američanům alespoň trvala na podmínění rozhovorů o SNF s rozmístěním nových střel Lance.⁶¹⁷

Znovuzvolený francouzský prezident Mitterand byl otázkou osudu amerických raket Lance a dalších taktických jaderných prostředků proti jejich modernizaci: „*Od nynějška až do roku 1992 máme čas, abychom o této otázce diskutovali. Teprve rok 1992 by mohl znamenat zastarávání a nerovnováhu. Nerovnováha by nastala tenkrát, když by SSSR mezitím přistoupil k modernizaci svého vlastního potenciálu.*“⁶¹⁸

Kompromis ohledně SNF byl schválen na bruselském summitu NATO ve dnech 29. a 30. května 1989. Dále zde byla deklarována změna přístupu k zemím východního bloku a ochota k politické a hospodářské spolupráci. Dále bylo v závěrečné deklaraci uvedeno, že aliance usiluje „*o stav míru v Evropě, kdy by německý národ znovu mohl získat jednotu svobodným sebeurčením.*“⁶¹⁹

3.12. Smlouva START a konec studené války

Ženevská jednání o strategických zbraních po podpisu smlouvy INF nijak významně nepokročila, americká administrativa navíc měla dost potíží při prosazování ratifikace smlouvy INF. Ta se stala ve Spojených státech terčem kritiky, stejně jako rozhovory START. Reagan nicméně považoval za reálné novou smlouvu dopracovat ještě během jeho funkčního období.⁶²⁰ Pokroku v této záležitosti se dosáhlo až na moskevském summitu na přelomu května a června 1988, kdy se podařilo přiblížit stanoviska obou stran. Gorbačov se pokusil dosáhnout amerických ústupků v oblasti SDI a zastával názor, že americký postup je v rozporu s jejich ujišťováním o tom, že neusilují o získání strategické převahy.⁶²¹

Americko-sovětská jednání o strategických jaderných zbraních však probíhala na sklonku studené války již plně v duchu společenských a politických změn, které zasáhly Evropu. Pro slábnoucí sovětské hospodářství bylo již problémem držet vojenskou paritu se Spojenými státy. Maršál Sergej Achromějev již na Washingtonském summitu po podpisu smlouvy INF v rozhovoru s Američany řekl: „*Moje země je v potížích a já bojuji po boku Michaila Sergejeviče abych ji zachránil. Proto jsme sjednali nerovnou*

⁶¹⁶ Thatcherová, M.: *Roky na Downing Street*, s. 510, 537.

⁶¹⁷ Tamtéž, s. 538.

⁶¹⁸ Eichler, J.: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*, s. 111.

⁶¹⁹ Závěrečné komuniqué ze summitu dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c890530a.htm>.

⁶²⁰ Shultz, P. G.: c. d., s. 1081-1086.

⁶²¹ Joint Statement Following the Soviet-United States Summit Meeting in Moscow. June 1, 1988. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/060188b>.

dohodu INF.⁶²² Spojené státy měly vůči Sovětskému svazu daleko pevnější pozici a díky neústupnosti obou posledních amerických administrativ se Sovětskému svazu nepodařilo svázat jednání o strategických zbraních s ukončením amerického programu SDI, na čemž se definitivně dohodli ministři zahraničí obou zemí Baker a Ševarnadze v září 1989 ve Wyomingu.⁶²³

Slábnoucí pozice Sovětského svazu a rozpadající se blok jeho satelitů se nakonec ukázaly jako příležitost pro novou dohodu. Schůzka nového amerického prezidenta George Bushe a generálního tajemníka Gorbačova v prosinci 1989 na Maltě již probíhala v době rozpadu východního bloku a v té době již byla sovětská politika pasivní, neboť Sověti očekávali západní hospodářskou pomoc. Té se jí dostalo zejména díky procesu znovusjednocení Německa. Již v listopadu 1989 západoněmecký ministr zahraničí Genscher navštívil Washington, kde se jednoznačně vyjádřil pro členství sjednoceného Německa v NATO a Evropském společenství. V otázce bezpečnostních témat dal mimo jiné americké straně na srozuměnou, že nepodpoří modernizaci raket krátkého doletu se slovy, že „žádná vláda v Bonnu nepodpoří bezpečnostní systém, který s sebou nese možnost, že by jeho nukleární zbraně byly namířeny na Drážďany nebo Lipsko“.⁶²⁴ Členství sjednoceného Německa v NATO se stalo problémem pro Sovětský svaz a bezpečnostní prostředí Evropy. Bushova administrativa tedy po konzultacích se Spolkovou republikou vypracovala tzv. „devět ujištění“, které představovaly bezpečnostní záruky Sovětskému svazu, včetně příslibu hospodářské pomoci zejména od Spolkové republiky, které se na konci června 1990 kancléři Kohlovi podařilo prosadit na dublinském zasedání Evropské rady a na houstonském summitu G-7 v červenci.⁶²⁵ Na londýnské schůzce skupiny G-7 v červenci 1991 oznámili Bush a Gorbačov datum podpisu smlouvy START, k čemuž pak došlo na jejich schůzce v Moskvě 31. července.⁶²⁶ Tato smlouva byla první v oblasti strategických jaderných zbraní, která znamenala redukcí počtu těchto zbraní. Slábnoucí Sovětský svaz zde učinil jednoznačné ústupky, smlouva znamenala podstatnou redukcí zejména jeho těžkých strategických zbraní.⁶²⁷ Podpis smlouvy START je možné považovat za skutečný konec studené války. Sovětský svaz zanikl koncem prosince 1991 aniž by parlament stihl smlouvu ratifikovat. Smlouvu pak ratifikovaly až v roce 1994 některé nástupnické státy.

⁶²² Shultz, P. G.: c. d., s. 1012.

⁶²³ Suchý Petr: *Smlouvy o redukcí strategických jaderných zbraní (START I, START II, SORT)*. In: Kuchyňková, P. - Suchý, P. (eds.): *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marnost?* Brno 2005, s. 49-84.

⁶²⁴ Ehler, T.: *USA a znovusjednocení Německa*, s. 35.

⁶²⁵ Tamtéž, s. 121. Závěrečné prohlášení dublinského summitu Evropské rady dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/default_en.htm.

⁶²⁶ Smlouva START dostupná z: <https://fas.org/nuke/control/start1/>.

⁶²⁷ Podvig, P.: *Russian Strategic Nuclear Forces*, s. 134-135.

Závěr

V předkládané práci byl shrnut vývoj vojenské strategie s ohledem na nasazení jaderných zbraní v případné válce mezi oběma vojenskými bloky, role těchto zbraní pro zajištění bezpečnosti jejich držitelů a konečně odzbrojovacího procesu.

První období studené války je charakteristické americkou schopností provést strategické bombardování jadernými pumami území Sovětského svazu a jeho spojenců, zatímco Sovětský svaz je schopný konvenčními silami dobýt západoevropské země. Tento stav je samozřejmě nutné chápat i obráceně, kdy na sovětskou možnost vojensky obsadit celý evropský kontinent musí Spojené státy budovat rozsáhlé strategické letectvo. V otázce sovětské doktríny počátečního období studené války v současné literatuře stále panují mylné představy o neexistenci sovětské reakce na novou podobu případné otevřené války. Tyto názory opravila až práce Davida Hollowaye. Představu o vývoji poválečné sovětské vojenské doktríny si lze udělat také studiem poválečného vývoje sovětských zbraní a organizačního vývoje sovětské armády.

Vojenská rovnováha se průběžně měnila s tím, jak Sověti získali atomovou zbraň a teoretickou možnost ji letecky dopravit na cíle ve Spojených státech, zatímco Spojeným státům byla postupně tato schopnost omezována. Bylo to však také období rozvoje taktických jaderných zbraní, vhodných přímo pro bojiště, a rozvoje nejdůležitějšího způsobu dopravy jaderné zbraně – raketové techniky. Vývojem termionukleární zbraně se tato situace vystupňovala. Za těchto podmínek velké vojenské asymetrie bylo samozřejmě nemožné se dohodnout na jaderném odzbrojení nebo alespoň vzájemných bezpečnostních zárukách. Veškeré takové návrhy z obou stran samozřejmě nemohly být myšleny vážně a sloužily pouze k formování světového veřejného mínění. V otázce vztahů mezi západními spojenci byla navíc tato situace komplikována nutností poskytnout bezpečnostní záruky obrany západoevropského prostoru Spojenými státy. Sovětská schopnost zasáhnout území Spojených států mezikontinentálními raketami, byť těchto raket ještě několik let neměla mnoho, způsobila Sputnikovou krizi, která u amerických spojenců nastolila otázku, zda Spojené státy opravdu ponесou riziko jejich obrany v případné válce.

Sovětský svaz vyvolal na přelomu 50. a 60. let vážné krize v Berlíně a na Kubě. Přestože zejména karibská krize je uváděna jako vítězství americké tvrdosti a neústupnosti, jedná se nepochybně především o sovětský úspěch. Kromě odsunu části amerického jaderného arzenálu z Evropy, který zvýšil sovětskou bezpečnost, došlo k nalomení jednoty západního bloku. Tato krize důvěry se v 60. letech stupňovala a vyvrcholila odchodem Francie z vojenských struktur aliance.

Zejména úsilí o vlastnictví nezávislých jaderných sil Velkou Británií a Francií nastolilo otázku šíření vlastnictví jaderných zbraní, které samozřejmě nebylo v zájmu ani jedné supervelmoci, neboť budování vlastních nezávislých jaderných arzenálů nesmírně komplikovalo bezpečnostní situaci v Evropě. Kromě toho, že dvě evropské země měly možnost eskalovat jadernou válku bez kontroly supervelmocí, vzniklo samozřejmě i riziko samotného vzniku jaderné války. Vojenští analytici upozornili na možnost rozpoutání jaderné války druhořadou jadernou mocností dokonce i bez eskalace napětí mezi oběma

bloky. Vznikla tím nutnost co nejvíce zabránit šíření vojenských jaderných technologií, na čemž se obě supervelmoci nikoliv bez problémů dohodly. Pro Spojené státy bylo také důležité dostat pod kontrolu jaderné zbraně svých spojenců, zatímco oni se snažili naopak získat podíl na rozhodování o použití amerických jaderných zbraní. Pro západoevropské státy nemohlo být trvalým řešením vlastnictví raketových nosičů na principu dvojitého klíče, neboť ze své vůle použít tyto zbraně nemohly, zatímco svým vetem by naopak zabránily použití pouze části jaderného arzenálu aliance. Význam výstavby tohoto raketového jaderného arzenálu aliance je v současné české literatuře dost přeceňován. Spojené státy se snažily řešit situaci projektem multilaterálních jaderných sil. Projekt sice počítal s mezinárodní obsluhou jaderných zbraní v rámci smíšených jednotek, ty by však zůstaly pod velením hlavního velitele aliance, což je ovšem vždy americký generál. Jediná Spolková republika, která jaderné zbraně nevlastnila a neměla tudíž co ztratit, projevila zájem na jednání o projektu. Vidina nuklearizovaného Německa byla ovšem nepřijatelná pro Sovětský svaz a jeho spojence. Spojené státy projekt multilaterálních sil opustily, aby neohrozily jednání o nešíření jaderných zbraní. A naopak, tato jednání a uzavření smlouvy o nešíření jaderných zbraní byla pro Spojené státy argumentem, že svým spojencům zbraně poskytnout nemohou. Jako odpověď na rozmísťování amerických zbraní dle principu dvojitého klíče poskytnul Sovětský svaz raketové nosiče jaderných zbraní některým svým spojencům.

Pozornost byla věnována snaze Sovětského svazu umístit na území Československa svou armádu a jaderné zbraně. To má souvislost s rozmístěním jaderných zbraní severoatlantické aliance v Evropě. Pokud měla být zachována vojenská rovnováha, bylo nezbytně nutné také rozmístit zbraně odpovídajících kategorií. Byly připomenuty práce, které považují snahu o rozmístění za zásadní nebo alespoň důležitý důvod k srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Současná historiografie nepočítá s tím, že by tento důvod byl významný pro invazi. Je také nutné zdůraznit, že invaze do Československa a rozmístění sovětských vojsk v něm, jsou dvě události. Není cílem této práce hodnotit postoj Sovětského svazu a Varšavské smlouvy k událostem z roku 1968 a už vůbec ne hodnotit způsob řešení těchto událostí nebo okolností, za jakých došlo k rozmístění sovětských vojsk a jaderných zbraní v Československu. Tato tragédie pro naši zemi, a koneckonců i pro celý socialistický blok, se však alespoň stala významným milníkem ve vytvoření strategické vojenské rovnováhy. Tvrzení, že rozmístění jaderných zbraní v Československu nebylo nutné z toho důvodu, že by se raketová vojska na odpalovací stanoviště v Československu přesunula v případě konfliktu, jsou mylná. Na něco takového už by v případě nenadálé války nebyl čas. I v případě postupného zhoršování bezpečnostní situace by ji přesun takových zbraní mohl dále fatálně eskalovat.

Během 60. let postupně docházelo k postupnému vzájemnému vyrovnávání sil a jejich vzrůstu na takovou úroveň, že případná všeobecná globální válka by již mohla způsobit zničení zúčastněných válčících zemí v dosud nepředstavitelné míře. Vytvořením konceptu vzájemného zaručeného zničení se významně snížila možnost vypuknutí války mezi znesvářenými bloky. Na druhou stranu to byl důvod k hledání nové cesty, jak v takové válce zvítězit, nebo ji alespoň udržet pod kontrolou. To přivedlo Spojené státy k hledání strategie pružné reakce v oblasti eskalace případné války, ale také k hledání

kontrasilové strategie v oblasti vedení všeobecné jaderné války. Obě dvě strategie byly v minulosti kritizovány svými odpůrci v alianci i na domácí scéně. Na změny v americkém vojenském myšlení samozřejmě reagoval soupeř. Vojenské odstrašování má různé formy. Některé způsoby vyžadují u protivníka vyvolat nejistotu ohledně reakce na jeho agresi, jiné zase předpokládají veřejně ukázat protivníkovi vlastní sílu a odhodlání reagovat rozhodným způsobem. V této práci bylo ukázáno, jakým způsobem supervelmoci navzájem reagovaly na změny ve své doktríně. Je tedy vidět, že je třeba pozorně sledovat a hodnotit protivnickovy veřejné projevy a dokumenty vojensko-politické povahy. Některé z nich jsou určeny zejména protivníkovi a mohou být signálem ochoty k dohodě.

K dalšímu kolu závodů ve zbrojení na konci přelomu 60. a 70. let došlo nikoliv kvůli tomu, že by Sovětský svaz nehodlal akceptovat logiku principu vzájemného zaručeného zničení, ale proto, že tento princip byl opuštěn v samotných Spojených státech vývojem vícečetných návratových těles MIRV, které znovu ohrozily plnou strategickou i bezpečnostní rovnováhu. Tvzení, že tento systém se začal aplikovat kvůli rozvoji sovětské protibalistické obrany určitě není správné, neboť taková obrana na obou stranách nebyla v té době na takové technologické, ale zejména kvalitativní výši, aby mohla masivnímu úderu protivníka zabránit. Zcela nepochybně se jedná o jeden ze způsobů hledání vojenské převahy.

Po nástupu Nixonovy administrativy došlo k významnému uvolnění napětí mezi znesvářenými bloky. Důvodů k tomu byla celá řada. Jedním z těch významných bylo dosažení strategické jaderné rovnováhy mezi supervelmocemi. Tvzení, že pro Sovětský svaz bylo motivací pro jednání o omezení strategických zbraní udržet pod kontrolou náklady na zbrojení je problematické. Právě 70. léta jsou spojena mimo jiné s velkou modernizací jeho konvenčních sil a výstavbou mohutného hladinového loďstva. Příslušné tvrzení se tedy musí podepřít analýzou, jakou část svého vojenského rozpočtu Sovětský svaz vynakládal na strategické zbraně. Spojené státy měly v tu dobu významně omezený vojenský rozpočet. Bylo tedy také pro ně žádoucí udržet závody ve zbrojení na rozumné úrovni.

Tvrzení, že posun v oblasti uvolňování napětí v 70. letech způsobil změnu sovětské vojenské doktríny, je velmi problematické. Naopak, období détente bylo důsledkem dosažení vojenské strategické rovnováhy. Hledání nového způsobu řešení vojenského konfliktu nemá se vztahy mezi oběma bloky nic společného. K tomu je třeba si také všimnout, že proces kontroly zbrojení je spojen nejen s přibližnou vojenskou rovnováhou, ale s přibližováním složení sil. Zatímco Sovětský svaz získal přibližnou paritu v jaderných zbraních, Severoatlantická aliance významně posílila své konvenční síly. Je tedy zřejmé, že úspěšný proces kontroly zbrojení bylo možné zahájit pouze za podmínek významného setření asymetrické skladby vojenských sil.

V současné době je často předkládán názor, že Severoatlantická aliance musela reagovat svými vojenskými opatřeními na agresi Varšavské smlouvy. V této práci byl shrnut vývoj jaderných zbraní a chronologie opatření, které obě strany v této oblasti učinily. Například rozmístění raket SS-20, kterými Sověti modernizovali svůj arzenál zbraní středního doletu, byl Severoatlantickou aliancí chápán jako krok k eskalaci studené války a jako protiopatření aliance rozmístila rakety Pershing II a střely Gryphon. Z pohledu Sovětského svazu se ovšem jednalo o reakci na čínskou vojenskou hrozbu, modernizační

program Spojených států a květnové rozhodnutí aliance k vybudování sil schopných zasáhnout území Sovětského svazu. Podle Sovětů tedy mělo naopak dojít k posílení vojenské rovnováhy. V souvislosti s tímto musím upozornit na častou velmi nesprávnou interpretaci chronologie událostí tzv. euroraketové krize. V době známého projevu kancléře Schmidta nevěděly západní zpravodajské složky nic o rozmístování raket SS-20 a v samotném projevu se hledá výzva, kterou tam on nikdy nevyslovil. Změna kancléřova názoru na rozmístění amerických raket je výsledek také německých vnitropolitických tlaků. Průběh studené války je třeba chápat jako řetěz událostí, které jedna strana považovala za důležité pro upevnění své bezpečnosti a vojenské rovnováhy, zatímco protistrana vyhodnotila tuto akci naopak jako ohrožení své bezpečnosti. V tomto smyslu nesou zodpovědnost za eskalaci studené války obě strany.

Důležitým tématem 80. let byl americký projekt Strategické obranné iniciativy. V práci bylo poukázáno na obavy Sovětů z tohoto programu pramenící nikoliv z technologického zaostávání ale především z rozpadu bezpečnostního systému vojenské rovnováhy. Co se týče zmíněných údajných technologických zaostávání, tato práce se takovým hodnocením důsledně vyhýbá. Ve své době patřily projevy o vlastní technologické nadřazenosti a naopak zaostávání protivníka k běžné propagandistické rétorice. Současné historické a politologické práce se opírají (v lepším případě) o práce analytiků, kteří měli o vojenských technologiích protivníka jen omezenou představu. Je také třeba si uvědomit, že uplatnění špičkových technologií v civilním sektoru nemusí být ukazatelem technologické úrovně ozbrojených sil. Zejména v Sovětském svazu tomu nebylo. Historik nemá odbornou způsobilost k hodnocení této problematiky.

Na sklonku studené války byla hlavním tématem jednání o likvidaci zbraní středního doletu. Výsledná dohoda se dnes považuje za významné vítězství Spojených států, které k němu dospěly svou neústupností. Ve své době však tuto dohodu považovaly za úspěch obě strany. V práci byly připomenuty názory, které ve své době dohodu jako americký úspěch zpochybňovaly, neboť ta znamenala i podlomení strategie pružné reakce aliance. Byl nicméně obrovský rozdíl mezi pozicí Sovětského svazu v roce 1987 a jeho pozicí v roce 1991. Dohoda o redukci strategického jaderného arzenálu již byla zcela jednostrannou záležitostí.

V práci bylo citováno množství dobových pramenů. Je však třeba si uvědomit, že se většinou jedná o dokumenty politické, nikoliv vojenské. Politické dokumenty byly často již v době svého vzniku přístupné přinejmenším pro odbornou veřejnost. Oproti tomu známe dodnes jen velmi málo dokumentů čistě vojenské povahy. Většinou se jedná o dokumenty, které byly zveřejněny z archívů některých členských států bývalé Varšavské smlouvy. Obecně však aktéři tohoto konfliktu vojenské dokumenty nezveřejnili. V případě Spojených států některé bezpečnostní složky disponují vlastními historickými odděleními, která pracují s vojenskými dokumenty, jež však samy v některých případech stále utajují. V případě Sovětského svazu a Ruska to platí tím spíše. Dokumenty, na jejichž zveřejňování mají silové složky monopol, jsou velmi sporadické a mohou (nebo mají) vyvolat falešný dojem. Platí to obecně také o dokumentech politického charakteru. Jistě není v zájmu žádného státu zveřejnit dokumenty, které by byť jen zčásti podhalily mechanismus vojenského strategického rozhodování nebo dokonce scénáře

použití strategických zbraní. Je třeba také vzít v úvahu, že vojenská strategie Varšavské smlouvy není totéž co vojenská strategie Sovětského svazu. Sovětské strategické síly by plnily v případě války jinou úlohu než vojska na středoevropském válčišti a svou vojenskou strategii Sovětský svaz sdělovat žádnému svému spojenci nepotřeboval.

V tomto kontextu je třeba chápat i dokumenty z přípravy Československé lidové armády na vojenský konflikt v Evropě. Zvláštní pozornost si zasluhují tzv. válečné plány ČSLA. Některé dokumenty se v originále jmenují jinak, než jak jsou prezentovány v citované edici a mají také různý charakter. Považuji za nutné se vyjádřit k velmi časté interpretaci tvrdící, že příprava ČSLA na válku a její válečné plány včetně použití jaderných zbraní jsou dokladem agresivnosti východního paktu. Ačkoliv se po dlouhou dobu předpokládalo, že jaderné zbraně se použijí hned v první fázi konfliktu v Evropě, není v žádném dokumentu ani slovo o tom, že by Varšavská smlouva chtěla jaderným úderem válku začít. Pro Varšavskou smlouvu by vzhledem k její převaze v konvenčních silách do sklonku studené války ani první použití jaderných zbraní nebylo výhodné. Z představených dokumentů obou znepřátelených stran je zřejmé, že podle pohledu stratégů Varšavské smlouvy tyto zbraně bude chtít použít jako první Severoatlantická aliance. Je libovolné, zda se to mělo stát nejprve na taktické, operační nebo strategické úrovni. Pojem „*předstihující jaderný úder*“ byl v příslušné pasáži vysvětlen a jeho význam je zřejmý již ve slově *předstihující*. Ve studovaných plánech nasazení ČSLA v době války bývá uveden časový harmonogram jednotlivých akcí. Nikde však není uvedeno, že by počátkem měl být překvapivý útok vojsk Varšavské smlouvy na Severoatlantickou alianci. Počátek vojenské operace a počátek války jsou dva zcela rozdílné pojmy. Chybou takovýchto interpretací je tedy zejména účelové zaměňování pojmů *útočník* a *agresor*. Prakticky ve všech dokumentech se předpokládá, že vojska Varšavské smlouvy povedou ofenzivu do západní Evropy, ať už na počátku konfliktu nebo po odražení útoku vojsk Severoatlantické aliance. Důležitost rychlosti této ofenzivy je navíc znásobena snahou chránit vlastní vojska před účinky jaderných zbraní tím, že se dostanou co nejdříve do kontaktu s vojsky aliance, a dále posunutím bojiště co nejdále na západ nedopustit, aby některé taktické jaderné zbraně aliance dosáhly svých cílů v zemích Varšavské smlouvy. Z pohledu Sovětů bylo samozřejmě také důležité, aby operační zbraně nedosáhly území Sovětského svazu. Vykládat tuto ofenzivu jako doklad agresivity Varšavské smlouvy je principiálně mylné, neboť vítězství v bitvě, operaci, či válce může být dosaženo pouze útokem, ať už na taktické, operační, nebo strategické úrovni. V dějinách se ještě nestalo, že by zvítězila nějaká armáda, která se pouze brání. Ta může nanejvýš zabránit protivníkovi ve splnění jeho vlastního úkolu. V tomto smyslu bylo samozřejmě cílem vojsk Varšavské smlouvy vždy završit vítězství obsazením zemí Západní Evropy, stejně jako bylo pro Severoatlantickou alianci nutné zpečetit vítězství obsazením území svého protivníka. Bez tohoto by nebylo možné dosáhnout vítězství ve vojenském konfliktu, ať už by měl jakoukoliv podobu. To je čistě vojenský fakt, podle něhož se obě strany musely zachovat bez ohledu na to, zda byly v konfliktu agresorem či nikoliv. Sklony kteréhokoliv režimu k eskalaci napětí nebo dokonce k silovému řešení krize nelze hodnotit na základě těchto dokumentů.

V této práci byli hojně citováni někteří vysocí vojenští představitelé z obou táborů. Stalo se nepsaným zvykem, že někteří generálové a maršálové zejména na konci své kariéry i po ní pronášejí velmi konfrontační výroky. Jako příklady se uvádějí maršál Žukov a generál MacArthur. Bylo by tedy nevhodné brát takové projevy příliš doslovně. Zvláštní skupinu pak tvoří vysocí důstojníci ČSLA a jejich svědectví. Je třeba vždy brát na vědomí jejich pravděpodobnou motivaci k výpovědím. Někteří z nich byli nuceni po roce 1968 opustit armádu, dá se tedy očekávat, že svůj odpor k režimu vtahují i k armádě a vojenským představitelům. Jiní možná mají snahu se od dění v tehdejší armádě distancovat. Je vhodné uvážit i to, že k výpovědím většiny z nich došlo až v době, kdy byly některé dokumenty ČSLA zveřejněny a zbulvarizovány.

S nejvyššími vojenskými představiteli obou hlavních protivníků souvisí i další problematika, která již přesahuje zaměření této práce. Je jí tzv. vojensko-průmyslový komplex, jehož definice je nejčastěji spojována se známým posledním veřejným projevem prezidenta Eisenhowera v jeho funkci a s dílem amerického sociologa Charlese W. Millese *Mocenská elita*. Podobná skupina vznikla samozřejmě v Sovětském svazu, byť zde má jiný původ, strukturu a především moc. Zde byla špička armády přímo srostlá se špičkou strany a státních struktur a přímo se podílela na realizaci zahraniční politiky. Zájmy vojensko-průmyslových komplexů obou soupeřů byly podobné. Motivace pro každého jejího jednotlivého příslušníka mohly být různé, třeba i ušlechtilé, jako je obrana jeho vlasti. Většinou ale měly negativní důsledek na globální bezpečnost. Konstrukční zbraní, technologové a vojáci mají ke svým zbraním osobní vztah. Je zřejmé, že vyřazení svých zbraní nebo i jen omezení zbrojení se brání. To je třeba v procesu kontroly zbrojení mít stále na paměti. Na druhou stranu by bylo příliš zjednodušující tvrdit, že vojenskoprůmyslový komplex je tahounem neúměrného vyzbrojování. Extenzivní růst armády se nutně zastaví na bodě, kdy již dále není únosný z hospodářského nebo politického hlediska. Zavádění moderních zbraňových systémů již v tu chvíli musí proběhnout ruku v ruce s vyřazováním starých. Tomu se ale konzervativní vojáci z výše zmíněného důvodu také brání, pokud k takové obměně není pádný důvod. Modernizace vojenského arzenálu také může být příčinou konfliktu mezi jednotlivými vojenskými složkami a dokonce i uvnitř nich.

Pokud se týče role jaderných zbraní ve studené válce, je problematické se ztotožnit s tvrzením, že díky těmto zbraním nevypukla další velká válka, protože samotná existence těchto zbraní byla příčinou bezpečnostního rizika. Vojenský konflikt se nicméně alespoň podařilo udržet mimo Evropu, když obě dvě strany pochopily, že spolu nemohou vést válku přímo. Snažily se tedy svého protivníka zavázat do lokálního konfliktu, jako tomu bylo zejména v Koreji, Indočíně a Afghánistánu. Tento způsob válčení, později pojmenovaný jako „*Proxy War*“, byl průvodním a neodmyslitelným jevem studené války. V tomto smyslu musíme chápat i současné konflikty na Ukrajině a v Sýrii. Není samozřejmě náhoda, že hledání nových způsobů omezené války a rozvoj některých speciálních vojenských složek pro vedení nekonvenčních válek je spojený s Kennedyho administrativou a formováním strategie pružné reakce.

Po konci studené války docházelo díky dalším dohodám k redukci jaderného arzenálu dvou největších vlastníků jaderných zbraní, což bylo určitě pozitivní pro bezpečnost této planety. Bohužel, i toto období

bylo ukončeno nezodpovědným ukončením platnosti režimu smlouvy ABM americkým prezidentem Georgem Bushem mladším. Spolu s oživením projektu strategické protiraketové obrany bylo zahájeno nové kolo jaderného zbrojení, nyní zejména v oblasti hypersonických prostředků schopných překonat současné obranné technologie. V oblasti protibalistické obrany a jejích komponentů, ať už jsou rozmístěny kdekoliv, platí, že jsou nedílnou součástí jednoho a toho samého strategického arzenálu. Pro oblast strategických zbraní jsou pojmy *útočný* nebo *obranný* zcela irelevantní z důvodů, které byly v této práci zdůrazněny. Tvrzení, že protiraketová obrana je přece obrannou záležitostí, jak jsme mohli slyšet v nedávné době v souvislosti s úmyslem postavit protiraketový radar na území České republiky, svědčí buď o naprosté neznalosti problematiky nebo v horším případě o naprosté demagogii. V tomto smyslu je ostatně třeba také chápat negativní reakci vůči budování protibalistické obrany v samotných Spojených státech již na konci 60. let.

V současné době byla ukončena platnost smlouvy INF, která tvořila základ uvolnění mezi oběma znesvářenými bloky na konci studené války. To bývá někdy interpretováno nejen jako výsledek zhoršení světové bezpečnosti kvůli soupeření Spojených států a Ruské federace, ale i jako výsledek vzrůstu vojenských a zejména jaderných kapacit dalších světových mocností, především Číny a nutností adekvátní reakce ze strany dvou dosud vojensky nejsilnějších států. Postupná změna vojenské rovnováhy ve světě přinutí tyto dva soupeře k vyjednání nových vzájemných bezpečnostních záruk také na multilaterální úrovni. Další významná redukce jaderného arzenálu těchto dvou zemí je však v dohledné době takřka nemožná z důvodu velké asymetrie v konvenčních silách. Pokud se tedy v blízké budoucnosti chceme dočkat významného uvolnění napětí v mezinárodních vztazích, musíme objevit nový prvek udržení vzájemných bezpečnostních záruk mezi nimi. Teprve tehdy se dočkáme významného uvolnění napětí, k jakému již došlo během jaderného věku několikrát, jako tomu bylo mezi Chruščovem a Eisenhowerem po balancování na pokraji války počátkem 50. let a jeho nástupcem Kennedym po Berlínské a karibské krizi, dále mezi Brežněvem a Nixonem po eskalaci války v Indočíně a konečně mezi Gorbačovem a Reaganem po vrcholu vzájemné konfrontace tehdejších supervelmocí.

Terminologie jaderných zbraní

Pro přehlednost je nutné učinit terminologickou poznámku ohledně problematiky jaderných zbraní a jejich nosičů.

Jaderná zbraň se skládá z vlastní jaderné nálože, prostředků její dopravy na cíl a systému řízení a navádění na cíl. Vlastní výbušná jaderná nálož je založena na využití vnitrojaderné energie, uvolněné při uměle vyvolané jaderné reakci (štěpné nebo termonukleární, viz dále). Jaderný výbuch se projevuje několika účinky, které jsou z vojenského hlediska rozděleny na primární a sekundární. Primárními účinky jsou vznik brzdného tepla, který se projeví tlakovou, tepelnou a světelnou vlnou a dále radiací, jako následku štěpné reakce. Radiací se myslí bezprostřední pronikavá radiace a dále lokální radiační štěpný spad. Sekundární účinky se pak projevují indukovanou aktivitou zasažených objektů, ionizací vyvolávající elektromagnetický impulz, dále požáry vzniklé účinkem tepelného záření a v neposlední řadě globální radiační spad.

Účinek jaderné zbraně, co se týče tlakové vlny a světelného a tepelného záření, se udává v tzv. tritolovém ekvivalentu, tzn. hmotnosti vysoce účinné výbušniny trinitrotoluenu, která má ve jmenovaných projevech srovnatelný dopad. Například dělení všech jader jednoho kilogramu Uranu 235 teoreticky způsobí výbuch o ekvivalentu 20 tisíc tun trinitrotoluenu Tato hodnota (20kt TNT) je někdy označována jako tzv. nominální.⁶²⁸ Shodou okolností je to odhadovaná hodnota účinku atomové pumy svržené na Hirošimu. Ta sice v sobě nesla mnohem více štěpné látky, kvůli nedokonalosti implozivního mechanismu však byla většina nálože rozmetána do okolí, aniž by se zúčastnila štěpné reakce a radioaktivní materiál pak zamořil okolí. Další generace jaderných zbraní však byly mnohem účinnější.

Jaderné zbraně dají rozdělit podle náplně jaderné nálože a z toho vycházející jaderné reakce na klasické jaderné, termonukleární a neutronové.⁶²⁹ Nejstarší jaderné zbraně, jaké byly použity k bombardování Japonska v roce 1945, byly zbraně s klasickou štěpnou jadernou reakcí (někdy zvané jednofázové). Již během vývoje těchto zbraní však upoutala pozornost jaderných fyziků termonukleární reakce, čili jaderná syntéza lehkých atomových jader za vysokých teplot. Tyto reakce jsou zdrojem světla a tepla hvězd. Za nejdůležitější jsou považovány přeměny izotopů vodíku, které získaly vojenské využití. Z tohoto důvodu jsou *termonukleární zbraně* někdy nazvány jako *vodíkové*, v anglojazyčné literatuře jako *H-Bombs*. Pro získání podmínek k termonukleární reakci je třeba proces iniciovat štěpnou reakcí, proto je tato puma označována jako dvoufázová. Tyto zbraně dosahují mohutnosti stovek kilotun až jednotek megatun TNT. V první polovině 50. let provedli Američané v Tichomoří několik pokusů

⁶²⁸ Šustov, V. V.: *Boj SSSR za zákaz zkoušek jaderných zbraní*, s. 10.

⁶²⁹ Podle extenzivního výkladu je jadernou zbraní i munice s jádrem z ochuzeného uranu, určená k probíjení pancířů obrněné techniky, která byla ve vojenských konfliktech od 90. let již několikrát v nemalém množství použita. Dále to může být tzv. „špinavá bomba“, neboli radiologická zbraň, ve které dojde k prostému rozprášení radioaktivního materiálu do okolí. Taková zbraň je jistě zajímavým nástrojem terorizmu nebo prostředkem vydírání, pro vojenské účely ale příliš vhodná není. Za jadernou zbraň se tedy zpravidla v užším smyslu považuje taková zbraň, ve které dojde k alespoň částečné ke štěpné nebo termonukleární reakci náplně.

s vojensky reálně využitelnými náložemi a 21. května 1956 byla shozena z letadla první termonukleární puma.⁶³⁰ Ve stejné době se vývoji těchto zbraní věnovali i v Sovětském svazu. Základní koncepci bomby navrhnul v září 1948 Andrej Sacharov. Po vytvoření klasické atomové bomby a jejím úspěšném vyzkoušení dostal vývoj termonukleární zbraně nejvyšší prioritu. Už čtvrtý sovětský jaderný test byl termonukleární. Došlo k němu 12. srpna 1953 a 22. listopadu 1955 byl již proveden shoz pumy z bombardéru.⁶³¹ Tyto nové termonukleární zbraně byly nepoměrně účinnější než předcházející generace jaderných zbraní. Jejich vývojem pak byla *vodíkouranová* zbraň, tzv. superbomba, zvaná také třífázová, ve které dvoufázový proces pokračuje dalším štěpením uranu 238. Tyto nálože již dosahují mohutnosti desítek megatun TNT.

Na základě studia projevů účinků jaderných zbraní byly vyvíjeny další typy bojových náloží. Pro životní prostředí této planety je nejnebezpečnějším typem *zbraň s řízenou (umělou) aktivací*, tzv. gama bomba. Jedná se o vlastně o termonukleární zbraň s konstrukčními částmi, například obalem z nuklidů, které jsou při výbuchu indukovány a samy po svém rozprášení vydávají ionizující záření. Jedním z nejvhodnějších nuklidů pro tyto účely je kobalt, proto je označována také jako kobaltová zbraň. Není známa žádná praktická realizace této zbraně. Dalším typem jaderných zbraní jsou zbraně *se zvýšenou neutronovou radiací*, zkráceně tzv. neutronové zbraně. Na jaře 1963 Američané v Nevadské poušti vyzkoušeli novou zbraň na bázi lehce štěpitelných izotopů. Při výbuchu se největší část energie vyzáří ve formě pronikavé radiace. Oproti radiaci byly další ničivé parametry výbuchu nižší. Program zavedení neutronových zbraní byl realizován na přelomu 70. a 80. let. V roce 1978 Kongres schválil přidělení prostředků na výrobu některých jejich částí a o tři roky později prezident Reagan dal souhlas s výrobou několika druhů munice. Sovětský svaz a jeho spojenci 9. března 1978 předložili Výboru pro odzbrojení OSN návrh Smlouvy o zákazu výroby, hromadění a použití neutronových zbraní. Spojené státy však o těchto zbraních odmítly jednat jako o zbraních hromadného ničení.⁶³² Posledním, nejméně známým druhem jaderné zbraně je zbraň *se zvýšeným elektromagnetickým impulzem*, která vychází ze skutečnosti, že zejména integrovaná mikroelektronika je tímto pulzem velmi zranitelná. Lze ji tedy s výhodou použít ke zničení protivníkových komunikačních, řídicích a kontrolních zařízení.

Jaderné nálože šlo do velké míry také miniaturizovat, takže došlo k rozšíření těchto nových jaderných zbraní do mnohem menších raket a pum, nebo například do dělostřeleckých granátů, což umožnilo jejich využití za různých situací. Možnosti vojenského použití vychází z typu jaderné nálože, a tedy i jejího účinku, hmotnosti a velikosti. Zde se liší západní a východní terminologie.

Sovětský svaz a Varšavská smlouva jaderné zbraně dělila z hlediska jejich vojenského použití na zbraně taktické, operačně-taktické a strategické.⁶³³ *Taktickými* jadernými zbraněmi se myslí takové zbraně, které jsou určeny zejména k ničení vojsk protivníka na bojišti a v blízké hloubce do asi 100 km.

⁶³⁰ Pitschmann, V.: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*, s. 96-102.

⁶³¹ Tamtéž, s. 132-133.

⁶³² Tamtéž, s. 115-117.

⁶³³ Je třeba si ovšem uvědomit, že taktické jaderné zbraně mohly mít už ve sledovaném období větší přímý explozivní účinek, než nejstarší zbraně svržené na Hirošimu a Nagasaki.

Jsou to taktické rakety krátkého dosahu s jadernou hlavicí, jaderné pumy, jaderná dělostřelecká munice a různé jaderné miny a nálože. *Operačně-taktické* zbraně jsou rakety a letounové střely, určené k ničení zejména vojenských cílů v hloubce a týlu vojsk na vzdálenost několika set kilometrů. *Strategické* jaderné zbraně jsou určeny k plošnému ničení vojenských i nevojenských cílů na území protivníka na dálku více než 1000 km a jsou nesený různým způsobem: v pumovnicích a závěsnicích bombardérů a balistickými raketami, popřípadě jiným typem řízené střely. Za strategické rakety podle této terminologie se zpravidla považují rakety středního doletu, rakety mezikontinentálního doletu a rakety s neomezeným doletem, někdy nazývané jako globální strategické rakety.

Pokud se týká vlastních *balistických raket*, ty se dělí podle místa jejich odpalu na rakety odpalované ze sil ponorek, z podzemních úkrytů a mobilních odpalovacích zařízení. Taktické a operačně-taktické rakety jsou určeny k nesení klasické, chemické, nebo jaderné hlavice. Strategické rakety samozřejmě všechny nesou (nebo aspoň ve zkoumané době nesly) jaderné hlavice.

Západní terminologie také používala rozdělení jaderných zbraní z hlediska způsobu vojenského použití nejen pro balistické rakety, ale i pro všechny systémy, tzn. pro bombardéry, schopné nést jaderné pumy, pro střely s plochou drahou letu a pro dělostřelecké systémy. Když tedy například americký prezident Ronald Reagan představil 18. listopadu 1981 svou „nulovou variantu“ odzbrojovacího jednání, použil termín „*Intermediate Range Nuclear Forces*“ (INF). Tento pojem nezaměnit s pojmem „*Intermediate Range Ballistic Missile*“ (IRBM).

Jak je na tomto příkladu ukázáno, západní terminologie dělila zbraně z hlediska jejich dosahu, a to na zbraně *krátkého* (*Short Range Nuclear Forces*), *středního* (*Intermediate Range Nuclear Forces*), a *dlouhého* (*Long Range Nuclear Forces*) dosahu. Balistické rakety pak také mohly mít *mezikontinentální* (*Intercontinental*) dosah.

Západní terminologie také používala pojmy *taktické* a *strategické* z hlediska jejich použití. Je třeba si také uvědomit, že pojmy taktické a strategické zbraně, používané zejména v 50. letech, mohou s ohledem na své umístění označovat různé použití. Z hlediska dopadu by masivní použití taktických zbraní v evropském válčišti mělo pro Evropany strategické dopady. V souvislosti s rozmístováním raket středního doletu Thor a Jupiter na konci 50. let americká terminologie pro zbraně, rozmístěné v Evropě, zavedla pojem „*Theater*“ (*operační*). Rozdílnost v používání pojmů strategické a operační je vidět při změně role britského strategického bombardéru Vulcan. Po zavedení raket Polaris, které od té chvíle hrály strategickou roli, byly bombardéry Vulcan označovány jako operační. Podle svého dosahu jsou operační jaderné zbraně (theater nuclear weapons, TNW) dle této terminologie rozděleny do čtyř kategorií. Operační zbraně s dlouhým dosahem (LRTNW, nad 1000 km, dle východní terminologie se tedy jedná o strategické zbraně!), operační zbraně se středním dosahem (MRTNW) mezi 150-1000 km a operační zbraně s krátkým dosahem (SRTNW) nižším než 150 km, které jsou někdy nazývány jako taktické. Čtvrtou kategorií byla různé jaderné miny a podobná obranná jaderná zařízení.⁶³⁴

⁶³⁴ Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s. 78.

Západní jaderné zbraně, rozmístěné v Evropě a Turecku, mohly být také děleny z hlediska jejího vojenského použití rozdělené na *strategické* (central strategic), *operační* (theater strategic) a *taktické* (theater tactical).⁶³⁵ Pojmem central strategic se rozumí mezikontinentální balistické střely odpalované ze země i z ponorek (ICBMs i SLBMs). Z této terminologie je patrný vztah pojmu theater k pojmům strategické a taktické.

Jak je tedy vidět, označení jaderných sil se lišilo podle západního i východního pojetí. Pro potřeby odzbrojovacích jednání a smluv tedy musela být zavedena společná definice zbraní. V souvislosti s jednáními SALT převzala Varšavská smlouva klasifikaci raket podle jejich doletu, tedy jinou, než byla doposud běžně užívaná klasifikace podle vojenského použití. Jako strategické smlouva SALT použila rakety s doletem větším než 5500 km, tedy nejmenší vzdáleností mezi severozápadní hranicí Sovětského svazu a severovýchodní hranicí Spojených států. Tento pojem tedy splývá s dřívějším označením mezikontinentální. U nás se poté používalo dělení strategických raket na zbraně středního doletu s doletem větším než 1000 km, zbraně s doletem větším než 5000 km byly označovány jako mezikontinentální. Zbraně s neomezeným doletem, schopné zasáhnout kterékoliv místo na této planetě, byly označovány někdy také jako globální.⁶³⁶

Oproti tomu v Severatlantické alianci se terminologie přizpůsobila definici zbraní podle terminologie protivníka, a to v klasifikaci zbraní středního dosahu. Horní hranicí zbraní středního dosahu byla spodní hranice dle článku II smlouvy SALT a spodní hranicí byl všechny operační zbraně dlouhého dosahu a některé zbraně středního dosahu (LRTNW a část MRTNW).⁶³⁷

Kvůli srovnání terminologie NATO s terminologií Varšavské smlouvy se rakety středního doletu rozdělily na dvě podskupiny, rakety kratšího středního dosahu (shorter-range. Dle Varšavské smlouvy se jedná o operačně-taktické rakety) a rakety delšího středního dosahu (intermediate-range. Podle dřívější terminologie Varšavské smlouvy již strategické). Již v tu dobu se v některých článcích českého tisku objevil špatný překlad obou kategorií zbraní jako středního dosahu a kratšího (nebo dokonce krátkého) dosahu. Zajímavé je, že tento omyl bývá novináři reprodukován dodnes. V dobovém českém tisku se také někdy používal zároveň pojem operačně-taktické rakety (pro rakety kratšího středního dosahu) s pojmem rakety středního dosahu (čimž se myslely rakety delšího středního dosahu).

Poznámka se týká také v práci i jinde uváděných počtů jaderných zbraní. Stavů jaderných zbraní u jednotlivých mocností jsou dnes evidovány a zveřejňovány. Počty uváděné a reálné se však mohou výrazně lišit. Jistě není v zájmu žádné mocnosti, aby jiná strana znala přesný stav jeho jaderného potenciálu. Uskladněné zásoby se uvádějí ve třech kategoriích: nasazené či rozmístěné (deployed), uskladněné (stockpiled) a vyřazené (retired). Poslední kategorií se myslí zbraně vyřazené na základě dohod nebo po ukončení technické životnosti, avšak doposud nezlikvidované. Vyřazené jaderné nálože

⁶³⁵ Lautenschläger, Karl: *Theater Nuclear Forces and Grey Area Weapons*. Naval War College Review, Vol. 33, No 5, s. 13-22.

⁶³⁶ Kroulík, Jiří - Růžička, Bedřich: *Vojenské rakety*. Praha 1985, s.502.

⁶³⁷ Legge, J., M.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*, s. 78.

tedy mohou obsahovat součásti, jejich životnost možná skončila, ale tyto součásti se dají buď vyměnit, nebo mohou být dosud funkční součásti použity k výrobě jiných zbraní. Není velký technický problém vyřazenou jadernou pumu znovu zprovoznit a v případě akutní potřeby jaderných zbraní tedy může být jaderný arzenál v krátké době významně navýšen.⁶³⁸

⁶³⁸ Milěj, Tomáš - Vičar, Dušan: *Možné planetární dopady jaderné války*. In: Historie a současnost chemických zbraní. Uherské Hradiště 2015, s. 190-196

Použité zkratky

Mimo všeobecně známé. V seznamu jsou také pouze zkratky, použité v textu více než jednou.

ABM	Anti-Ballistic Missile, též Anti-Ballistic Missile Treaty Protibalistická střela, Smlouva o omezení protiraketové obrany
ANF	Atlantic Nuclear Forces Projekt Atlantických jaderných sil
ALCM	Air-Launched Cruise Missile Řízená střela odpalovaná z letounu
CDU/CSU	Christlich Demokratische Union Deutschlands/Christlich Soziale Union in Bayern e.V. Německá koalice dvou křesťanských konzervativních stran
COCOM	Coordinating Committee on Export Controls Koordinační výbor pro kontrolu exportu do socialistických zemí
EMP	Elektromagnetický puls
GLCM	Ground-Launched Cruise Missile Manévrující řízená střela vypouštěná z pozemních odpalovacích zařízení
ICBM	Inter-Continental Ballistic Missile Mezikontinentální balistická střela
JCS	Joint Chiefs of Staff Společný výbor náčelníků štábů ozbrojených sil Spojených států
LTBT	Limited Test Ban Treaty Smlouva o částečném zákazu jaderných zkoušek
MAD	Mutual Assured Destruction Koncepte zaručeného vzájemného zničení
MARV	Maneuverable Reentry Vehicle Manévrující návratové těleso hlavičky rakety
MIRV	Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle Nezávisle manévrující vícečetné návratové těleso hlavičky rakety
MLF	Multi Lateral Forces Projekt Mnohostranných jaderných sil NATO
NPT	Nuclear Non-Proliferation Treaty Smlouva o nešíření jaderných zbraní
PNE	Peaceful Nuclear Explosions Treaty Dohoda o nevojenských jaderných explozích
PNW	Prevention of Nuclear War Agreement Dohoda o opatřeních zmenšujících riziko nukleární války
PTBT	Partial Test Ban Treaty Smlouva o částečném zákazu jaderných zkoušek (viz LTBT)
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe Nejvyšší velitel kontinentálních sil Severoatlantické aliance
SACLANT	Supreme Allied Commander Atlantic Nejvyšší velitel atlantických sil Severoatlantické aliance
SALT	Strategic Arms Limitation Talks Jednání o omezení strategických zbraní
SDI	Strategic Defence Initiative Projekt strategické protiraketové obrany Spojených států
SLBM	Submarine-Launched Ballistic Missile Balistické střely odpalované z ponorek
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands Sociálně demokratická strana Německa
START	Strategic Arms Reduction Talks Jednání o redukci strategických zbraní

Literatura

- Ailleret, Charles: *The Flexible Response. A French View*. Military Review vol. XIV, 1965/2, s.78-86
- Andrew, Christopher - Gordievskij, Oleg: *KGB. Důvěrná zpráva o zahraničních operacích od Lenina do Gorbačova*. Praha 1994
- Andrew, Christopher - Mitrochin, Vladimir: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Praha 2001
- Beaufre, André: *Úvod do strategie*. Praha 1967
- Benčík, Antonín - Navrátil, Jaromír - Paulík, Jan: *Vojenské otázky československé reformy 1967 - 1970*. Praha–Brno 1996
- Bílek, Jiří: *Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda*. Historie a vojenství 3/2005, s. 20-30
- Bílek, Jiří -Láník, Jaroslav – Šach, Jan: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*. Praha 2006
- Bílek, Jiří - Láník, Jaroslav - Minařík, Pavel - Povolný, Daniel - Šach, Jan: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*. Praha 2008
- Bílý, Matěj: *Varšavská smlouva 1969 - 1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha 2016
- Brodie, Bernard: *Unlimited Weapons and Limited War*. The Reporter 11/9, s. 16-21
- Brodie, Bernard: *Strategy in the Missile Age*. Princeton, New Jersey 1959
- Brus, Jiří: *Střetné sražení v počátečním období války*. Vojenská mysl 1963/9-10, s. 3-9
- Condit, W., Kenneth: *History of Joint Chiefs of Staff. Vol. VI: The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1955-1956*. Washington D.C. 1992
- Dufek, Jiří: *Vojenský útvar 7374. 7. výsadkový pluk zvláštního určení*. Cheb 2013
- Durman, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha 1998
- Dvořák, Jaroslav: *Vojenské důvody invaze do Československa v roce 1968*, Soudobé dějiny 4–5/1994, s. 591–597
- Ehler, Tomáš: *USA a znovusjednocení Německa. Diplomatický proces v letech 1989-1990*. Brno 2006
- Eichler, Jan: *Francouzská armáda od de Gaulla k Mitterandovi*. Praha 1990
- Fidler, Jiří: 21. 8. 1968. *Okupace Československa. Bratrská agrese*. Praha 2003
- Fischer, B. Benjamin: *The Soviet-American War Scare of the 1980s*. International Journal of Intelligence and Counter Intelligence Vol. 19/3, s. 480-518
- Chlopov, J. Vasilij: *O charaktere vojennoj doktriny amerického imperializmu*. Vojennaja mysl 1950/6, s. 67-78
- Fidler, Jiří. - Mareš, Petr: *Dějiny NATO*. Praha, Litomyšl 1997
- Fojtek, Vít: *West European Security in the aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia*. Acta Universitatis Carolinae. Studia Territorialia V/2003, s. 17-47

- Fučík, Josef: *Stín jaderné války nad Evropou*. Praha 2010
- Garthoff, L. Raymond: *Détente and Confrontation. American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*. Washington, D.C. 1994
- Garthoff, L. Raymond: *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War*. Washington, D.C. 1994
- Gentile, P. Gian: *Planning for Preventive War, 1945-1950*. Joint Force Quarterly, Spring 2000, s. 68-74
- Gorbačov, S. Michail.: *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Praha 1987
- Gordon, Jefim: *Sovětské strategické letectvo v době studené války*. Praha 2013
- Gordon, Jefim - Komissarov, Dmitrij: *Sovětské letectvo protivzdušné obrany v letech 1945-1991*. Praha 2017
- Hochsteiger, Tibor (ed.): *Otázky soudobého vojenství, války a míru*. Praha 1963
- Holloway, David: *Jaderné zbraně a studená válka v Evropě*. Soudobé dějiny 2011/1-2, s. 32-52
- Holloway, David: *Nuclear Weapons and the Escalation of the Cold War, 1945-1962*. In: Leffler, P. Melvyn. – Westad, A. Odd. (eds.): *The Cambridge History of the Cold War. Vol. I. Origins*. Cambridge 2010, s. 376-397
- Holloway, David: *Stalin a bomba. Sovětský svaz a jaderná energie 1939-1956*. Praha 2008
- Kahn, Herman: *On Thermonuclear War*. New York 1960
- Kahn, Herman: *Přemýšlení o nemyslitelném*. Praha 1966
- Kalvoda, Josef: *Role Československa v sovětské strategii*. Kladno 1999
- Kalvoda, Josef: *Studená válka 1946-1989*. Kladno 2001
- Kissinger, Henry: *Military Policy and Defense of the Grey Areas*. Foreign Affairs 33/3, s. 416-428
- Kissinger, Henry: *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York 1956
- Kissinger, Henry: *Potřebuje Amerika zahraniční politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století*. Praha 2002
- Kissinger, Henry: *Umění diplomacie. Od Richelieua po pád Berlínské zdi*. Praha 1999
- Krasilnikov N. Sergej: *K voprosu o charaktěre sovremennoj vojny*. Vojennaja mysl 1955/8, s. 3-17
- Krejčí, Oskar: *Zahraniční politika USA. Ideje, doktríny, strategie*. Praha 2009
- Kroulík, Jiří. - Růžička, Bedřich: *Vojenské rakety*. Praha 1985
- Kugler, L. Richard.: *The Great Strategy Debate: NATO Evolution in the 1960*. Santa Monica 1991
- Kuchyňková, Petra - Suchý, Petr (eds.): *Vývoj a výsledky procesu kontroly zbrojení a odzbrojování. Marnost nad marností?* Brno 2005
- Lautenschläger, Karl: *Theater Nuclear Forces and Grey Area Weapons*. Naval War College Review. Vol. 33, No 5, s. 13-22.
- Legge, J. Michael.: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*. Santa Monica 1983

Luňák, Petr: *Za devět dnů jsme v Lyonu. Plán použití Československé lidové armády v případě války z roku 1964*. Soudobé dějiny 2000/3, s. 403–419

Luňák, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1999

Matička, Václav: *Front v soudobých útočných operacích*. Vojenská mysl 1060, zvl. číslo, s. 5-38

Milěř, Tomáš - Vičar, Dušan: *Možné planetární dopady jaderné války*. In: *Historie a současnost chemických zbraní*. Uherské Hradiště 2015

Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha 1990

Mohyla, Vladimír: *SCUD a OKA ve službách ČSLA*. Praha 2012

Pitschmann, Vladimír: *Chemická válka ve věku atomu a DNA. Kapitoly z dějin chemických, toxinových a zápalných zbraní. Období od roku 1945 do roku 2015*. Praha 2016

Pitschmann, Vladimír: *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*. Praha 2005

Podvig, Pavel: *History and the Current Status of the Russian Early-Warning System*. *Science and Global Security* 10/2002, s. 21-60

Podvig, Pavel: *Russian Strategic Nuclear Forces*. Cambridge 2004

Povolný, Daniel: *Vojenské řešení Pražského jara II*. Praha 2010

Pumpjanskij, Alexandr: *Jak to bylo v Reykjavíku*. Praha 1987

Rhys-Jones, Graham: *Greeks Bearing Gifts: Impact of the INF Treaty on European Security*. *Naval War College Review* Vol. 42, No. 1, s. 56-65

Rotmistov, A. Pavel: *O roli vnezapnosti v sovremennoj vojne*. *Vojennaja mysl* 1955/2, s. 14-26

Řežňák, Libor: *Atomový bombardér Su-7 československého vojenského letectva*. Zlín 1996

Sagan, D. Scott: *SIOP-62: The Nuclear War Plan Briefing to President Kennedy*. *International Security* Vol. 12, No. 1 (Summer 1987), s. 22-51

Sarin, Oleg - Dvoreckij, Lev: *Afghánský syndrom*. Praha 2002

Schmidt, Helmut: *The 1977 Alastair Buchan Memorial Lecture*. *Survival*, Jan/Feb. 1978, s. 2-10

Schwarz, Urs: *Strategie včera, dnes a zítra*. Praha 1968

Sokolovskij, D. Vasilij (ed.): *Vojenská strategie*. Praha 1963

Steel, Ronald: *The Demise of NATO*. *Commentary* 35/1963, s. 396-398

Suchý, Petr: *Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. Brno 2004

Suchý, Petr: *Strategie zadržování v americké zahraniční politice. Vznik a vývoj koncepce 1945-1953*. Brno 2005

Suchý Petr: *Systémy protiraketové obrany a jejich vliv na strategickou stabilitu*. *Politologický časopis* 2002/2, s. 182-196

Sztrondala, Wieslaw – Panuška, Vladimír: *Raketový systém Temp-S v Československu*. *Armádní technický magazín* 2008/4, s. 57-62

Štefánský, Michal: *Studená vojna a Slovensko 1955-1962*. Bratislava 2012

- Štěpánek, Karel - Minařík, Pavel: *Československá armáda na Rýnu*. Praha 2007
- Šustov, V. Vladimír: *Boj SSSR za zákaz zkoušek jaderných zbraní*. Praha 1979
- Tomek, Prokop: *Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa*. Historie a vojenství 3/2012, s. 73-91
- Turco P. Richard et al.: *Nuclear Winter: Global Consequences of Multiple Nuclear Explosions*. Science, 23. 12. 1983, s. 1283-1292
- Vitanovský Václav: *Boj se zbraněmi hromadného ničení*. Vojenská mysl 1/1963, s.72-76.
- Wanner, Jan: *George Marshall. Tvůrce armád a aliancí*. Praha 1998
- Wohlstetter, Albert: *The Delicate Ballance of Terror*. Santa Monica 1958
- Wohlstetter, Albert: *Is there a Strategic Arms Race?* Survival 15/1974, s. 3-20
- Young, Ken: *US 'Atomic Capability' and the British Forward Bases in the Early Cold War*. Journal of Contemporary History, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2007) s. 117-136
- Zaloga, J., Steven: *SCUD - řízená střela a odpalovací systémy 1955-2005*. Praha 2008
- Zolotarev, A.Vladimír (ed.): *Istoria vojennoj strategii Rossii*. Moskva 2000
- Žáček Pavel: *Vznik operace RJAN: Pohled zevnitř. Z dokumentů o Hlavní správě rozvědky KGB SSSR, 1982-1984*. Securitas Imperii 22, s. 174-206

Nemoáry

- Bush, George. - Scowcroft, Brent: *A World Transformed*. New York 1997
- Einstein, Albert: *Z mých pozdějších let. Jak vidím svět*. Praha 1995
- Gorbačov, S. Michail: *Vzpomínky a zamyšlení*. Praha 2014
- Kissinger Henry: *Bouřlivé roky*. Praha 2004
- Kissinger Henry: *Roky obnovy*. Praha 2002
- Kissinger, Henry: *Roky v Bílém domě*. Praha 2006
- Kohl, Helmut: *Chtěl jsem sjednocení Německa*. Praha 1996
- Reagan, Ronald: *Život jednoho Američana*. Praha 1998
- Rygál, František (ed.): *Veteráni studené války vzpomínají*. Plzeň 2012
- Sacharov, Andrej: *Obavy a naděje*. Praha 1991
- Shultz, P. George: *Turmoil and Triumph*. New York 1993
- Thatcherová, Margharet: *Roky na Downing Street*. Praha 1996
- Truman, S. Harry: *Memoirs by Harry S. Truman. Volume two. Years of Trial and Hope*. New York 1954
- Vacek, Miroslav: *Generál studené války*. Praha 2004

Edice dokumentů

Documents on Disarmament 1945-1959. Vol. I. Washinton 1960

Documents on Disarmament. 1945-1959. Vol. II. Washington 1960

Documents on Disarmament. 1960. Washington 1961

Documents on Disarmament. 1961. Washington 1962

Documents on Disarmament. 1963. Washington 1964

Documents on Disarmament. 1965. Washington 1966

Documents on Disarmament. 1966. Washington 1967

Documents on Disarmament. 1968. Washington 1969

Kotyk, Václav (ed.): *Dokumenty československé zahraniční politiky 1945-1960*. Praha 1960

Luňák, Petr (ed.): *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950-1990*. Praha 2007

Michail Gorbačov mezi námi. Reportáže a dokumenty z dubnových dnů 1987. Praha 1987

Outrata, Vladimír (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky II*. Praha 1965

Reiman, Michal - Luňák, Petr (eds.): *Studená válka 1954-1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*. Brno 2000

Smlouva číslo jedna. Setkání Gorbačov-Reagan, Washington, prosinec 1987. Praha 1988

Tomko, Ján (ed.): *Medzinárodné právo a politika v dokumentoch. Kolektívna bezpečnosť a spolupráca v Európe*. Bratislava 1978

Tisk

The New York Times, ročníky 1957, 1960, 1961, 1962, 1974, 1980, 1983

The Times, ročník 1988

Závěrečné práce

Čížek, Martin: *Vojensko-politické aspekty sovětské invaze do ČSSR v srpnu 1968*. Disertační práce, Univerzita Karlova. Praha 2013

Fidler, Jiří: *Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968*. Disertační práce, Univerzita Karlova. Praha 2010

Nitra, Vojtěch: *Rapackého plán*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova. Praha 2013

Withers, Christopher: *The Multilateral Force - An Analysis and Presentation of United Policy and of the Reactions of the Principal European Powers*. Master's thesis, American University. Washington 1966

Internetové zdroje

(Platnost všech internetových zdrojů je zkontrolována v dubnu 2020)

American Presidency Project

Joint Statement Following Discussions With Prime Minister Macmillan - The Nassau Agreement. December 21, 1962. Dostupné z:
<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-statement-following-discussions-with-prime-minister-macmillan-the-nassau-agreement>

Atomic Archive

Dokumenty:

Atomic Energy Act of 1946. Dostupné z:
<http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/AtomicEnergyAct.shtml>

tzv. Baruchův plán. Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/BaruchPlan.shtml>

Quebec Agreement.

Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/ManhattanProject/Quebec.shtml>

Projevy:

"No Cities" Speech by Sec. of Defense McNamara. July 9, 1962.

Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/Nocities.shtml>

"Mutual Deterrence" Speech by Sec. of Defense Robert McNamara, San Francisco. September 18, 1967. Dostupné z: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/Deterrence.shtml>

CIA

Atomic Energy Act of 1954. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP61-00549R000200040008-2.pdf>

tzv. Achesonova - Lilienthalova zpráva. Dostupné z:
https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/Report_on_the_International_Control_of_Atomic_Energy_16_Mar_1946.PDF

Wohlstetter, soviet strategic forces, and national intelligence estimates. Dostupné z:
<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp83m00171r001600010001-9>

Defence Technical Information Center

(Repository for research and engineering information for the United States Department of Defense)

Gouré, Leon.: *An Update of Soviet Research on and Exploitation of „Nuclear Winter,” 1984 - 1986 - Technical Report*. Washington 1986. Dostupné z: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a191488.pdf>

European Parliament

Závěrečné prohlášení dublinského summitu Evropské rady z 25. a 26. června 1990.

Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/default_en.htm

Federation of American Scientists

Dokumenty:

Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM, Smlouva mezi Spojenými státy Americkými a Svazem sovětských socialistických republik o omezení protibalistických systémů). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/abmt/index.html>

A Report to the National Security Council - NSC162/2, October 30, 1953. Dostupné z: <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>

Biological Weapons Conventions (Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických/biologických a toxinových zbraní a jejich zničení). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/bwc/index.html>

Interim Agreement on Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT I, Dočasná dohoda mezi Spojenými státy Americkými a Svazem sovětských socialistických republik o omezení strategických útočných zbraní). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/salt1/index.html>

Outer Space Treaty (Smlouva o principech regulujících aktivity států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/ost/index.html>

Peaceful Nuclear Explosions Treaty (PNE, Dohoda o nevojenských jaderných explozích). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/pnet/intro.htm>

Prevention of Nuclear War Agreement (PNW, Dohoda o opatřeních zmenšujících riziko nukleární války). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/prevent/index.html>

Protocol to the Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republic on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/abmt/text/abmprot1.htm>

The Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republic on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms and Associated Documents (START I). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/start1/index.html>

The Treaty on the Limitation of Underground Nuclear Weapons Tests (Threshold Test Ban Treaty). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/ttbt/index.html>

Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water (LTBT, Limited Test Ban Treaty, Smlouva o zákazu jaderných zkoušek v atmosféře, vesmíru a pod vodou). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/ltbt/index.html>

Treaty Between the United States of America and the Union of the Soviet Socialist Republic on the Elimination of Their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles (INF).

Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/inf/text/index.html>

Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms, together with Agreed Statements and Common Understandings Regarding the Treaty. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/salt2/text/salt2-2.htm>

Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. (NPT-Non-proliferation Treaty, Smlouva o nešíření jaderných zbraní). Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/npt/index.html>

Prezidentské direktivy:

Presidential directive PD-18. Dostupné z: <https://fas.org/irp/offdocs/pd/pd18.pdf>

Presidential directive PD/NSC-59. Dostupné z: <https://fas.org/irp/offdocs/pd/pd59.pdf>

Studie:

Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) Background.

Dostupné z: <https://fas.org/nuke/control/npt/back.htm>

Foreign Relation of the United States

FRUS 1958-1960, vol. VII, dokument 371. Memorandum From President Eisenhower to Prime Minister Macmillan. Camp David, March 29, 1960. Dostupné z:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p2/d371>

FRUS 1958-1960, vol. VII, dokument 372. Memorandum From Prime Minister Macmillan to President Eisenhower. Camp David, March 29, 1960. Dostupné z:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p2/d372>

FRUS 1961-1963, vol. XIII, dokument 410. Record of Meeting. Washington, December 28, 1962.

Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v13/d410>

FRUS 1955-1957, vol. XXVII dokument 304. Letter From Prime Minister Macmillan to President Eisenhower. London, October 10, 1957. Dostupné z:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v27/d304>

FRUS 1964-1968, Vol. XV, dokument 291. Telegram From the Embassy in Germany to the Department of State. Dostupné z:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v15/d291>

Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum

Tube Alloys' aide-memoire. Dostupné z:

<http://www.fdrlibraryvirtualtour.org/graphics/07-27/7-27-FDR-66.pdf>

Harry Truman Library and Museum

A Report to the National Security Council - NSC 68, April 12, 1950. Dostupné z:

<https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/report-national-security-council-nsc-68>

John F. Kennedy Presidential Library and Museum

Nation Security Action Memorandum NSAM 40. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKNSF/329/JFKNSF-329-015>

Address to Joint Session of Congress, May 25, 1961. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/address-to-joint-session-of-congress-may-25-1961>

Excerpt from the Commencement Address at the American University, 10 June 1963. Dostupné z: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/american-university-commencement-address>

NATO - North Atlantic Treaty Organisation

Studie a dokumenty (chronologicky):

Pedlow, W. Gregory (ed.): Nato Strategy Documents 1949-1969.
Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>

The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area MC 3/2, 28.11.1949.
Dostupné z <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491128a.pdf>

The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area DC 6, 29.11.1949.
Dostupné z <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491128a.pdf>

The Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area DC 6/1, 1.12. 1949.
Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf>

Strategic Guidance for North Atlantic Regional Planning MC 14, 28.3.1950.
Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328c.pdf>

Strategic Guidance [supersedes DC 13 and MC 14] MC 14/1 (Final), 9.12.1952.
Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf>

MC 14/3 (Final). Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf>

The Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years MC 48, 22.11.1954.
Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf>

MC 48/3 (Final). Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf>

Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area MC 14/2 (Rev.) (Final Decision). 23.5.1957.
Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf>

Implementation of MC 70.

Dostupné z: http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/6/26952/CM_58_27_ENG.pdf

Závěrečná prohlášení a komuniké (chronologicky):

Závěrečné komuniké ze zasedání Severoatlantické rady 15. a 16. prosince 1955.
Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c551216a.htm>

Závěrečné komuniké ze zasedání Severoatlantické rady 16. až 19. prosince 1957.

Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c571219a.htm>

Závěrečné komuniké ze zasedání Severoatlantické rady 4. až 6. května 1962.

Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c620504a.htm>

Závěrečné komuniké ze zasedání obranného výboru NATO z 11. – 12. května 1977 v Bruselu.

Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c770517a.htm>

Závěrečné komuniké ze zasedání ministrů zahraničí a obrany z 12. prosince 1979 v Bruselu.

Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm>

Prohlášení ze zasedání ministrů Severoatlantické rady z 11. a 12. června 1987.

Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c870612a.htm>

Závěrečné komuniké z bruselském summitu NATO ve dnech 29. a 30. května 1989.

Dostupné z: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c890530a.htm>

Nuclear Files.org - Project of the Nuclear Age Peace Foundation

Dulles, J. Foster.: *The Evolution of Foreign Policy, Before the Council of Foreign Relations*. New York, N.Y., Department of State, Press Release No. 81 (January 12, 1954). Dostupné z:

http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/history/cold-war/strategy/article-dulles-retaliation_1954-01-12.htm

Nuclear Threat Initiative

Scheinman, Adam: *Comprehensive Test Ban Treaty*. Dostupné z:

<https://www.nti.org/analysis/articles/comprehensive-test-ban-treaty/>

Parallel History Project on Cooperative Security

Dokumenty a projevy (chronologicky):

Projev maršála Žukova z března 1957. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic6501.html?lng=en&id=14861>

Analýza operačně štábního cvičení maršálem Koněvem. 31.3. 1959. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic6501.html?lng=en&id=14861>

Závěry ze štábního cvičení ČSLA. 31. 3. 1959. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic9e06.html?lng=en&id=20929&navinfo=15697>

Popis cvičení „Mazovsze“. 23.4.1963. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic6501.html?lng=en&id=14861>

Polský závěr ze štábního cvičení. 14. června 1963. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic09d0.html?lng=en&id=20908&navinfo=15697>

NATO Ministerial Meeting, Paris, France-December 1964. The Role of Tactical Nuclear Forces in NATO Strategy. Dostupné z:

http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/18607/ipublicationdocument_singledocument/f0efefd8-ed6c-412b-a2f8-46f7c2c9d44e/en/641204_Role.pdf

Informační zpráva pro prezidenta ČSSR s. L. Svobodu: Upřesnění opatření v akci „Javor“. 13. 11. 1968. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicc84d.html?lng=en&id=21084&navinfo=15697>

Vyhodnocení cvičení „Západ“ od maršála Grečka z 16.10.1969. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicf3a.html?lng=en&id=21216&navinfo=15697>

Projev maršála Grečka z 22. 12 1969. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicd4f8.html?lng=en&id=20937&navinfo=15697>

Analýza maršála Nikolaje Ogarkova ze cvičení „Západ-77“. 30. 5. 1977. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicc922.html?lng=en&id=21200&navinfo=15697>

Československá analýza cvičení „Sojuz-77“. 21. 3. 1978. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicc81a.html?lng=en&id=21203&navinfo=15697>

Projev gen. Romanova na zasedání v Sofii. 12. 6. 1978. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicd539.html?lng=en&id=21197&navinfo=15697>

Rozhovory:

Benčík, Antonín - Belda, Josef - Vlasánek, Miroslav - Navrátil, Jaromír: Rozhovor s gen. por. Ing. Václavem Vitanovským, CSc v Praze 20. listopadu 1990 se sbírky rozhovorů pořázených vládní komisí pro analýzu událostí let 1967 – 1970. Dostupné z:

http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/16857/ipublicationdocument_singledocument/2a9bab87-6c36-4752-b1ef-5854de2d70cb/cs/vitanovsky_.pdf

Sieber, Karel: Rozhovor s genmjr. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004.

Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopicf787.html?lng=en&id=16845&navinfo=15706>

Sieber, Karel: Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003. Dostupné z:

<http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic435f.html?lng=en&id=16858&navinfo=15706>

Ronald Reagan Presidential Library and Museum

Projevy a prohlášení (chronologicky):

Statement About the Intermediate-Range Nuclear Force Negotiations, February 4, 1982.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/20482d>

Remarks to Members of the National Press Club on Arms Reduction and Nuclear Weapons, November 18, 1981. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/111881a>

Statement by Deputy Press Secretary Speakes on the Soviet Announcement Concerning Missile Deployment, March 16, 1982. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/31682b>

Address at Commencement Exercises at Eureka College, Eureka, Illinois, May 9, 1982.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/50982a>

Radio Address to the Nation on Production of the MX Missile, December 11, 1982.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/121182a>

Remarks at the Annual Convention of the National Association of Evangelicals in Orlando, Florida, March 8, 1983. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/30883b>

Address to the Nation on Defense and National Security, March 23, 1983. Dostupné z:

<https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/32383d>

Address to the Nation and Other Countries on United States-Soviet Relations, January 16, 1984.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/11684a>

Statement by the Assistant to the President for National Security Affairs on United States-Soviet Arms Control Negotiations, June 29, 1984.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/62984c>

Message to the Congress Transmitting a Report on Soviet and United States Compliance With Arms Control Agreements, June 10, 1985.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/61085d>

Statement on Soviet and United States Compliance With Arms Control Agreements, June 10, 1985.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/61085c>

The President's News Conference, September 17, 1985.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/91785c>

Radio Address to the Nation and the World on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva, November 9, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/110985a>

Interview With Foreign Broadcasters on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva, November 12, 1985. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/111285b>

Joint Soviet-United States Statement on the Summit Meeting in Geneva, November 21, 1985.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/112185a>

Address to the Nation on the Meetings With Soviet General Secretary Gorbachev in Iceland, October 13, 1986. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/101386a>

Radio Address to the Nation on Soviet-United States Relations, April 18, 1987.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/041887a>

Joint Statement on Soviet-United States Diplomatic Falos, September 18, 1987.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/091887a>

Joint Statement on the Soviet-United States Summit Meeting, December 10, 1987.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/121087a>

Joint Statement Following the Soviet-United States Summit Meeting in Moscow, June 1, 1988.

Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/research/speeches/060188b>

Direktivy pro národní bezpečnost (National Security Decision Directive):

NSDD-12. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd12.pdf>

NSDD-15. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd15.pdf>

NSDD-56. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd56.pdf>

NSDD-75. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd75.pdf>

NSDD-86. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd86.pdf>

NSDD-104 Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd104.pdf>

NSDD-116. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd116.pdf>

NSDD-172. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd172.pdf>

NSDD-173. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd173.pdf>

NSDD-192. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd192.pdf>

NSDD-195. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd195.pdf>

NSDD-183. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd183.pdf>

NSDD-194. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd194.pdf>

NSDD-206. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd206.pdf>

NSDD-210 Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd210.pdf>

NSDD-214. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd214.pdf>

NSDD-227. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd227.pdf>

NSDD-233. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd233.pdf>

NSDD-245. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd245.pdf>.

NSDD-250. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd250.pdf>

NSDD-278. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd278.pdf>

NSDD-288. Dostupné z: <https://www.reaganlibrary.gov/sites/default/files/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd288.pdf>

The National Security Archive

Studie:

Burr, William: *The Secret History of The ABM Treaty, 1969-1972*. National Security Archive Electronic Briefing Book No. 60, November 8, 2001. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60>

Burr, William. – Montfort, L. Hector: *The Making of the Limited Test Ban Treaty*. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB94/>

History of the Joint Strategy Target Planning Staff: Background and Preparation of SIOP-62. History and Research Division Headquarters Strategic Air Command. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb236/SIOP-62%20history.pdf>

The Creation of SIOP -62. More Evidence on the Origins of Overkill. National Security Archive Electronic Briefing Book No. 130, July 13, 2004. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB130/index.htm>

Projevy a přepisy komunikací:

Projev maršála Malinovského, nedatováno. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB154/16%20full.pdf>

Telegram 1571 z americké ambasády ministerstvu zahraničí, subject: ABM – UKViews. 29. září 1967. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc17.pdf>

Telegram 1432 od americké vyjednávací delegace, subject: Sixth SALT Meeting: Semenov Statement. 28. listopadu 1969. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc16.pdf>

Memorandum pro prezidenta od Henryho Kissingera, subject: Modified Sentinel System. 5. března 1969. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc18.pdf>

Memorandum od člena Národní bezpečnostní rady Lawrence E. Lynna jr. Henrymu Kissingerovi, subject: PSAC Strategic Military Panel Comments on Minuteman ABM Defense. 5. ledna 1970. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc05.pdf>

Memorandum pro dr. Kissingera od Lawrence E. Lynna jr., subject: FY 71 Safeguard ABM Decision. 16. ledna 1970. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB36/docs/doc19.pdf>

Memorandum Henryho Kissingera prezidentovi, subject: The Soviet Position on ABM Limitations on SALT. 22. ledna 1970. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm02.pdf>

Memorandum o rozhovoru Henryho Kissingera a Anatolije Dobrynina. 28. ledna 1971. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm05.pdf>

Přepis telefonického rozhovoru Kissingera s Dobryninem. 11. května 1971.
Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm-x.pdf>.

Telegram americké delegace ministerstvu zahraničí, subject: Joint Draft Text. 24. září 1971.
Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/ABM18b.pdf>

Zpráva Henryho Kissingera o jednáních v Moskvě, nedatováno.
Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB60/abm36.pdf>

The Public Papers of the Presidents of the United States

Dwight D. Eisenhower 1954. Special Message to the Congress Recommending Amendments to the Atomic Energy Act, February 17, 1954. s. 260-262.

Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4728402.1954.001?view=toc>

Dwight D. Eisenhower 1957. Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East, January 05, 1957. s. 6-16.

Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4728417.1957.001?view=toc;q1=eisenhower+1957>

Dwight D. Eisenhower 1957. Remarks at the Opening of the NATO Meetings in Paris, December 16, 1957, s. 835-842.

Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4728417.1957.001?view=toc;q1=eisenhower+1957>

University of Luxemburg digital research infrastructure for European integration studies

Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland for Cooperation on the uses of Atomic Energy for Mutual Defense Purposes.

Dostupné z: https://www.cvce.eu/obj/us_uk_mutual_defence_agreement_washington_3_july_1958-en-a1ee4c1f-2166-48f3-a886-2711bd647111.html

University of Toronto G7 Information Center

G7-Summit: Venice, June 22-23, 1980.

Dostupné z: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/1980venice/index.html>